

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI**

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ KURALLARI
AÇISINDAN ULUSLARARASI TİCARET
ENGELLERİ VE İHLALLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Alper UTAŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tolga AYOĞLU

MAYIS 2019

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI**

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ KURALLARI
AÇISINDAN ULUSLARARASI TİCARET
ENGELLERİ VE İHLALLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Alper UTAŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tolga AYOĞLU

MAYIS 2019

ÖNSÖZ

Değişen dünya konjonktürü ile birlikte artış gösteren küresel krizlerin, ticaret savaşlarının ve dünya milletlerinin iktisadi olarak içinde bulundukları durumun ışığında serbest piyasa ekonomisi ve bu ekonomik modelin temel taşı olan uluslararası serbest ticaret düzeni ile ilgili tartışmalar son dönemde giderek artmaktadır. Ekonomik modeller ve sistemlerin etrafında dönen tartışmalar, esasında yüzyıllardır hem siyasi hem de akademik bir tartışma konusu olmuş ve de sosyal önemi nedeniyle politik ve toplumsal oluşum ve tercihlere de yön vermiştir. “Bırakınız yapsınlar” (*Laissez Faire*), devlet kapitalizmi, devletçilik, korumacılık, liberalizm, sosyalizm, serbest piyasa, özel sektör, planlama, kalkınma, kapitalizm ve benzeri kavramlar üzerinden yapılan çıkarımlar ve uygulamalar gerek ideolojik gerekse fiili boyutta etkili olmuş, bazen kanlı, bazen barışçıl yollarla sistemler kurmuş, sistemler yıkmıştır.

Ekonomik modeller ve sistemlerin başarısı, etkisi, finansal ve siyasi boyutları, bireysel ve toplumsal etkileri, doğrudan doğruya hukuk disiplinine ait sorular değildir ve başka sosyal bilimlerin konusudur. Fakat belirtmek gerekir ki, mevcut dünya düzenine temel teşkil eden uluslararası serbest ticaret kuralları ve serbest ticaret düzeninin hukuki temeli ve altyapısı anlaşılamadan, mevcut sistemin avantaj ve dezavantajlarını değerlendirmek, alternatiflere veya daha iyi olduğu düşünülen model ve sistemlere yönelik çıkarımlar yapmak mümkün gözükmemektedir.

Uluslararası ticaret hukuku alanında yapılmış olan bu çalışma, mevcut uluslararası serbest ticaret düzeninin çatısını oluşturan Dünya Ticaret Örgütü bağlamında kurulan sistemi, bu sistemin kurallarını ve kurallara ihlal teşkil eden düzenleme ve uygulamaları ana hatlarıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın, daha konu seçiminden başlayarak her aşamasında bana büyük destek ve teşvik veren, bana ilgi gösterdiğim konuda tez hazırlama fırsatı veren, zamanını ve sabrını benden esirgemeyen tez danışmanım ve hocam Sayın Prof. Dr.

Tolga Ayoğlu'na büyük bir teşekkürü borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans eğitimim esnasında derslerinden ve yaklaşımından faydalandığım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ali Dural'a da teşekkür etmek isterim. Bu çalışmayı okuyup geri bildirim, yorum ve düzeltmeleriyle bu esere zaman ayıran ve katkı sağlayan değerli dostlarım ve meslektaşlarım Av. Sinem Mermer ve Av. Anıl Yılmaz'a da desteklerinden ötürü içten şükranlarımı ifade etmek isterim. Çalışmanın Fransızca bölümleri konusunda yardımlarını esirgemeyen dostum ve meslektaşım Beril Morel'e ayrıca teşekkür etmek isterim. En nihayetinde, annem Serap Utaş'a ve bu eserin adandığı rahmetli babam Cengiz Utaş'a en derin minnet ve şükran duygularımı sunarım.

Alper UTAŞ
İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	ix
RÉSUMÉ	xiv
ABSTRACT	xxii
ÖZET	xxix
GİRİŞ	1
BÖLÜM I. Dünya Ticaret Örgütü'ne, Sistemine ve Andlaşmalarına Genel Bakış.....	4
1. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ).....	4
2. DTÖ Andlaşmaları	7
2.1 DTÖ Kuruluş Andlaşması ve DTÖ'nün Kurumsal Yapısına Genel Bakış.....	10
2.2 GATT 1994 (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması)	13
2.3 GATT 1994'ü Tamamlayıcı Andlaşmalar	13
2.4 GATS (Hizmet Ticareti Genel Andlaşması).....	14
2.5 TRIPS (Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Andlaşması).....	17
2.6 DSU (Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni)	19
2.7 TPRM (Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması).....	19
2.8 Diğer Çok Taraflı Andlaşmalar	21
BÖLÜM II. DTÖ Andlaşmaları Tahtında Uluslararası Ticarete İlişkin Temel Prensipler, Genel Kurallar, Uluslararası Ticaret Engelleri ve Bu Engellerin Tabi Olduğu Hukuki Düzen.....	22
1. DTÖ Andlaşmalarına İlişkin Temel Prensipler	22
1.1 Ayrım Yapmama Prensibi	23
1.2 Ticaretin Serbestleştirilmesi Prensibi	23
1.3 Öngörülebilirlik Prensibi	24
1.4 Rekabetçilik Prensibi	24
1.5 Kalkınmacılık Prensibi	25

2.	DTÖ Andlaşmalarına İlişkin Genel Kurallar	27
2.1	En Çok Gözetilen Ulus (MFN) Muamelesi (<i>Most Favored Nation Treatment</i>).....	27
2.2	Ulusal muamele (<i>National Treatment</i>)	30
2.3	Listeler (<i>Schedules</i>).....	32
2.4	Nicel Kısıtlamalar (<i>Quantitative Restrictions</i>)	34
2.5	Şeffaflık (<i>Transparency</i>).....	35
2.6	Diğer Kurallar	36
2.7	İstisnalar.....	37
2.7.1	Sınai İstisnalar	37
2.7.2	İktisadi/Kamusal İstisnalar	39
2.7.2.1	Ödemeler Dengesi.....	39
2.7.2.2	Genel Ahlak ve Kamu Düzeni	39
2.7.2.3	Milli Güvenlik.....	41
2.7.3	Kurumsal İstisnalar	42
2.7.4	Uygulamama Klozları (<i>Non-Application Clauses</i>)	44
3.	DTÖ Andlaşmaları Tahtında Uluslararası Serbest Ticaret Engelleri ve Bu Engellerin Tabi Olduğu Hukuki Düzen	45
3.1	Tarifeler (<i>Tariffs</i>)	46
3.2	DTÖ Andlaşmaları Tahtında Tarife Dışı Tedbirler / Engeller (<i>Non-Tariff Measures / Non-Tariff Barriers</i>).....	48
3.2.1	Tarife Dışı İthalat Tedbirleri	49
3.2.1.1	Teknik Tedbirler	49
3.2.1.1.1	Sağlık Tedbirleri ve SPS (Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma)	50
3.2.1.1.2	Teknik Engeller ve TBT (Ticarette Teknik Engeller Andlaşması)	51
3.2.1.1.3	Sevk Öncesi İnceleme ve PSI (Sevk Öncesi İnceleme Andlaşması)	52
3.2.1.2	Teknik Olmayan Tedbirler.....	53
3.2.1.2.1	Koşullu Korumacı Tedbirler.....	53
3.2.1.2.1.1	Anti-Damping ve Anti-Damping Andlaşması (ADA)	53
3.2.1.2.1.2	Korunma Tedbirleri ve Korunma Tedbirleri Andlaşması (SA).....	55
3.2.1.2.2	Kontrol Tedbirleri.....	57

3.2.1.2.2.1 Lisanslama ve ILP (İthalat Lisanslama Usulleri Andlaşması)	57
3.2.1.2.2.2 Fiyat Kontrolleri, Gümrük Değerlemeleri ve Gümrük Değerlemesi Andlaşması (CVA)	58
3.2.1.2.2.3 Yatırım Tedbirleri ve Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Andlaşması (TRIMS)	59
3.2.1.2.2.4 Sübvansiyonlar, Telif Edici Tedbirler ve Sübvansiyonlar ve Telif Edici Tedbirler Andlaşması (ASCM)	60
3.2.1.2.2.5 Menşe Kuralları ve Menşe Kuralları Andlaşması (ROA)	63
3.2.2 Tarife Dışı İhracat Tedbirleri	64
4. Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması (TFA)	65
BÖLÜM III. DTÖ Panel ve Temyiz Mercii Raporları Işığında Uluslararası Ticaret İhlalleri	68
1. DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi, Kuralları ve Süreçleri	69
1.1 DTÖ Nezdindeki Uyuşmazlıklarda Uygulanacak Hukuk Kuralları	69
1.2 Dava/Şikâyet Ehliyeti	71
1.3 Şikâyet Türleri	72
1.4 DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Mercileri	73
1.5 Uyuşmazlık Çözüm Süreci	75
1.6 Uyuşmazlık Çözüm Kararının Bağlayıcılığı ve Karar Sonrası Süreç	77
2. Uyuşmazlık Konuları, İlgili Sektörler ve Ülkesel Veriler	79
3. DTÖ İctihatları Işığında Uluslararası Ticaretin ve DTÖ Andlaşmaları'nın İhlalleri, İhlallerin Dayandığı Hukuki Gerekçeler ve İhlal Teşkil Eden Uygulamalar	82
3.1 GATT 1994	83
3.2.3 En Çok Gözetilen Ulus (MFN) Muamelesi Kuralı İhlalleri	84
3.2.3.1 Vergi Avantajları/Muafiyetleri	84
3.2.3.2 Farklı Lisanslama Uygulamaları	84
3.2.3.3 Farklı Tarife Oranı Kotası Uygulamaları	85
3.2.3.4 Farklı Teminat Uygulamaları	86
3.2.3.5 Farklı Gümrük ve Vergi Uygulamaları	86
3.2.3.6 Tarife Avantajları	87
3.2.3.7 De Facto Uygulamalar	87
3.2.4 Ulusal Muamele Kuralı İhlalleri	88
3.2.3.1 Satış Koşulları ve Yasakları	88
3.2.3.2 Yerel İçerik veya Yerli Mal Alım Zorunluluğu	89

3.2.3.3 Vergilendirme	90
3.2.3.4 İdari Prosedürler	93
3.2.5 Taviz Listeleri İhlalleri.....	94
3.2.3.1 Fazladan Vergilendirme ve Mali Yükümlülükler	95
3.2.3.2 Sınıflandırma	97
3.2.6 Nicel Kısıtlamalarla İlgili İhlaller	98
3.2.3.1 Genel Olarak İthalatta Nicel Kısıtlamalar	99
3.2.3.2 Coğrafi Kısıtlamalar	99
3.2.3.3 Tarife Oranı Kotaları	100
3.2.3.4 Dolaylı Kısıtlamalar.....	100
3.2.7 Diğer İhlaller	101
3.2.3.1 Transit İzni	102
3.2.3.2 İthalat ve İhracata İlişkin Ücret ve Formaliteler	102
3.2.3.3 Ticari Uygulamaların ve Mevzuatın Yayınlanması ve Yürütülmesi.....	103
3.2.3.4 GATT 1994 Kapsamındaki İstisnalar	104
3.2 GATT 1994'ün Tamamlayıcı Andlaşmaları.....	110
3.2.1 ASCM (Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Andlaşması)	110
3.2.1.1 Sübvansiyonlar.....	110
3.2.1.1.1 Tanımlar ve İlliyet Bağı.....	110
3.2.1.1.2 Vergi Muafiyetleri	111
3.2.1.1.3 Mali Destek ve Kolaylıklar.....	112
3.2.1.1.4 Menfaatlerin Ciddi Ölçüde İhlali.....	113
3.2.1.2 Telafi Edici Tedbirler.....	115
3.2.1.2.1 Soruşturma ve Deliller	115
3.2.1.2.2 Hasar Tespiti	118
3.2.1.2.3 İlliyet Bağı	119
3.2.1.2.4 Sübvansiyonun Varlığı/Yokluğu	120
3.2.2 ADA (Anti-Damping Andlaşması)	122
3.2.2.1 Damping Tespiti (Madde 2).....	123
3.2.2.2 Hasar Tespiti (Madde 3)	127
3.2.2.3 Soruşturma ve Deliller (Madde 5 ve 6)	131
3.2.2.4 Anti-Damping Vergileri (Madde 9), Geriye Dönük Uygulama (Madde 10) ve Tedbir Süreleri ve Gözden Geçirme Soruşturmaları (Madde 11).....	134

3.2.2.5 Diğer ADA İhlalleri	137
3.2.3 SPS (Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma).....	139
3.2.3.1 Yeterli Bilimsel Temel.....	139
3.2.3.2 Risk Değerlendirmesi	140
3.2.3.3 Ayrımcılık Yasağı.....	141
3.2.3.4 Tedbirin Uygunluğu.....	142
3.2.3.5 Diğer SPS İhlalleri	142
3.2.4 SA (Korunma Tedbirleri Andlaşması).....	143
3.2.4.1 İthalat Artışları.....	143
3.2.4.2 Öngörülme-yen Gelişmeler.....	144
3.2.4.3 Ciddi Hasar veya Hasar Tehdidi.....	145
3.2.4.4 İlliyet Bağı	146
3.2.4.5 Paralellik	148
3.2.4.6 Yerli Sanayi	148
3.2.5 TBT (Ticarette Teknik Engeller Andlaşması).....	149
3.2.5.1 Teknik Düzenleme.....	149
3.2.5.2 Uluslararası Standartlar.....	150
3.2.5.3 Muamele Yükümlülükleri.....	151
3.2.5.4 Diğer TBT İhlalleri	152
3.3 GATS.....	152
3.3.1 MFN ve Ulusal Muamele.....	152
3.3.2 Hizmetlerin Pazara Erişimi	154
3.4 TRIPS.....	155
3.4.1 Patentler.....	156
3.4.2 Telif Hakları (<i>Copyright</i>).....	157
3.4.3 Markalar, Coğrafi İşaretler ve Ticaret Unvanları.....	159
3.5 Diğer Andlaşmalar	160
SONUÇ	162
KAYNAKÇA.....	169
ÖZGEÇMİŞ	219

KISALTMALAR

KISALTMA	AÇILIM
AA	: Tarım Andlaşması (<i>Agreement on Agriculture</i>)
AB	: Avrupa Birliği
/AB/	: Temyiz Mercii (İngilizce karşılığı <i>Appellate Body</i> için dipnot referans kısaltması)
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADA	: GATT 1994'ün 6. Maddesinin Tatbikine İlişkin Andlaşma / Anti-Damping Andlaşması (<i>Agreement on Implementation of Article 6 of the GATT 1994 / Anti-Dumping Agreement</i>)
Add.	: Eklenti (<i>Addendum</i>)
ASCM	: Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Andlaşması (<i>Agreement on Subsidies and Countervailing Measures</i>)
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (<i>Association of Southeast Asian Nations</i>)
ASIL	: Amerikan Uluslararası Hukuk Cemiyeti (<i>American Society of International Law</i>)
AT	: Avrupa Toplulukları (<i>European Communities</i>)
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler (<i>United Nations</i>)
CVA	: GATT 1994'ün 7. Maddesinin Tatbikine İlişkin Andlaşma / Gümrük Değerlemesi Andlaşması (<i>Agreement on Implementation of Article 7 of the GATT 1994 / Customs Valuation Agreement</i>)
Corr.	: Düzeltme (<i>Corrigendum</i>)
DRAM	: Dinamik Rastgele Erişimli Bellek (<i>Dynamic Random-Access Memory</i>)
DSB	: Uyuşmazlık Çözüm Organı (<i>Dispute Settlement</i>)

Body)

DSR	: Uyuşmazlık Çözüm Raporları (<i>Dispute Settlement Reports</i>)
DSU	: Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni veya Uyuşmazlık Çözümü Mutabakatı (<i>Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes or Dispute Settlement Understanding</i>)
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü (<i>World Trade Organization</i>)
DTÖ Andlaşmaları	: DTÖ Kuruluş Andlaşması ve ona ekli bağlayıcı andlaşmaların tümü
DTÖ Kuruluş Andlaşması	: Dünya Ticaret Örgütü'nü Kuran Marakeş Andlaşması (<i>Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization</i>)
DTÖ üyeleri	: DTÖ'ye üye olan devlet ve uluslararası örgütlerin tümü
Dünya Bankası	: Dünya Bankası (<i>World Bank – International Bank for Reconstruction and Development</i>)
ECJ	: Avrupa Adalet Divanı (<i>European Court of Justice</i>)
ed.	: sürüm (<i>edition</i>)
(ed.)	: editör (<i>editor</i>)
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (<i>United Nations Food and Agriculture Organization</i>)
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Andlaşması (<i>General Agreement on Trade in Services</i>)
GATT 1947	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması 1947 (<i>General Agreement on Tariffs and Trade 1947</i>)
GATT 1994	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması 1994 (<i>General Agreement on Tariffs and Trade 1994</i>)

GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla (<i>Gross Domestic Product</i>)
GOES	: Tahıl Odaklı Elektrik Çeliği (<i>Grain-Oriented Electric Steel</i>)
GTİP	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
ibid	: ibidem. aynı kaynakta, adı geçen eserde (a.g.e.), adı geçen referansta/atıfta
ICJ	: Uluslararası Adalet Divanı (<i>International Court of Justice</i>)
ICSID	: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (<i>International Centre for Settlement of Investment Disputes</i>)
IFIA	: Uluslararası Denetim Kuruluşları Federasyonu (<i>International Federation of Inspection Agencies</i>)
ILP	: İthalat Lisanslama Usulleri Andlaşması (<i>Agreement on Import Licensing Procedures</i>)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (<i>International Money Fund</i>)
infra	: aşağıdaki (referans)
MFN	: En Çok Gözetilen Ulus (<i>Most-Favored Nation</i>)
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (<i>North American Free Trade Area</i>)
NASA	: Amerikan Havacılık ve Uzay Kurumu (<i>National Aeronautics and Space Administration</i>)
NTB	: Tarife Dışı Engeller (<i>Non-Tariff Barriers</i>)
NTM	: Tarife Dışı Tedbirler (<i>Non-Tariff Measures</i>)
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (<i>Organization for Economic Co-operation and Development</i>)
örn.	: örneğin
para.	: paragraf
PSI	: Sevk Öncesi İnceleme Andlaşması (<i>Agreement on Preshipment Inspection</i>)
ROA	: Menşe Kuralları Andlaşması (<i>Agreement on Rules of Origin</i>)

s.	: sayfa
SA	: Korunma Tedbirleri Andlaşması (<i>Agreement on Safeguards</i>)
SPS	: Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma (<i>Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures</i>)
supra	: yukarıdaki (referans)
supra not	: yukarıdaki (referans) dipnot
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBT	: Ticaretle Teknik Engeller Andlaşması (<i>Agreement on Technical Barriers to Trade</i>)
TFA	: Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması (<i>Agreement on Trade Facilitation</i>)
TFAF	: Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması Merkezi (<i>Trade Facilitation Agreement Facility</i>)
TRIMS	: Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Andlaşması (<i>Agreement on Trade-Related Investment Measures</i>)
TRIPS	: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Andlaşması (<i>Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights</i>)
TPRM	: Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması (<i>Trade Policy Review Mechanism</i>)
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (<i>United Nations Conference on Trade and Development</i>)
U.N.T.S.	: Birleşmiş Milletler Andlaşma Serileri (<i>United Nations Treaty Series</i>)
vb.	: ve benzeri
VCLT	: Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (<i>Vienna Convention on the Law of Treaties</i>)

vs.	: vesaire
vol.	: Cilt (<i>volume</i>)
WIPO	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (<i>World Intellectual Property Organization</i>)

RÉSUMÉ

L'objet et l'intitulé de ce travail sont « les obstacles et les violations du commerce international sous l'angle de l'Organisation mondiale du commerce ». A l'occasion de ce travail, le fondement des règles de l'Organisation mondiale du commerce (OMC) et du droit du commerce international sera observé. Dans cette optique et en premier lieu, des informations générales seront fournies sur le système de l'OMC ainsi que sur les accords de l'OMC. Ensuite, les principes régulant les accords de l'OMC et les règles générales seront mis en évidence. Par la suite, les obstacles et les mesures occupant une place importante dans le commerce international seront évoqués avant d'être évalués sous l'angle des accords de l'OMC. Les effets du droit processuel du commerce international dans le cadre des règles de l'OMC et ceux des autres conventions internationales sur le droit matériel seront brièvement évoqués. Enfin, par une observation et une analyse approfondie du droit jurisprudentiel de l'OMC dans tous ses domaines, les violations du droit du commerce international établi par les accords de l'OMC seront précisées.

Il importe de noter que la notion de commerce international évoqué ci-présent ne désigne pas les règles de droit employées par les personnes de droit privé ou les commerçants à l'occasion des contrats ou opérations internationaux dans leurs relations entre eux (telle que la *lex mercatoria*). A l'occasion de ce travail, le discipline de droit traité sous la dénomination de droit du commerce international et trouvant sa place sous l'expression de *International Trade Law* en anglais désigne plutôt les règles de droit appliquées par les Etats et les autres personnes morales de droit international (ex : les organisations internationales) sur les opérations, mesures et faits internationaux et dont le cadre est établi par les accords de l'OMC. Naturellement, ces règles sont à l'origine de plusieurs conséquences sur les règles internes de droit privé et sur les personnes morales de droit privé.

Dans le monde actuel, le volume, l'importance et le poids global du commerce international ne cessent d'augmenter au fil des années. Par conséquent, l'importance des règles de l'OMC et du droit du commerce international établi dans le cadre de ces règles ne fait qu'augmenter. Le nombre d'Etats et d'organisations internationales Membres de l'OMC s'élevant à 164 met clairement en évidence la dimension globale de l'OMC. Néanmoins, malgré toute son importance, il s'agit d'un domaine assez récent pour la Turquie et les travaux dans ce domaine sont peu en nombre.

Les fondements de l'OMC qui est une organisation internationale mise en place par l'Accord de Marrakech établissant l'OMC en 1995 dont l'objectif principal est de libérer le commerce international à l'échelle globale, reposent sur le traité de GATT de 1947. Les nécessités du monde moderne ont ajouté des nouvelles dimensions au commerce libéral international. Par conséquent, ce phénomène fût à l'origine du Cycle d'Uruguay réalisé entre les années 1986 et 1994, de l'adoption des accords de l'OMC et de la création de l'OMC. Dans le but de faciliter l'application, l'exécution et le fonctionnement des accords de l'OMC, de développer ses objectifs pour l'avenir, de créer un cadre de forum pour les négociations sur les relations de commerce international, d'exécuter l'accord de l'OMC sur le règlement des différends (DSU) et celui sur le mécanisme d'examen des politiques commerciales (MEPC) et d'assurer une harmonisation / compatibilité accrue entre les différentes organisations dans la mise en place des politiques économiques globales, l'Accord instituant l'OMC a conféré à cette dernière la tâche de coopérer avec le FMI, la Banque mondiale et les institutions qui leur sont rattachées. En raison de leur qualité de Membre de l'OMC, ces derniers se trouvent dans l'obligation d'abdiquer une partie de leur autonomie de réglementation dans leurs droits internes.

Les accords de l'OMC et le droit de l'OMC mis en place par ces accords contiennent les règles et engagements sur le commerce international. La plupart de ces règles étant obligatoires, certaines d'entre elles n'ont qu'une qualité de recommandation. Les règles principales sur le commerce international des marchandises sont établies par le GATT de 1994. Le GATT de 1994 est la convention principale et la plus vaste de l'OMC. Les accords additionnels au GATT de 1994 qui détaillent les dispositions du GATT de 1994 et qui mettent en place des

réglementations sur les mesures et les obstacles au commerce international ont étendu la portée des règles de l'OMC vers toutes les dimensions du commerce des marchandises.

Quant aux règles sur le commerce international des services, celles-ci sont établies dans l'Accord général sur le commerce des services (AGCS). L'AGCS comporte divers aspects du commerce international des services. Il est établi de façon à conférer aux Membres de l'OMC une marge d'appréciation et d'action plus vaste par rapport au GATT de 1994. Il comporte des obligations générales ainsi que des obligations conditionnelles. Les règles sur la protection de la propriété intellectuelle sont établies dans l'Accord sur les aspects des droits de propriété intellectuelle qui touchent au commerce (ADPIC). Cet accord comprend en son sein les dispositions de quatre différentes conventions internationales. Il embrasse plusieurs domaines du droit de la propriété intellectuelle y compris les marques, les brevets et les droits d'auteur. Etant donné que la protection de la propriété intellectuelle est plutôt d'ordre national, l'ADPIC met à la charge des Membres de l'OMC plusieurs obligations affectant profondément leurs droits internes sur la protection des droits de la propriété intellectuelle.

Par ailleurs, dans l'accord de l'OMC sur le règlement des différends un système et plusieurs procédures de résolution des litiges propres à l'OMC sont mis en place. Dans le cadre des accords de l'OMC, l'organe de règlement des différends est doté d'une compétence exclusive. Tous litiges portant sur le droit de l'OMC sont résolus auprès de l'organe de règlement des différends par application des règles procédurales régies par l'Accord de l'OMC sur le règlement des différends. Également, le MEPC est à l'origine de l'établissement d'un mécanisme d'observation des politiques commerciales propre à l'OMC. Les observations du MEPC ne créent pas d'effet contraignant vis-à-vis des Membres de l'OMC. Néanmoins, celui-ci est d'une importance fondamentale pour prendre connaissance de leurs pratiques et politiques de commerce international et pour les conformer aux accords de l'OMC.

Les accords additionnels concernent les secteurs, les mesures et les obstacles particuliers. L'Accord anti-dumping pour les mesures anti-dumping, l'Accord sur les subventions et les mesures compensatoires (l'accord SCM) pour les subventions et les mesures compensatoires, l'Accord sur les sauvegardes pour les mesures de sauvegarde, l'Accord sur l'agriculture (AA) pour le commerce international des marchandises dans le secteur agricole, l'Accord sur l'inspection avant expédition pour l'inspection avant le transport, l'Accord sur les règles d'origine pour les règles de provenance, l'Accord sur les licences d'importation pour les procédures de licence d'importation, L'Accord sur les mesures concernant les investissements et liées au commerce (l'accord sur le MIC) pour les mesures d'investissement, l'Accord sur l'évaluation en douane pour les évaluations douanières, l'Accord sur les obstacles techniques au commerce (OTC) pour les obstacles techniques, l'Accord sur l'application des mesures sanitaires et phytosanitaires pour les mesures sanitaires et phytosanitaires réglementent leurs cadres et bases juridiques. Chaque accord additionnel apporte des dispositions détaillées relatives à son objet. De même, ces accords additionnels prévoient des procédures, des conditions et des règles concernant des mesures à prendre dans leurs propres domaines.

A part les accords principaux de l'OMC citées plus haut, au sein de l'OMC se trouvent d'autres accords multilatéraux relatifs aux achats publics et au commerce des engins aéronautiques civils. Par contre, dans le cadre de l'Accord instituant l'OMC, la ratification de ces accords est facultative. C'est pourquoi le nombre d'Etats ayant adhéré à ces accords demeure faible. Par ailleurs, les décisions et les déclarations ministérielles prises au sein de l'OMC revêtent une importance car elles ont une fonction explicative lors de la mise en œuvre des accords de l'OMC.

Les accords de l'OMC sont établis sur les principes de (i) non-discrimination, (ii) de libéralisation du commerce (*freer trade*), (iii) de prévisibilité (*predictability*), (iv) de compétitivité (*competitiveness*) et (v) de développement (*developmental*). Ces principes apparaissent dans diverses dispositions des accords de l'OMC. Dans les accords de l'OMC, il existe un certain nombre de règles générales. Celles sur le traitement de la nation la plus favorisée (MFN) et le traitement national, les listes d'engagement des pays, les restrictions quantitatives et sur la transparence

constituent la partie principale de ces règles générales. Ces dernières sont insérées dans les accords à de différentes manières.

Les règles sur la nation la plus favorisée et sur le traitement national représentent la dimension normative du principe de la non-discrimination. La règle de la nation la plus favorisée poursuit le but d'assurer un même traitement commercial pour chaque Membre de l'OMC. Par exemple, dans l'importation d'une marchandise spécifique si un Membre de l'OMC applique un taux tarifaire particulier en faveur d'un autre Membre de l'OMC, en principe il ne doit pas imposer un taux plus élevé à un troisième membre. Si un Membre de l'OMC applique à un autre Membre de l'OMC un taux tarifaire plus bas, il doit appliquer le même taux à tous les autres Membres de l'OMC. Quant à la règle du traitement national, celle-ci prévoit que les marchandises d'origine étrangère soient traitées de la même façon que les marchandises nationales. Cette règle couvre les mesures qui affectent le commerce d'ordre économique ou non. Dans tous les cas de figure, l'obligation de traitement national et l'application de la règle ne commencent qu'après l'entrée des marchandises dans le marché national.

La règle des restrictions quantitatives prohibe en principe les restrictions quantitatives (en nombre) à l'exportation et à l'importation des marchandises, qui peuvent apparaître sous forme de quota, d'embargo etc. Cette règle est l'une des pierres angulaires du système. Tant les restrictions *de facto* que celles *de jure* font partie de l'étendue de cette prohibition. En raison du caractère général de ladite prohibition, l'attitude des Membres de l'OMC n'est pas prise en compte quant à déterminer si une restriction entre ou non dans le cadre de la prohibition.

Les listes d'engagement des pays désignent les engagements portant sur les taux tarifaires et les privilèges consentis par les parties et qui se trouvent annexés au GATT de 1994 et à l'AGCS. Ces taux tarifaires et ces privilèges sont assurés par chaque Membre de l'OMC de la manière décrite dans leurs propres listes respectives. Les taux tarifaires et privilèges annexés aux accords de l'OMC sont constitutifs d'engagements pourvus de caractère obligatoire vis-à-vis des Membres de l'OMC.

La règle de transparence est le résultat du principe de la prévisibilité. Cette règle poursuit l'objectif de rendre les politiques commerciales accessibles et connues par tout intéressé. Dans cette optique, diverses obligations de déclaration (ex : déclaration devant l'OMC) et de diffusion (ex : diffusion de la législation commerciale) sont mises à la charge des Membres de l'OMC. L'existence du système du MEPC trouve sa source dans cette règle.

Toutefois, certaines immunités et exceptions sont prévues dans le cadre des accords de l'OMC. Ces exceptions sont divisées en trois catégories ; elles sont d'une part industrielles (a), d'autre part économiques/publiques (b) et enfin elles sont institutionnelles (c). Les exceptions industrielles poursuivent le but de protéger le producteur local, alors que les exceptions économiques visent à augmenter la prospérité de la société et celles institutionnelles entendent défendre les intérêts d'autres entités. A part les exceptions, il existe également des clauses de mise en œuvre prévues dans le cadre des accords de l'OMC.

Quant au GATT de 1994 et les accords additionnels, ceux-ci mettent en place un régime juridique concernant les mesures et les obstacles en matière du commerce international dans le domaine du commerce des marchandises. Les tarifs constituent la mesure et l'obstacle principaux prévus en principe dans le cadre des accords de l'OMC. Dans les listes des concessions annexées aux accords de l'OMC des plafonnements tarifaires sont déterminés en fonction des différents types de marchandise. Le codage des types de marchandise se fait conformément à un système mondialement accepté, dénommé le « Système harmonisé de désignation et de codification des marchandises ».

Malgré la présence des tarifs, les mesures et obstacles hors tarifs dénommés les mesures et les obstacles non tarifaires trouvent une application de plus en plus répandue dans le commerce international. Ces mesures et obstacles qui se divisent en deux catégories en tant que les mesures et les obstacles non tarifaires d'importation et ceux d'exportation ont également des sous-catégories, dont notamment, les

mesures et obstacles techniques et ceux non techniques dans le domaine d'importation. En effet, dans le GATT de 1994 et ses accords additionnels un certain nombre de règles détaillées concernant leur emploi sont prévues. Ces règles déterminent la qualité et le contenu des mesures et des obstacles en cause. Dans cet objectif, plusieurs dispositions concernant des domaines tels que les constats, les investigations, les preuves trouvent place dans les accords.

Les règles procédurales prévues dans le cadre de l'Accord de l'OMC sur le règlement des différends et par des conventions internationales autres que les accords de l'OMC affectent également la dimension matérielle du droit de l'OMC. Ceci se traduit par la capacité d'ester en justice fondée sur un intérêt commercial (l'intérêt pour agir) dans le règlement du litige. Le règlement du litige est mis en œuvre par des panels mis en place pour chaque litige, et par une instance d'appel. Les Membres de l'OMC ne sont pas compétents pour constater unilatéralement la contrariété d'une politique ou d'une mesure commerciale aux règles de l'OMC en l'absence d'une décision définitive prise conformément à l'accord de l'OMC sur le règlement des différends. Quant aux conventions internationales autres que les accords de l'OMC, celles-ci s'appliquent notamment en lien avec les règles d'interprétation et / ou dans les cas où les accords de l'OMC leur fait explicitement référence.

Depuis la création de l'OMC centaines de décisions judiciaires sont rendues. Sous l'angle du GATT de 1994, la plupart des violations constatées portent sur les règles de la nation la plus favorisée et du traitement national, les restrictions quantitatives et les listes des concessions. Concernant l'AGCS, ont été en cause la violation des règles de la nation la plus favorisée et du traitement national et de l'accessibilité du service au marché. Quant aux violations s'agissant des Aspects des droits de la propriété intellectuelle qui touchent au commerce (ADPIC), elles sont généralement issues des droits des marques, brevets et de la propriété intellectuelle. A part ceux-ci, les accords additionnels au GATT de 1994 ont fréquemment fait l'objet de violations. Les constats et les investigations dans le cadre de l'Accord anti-dumping, l'Accord sur les sauvegardes et du MEPC ont surtout été à l'origine des litiges. Dans les litiges portant sur l'Accord sur l'application des mesures sanitaires et phytosanitaires, les bases scientifiques des mesures techniques adoptées ont

débouchées sur des constats de violation. S'agissant de l'Accord sur les obstacles techniques au commerce (OTC), les mesures techniques ont fait l'objet de litiges en raison de l'existence des moyens alternatifs moins entravant le commerce.

Les décisions rendues selon la procédure du règlement des différends auprès de l'OMC n'ont pas le caractère de règle du précédent. Autrement dit, même si la décision rendue fait exemple vis-à-vis des nouveaux litiges, elle n'a pas de caractère contraignant. Le mécanisme de règlement des litiges est surtout mis en œuvre par les pays développés. Cependant, son utilisation par les pays en développement et la nature des solutions juridiques qu'il apporte fait souvent l'objet des débats.

ABSTRACT

The subject matter and headline of this thesis dissertation is “International Trade Barriers and Violations under the World Trade Organization Rules”. The substantial limb of the World Trade Organization (WTO) rules and international trade law will be examined in this dissertation. Therefore, firstly, general information will be provided in relation to the WTO system and WTO treaties. Subsequently, core principles and fundamental rules pertaining to the WTO treaties will be elaborated. Then, barriers and measures, which have an important role in international trade, will be addressed and assessed in light of the WTO treaties. Effects under the WTO rules of the international trade procedural law and other international treaties to the substantial law will be briefly touched upon. Finally, WTO’s case-law will be examined and analyzed in depth in respect to each area and violations of the international trade law under the WTO rules will be specified.

It shall immediately be expressed that what is meant here with the term “*International Trade Law*” does not cover the legal rules used by the private law persons (e.g. *lex mercatoria*) in the cross-border agreements or transactions in between themselves. What is meant in this dissertation with the term “*International Trade Law*” rather refers to the legal discipline and rules which are based on the WTO treaties. These are the rules applied by the states and other international law legal entities (e.g. international organizations) on international trade transactions, measures, regulations and acts. Naturally, these rules lead to many different consequences on domestic private legal rules as well as on private legal entities.

As the years pass by, the volume, importance and global weight of the international trade increase. Therefore, the importance of the WTO rules and international trade law established in line with these rules gradually increase. The number of member states and international organizations of the WTO, which is currently 164, clearly represents the global scale of the WTO. However, despite such importance it bears, this area is quite new for Turkey and has been understudied.

WTO, which was established through the Marrakesh Agreement Establishing the WTO in 1995 with a view to promote free international trade in a global scale, has its roots in GATT 1947. The necessities and requirements of the modern world have led to the result of addition of new dimensions to the international free trade apart from GATT 1947. As a result, the Uruguay Round held in between 1986 and 1994 resulted in acceptance of the WTO treaties and establishment of the WTO. The Marrakesh Agreement Establishing the WTO obliges the WTO to (i) ease the implementation, execution and functioning of the WTO treaties and carry their purposes forward, (ii) function as a forum for negotiation of international trade relations, (iii) conduct the functioning of the DSU (*Dispute Settlement Understanding*) (iv) conduct the functioning of the TPRM (*Trade Policy Review Mechanism*) and (v) cooperate with IMF, World Bank and their affiliated institutions in order to provide for further harmonization in making of global economic policies. As a result of the WTO membership, the WTO members become obliged to relinquish certain elements of their regulation autonomy in respect to their domestic laws.

The WTO treaties and the WTO law consisting of such treaties include rules and undertakings in relation to the international trade. Meanwhile a majority of these rules are binding, the rest are just of an advisory nature. Main rules regarding international trade of goods are regulated under the GATT 1994. GATT 1994 is the core and most extensive treaty of the WTO. The complementary agreements of the GATT 1994, which detail the provisions of the GATT 1994 and bring rules in respect to the trade barriers and measures, have extended the scope of the WTO rules to each dimension of the trade of goods.

Rules regarding the international trade of services are regulated under GATS. GATS's scope includes various dimensions of the trade of services. In contrast with the GATT 1994, GATS has been designed in a manner keeping the margin of appreciation and disposal authorities of the WTO members wider. GATS includes obligations both of a general and conditional nature. The rules regarding the intellectual property protection have been regulated under the TRIPS. TRIPS blends the provisions of four different international conventions under its content. Its scope covers many areas of intellectual property, including but not limited to trademarks,

patents and copyrights. Since the intellectual property protection generally has a territorial nature, TRIPS brings many obligations to the WTO members deeply influencing their domestic laws in relation to the intellectual property protection.

Additionally, dispute settlement mechanism and procedures unique to the WTO have been created under the DSU. DSB has been exclusively authorized for dispute settlement under the WTO treaties. As a general rule, all the disputes relating to the WTO law shall be settled before the DSB under the procedural rules set forth in the DSU. Again, a trade policy review mechanism unique to the WTO has been set up through the TPRM. TPRM reviews do not have a binding nature on the WTO members. However, TPRM is important for information on international trade practices and policies of the WTO members as well as their compliance with the WTO treaties.

Complementary agreements (i.e. to the GATT 1994) relate to the specific trade sectors, measures and barriers. ADA regulates the legal framework and regime of the anti-dumping measures, ASCM of the subsidies and countervailing measures, SA of the safeguard measures, AA of the international trade of agricultural goods, PSI of the preshipment inspection, ROA of the rules of origin, ILP of the import licensing procedures, TRIMS of the investment measures, CVA of the customs valuations, TBT of the technical barriers, SPS of the sanitary and phytosanitary measures. Each of the complementary agreements stipulate detailed provisions in relation to their own subject matters. These complementary agreements also provide for certain procedures, conditions and rules for adoption of measures in connection to their own subject matters.

In addition to the main WTO treaties, there are other plurilateral treaties under the WTO body in connection with the public procurement and trade of civil aviation aircrafts. However, acceptance of these plurilateral agreements has been left to the discretion of the WTO members under the Marrakesh Agreement Establishing the WTO. For this reason, these plurilateral agreements have been accepted by a smaller number of states. Furthermore, Ministerial Decisions and Declarations adopted under the WTO system are of an explanatory nature in regard to the implementation of the WTO treaties and therefore are of significance.

As indicated institutionally by the WTO, the WTO treaties are established on the core principles of (i) non-discrimination, (ii) freer trade, (iii) predictability, (iv) competitiveness and (v) development. These core principles may be observed in various provisions of the WTO treaties. In accordance with the core principles, there are certain fundamental general rules under the WTO treaties. Most favored nation (MFN) treatment, national treatment, plans, quantitative restrictions and transparency rules constitute main parts of such general rules. These general rules have been inserted into various agreements in differing manners.

MFN and national treatment rules represent the normative aspect of the non-discrimination principle. MFN treatment rule aims to provide for same trade-related treatment for each WTO member. For example, a WTO member shall not, as a general rule (subject to exceptions, e.g. preferential treatment for developing countries), apply a higher tariff rate to a WTO member in comparison to another WTO member. If a WTO member applies a lower tariff rate to one WTO member in comparison with another WTO member, such member applying the tariff shall apply the lower tariff rate to every WTO member. National treatment rule provides for same treatment of the goods of foreign origin and the goods of local origin. This rule encompasses all measures affecting the trade, notwithstanding whether they are of a financial nature or not. However, the national treatment obligation and implementation starts after the goods enter into the domestic market (i.e. after getting “nationalized” in the customs).

Quantitative restrictions rule prohibits, as a general rule, all the quantity (amount) related restrictions which may appear as quotas, embargoes, etc. This rule is one of the cornerstones of the system. Both *de facto* and *de jure* restrictions are within scope of the prohibition. Since the prohibition is of a general nature, the discretion of the WTO members is not taken into account in assessment of whether a restriction constitutes a prohibition or not.

Plans are the undertakings listed under the annexes of the GATT 1994 and GATS. They express the tariff rates and concessions provided by the WTO members. The tariff rates and concessions are provided as shown under the plans of each WTO

member. Tariff rates and concessions annexed to the WTO treaties are of a binding nature for the WTO members.

Transparency rule is a result of the principle of predictability. This rule aims to provide for accessibility and disclosure of trade policies by/to everyone. Accordingly, certain notification (e.g., notification to the WTO) and publishing (e.g. publishing of trade-related legal framework) obligations were brought for the WTO members. The reason for existence of the TPRM system is also based on this rule.

However, certain exemptions and exceptions in relation to these general rules have been provided under the WTO treaties. These exceptions are generally classified under three categories: (a) industrial, (b) economical/public and (c) institutional. The industrial exceptions aim to protect local manufacturers, the economical exceptions aim to increase the welfare of the society and the institutional exceptions aim to oversee the interests of other entities. Apart from the exceptions, WTO treaties also include non-application clauses providing for non-application of the treaties between certain states.

GATT 1994 and its complementary agreements bring a legal regime for the measures and barriers related to the trade of goods. Tariffs, as a general rule, are the main trade measures and barriers set forth under the WTO treaties. Schedules of concessions annexed to the WTO treaties specify tariff caps for each and every type of goods. Coding of different types of goods are made in accordance with the internationally accepted system named Harmonized Commodity Description and Coding System.

Despite existence of the tariffs, non-tariff measures and non-tariff barriers are increasingly being utilized in international trade. Such non-tariff barriers and measures, which are divided into two (imports and exports), are further sub-divided (technical and non-technical) especially in respect to the imports. GATT 1994 and its complementary agreements bring detailed rules in respect to utilization of the non-tariff barriers and measures. These rules specify the scope and characteristics of relevant non-tariff barriers and measures. In this context, the WTO treaties stipulates

many different provisions in respect to relevant matters such as determinations, investigations, evidence etc.

Procedural rules set forth in the DSU and international treaties apart from the WTO treaties also have an effect on the substantive limb of the WTO law. In dispute settlement, the legal standing (*locus standi*) occurs on the basis of a substantial trade interest. Dispute settlement is carried out by the panels specifically established for each dispute and the appellate body (a permanent and stable organ). Without a final decision adopted in accordance with the DSU, the WTO members do not have the right to unilaterally determine whether a trade policy, barrier or measure is in violation of the WTO rules. Meanwhile the law applicable to disputes is the WTO law, international treaties which are not WTO treaties are applied particularly in connection with the rules of interpretation and/or when there are explicit references under the WTO treaties to such treaties.

Since the establishment of the WTO, hundreds of judicial decisions have been adopted. Violations of GATT 1994 mainly concern the MFN and national treatment rules, quantitative restrictions and schedules of concessions. Violations of GATS are mainly regarding the MFN and national treatment rules and market access of services. Violations of TRIPS generally arise from trademark, patent and copyright disputes. In addition to these, complementary agreements of the GATT 1994 have been frequently subject to violations. Determinations and investigations have been frequently found in violation of the ADA (*Anti-Dumping Agreement*), SA (*Agreement on Safeguards*) and ASCM (*Agreement on Subsidies and Countervailing Measures*). In SPS (*Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures*) disputes, technical grounds of the adopted technical measures have been the subject matter of disputes. In TBT (*Agreement on Technical Barriers to Trade*) disputes, technical measures have been found in violation of the TBT due to existence of alternative measures which would be less trade-restrictive.

The WTO dispute settlement decisions do not have a strict precedential (*stare decisis*) nature. In other words, a decision adopted as a result of a dispute does not have a binding force for future decisions although it constitutes an example. Dispute settlement mechanism is generally used by developed countries. However, its use by

developing countries and the nature of the legal remedies presented by the mechanism are frequently being subject to discussion.

ÖZET

Bu çalışmanın konusu ve başlığı “Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Uluslararası Ticaret Engelleri ve İhlalleri”dir. Bu çalışmada DTÖ kurallarının ve uluslararası ticaret hukukunun esasları incelenecektir. Bu doğrultuda ilk olarak DTÖ sistemi ve DTÖ Andlaşmaları hakkında genel bilgi verilecektir. Akabinde, DTÖ Andlaşmaları'na ilişkin temel prensipler ve genel kurallara ışık tutulacaktır. Müteakip olarak uluslararası ticarete çok önemli yeri olan engel ve tedbirler irdelenecek ve DTÖ Andlaşmaları bağlamında değerlendirilecektir. DTÖ kuralları tahtında uluslararası ticaret usul hukukunun ve diğer uluslararası andlaşmaların maddi hukuka etkisine de kısaca değinilecektir. En nihayetinde DTÖ içtihat hukukunun her bir alan bakımından derinlemesine bir incelemesi ve analizi yapılarak DTÖ Andlaşmaları tahtında düzenlenen uluslararası ticaret hukukunun ihlalleri belirtilecektir.

Burada kastedilen uluslararası ticaret hukuku kavramı, özel hukuk kişilerinin, tacirlerin birbirleri aralarındaki uluslararası sözleşme ve işlemlerde kullanmakta olduğu hukuk kurallarını ifade etmemektedir. Bu çalışmada uluslararası ticaret hukuku ismiyle bahsedilen ve İngilizce'de de *International Trade Law* adıyla yer bulan hukuk disiplini, daha ziyade devletler ve diğer uluslararası hukuk tüzel kişileri (örn. uluslararası örgütler) tarafından uluslararası ticaret işlem, tedbir, düzenleme ve fiilleri üzerinde uygulanan ve çatısı DTÖ Andlaşmaları'nda kurulan hukuk kurallarını ifade etmektedir. Bu kuralların doğal olarak iç hukuktaki özel hukuk kuralları ve özel hukuk tüzel kişileri bakımından da doğurduğu pek çok sonuç mevcuttur.

Yıllar ilerledikçe dünyamızda uluslararası ticaretin hacmi, önemi ve küresel ağırlığı gitgide artmaktadır. Buna mukabil olarak ise DTÖ kuralları ve bu kuralların çerçevesinde oluşturulan uluslararası ticaret hukukunun önemi de giderek artmaktadır. DTÖ'nün 164 olan üye devlet ve uluslararası örgüt sayısı da DTÖ'nün küresel boyutunu açıkça göz önüne sermektedir. Ancak olanca önemine rağmen bu alan Türkiye açısından ziyadesiyle yenidir ve üzerinde son derece az çalışılmıştır.

Uluslararası ticaretin küresel çapta serbestleştirilmesi temel amacıyla 1995'te DTÖ Kuruluş Andlaşması ile kurulan bir uluslararası örgüt olan DTÖ'nün temelleri GATT 1947'ye dayanmaktadır. Modern dünyanın gereksinim ve gereklilikleri, uluslararası serbest ticarete yeni boyutlar katılması sonucunu doğurmuştur. Bunun neticesinde 1986-1994 yılları arasında yapılan Uruguay Turu, DTÖ Andlaşmaları'nın kabulü ve DTÖ'nün kurulması sonuçlarını doğurmuştur. DTÖ Kuruluş Andlaşması, (i) DTÖ Andlaşmaları'nın uygulamasını, yürütülmesini, işlemlerini kolaylaştırmak ve amaçlarını ileri taşımak, (ii) uluslararası ticari ilişkilerin müzakeresi için forum niteliği taşımak, (iii) DSU'yu yürütmek, (iv) TPRM'yi yürütmek ve (v) küresel ekonomik politikaların yapımında örgütler arası daha yüksek bağdaşma/uyumlaştırma sağlamak için IMF, Dünya Bankası ve bağlı kuruluşlarıyla iş birliği yapmak görevlerini DTÖ'ye yüklemiştir. DTÖ üyeliği vesilesiyle DTÖ üyeleri, kendi iç hukuklarındaki düzenleme (regülasyon) yetkisi özerkliklerinin belirli unsurlarından feragat etmek durumunda kalmaktadırlar.

DTÖ Andlaşmaları ve bu andlaşmaların teşkil ettiği DTÖ hukuku, uluslararası ticarete yönelik kuralları ve taahhütleri içermektedir. Bu kuralların büyük çoğunluğu bağlayıcı olmakla birlikte, bir kısmı da tavsiye niteliğindedir. Uluslararası mal ticaretine yönelik temel kurallar, GATT 1994'te düzenlenmektedir. GATT 1994, DTÖ'nün en temel ve kapsamlı andlaşmasıdır. GATT 1994 hükümlerini detaylandıran ve de ticari tedbir ve engellere yönelik olarak düzenlemeler getiren GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmaları, DTÖ kurallarının kapsamını mal ticaretinin her boyutuna genişletmiştir.

Uluslararası hizmet ticaretine yönelik kurallar ise GATS'ta düzenlenmektedir. GATS, kapsam olarak hizmet ticaretinin çeşitli boyutlarını içermektedir. GATT 1994'e kıyasla GATS, DTÖ üyelerinin takdir ve tasarruf alanını daha geniş tutar nitelikte tasarlanmıştır. Hem genel, hem de şarta bağlı yükümlülükler içermektedir. Fikri mülkiyet korumasına yönelik kurallar ise TRIPS'te düzenlenmiştir. TRIPS, dört farklı uluslararası konvansiyonun hükümlerini bünyesinde harmanlamaktadır. Markalar, patentler, telif hakları da dahil olmak üzere fikri mülkiyetin pek çok alanına uzanmaktadır. Fikri mülkiyetin korunması genel itibariyle ülkesel niteliğe

sahip olduğu için TRIPS, DTÖ üyelerine fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik iç hukuklarını da derinlemesine etkileyen pek çok yükümlülük getirmektedir.

Bunun yanı sıra DSU'da DTÖ'ye özgü bir uyuşmazlık çözüm sistemi ve usulleri oluşturulmuştur. DTÖ Andlaşmaları bakımından uyuşmazlık çözümünde DSB münhasıran yetkili kılınmıştır. DTÖ hukukuna ilişkin tüm uyuşmazlıklar, DSU tahtındaki usuli kurallara tabi olarak DSB nezdinde çözülmektedir. TPRM ile ise yine DTÖ'ye münhasır bir ticaret politikası inceleme mekanizması kurulmuştur. TPRM'nin incelemelerinin DTÖ üyeleri üzerinde bağlayıcı bir niteliği yoktur. Ancak DTÖ üyelerinin uluslararası ticaret uygulama ve politikalarının öğrenilmesi ve DTÖ Andlaşmaları'na uygun hale getirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Tamamlayıcı andlaşmalar ise spesifik ticaret sektör, tedbir ve engellerini ilgilendirmektedir. ADA anti-damping tedbirlerinin, ASCM sübvansiyonların ve telafi edici tedbirlerin, SA koruma tedbirlerinin, AA tarım sektöründe uluslararası mal ticaretinin, PSI sevk öncesi incelemenin, ROA menşe kurallarının, ILP ithalat lisanslama prosedürlerinin, TRIMS yatırım tedbirlerinin, CVA gümrük değerlemelerinin, TBT teknik engellerin, SPS sağlık ve bitki sağlığı tedbirlerinin hukuki çerçevesini ve altyapısını düzenlemektedir. Her bir tamamlayıcı andlaşma, kendi konusuna ilişkin detaylı hükümler getirmektedir. Bu tamamlayıcı andlaşmalar aynı zamanda, kendi konularındaki tedbirlerin alınmasına yönelik birtakım usuller, koşullar ve kurallar getirmektedir.

Yukarıdaki temel DTÖ Andlaşmaları'nın yanında, DTÖ bünyesinde kamu alımları ve sivil hava araçlarının ticaretine dair başka çok taraflı andlaşmalar mevcuttur. Fakat DTÖ Kuruluş Andlaşması tahtında bu andlaşmaların kabulü ihtiyari nitelikte tutulmuştur. Bundan ötürü bu andlaşmalar daha az sayıda ülke tarafından kabul görmüştür. Ayrıca DTÖ bünyesinde alınan Bakanlar Kararları ve Deklarasyonları da DTÖ Andlaşmaları'nın uygulanması bakımından açıklayıcı niteliktedir ve bu vesileyle önem arz etmektedir.

DTÖ Andlaşmaları, kurumun ifadesiyle (i) ayırım yapmama (*non-discrimination*), (ii) ticaretin serbestleştirilmesi (*freer trade*), (iii) öngörülebilirlik (*predictability*), (iv) rekabetçilik (*competitiveness*) ve (v) kalkınmacılık

(*developmental*) prensipleri üzerine kurulmuştur. Bu prensipler DTÖ Andlaşmaları'nın çeşitli hükümlerinde kendini göstermektedir. Prensiplere de uygun olarak, DTÖ Andlaşmaları'nda birtakım genel kurallar söz konusudur. En çok gözetilen ulus (*most-favored nation - MFN*) muamelesi, ulusal muamele, listeler, nicel kısıtlamalar ve şeffaflık kuralları bu genel kuralların önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu kurallar, farklı andlaşmalara değişiklik gösteren şekillerde yerleştirilmiştir.

En çok gözetilen ulus muamelesi ve ulusal muamele kuralları, ayırım yapmama prensibinin normatif boyutunu temsil etmektedir. En çok gözetilen ulus muamelesi kuralı her bir DTÖ üyesine aynı ticari muamelenin yapılması amacını gütmektedir. Örneğin spesifik bir malın ithalatında bir DTÖ üyesi kural olarak, bir diğer DTÖ üyesine bir tarife oranı uygularken, üçüncü bir diğerine daha yüksek bir tarife oranı uygulamamalıdır. Eğer bir DTÖ üyesi diğer bir DTÖ üyesine daha düşük bir tarife oranı uyguluyor ise, geri kalan tüm DTÖ üyelerine aynı tarife oranını uygulamalıdır. Ulusal muamele kuralı ise yabancı menşeli malların yerli mallarla aynı muameleye tabi tutmasını öngörmektedir. Bu kural, ticareti etkiler nitelikteki hem mali hem de mali olmayan tedbirleri kapsamaktadır. Ancak ulusal muamele yükümlülüğü ve kuralın uygulaması, malların iç piyasaya girmesinden sonra başlamaktadır.

Nicel kısıtlamalar kuralı, malların ihracat ve ithalatında kota, ambargo vb. farklı şekillerde tezahür edebilecek nicelik (miktar) kısıtlamalarını kural olarak yasaklamaktadır. Bu kural, sistemin köşe taşlarından biridir. Hem *de facto*, hem *de jure* kısıtlamalar yasağın kapsamına girer. Yasak genel nitelikte olduğu için, bir kısıtlamanın yasak kapsamına girip girmediği değerlendirilirken DTÖ üyelerinin keyfiyeti kıstas alınmamaktadır.

Listeler, GATT 1994 ve GATS'ın eklerinde yer alan ve tarafların sağladığı tarife oranlarını ve tavizleri gösteren taahhütleri ifade etmektedir. Bu tarife oranları ve tavizler, DTÖ üyelerinin her biri tarafından kendi listelerinin içeriğinde gösterilen biçimde sağlanmaktadır. DTÖ Andlaşmaları'na ekli tarife oranları ve tavizler, üyeler bakımından bağlayıcı taahhütler niteliğindedir.

Şeffaflık kuralı ise, öngörülebilirlik prensibinin bir sonucudur. Bu kural, ticari politikaların ilgili herkesçe erişilebilir ve bilinebilir olma amacını gütmektedir. Bu doğrultuda DTÖ üyelerine çeşitli bildirim (örn. DTÖ'ye bildirim) ve yayın (örn. ticari mevzuatın yayınlanması) yükümlülükleri getirilmiştir. TPRM sisteminin varlık kaynağı da bu kurala dayanmaktadır.

Ancak bu genel kurallara birtakım muafiyet ve istisnalar da yine DTÖ Andlaşmaları tahtında tanınmıştır. Bu istisnalar, (a) sınai, (b) iktisadi/kamusal ve (c) kurumsal istisnalar olarak üç kategoride sınıflandırılmaktadır. Sınai istisnalar yerli üreticinin korunmasını, iktisadi/kamusal istisnalar toplum refahının artırılmasını, kurumsal istisnalar ise başka oluşumların menfaatlerinin gözetilmesi amaçlarını gözetirler. İstisnaların yanı sıra DTÖ Andlaşmaları tahtında düzenlenen uygulamama klozları da mevcuttur.

GATT 1994 ve tamamlayıcı andlaşmaları ise mal ticaretine yönelik uluslararası ticaret tedbir ve engellerine dair hukuki rejim getirmektedir. Tarifeler, DTÖ Andlaşmaları tahtında kural olarak öngörülen temel ticaret tedbiri ve engelidir. DTÖ Andlaşmaları'na ekli taviz listelerinde her farklı mal tipi bakımından tavan tarifeler belirtilmiştir. Mal tiplerinin kodlandırılması ise Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) denen uluslararası kabul görmüş sistem doğrultusunda yapılmaktadır.

Tarifelerin varlığına rağmen NTM'ler/NTB'ler olarak da anılan tarife dışı tedbir ve engeller uluslararası ticarete giderek artan bir kullanım alanı bulmaktadır. Tarife dışı ithalat tedbirleri ve tarife dışı ihracat tedbirleri olarak ikiye ayrılan bu tedbir ve engellerin özellikle ithalat alanında teknik engeller/tedbirler ve teknik olmayan engeller/tedbirler şeklinde başlayan alt kategorileri de mevcuttur. Bunların kullanımlarına yönelik olarak genel itibariyle GATT 1994 ve tamamlayıcı andlaşmalarında birtakım teferruatlı kurallar getirilmiştir. Bu kurallar ilgili tedbir ve engellerin nitelik ve içeriğini belirlemektedir. Bu doğrultuda andlaşmalarda tespitler, soruşturmalar, deliller vb. konulara yönelik pek çok hükme yer verilmektedir.

DSU tahtında konulan usul kuralları ve DTÖ Andlaşmaları harici uluslararası andlaşmalar da DTÖ hukukunun maddi boyutu üzerinde etkili olmaktadır. Uyuşmazlık çözümünde dava ehliyeti esaslı bir ticari menfaate bağlı olarak

mevcudiyet bulmaktadır. Uyuşmazlık çözümü, her bir uyuşmazlığa yönelik olarak kurulan paneller ve de temyiz mercii tarafından gerçekleştirilmektedir. DSU'ya uygun olarak alınmış bir nihai karar olmaksızın, DTÖ üyelerinin tek taraflı olarak herhangi bir ticari politika veya tedbirin DTÖ kurallarına aykırı olduğunu belirleme yetkisi yoktur. DTÖ Andlaşmaları harici uluslararası andlaşmalar ise özellikle yorum kuralları ve DTÖ Andlaşmaları'nda açık atıflar bulunduğu hallerde uygulama alanı bulmaktadır.

DTÖ kurulduğundan beri yüzlerce davada karar alınmıştır. GATT 1994 bakımından tespit edilen ihlallerin büyük çoğunluğu, en çok gözetilen ulus muamelesi ve ulusal muamele kurallarına, nicel kısıtlamalara ve taviz listelerine aittir. GATS bakımından en çok gözetilen ulus muamelesi ve ulusal muamele kuralları ile hizmetlerin pazara erişimi ihlal konusu olmuştur. TRIPS bağlamındaki ihlaller ise genellikle marka, patent ve telif haklarından doğmuştur. Bunların yanı sıra GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmaları da sıklıkla ihlallere konu olmuştur. ADA, SA ve ASCM tahtında tespitler ve soruşturmalar ağırlıklı olarak ihlal konusu olmuşlardır. SPS bağlamında alınan teknik tedbirlerde tedbirin bilimsel temeli uyuşmazlıklarda konu edilmiştir. TBT bağlamında ise alınan teknik tedbirler ise özellikle ticarete daha az hanel getiren alternatif uygulamaların varlığı nedeniyle ihlal konusu olmuştur.

DTÖ nezdindeki uyuşmazlık çözümü kararları, katı bir içtihadî niteliğe sahip değildir. Yani, bir uyuşmazlık neticesinde verilen karar, yeni uyuşmazlıklar bakımından örnek teşkil etmekle beraber, bağlayıcı bir niteliğe sahip değildir. Uyuşmazlık çözüm mekanizması, özellikle gelişmiş ülkeler tarafından kullanım alanı bulmaktadır. Ancak mekanizmanın gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanımı ve sunduğu hukukî çarelerin niteliği tartışma konusu olmaktadır.

GİRİŞ

Bu çalışma, DTÖ sistemi, DTÖ Andlaşmaları dahilinde oluşturulmuş uluslararası ticaret hukukunun prensip ve kuralları, uluslararası ticaret tedbir ve engelleri, DTÖ sistemi tahtında konulan ve uluslararası geçerlilik ve bağlayıcılık taşıyan hukuk kuralları ve de bu kurallara yönelik içtihat ve ihlallerin incelenmesine yönelik olarak hazırlanmıştır. Çalışmada temel olarak, güncel ve yürürlükteki uluslararası hukuku teşkil eden DTÖ Andlaşmaları'nın getirdiği sistematik ve esasa ilişkin hükümler, ticaret engelleri ve de DTÖ uyuşmazlık çözüm organları olan panel ve temyiz mercii kararları ışığında bu kuralların ihlalleri ele alınmıştır. Bu vesileyle işbu çalışma, modern DTÖ sistemi ve kuralları kapsamında uluslararası ticaret hukuku kurallarını düzenleyen andlaşmaların esasına, yani maddi yönüne yönelik olarak genel bir bakış sunmayı amaçlamaktadır.

Uluslararası ticaretin hacmi giderek artış göstermektedir. Buna paralel olarak, DTÖ kuralları ve bu kurallar bağlamında oluşturulan uluslararası ticaret hukuku da giderek önem kazanmaktadır. DTÖ, 164 olan üye sayısı ile küresel çapta bir örgüttür. Dolayısıyla, DTÖ kuralları da uluslararası boyutta ve dünya çapında geçerlidir. Ancak, bu kuralların bağlayıcılığına ve uluslararası ticaretteki önemine rağmen bu alan, Türkiye açısından nispeten yenidir ve yeterli ölçüde çalışılmamıştır.

Yukarıda bahsedilen çalışma kapsamından ötürü, DTÖ'nün tarihçesi, diğer kurumlarla ilişkisi, DTÖ nezdindeki uyuşmazlık çözümünün usuli aşama ve yönleri, GATT 1947 dönemindeki uluslararası ticaret kuralları ihlalleri ve buna yönelik kararlar, yürürlükten kaldırılmış veya ihtiyari nitelikteki DTÖ Andlaşmaları, sadece tarım sektörüne yönelik olan AA'nın hükümlerinin ve bunların ihlallerinin derinlemesine incelemesi, DTÖ Andlaşmaları'nda esasa dair temel nitelik taşımayan sair hükümlere dair açıklama ve yorumlar, çeşitli ülkelerdeki iç hukuk kuralları, ana konudan sapmamak ve okuyucuya DTÖ'nün maddi hukuka yönelik sistemi, kuralları, uluslararası serbest ticaret engelleri ve ihlalleri hakkında kapsamlı ve bütüncül bir

bilgi sunabilmek amacıyla ihtiyari bir şekilde detaylı olarak yer almamıştır. Onlarca andlaşmayı ve içtihadı içinde barındıran bu kadar kapsamlı bir konuda bütüncül bilgi sunabilmek için, konuyla doğrudan alakalı olmayan bilgi ve tartışmalardan kaçınılmaya çalışılmıştır.

Burada uluslararası ticaret hukuku kavramı, özel hukuk kişilerinin, tacirlerin birbirleri aralarındaki uluslararası sözleşme ve işlemlerde kullanmakta olduğu hukuk kurallarını (örn. *lex mercatoria*) ifade etmemektedir. Bu çalışmada “uluslararası ticaret hukuku” ismiyle bahsedilen hukuk disiplini, daha ziyade uluslararası ticaret üzerinde devletler ve diğer uluslararası hukuk tüzel kişileri (örn. uluslararası örgütler) tarafından uluslararası ticaret işlem, tedbir, düzenleme ve uygulamaları üzerinde uygulanan ve çatısı DTÖ Andlaşmaları ile konulan hukuk kurallarını ifade etmektedir. Bu kuralların doğal olarak iç hukuktaki özel hukuk kuralları ve özel hukuk tüzel kişileri bakımından da doğurduğu pek çok sonuç mevcuttur.

Bu çalışma, DTÖ hukukunun, bilhassa da DTÖ Andlaşmaları'nın getirdiği maddi hukuk kurallarının etkili ve verimli bir biçimde anlaşılabilmesi amacıyla bölümlere ayrılmıştır. İlk bölümde kurum olarak DTÖ, kurduğu sistem ve DTÖ Andlaşmaları hakkında genel bilgi verilerek DTÖ'nün, sisteminin ve kurallarının temel itibarıyla ne olduğu ve neleri ihtiva ettiği anlatılacaktır. İkinci bölümde, DTÖ hukukunun ve sisteminin dayalı olduğu DTÖ Andlaşmaları'na ilişkin olarak esasa inilecek ve maddi hukuk incelenecektir. Öncelikle çerçevenin kurulması namına DTÖ Andlaşmaları'na ilişkin genel prensipler ve temel kurallar anlatılacaktır. Akabinde DTÖ'nün düzenleme veya ortadan kaldırma amacı güttüğü ve bu doğrultuda DTÖ Andlaşmaları'nın hukuki rejime bağladığı uluslararası ticaret engelleri, andlaşmalar tahtında düzenlenen hukuk kurallarıyla birlikte incelenecektir. Üçüncü bölümde, öncelikle DTÖ uyuşmazlık çözümü kurallarının ve DTÖ Andlaşmaları'nın dışındaki hukuk kurallarının DTÖ'nün maddi hukukuna etkileri ifade edilecektir. Sonrasında ise, DTÖ maddi hukukunun aynası olan ve işbu çalışmanın hazırlanmasında her biri ana hatlarıyla tek tek taramadan geçirilmiş olan uyuşmazlık çözümü içtihatları incelenecektir. Bu inceleme neticesinde, DTÖ Andlaşmaları'nda ortaya konulan kurallardan doğan uyuşmazlıklarda, panel ve temyiz mercii kararları sonucu ortaya çıkan ihlaller ve birtakım içtihadi prensipler

ortaya konulacaktır. Bu vesileyle okuyucuya, ne tür düzenleme, uygulama ve tedbirlerin DTÖ kurallarına uygun veya aykırı olduğu yönünde bilgi verilecektir. Sonuç bölümünde ise DTÖ sistemine ve mevzuatına ve de ülkelerin bu sistem ve mevzuat dahilindeki pozisyonuna yönelik olarak çıkarımlar yapılacaktır.

Çalışmanın bütünü boyunca, GATT 1994'ün ve tamamlayıcı andlaşmalarının bir kısmının, diğer andlaşmalara kıyasla daha çok yer aldığı fark edilecektir. Bunun sebebi ise bizatihi DTÖ sisteminden, kurallarından ve andlaşmaların içeriğinden kaynaklanmaktadır. Çerçevesi GATT 1947 ile çok daha önceden ortaya konulmuş olan GATT 1994, tamamlayıcı andlaşmaları da göz önünde tutulmak suretiyle, DTÖ sistemi içindeki en kapsamlı, detaylı ve normatif/emredici nitelikteki andlaşmadır. Gerek DTÖ, gerekse üyeleri ve tacirler bakımından uluslararası mal ticaretinin diğer unsurlara kıyasla birincil nitelikteki önemi ve baskın hacmi de düşünüldüğünde, bu sonuç son derece normaldir. Kaldı ki bu durum, DTÖ nezdindeki uyumsuzlukların ezici çoğunluğunun kaynağının GATT 1994 ve tamamlayıcı andlaşmaları olduğu gerçeğiyle de örtüşmektedir.

Tabirlerin ve terimlerin uyumu ve daha iyi anlaşılması bakımından pek çok Türkçe tabirin İngilizce karşılıkları, yanında parantez içinde *italik* yazılarla verilmiştir. DTÖ külliyyatında ve uluslararası ticaret hukuku doktrininde İngilizce'nin baskın dil olduğu düşünüldüğünde, bu tür bir uygulamanın çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi ve başka çalışmalarda kullanılabilmesi için büyük bir kolaylık sağlayacağına inanmaktayım.

BÖLÜM I. Dünya Ticaret Örgütü'ne, Sistemine ve Andlaşmalarına¹ Genel Bakış

1. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

DTÖ, uluslararası ticaretin düzenlenmesi, denetimi ve serbestleştirilmesi amacıyla DTÖ Kuruluş Andlaşması marifetiyle kurulmuş, devletlerarası nitelikte ve DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 8. maddesi uyarınca tüzel kişiliğe sahip bir uluslararası örgüttür. Cenevre, İsviçre merkezli olan DTÖ'nün resmi faaliyeti, 1 Ocak 1995 tarihinde başlamıştır.² Hâlihazırda 164 üyeye sahip olması nedeniyle DTÖ,³ kuralları ile uluslararası ticaretin bilhassa devletler arasında düzenlenmesinde dünya üzerindeki en önemli çatı örgüt konumundadır. Uluslararası ticaretin çeşitli boyutlarının düzenlenmesi amacıyla akdedilmiş olan gerek iki taraflı (*bilateral*), gerekse çok taraflı (*multilateral* veya *plurilateral*) pek çok andlaşma bulunmaktadır. Buna karşın, küresel olarak kabul görmüş ve bağlayıcı olan DTÖ Andlaşmaları, çatı

1 Türkiye'de gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesinde, gerekse uluslararası hukuk doktrininde devletler arası imzalanan bağlayıcı sözleşmeler için tercih edilen kelime “andlaşma” olduğu için bu tabir çalışmanın bütünü boyunca özellikle tercih edilmiştir. Bkz. Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 2. Baskı, Beta Yayınevi: İstanbul, 2006, s. 20. Ancak ifade edilmelidir ki, 3 Şubat 1995 tarihli ve 95/6525 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın (25 Şubat 1995 tarihli ve 22213 mükerrer sayılı Resmi Gazete) eklerinde yayınlanan DTÖ Andlaşmaları'nın Türkçe çevirisinde, kanaatimizce hatalı bir biçimde “andlaşma” yerine “anlaşma” tabiri kullanılmıştır.

2 DTÖ, **Understanding the WTO**, 5th ed., DTÖ Bilgilendirme ve Dış İlişkiler Bölümü Yayını, 2011, s. 10. Türkiye ise DTÖ'ye 26 Mart 1995'te katılmıştır (bkz. DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 112). Bu katılım, Türk iç hukukunda 26 Ocak 1995 tarihli ve 4067 sayılı Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (29 Ocak 1995 tarihli ve 22186 sayılı Resmi Gazete) ile DTÖ Andlaşmaları'nın onaylanmasının uygun bulunması ve akabinde bu uygun bulma yasasına dayalı olarak alınan 3 Şubat 1995 tarihli ve 95/6525 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (25 Şubat 1995 tarihli ve 22213 mükerrer sayılı Resmi Gazete) ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesine uygun olarak 31 Aralık 1994'ten itibaren geçerli olacak şekilde yürürlüğe girmiş olup, kanun hükmündedir (bkz. Meltem Sarıbeyoğlu, **Dünya Ticaret Örgütü'nün Antlaşmalara Dayalı Milletlerarası Ekonomik Düzendeki Yeri ve Türk Hukukuna Etkisi**, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 308).

3 DTÖ (İnternet Sitesi), **Members and Observers**, 30 Nisan 2019, (http://wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm). Ayrıca, genelde gelişmekte veya son dönemlerde iç savaşlar yaşamış olan 23 adet ülke gözlemci statüsündedir. Vatikan istisnasıyla, 23 gözlemci ülkenin 22'si, gözlemci ülke olduktan sonra 5 yıl içinde DTÖ'ye üyelik müzakerelerini başlatmak durumundadır. Bu doğrultuda, üye sayısının zamanla artması beklenmektedir.

niteliğini haizdir. Bu nitelik, diğer andlaşmaların ve devletlerin iç hukuklarındaki ticaret, gümrük, vergi ve fikri/sınai mülkiyet mevzuatının da kaçınılmaz olarak DTÖ Andlaşmaları'na uygun şekilde ve onların ışığında hazırlanması sonucunu beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda, uluslararası ticaretin her alanında, her türlü mal ve hizmetin ticaretinde, fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunmasında, gümrük rejimlerinde, vergilendirmede, uluslararası ticarete yönelik her tür uygulama, düzenleme ve tedbirde DTÖ kurallarının önemi azımsanamaz bir niteliktedir. Bu nedenle devletler de DTÖ kurallarıyla eşgüdüm sağlamak ve politikaların etkili biçimde belirlenebilmesi amacıyla idari organizasyonlar kurmaktadır.⁴

Daha evvel de 1940'lı yılların sonunda Uluslararası Ticaret Örgütü (*International Trade Organization*) adı altında uluslararası ticareti düzenleyen bir uluslararası örgüt kurulmak istenmiş ve buna yönelik bir şart (*charter*) hazırlanmıştır.⁵ Bu örgüt bünyesinde getirilmek istenen düzenlemeler, iş uygulamaları, yabancı yatırımlar, istihdam standartları vb. konuları da içermekte olup, o dönemin şartları bakımından son derece kapsamlı nitelikte olmuştur.⁶ Ancak, nihayetinde, ABD Kongresi sınaî korumacı anlayışın etkisiyle bu şartı onaylamamıştır.⁷ Dünyanın en büyük ekonomisinin böyle bir örgütlenmeye katılım göstermek istememesi, “batı bloğundaki”⁸ geri kalan dünya devletlerini de etkilemiş ve uluslararası ticareti düzenleyen küresel bir uluslararası örgüt fikri, DTÖ'nün doğuşuna kadar rafa kalkmıştır.⁹ Fakat yine de uluslararası ticarete küresel anlamda bağlayıcı kurallar getirme gereği, bir hukuki enstrüman olarak, piyasa ekonomisini

4 Türkiye de 13 Eylül 2002 tarihli ve 2002/39 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile çeşitli bakanlık ve kamu kurumlarından temsilcilerin katılımıyla Dünya Ticaret Örgütü ile Koordinasyon Kurulu'nu kurmuştur. Bu kurul, 2011/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi (27 Ekim 2011 tarihli ve 28097 (mükerrer) sayılı Resmi Gazete) ile Dünya Ticaret Örgütü Müzakereler Koordinasyon Kurulu adını almıştır. En son 26 Nisan 2019 tarihli ve 2019/7 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi (27 Nisan 2019 tarihli ve 30757 sayılı Resmi Gazete) ile bu kurulun adı, Dünya Ticaret Örgütü Koordinasyon Kurulu şeklinde değiştirilmiştir.

5 Peter Van Den Bossche, **The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials**, 2nd ed., Cambridge University Press, 2008, s. 78.

6 Simon Lester / Bryan Mercurio / Arwel Davies, **World Trade Law: Text, Materials and Commentary**, 2nd ed, Hart Publishing, 2012, Bölüm 2.

7 Pierre Gerbet, **Les Organismes Internationaux**, in Marc Saporta / Georges Soria (ed.), *Le Grand Defi 2: Encyclopédie Comparée USA-URSS*, Robert Laffont, Paris, 1968, s. 354.

8 Hatırlanacağı üzere, o yıllarda dünyada “Batı” - “Doğu” veya “Kapitalist” - “Sosyalist” blok gibi isimlerle ayrımlanan iki ana kutup söz konusuydu. Burada “batı bloku” tabiri genel olarak sosyalist, devletçi ve plancı iktisadi fikirlerden ziyade serbest piyasa ekonomisini ve liberal iktisadi anlayışı benimsemiş devletleri ifade etmektedir.

9 Gerhard Loibl, **International Economic Law**, in Malcolm D. Evans (ed.), *International Law*, 2nd ed., Oxford University Press, New York, 2006, s. 699.

farklı ölçülerde uygulayan bir çok devlet tarafından akdedilen GATT 1947'yi¹⁰ doğurmuştur.

DTÖ'nün arka planı da 1947 yılında imzalanan ve 1948 yılında yürürlüğe giren GATT 1947'ye dayanmaktadır. Küreselleşme olgusunun güçlenmesi, ulaşım ve iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve hızlanması, toplumların artan tüketim ihtiyaçları, sermayenin birtakım koruma mekanizmalarına ihtiyaç duyması, sermaye, mal ve hizmetlerin arz ve dolaşımının artması, GATT 1947'ye ek başka düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Mevzubahis modern gereksinimlerin karşılanabilmesi için, ticaretin serbestleşmesi ve etkili bir biçimde düzenlenmesi amaçlarını güden kapsamlı yeni kurallara ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda tur (*round*) olarak anılan milletlerarası müzakereler yürütülmüştür.¹¹ Bu turlarda yıllar içinde farklı konular tartışılmıştır. İlk turlarda daha ziyade tarifeler müzakere konusuysen, zamanla diğer ticaret engelleri de devreye girmiştir.¹² En nihayetinde 1986-1994 yılları arasında yapılan Uruguay Turu'nun sonunda, DTÖ'nün ve dolayısıyla modern uluslararası ticaret sisteminin çerçevesini oluşturan DTÖ Andlaşmaları devletler arasında çok taraflı olarak akdedilmiştir.¹³ Zamanla, 2001 yılında Çin ve 2012 yılında da Rusya gibi nüfus ve ekonomi olarak büyük ülkelerin de katılımlarıyla DTÖ'nün küresel etkisi daha da genişlemiştir.¹⁴

DTÖ üyeliği, bir devlet bakımından düzenleme (regülasyon) yetkisi özerkliğinin, yani kendi iç hukuk kurallarını özgürce oluşturabilme kabiliyetinin, DTÖ Andlaşmaları marifetiyle beş alanda kısıtlanması anlamına gelmektedir.¹⁵ Bu alanlar, (i) mal ticareti, (ii) hizmet ticareti, (iii) fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması, (iv) uyuşmazlık çözümü ve (v) ulusal ticaret politikalarının periyodik

10 Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması 1947 (*General Agreement on Tariffs and Trade 1947*), 55 U.N.T.S. 194.

11 Bu turlar, yıllara göre sırasıyla şu şekildedir: (i) 1947 Cenevre Turu, (ii) 1949 Annecy Turu, (iii) 1951 Torquay Turu, (iv) 1956 Cenevre Turu, (v) 1960-1961 Dillon Turu, (vi) 1964-1967 Kennedy Turu, (vii) 1973-1979 Tokyo Turu, (viii) 1986-1994 Uruguay Turu ve (ix) 2001'den beri süregelen Doha Turu.

12 DTÖ, *Understanding the WTO*, s. 16.

13 *ibid.*

14 *ibid.*, s. 112.

15 Bernard M. Hoekman / Petros C. Mavroidis, *The World Trade Organization: Law, Economics and Politics*, Routledge Global Institutions, Oxford, 2007, s. 5.

olarak incelenmesi şeklindedir.¹⁶ DTÖ üyeliğinin avantajları ise şu üç ana başlık altında özetlenmektedir: (a) iç sistemdeki uluslararası ticaret politika, mevzuat ve kurumlarının güçlendirilmesi, (b) büyük ihrac pazarlarına kolay ve güvenli erişim ve (c) uluslararası ticaret ihtilaflarında kurumsal ve etkili bir uyuşmazlık çözümü mekanizmasına erişim.¹⁷

2. DTÖ Andlaşmaları

DTÖ Andlaşmaları olarak da bilinen ve kurumun işleyişinde temel teşkil eden milletlerarası andlaşmalar, uluslararası ticaret kurallarının belkemiğini oluşturmaktadır. Bu andlaşmalar DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın eklerine neşredilmiş olup, bu vesileyle tüm DTÖ kurallarının bir metinde toplandığı bir mevzuat oluşturulmuştur.¹⁸ DTÖ üyelerinin uluslararası ticaret üzerinde uyguladığı kural,

¹⁶ *ibid.*

¹⁷ Constantine Michalopoulos, **WTO Accession**, in Bernard M. Hoekman / Aaditya Mattoo / Philip English (ed.), *Development, Trade and the WTO: A Handbook*, Vol. 1., The World Bank, Washington DC, 2002, s. 61.

¹⁸ Toplu halde “**DTÖ Andlaşmaları**” tabiri ile atf yapılacak bu külliyat, aşağıdaki referanslara sahip ve metin boyunca aşağıda tırnak içinde tanımlandığı şekilde uluslararası kabul gören kısaltmalarıyla kullanılacak olan ana, tamamlayıcı ve ek andlaşmalardan oluşmaktadır: (i) Dünya Ticaret Örgütü'nü Kuran Marakeş Andlaşması (*Marrakech Agreement Establishing the World Trade Organization*), 15 Nisan 1994, 1867 U.N.T.S. 154 (“**DTÖ Kuruluş Andlaşması**”); (ii) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması 1994 (*General Agreement on Tariffs and Trade 1994*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1867 U.N.T.S. 187 (“**GATT 1994**”); (iii) Hizmet Ticareti Genel Andlaşması (*General Agreement on Trade in Services*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1B, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 183 (“**GATS**”); (iv) Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Andlaşması (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1C, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 299 (“**TRIPS**”); (v) Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni (*Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 2, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 401 (“**DSU**”); (vi) Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması (*Trade Policy Review Mechanism*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 3, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 480 (“**TPRM**”); (vii) Tarım Andlaşması (*Agreement on Agriculture*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1867 U.N.T.S. 187 (“**AA**”); (viii) Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma (*Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1867 U.N.T.S. 493 (“**SPS**”); (ix) Tekstil ve Giyim Andlaşması (*Agreement on Textiles and Clothing*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 14 (“**Tekstil ve Giyim Andlaşması**”); (x) Ticarete Teknik Engeller Andlaşması (*Agreement on Technical Barriers to Trade*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 120 (“**TBT**”); (xi) Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Andlaşması (*Agreement on Trade-Related Investment Measures*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 186 (“**TRIMS**”); (xii) GATT 1994’ün 6. Maddesinin Tatbikine İlişkin Andlaşma / Anti-Dumping Andlaşması (*Agreement on Implementation of Article 6 of the GATT 1994 / Anti-Dumping Agreement*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 201 (“**ADA**”); (xiii) GATT 1994’ün 7. Maddesinin Tatbikine İlişkin Andlaşma / Gümrük Değerlemesi Andlaşması (*Agreement on Implementation of Article 7 of the GATT 1994 / Customs Valuation Agreement*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 279 (“**CVA**”); (xiv) Sevk Öncesi İnceleme Andlaşması (*Agreement on Preshipment Inspection*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 368 (“**PSI**”); (xv)

düzenleme ve politikaların DTÖ Andlaşmaları'na uygun olması, devletler hukukunda uluslararası sorumluluklarının doğmaması bakımından devletlerin yükümlülüğü niteliğindedir. Federal devletlerde DTÖ Andlaşmaları tahtındaki sorumluluğun, federe devletlerin değil, federal devletin üzerinde olduğu kabul edilmiştir.¹⁹

DTÖ Andlaşmaları, tek bir bağlayıcı taahhütte vücut bulan emredici, bölünebilir ve çok taraflı yükümlülükler niteliğindedir.²⁰ Tarafların kabul edeceği andlaşmaları kendilerinin seçebileceğini öngören GATT 1947'nin aksine DTÖ'ye üye olmak isteyen devletler, bu andlaşma ve mutabakatların büyük bir bölümünü²¹

Menşe Kuralları Andlaşması (*Agreement on Rules of Origin*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 397 (**"ROA"**); (xvi) İthalat Lisanslama Usulleri Andlaşması (*Agreement on Import Licensing Procedures*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 436 (**"ILP"**); (xvii) Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Andlaşması (*Agreement on Subsidies and Countervailing Measures*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 14 (**"ASCM"**); (xviii) Korunma Tedbirleri Andlaşması (*Agreement on Safeguards*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 154 (**"SA"**); (xix) Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması (*Agreement on Trade Facilitation*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, "Dünya Ticaret Örgütü'nü Kuran Marakeş Andlaşması'nı Tadil Eden Protokol" hakkında 27 Kasım 2014 tarihli DTÖ Genel Kurul kararı, 28 Kasım 2014, WT/L/940 (**"TFA"**); (xx) Kamu Alımları Andlaşması (*Agreement on Government Procurement*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 4, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 508 (Metnin yeri: 1915 U.N.T.S. 103) (**"Kamu Alımları Andlaşması"**); (xxi) Uluslararası Süt Andlaşması (*International Dairy Agreement*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 4, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 508 (Metnin yeri: 1895 U.N.T.S. 294) (**"Uluslararası Süt Andlaşması"**), (xxii) Uluslararası Büyükbaş Hayvan Eti Andlaşması (*International Bovine Meat Agreement*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 4, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 508 (Metnin yeri: 1895 U.N.T.S. 294) (**"Uluslararası Büyükbaş Hayvan Eti Andlaşması"**); (xxiii) Sivil Hava Araçları Ticareti Andlaşması (*Agreement on Trade in Civil Aircraft*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 4, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 508 (Metnin yeri: 1186 U.N.T.S. 170) (**"Sivil Hava Araçları Ticareti Andlaşması"**). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde her bir andlaşma, kısaltmalarda geçen isimleriyle kullanılacaktır. Ayrıca ifade edilmelidir ki, DTÖ Andlaşmaları'nın Türkçe isimleri bakımından 3 Şubat 1995 tarihli ve 95/6525 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın (25 Şubat 1995 tarihli ve 22213 mükerrer sayılı Resmi Gazete) eklerinde yayınlanan DTÖ Andlaşmaları'nın Türkçe çevirisinde kullanılan isimler, uygun düştüğü ölçüde kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak, ILP, SPS, Kamu Alımları Andlaşması, Uluslararası Süt Andlaşması, Uluslararası Büyükbaş Hayvan Eti Andlaşması ve Sivil Hava Araçları Ticareti Andlaşması'nın Resmi Gazete'deki çeviride yayınlanan Türkçe başlıklarında İngilizce'den Türkçe'ye belirgin çeviri hataları bulunduğu için, burada geçen ve doğru çeviri karşılıklarını sunan isimler kullanılmıştır.

19 John H. Jackson, **Sovereignty, the WTO and Changing Fundamentals of International Law**, Cambridge University Press, 2006, s. 128; Panel Raporu, *Brazil – Measures Affecting Imports of Retreaded Tyres*, WT/DS332/R, kabul tarihi 17 Aralık 2007, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS332/AB/R, DSR 2007:V, 1649, para. 7.406.

20 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 15; Tarcisio Gazzini, **Legal Nature of WTO Obligations and the Consequences of their Violation**, European Journal of International Law, vol.17, no.4, 723-742, 2006, s. 727-729. Bölünebilirlik kavramı, DTÖ Andlaşmaları tahtındaki yükümlülüklerin genel itibarıyla her bir süje bakımından koşulsuz olarak geçerli (*erga omnes*) nitelikte olmamasını, karşılıklı taahhütlere göre değişkenlik gösterebilen bir yapıda olmasını ifade etmektedir.

21 DTÖ Andlaşmaları'nın çoğunun (GATT 1994, GATS, TRIPS ve GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmaları) kabulü DTÖ üyeleri için kural olarak zorunludur. Ancak yine de kısıtlı sayıda kabulü ihtiyarı olan bazı çok taraflı (*plurilateral*) andlaşmalar söz konusudur (örn. bkz. Bölüm I.2.8).

zorunlu olarak kabul etmek durumundadır.²² Bu olgu, DTÖ üyeleri için DTÖ Andlaşmaları'nın bağlayıcı ve vazgeçilmez niteliğini göstermektedir. Ancak yine de ifade edilmelidir ki, bu emredici ve çok taraflı yükümlülük niteliğine istisna teşkil eden birtakım düzenlemeler, bazı ülkeler bakımından söz konusu olmuştur. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin DTÖ'ye girişini düzenleyen katılım andlaşmasında,²³ DTÖ Andlaşmaları'nın bir parçası olan ve keyfi korunma tedbirlerini yasaklayan Korunma Tedbirleri Andlaşması'na (SA) aykırı biçimde, diğer ülkelerin Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı, salt o ülkeye özgü ihtiyari korunma tedbirleri uygulamasına ve korunma tedbirleri açısından iki taraflı (*bilateral*) düzenlemeler yapılmasına imkân verilmiştir.²⁴

DTÖ sistemi, DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın DTÖ'nün kapsamını düzenleyen ikinci maddesi uyarınca devletlerarası düzeyde kabul edilmiş bir grup andlaşma ve mutabakata dayanmaktadır. Bunun yanı sıra, Bakanlar Konferansı tarafından alınan Bakanlar Kararları (*ministerial decision*) ve Bakanlar Deklarasyonları (*ministerial declaration*), uluslararası örf-adet hukukunun temeli olan devlet pratiğini gösterir biçimde, DTÖ Andlaşmaları'nı açıklayıcı bir nitelik taşımaktadırlar.²⁵ Bu bağlamda DTÖ hukukunda pek çok konuda pek çok karar ve deklarasyon kabul edilmiştir. Bunlar, uygulamada problem teşkil eden hususları açıklığa kavuşturmaktadır.

Son olarak ifade edilmelidir ki, DTÖ Andlaşmaları'nın sayı olarak artması ve içerik olarak revizyonlara tabi tutulması, zamanın akışında süregiden ve uluslararası ticaret müzakerelerinin gerçekleştirildiği turların neticesinde mümkündür. Ancak, devletlerin müzakerelerinin uzun zaman almasından kaynaklı olarak, DTÖ Andlaşmaları'na eklemeler yapılması veya DTÖ Andlaşmaları üzerinde değişiklikler yapılmasına yönelik süreçler çok ağır ilerlemektedir. Örneğin, Türkiye'nin de aktif katılım gösterdiği Doha Turu'nun 2001'den beri süren uzun müzakerelere sahne olması ve halen de sonuçlanamıyor olması, sürecin daha da uzaması halinde DTÖ

22 Loibl, **International Economic Law**, s. 699.

23 Çin Halk Cumhuriyeti'nin (DTÖ'ye) Katılım Protokolü, 23 Kasım 2001, WT/L/432.

24 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 15-16.

25 Van den Bossche, **The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials**, s. 53; Bir DTÖ organı olan Bakanlar Konferansı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bölüm I.2.1.

sisteminin güncelliğini yitirmesi riskini de beraberinde getirmektedir.²⁶ Ancak, ağır ve eksik de olsa, yine de turlar dahilinde belirli mesafeler kat edilmektedir. Örneğin, Doha Turu dâhilinde, Bali'de bir Bakanlar Konferansı toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantı neticesinde tüm DTÖ üyelerinin bakanlarının mutabakatı ile alınan ve “Bali Paketi” olarak anılan bir dizi karar sonucunda, belirli vadelere tarifelerin daha da düşürülmesi ve taslak olarak üzerinde mutabık kalınan Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması'nın (*Agreement on Trade Facilitation*) (TFA) yürürlüğe sokulabilmesi için gerekli işlemlerin başlatılması öngörülmüştür.²⁷ Neticede, Bölüm II.4'te daha detaylı olarak değinilecek olan TFA, 22 Şubat 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2.1 DTÖ Kuruluş Andlaşması ve DTÖ'nün Kurumsal Yapısına Genel Bakış

Fas'ın Marakeş şehrinde imzalanması sebebiyle Marakeş Andlaşması olarak da anılan DTÖ Kuruluş Andlaşması, DTÖ'yü bir uluslararası örgüt olarak teşkil eden andlaşmadır. Tüm DTÖ Andlaşmaları DTÖ Kuruluş Andlaşması'na ek olarak konulmuş olmakla, DTÖ mevzuatı tek bir külliyat haline getirilmiştir.²⁸ DTÖ Kuruluş Andlaşması ise temelde, DTÖ'nün kapsamı, işlevleri, organları, kurumsal yapısı, diğer kurumlarla ilişkileri, bütçesi, karar ve tadil mekanizmaları, üyelik ve yürürlük hakkında hükümler barındırmaktadır. DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 16/5. maddesi uyarınca, bu andlaşmanın herhangi bir maddesine çekince koyulması dahi yasaklanmıştır.

DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 3. maddesi kapsamında DTÖ'ye işlev olarak (i) DTÖ Andlaşmaları'nın uygulamasını, yürütülmesini, işlemlerini kolaylaştırmak ve amaçlarını ileri taşımak, (ii) uluslararası ticari ilişkilerin müzakeresi için forum niteliği taşımak, (iii) Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki

26 Debra P. Steger, **Why Institutional Reform of the WTO Is Necessary**, in Debra P. Steger (ed.), *WTO: Redesigning the World Trade Organization for the Twenty-First Century*, The Centre for International Governance Innovation, Wilfrid Laurier University Press, 2009, s. 15; Türkiye'nin Doha Turu'na aktif katılımı konusunda bkz. Mehmet Karlı, **Turkey, the UN and the WTO: The Emergence of a Trading Nation and Good International Citizen**, *Turkish Policy Quarterly*, Winter 2007, vol.6, No.4, 2008, (<http://ssrn.com/abstract=1270300>), s. 69.

27 DTÖ Bakanlar Konferansı, 9. Oturum (Bali, 3-6.12.2013), Bakanlar Deklarasyonları ve Kararları, 7 Aralık 2013, (http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/bali_texts_combined_e.pdf).

28 Bu ekler şu şekildedir; Ek 1A: GATT 1994 ve tamamlayıcı andlaşmaları, Ek 1B: GATS, Ek 1C: TRIPS, Ek 2: DSU, Ek 3: TPRM ve Ek 4: Diğer Çok Taraflı Andlaşmalar.

Mutabakat Metni'ni (DSU) yürütmek, (iv) Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması'nı (TPRM) yürütmek ve (v) küresel ekonomide politika yapımında daha yüksek bağdaşma sağlamak için IMF, Dünya Bankası ve bunların bağlı kuruluşlarıyla iş birliği yapmak görevleri yüklenmiştir.

DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 4. maddesinde ise DTÖ'nün yapısına ilişkin hükümler sevk edilmiştir. Bu madde kapsamında örgütün en tepesindeki karar organı olarak, tüm DTÖ üyelerinin temsilcilerinden oluşan ve en az iki yılda bir toplanan DTÖ Bakanlar Konferansı (*Ministerial Conference*) belirlenmiştir. Andlaşmanın 4/1. maddesi kapsamında DTÖ Bakanlar Konferansı'na, (i) DTÖ'nün işlevlerini yürütme ve bu amaca yönelik olarak gerekli fiilleri yerine getirme ve (ii) ilgili andlaşmalardaki düzenlemeleri de gözetmek kaydıyla, DTÖ üyelerinden herhangi birinin talebi üzerine bağlayıcı DTÖ Andlaşmaları ile ilgili olarak her türlü konuda karar alma yetkileri verilmiştir.

Ancak, yukarıda belirtilen karar alma yetkilerinin büyük çoğunluğu, andlaşmanın 4/2. maddesi tahtında oluşturulan, tüm DTÖ üyelerinin temsilcilerinden oluşan ve gerektiği ölçüde toplanan DTÖ Genel Kurulu (*General Council*) tarafından kullanılmaktadır. DTÖ Genel Kurulu'na DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 4/2. maddesi tahtında (i) Bakanlar Konferansı toplantılarının arasındaki dönemlerde Bakanlar Konferansı'nın işlevlerini yürütme, (ii) DTÖ Kuruluş Andlaşması'nda kendisine verilen görevleri yerine getirme, (iii) kendi prosedürel kurallarını oluşturma, (iv) komitelerin prosedürel kurallarını onaylama görevleri yüklenmiştir. DTÖ Genel Kurulu, Bakanlar Konferansı arası dönemlerde (dolayısıyla çoğu zaman), kendisine bağlı alt organları da kullanarak DTÖ'nün tüm işlevlerini Bakanlar Konferansı adına yürüten ve Bakanlar Konferansı'na raporlama yapan, uygulamadaki karar alma organı hüviyetindedir. DTÖ Genel Kurulu aynı zamanda, DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 4/3. ve 4/4. maddeleri uyarınca, TPRM bakımından yetkili organ olan Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı (*Trade Policy Review Body – TPRB*) ve DSU bakımından yetkili organ olan Uyuşmazlık Çözüm Organı (*Dispute Settlement Body – DSB*) tarafından yerine getirilen işlevleri de farklı bir isim altında ve bu organlara özgü kurallar dahilinde işlev görmek suretiyle yerine getirmektedir.

DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 4/5. maddesi uyarınca ise, DTÖ Genel Kurulu'nun genel yönlendirmesi altında ve bağlayıcı DTÖ Andlaşmaları'nın işleyişini gözetlemek ve andlaşmalarda kendilerine yüklenen sair görevleri yerine getirmek amacıyla faaliyet göstermek üzere (i) Mal Ticareti Konseyi (*Council for Trade in Goods*), (ii) Hizmet Ticareti Konseyi (*Council for Trade in Services*) ve (iii) TRIPS Konseyi (*Council for TRIPS*) kurulmuştur. DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 4/6. maddesi kapsamında bu konseylere, gerektiği ölçüde alt organlar kurma izni verilmiştir. DTÖ nezdinde GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmalarıyla ilgili olarak kurulmuş olan komiteler, bu çerçevede kurulmuştur ve faaliyet göstermektedir.

DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 9. maddesi, DTÖ'nün karar alma süreçlerinin kural olarak tüm üyelerin mutabakatı (konsensüs) ile ilerlemesini öngörmektedir. Ancak, konsensüsün sağlanamadığı durumlarda her bir üyeye bir oy hakkının tanındığı oylama mekanizması devreye girmektedir. Oylamada genel kural, çoğunluk oyunun kabulüdür. Ancak, DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın çeşitli maddelerinde, farklı işlemlere yönelik ağırlaştırılmış oy nisapları söz konusudur.²⁹

DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 6. maddesi kapsamında kurulmuş olan ve Genel Direktör (*Director-General*) tarafından yönetilen DTÖ Sekreteryası ise, karar alma yetkisine sahip olmamakla birlikte, DTÖ organlarının faaliyet ve işlevlerinin yerine getirilmesi ve de DTÖ organlarına, üyelerine veya DTÖ üyesi olmak isteyen ülkelere destek ve yardım sağlanması konularında idari ve istişari bir işlev görmektedir.

29 DTÖ Kuruluş Andlaşması'nda kararlar ile ilgili düzenlenen ağırlaştırılmış nisaplar şu konularla ilgilidir: (i) DTÖ Andlaşmaları'nın tadilleri (10. madde uyarınca andlaşmaların tadili ile ilgili olarak, yapılacak işleme veya tadil edilmek istenen maddeye göre değişen, üçte ikilik veya dörtte üçlük nisap yahut oy birliği öngörülmüştür), (ii) yeni üyelerin DTÖ'ye katılımı (12/2. madde uyarınca yeni üyelerin DTÖ'ye kabulüne yönelik katılım andlaşmalarının Bakanlar Konferansı'nca onayı için üçte ikilik nisap öngörülmüştür), (iii) andlaşmaların yorumlanmasına yönelik kararlar (9/2. madde uyarınca bunlar için dörtte üçlük nisap öngörülmüştür), (iv) tahmini bütçenin ve mali düzenlemeler (7/3. madde uyarınca bunların DTÖ Genel Kurulu'nca kabulü için üçte ikilik nisap öngörülmüştür) ve (v) Bölüm II.2.7.3'te detaylı olarak anlatılan feragatler (9/3. madde uyarınca bunlar için dörtte üçlük nisap öngörülmüştür). Ayrıca DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 9/1. maddesinde, diğer bağlayıcı DTÖ Andlaşmaları'nda herhangi bir konuda karar almak için daha yüksek bir nisap gerekiyorsa, onlara uyulması gerektiği de düzenlenmiştir.

2.2 GATT 1994 (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması)

GATT 1994, uluslararası mal ticareti ve ticari tarifeler hakkında çerçeve andlaşmadır. GATT 1947'yi temel alır şekilde hazırlanmıştır. GATT 1994, uluslararası mal ticareti kurallarına yönelik 13 adet tamamlayıcı andlaşmayla (*supplement*) desteklenmiştir. GATT 1994'ün koyduğu hukuki kuralların yanı sıra, DTÖ üyelerinin taviz ve tarife taahhütlerini içermesi nedeniyle ekli listeleri de önem arz etmektedir. GATT 1994, 29. maddesi hükmü gereğince kamu alımlarına yönelik mal ticaretine uygulanmamaktadır. GATT 1994'ün sistemin temel kurallarını oluşturan hükümleri ve de anti-damping, gümrük değerlendirme gibi tamamlayıcı andlaşmalarda detaylandırılan veya düzenlenen kurallar ile bu kuralların ihlalleri, ileriki bölümlerde etraflıca incelenecektir.

2.3 GATT 1994'ü Tamamlayıcı Andlaşmalar

GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmaları olan ve her biri kendi konularına dair GATT 1994 hükümlerini detaylandırır ve tamamlar nitelikte kapsamlı hükümler içeren bağlayıcı nitelikte 13 adet andlaşma mevcuttur. Bunlar, DTÖ Kuruluş Andlaşması Ek 1A'da belirtildiği üzere (i) Tarım Andlaşması (AA), (ii) Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma (SPS), (iii) Tekstil ve Giyim Andlaşması,³⁰ (iv) Ticarete Teknik Engeller Andlaşması (TBT), (v) Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Andlaşması (TRIMS), (vi) GATT 1994'ün 6. Maddesinin Tatbikine İlişkin Andlaşma (genel kabul gören adıyla Anti-Damping Andlaşması) (ADA), (vii) GATT 1994'ün 7. Maddesinin Tatbikine İlişkin Andlaşma (genel kabul gören adıyla Gümrük Değerlemesi Andlaşması) (CVA), (viii) Sevk Öncesi İnceleme Andlaşması (PSI), (ix) Menşe Kuralları Andlaşması (ROA), (x) İthalat Lisanslama Usulleri Andlaşması (ILP), (xi) Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Andlaşması (ASCM) ve (xii) Korunma Tedbirleri Andlaşması (SA) ve (xiii) Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması (TFA)'dır.³¹

30 Tekstil ve Giyim Andlaşması (*Agreement on Textiles and Clothing*), 1 Ocak 2005'te feshedilmiştir. Tekstil ve giyim ürünlerinin uluslararası ticaret rejimi GATT 1994 bağlamında yürütülmeye devam etmektedir.

31 Bu andlaşmaların tam isimleri ve referansları için bkz. *supra not 18*.

2.4 GATS (Hizmet Ticareti Genel Andlaşması)

Hizmet ticaretine ilişkin kurallar getiren GATS, DTÖ sisteminin temel taşlarından birisini teşkil etmektedir. Mal ticaretine yönelik kurallar GATT 1947'den beri yürürlükteyken, hizmet ticaretine yönelik olarak da benzer kuralların konulması lüzumu, DTÖ sistemi bünyesine GATS'ın dahil edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Ancak nitelik itibarıyla GATS, diğer DTÖ Andlaşmaları'na kıyasla devletlerin hizmet ticareti üzerindeki tasarruf hakkının ve ticaretin serbestleştirilmesi prensibinin dengeli olarak ele alındığı bir andlaşma olmuştur.³²

Yapısal olarak GATS, (i) genel yükümlülüklerden (örn. en çok gözetilen ulus muamelesi) ve (ii) DTÖ üyelerine her bir DTÖ üyesi nezdinde GATS'a ekli listeler doğrultusunda sektörel bazda ulusal muamele ve piyasa erişimi sağlayan muayyen taahhütlerden oluşmaktadır.³³ GATT 1994 gibi GATS da, GATS'ın 1/3. maddesi doğrultusunda, kamu otoritesinin kullanımına dayanan hizmet alımlarında uygulanmamaktadır. Hizmet ticaretinin kendine özgü niteliği ve mal ticareti gibi sayıya dayalı ve bölünebilir olmaması nedeniyle, GATT 1994'te yer alan genel kurallardan bir kısmı (örn. DTÖ Andlaşmaları'na ilişkin genel kurallar bölümünde detaylı olarak incelenen nicel kısıtlamalar), GATS tahtında aynı yapıda mevcut değildir. Bu bağlamda GATS'ın genel yükümlülük öngören kuralları, GATT 1994'teki mal ticaretine yönelik kurallara kıyasla daha zayıf niteliktedir.³⁴ Bunun bir sonucu, devletlere sağlanan ihtiyari yetkinin daha çok olması, bu vesileyle de GATS sisteminin daha esnek olmasıdır. GATS tahtında sübvansiyonlara, korunma tedbirlerine, kamu alımlarına, gelişmekte olan ülkelere yönelik özel ve ayrıcalıklı muameleyle yönelik hükümler olmamasına karşın, GATS sisteminde devletlere sağlanan tasarruf yetkisi ve esneklik, bu tedbirlere yönelik düzenlemelerin yokluğunu dengelemektedir.³⁵

32 Jan Wouters / Dominic Coppens, **Domestic Regulation Within the Framework of GATS**, in Koen Byttebier / Kim Van der Borght (ed.), *WTO Obligations and Opportunities: Challenges of Implementation*, Cameron May, London, 2007, s. 26.

33 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 63. Ayrıca ifade edilmelidir ki, GATS tahtında ulusal muamele yükümü doğrudan doğruya bir yükümlülük olarak mevcut değildir. Bu hususa ileriki bölümlerde daha detaylı olarak değinilecektir (Bkz. Bölüm II.2.2).

34 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 65.

35 *ibid*, s. 71.

GATS'ın şarta bağlı olmaksızın DTÖ üyelerinin tümüne uygulanan genel yükümlülükleri, (i) en çok gözetilen ulus (MFN) muamelesi, (ii) şeffaflık, (iii) tanıma (*recognition*) ve (iv) iş uygulamaları (*business practices*) ile ilgilidir.³⁶ Şarta bağlı genel yükümlülükler ise (i) regülasyonlar, (ii) monopoller, (iii) ödeme ve transferler ve (iv) gelişmekte olan ülkelerin uluslararası serbest hizmet ticaretine katılımının artırılması ile ilgilidir.³⁷ Şarta bağlı yükümlülükler, tarafların listelerinde taahhüt edilmiş olması şartına bağlı olarak uygulama alanı bulmaktadırlar. Şarta bağlı olmayan genel yükümlülüklerden en çok gözetilen ulus muamelesi ve şeffaflık, DTÖ Andlaşmaları sisteminin genel kurallarından olduklarından, ileriki bölümlerde GATS'a yönelik listeler ve GATS tahtında ulusal muamele kuralı ile birlikte daha detaylı incelenecek olup, GATS'a münhasır yükümlülükler olan tanıma ve iş uygulamaları bu bölümde incelenecektir.

Tanıma yükümü, GATS bakımından özel önem arz etmektedir. Zira, hizmet ticaretinin uluslararası olarak işleyebilmesindeki en önemli unsur, mesleki diploma, nitelik, eğitim ve tecrübelerin uluslararası düzlemde tanınmasıdır.³⁸ GATS, doğrudan doğruya bir tanıma yükümü getirmemekle birlikte, 7. maddesi kapsamında (a) mesleki tanımaya yönelik olarak bir DTÖ üyesiyle bir andlaşma varsa, buna diğer istekli DTÖ üyelerinin katılımı için yeterli imkân verilmesi, (b) mesleki tanımının uluslararası standardizasyonu için devletlerin beraber çalışması ve (c) mesleki tanıma usullerinin ayırım veya zımni ticaret engeli niteliğinde olmaması yükümlülüklerini bünyesinde barındırmaktadır.

İş uygulamaları bakımından ise GATS, hizmet sağlayıcılar tarafından icra edilen rekabeti kısıtlayıcı (ve dolayısıyla serbest hizmet ticaretine hanel getiren) fiillere yönelik olarak, talep eden diğer devletlerle bu fiillerin sona erdirilmesine yönelik istişare etme yükümünü 9. maddesi kapsamında düzenlemektedir. Ancak bu istişari yükümlülük, bu tür fiillere karşı tedbir alma veya bu fiilleri sona erdirmeye gibi icrai bir yükümlülük getirmemektedir.³⁹

36 Nellie Munin, **Legal Guide to GATS**, Kluwer Law International, 2010, s. 22.

37 *ibid.*

38 *ibid.*, s. 23.

39 *ibid.*, s. 24.

GATS'in kapsamı, sınır ötesi hizmet ticaretinin yanı sıra, hizmet sağlayıcıların sınır ötesi dolaşımına ve hizmet tüketicilerinin geçici dolaşımına da uzanmaktadır. Bu bağlamda GATS tahtında muayyen taahhütler ve GATS'in kapsamı belirlenirken, ayırım arz şekline göre yapılmış ve dipnotlarda örnekleriyle açıklanan dört tip arz şekli (*mode*) GATS'in kapsamına sokulmuştur:⁴⁰ (i) Sınır Ötesi Arz (*Cross-Border Supply*),⁴¹ (ii) Yurtdışı Tüketim (*Consumption Abroad*),⁴² (iii) Ticari Mevcudiyet (*Commercial Presence*)⁴³ ve (iv) Gerçek Kişi Mevcudiyeti (*Presence of Natural Person*).⁴⁴

GATS'ın 16. maddesinde ise piyasa erişimi hükümleri düzenlenmiştir. Yukarıda bahsedilen her bir arz tipi bakımından piyasa erişimine dair kısıtlamalar uygulamak mümkün olmakla beraber, bunlar ancak tarafların GATS'a yönelik listelerinde yazılmışsa uygulanabilir.⁴⁵ Bu kısıtlamalar, (i) hizmet sağlayıcılarının sayısına, (ii) hizmet işlem veya mal varlıklarının toplam değerine, (iii) hizmet işletmelerinin sayısına veya nihai hasılat rakamına, (iv) çalışan sayısına, (v) ilgili hizmeti sağlayabilecek tüzel kişilik tipine⁴⁶ ve (vi) yabancı sermayeye⁴⁷ yönelik kısıtlamalar şeklinde tezahür edebilir.⁴⁸

40 Kent Jones, **The Doha Blues: Institutional Crisis and Reform in the WTO**, Oxford University Press, New York, 2010, s. 42.

41 GATS, madde 1/2(a)'da düzenlenen, hizmetin bir DTÖ üyesi ülkeden diğer DTÖ üyesi ülkesine gönderimi. Örneğin, Türkiye'deki bir finans danışmanının ABD'deki bir şirkete e-posta yoluyla mesleki mütalaa göndermesi.

42 GATS, madde 1/2(b)'de düzenlenen, hizmetin bir DTÖ üyesi ülkede diğer bir DTÖ üyesi ülke vatandaşına sağlanması. Örneğin, ABD'de ikamet eden bir ABD vatandaşının Türkiye'deki bir finans danışmanı ile yüz yüze görüşerek sözlü olarak danışmanlık hizmetleri alması.

43 GATS, madde 1/2(c)'de düzenlenen, hizmetin bir DTÖ üyesi ülke menşeli sağlayıcının ticari mevcudiyeti vasıtasıyla bir diğer DTÖ üyesinde sağlanması. Örneğin, bir Türk şirketinin ABD'de finansal danışmanlık şirketi kurmak suretiyle hizmet sağlaması.

44 GATS, madde 1/2(d)'de düzenlenen, hizmetin bir DTÖ üyesi ülke menşeli sağlayıcı tarafından bir gerçek kişinin mevcudiyeti vasıtasıyla bir diğer DTÖ üyesinde sağlanması. Örneğin, Türk gerçek kişi bir finans danışmanının bir ABD şirketine, ABD'de yapılan birtakım müzakerelerde hizmet sunmak üzere ABD'deki toplantılara katılması.

45 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 68.

46 Örneğin, belirli finansal hizmetlerinin ancak anonim şirketlerce sağlanabilmesi, bu tür bir kısıtlamadır.

47 Örneğin, belirli hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir şirkete konulan yabancı hissedarlık oranı kısıtlamaları, bu niteliktedir.

48 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 69.

GATS'a müteakip olarak dört adet protokol akdedilmiştir. Bu protokollerden ikisi finansal hizmetler,⁴⁹ biri basit telekomünikasyon hizmetleri,⁵⁰ bir diğeri de gerçek kişilerin hareketliliği⁵¹ ile ilgilidir. Bu protokoller doğrultusunda DTÖ üyeleri, finansal hizmetler ve temel telekomünikasyon hizmetleri üzerindeki taahhütlerini ve de gerçek kişilerin hareketliliği bakımından hizmet ticareti bağlamındaki ticari politikalarını serbest ticareti artıracak biçimde revize etmişlerdir.

Uluslararası hizmet ticaretinin hacmi ve mal ticareti karşısındaki etkinliği genel olarak artış trendi içindedir.⁵² Bu doğrultuda, uluslararası hizmet ticaretinin daha da serbestleştirilmesi amacıyla GATS'ın pek çok maddesinin üzerinde halihazırda uzun yıllardır süregelen müzakereler yürütülmektedir.⁵³ Bu müzakereler, DTÖ üyelerinin GATS tahtında hizmet ticaretinin kademeli olarak serbestleştirilmesine dair müzakerelerin yürütülmesine yönelik vermiş olduğu taahhütlerin (GATS'ın 19. maddesi bu yönde taahhütler ihtiva etmektedir) de bir neticesidir. Bu doğrultuda GATS, uzun vadede değişikliklere gebe görünmektedir.

2.5 TRIPS (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Andlaşması)

TRIPS, DTÖ kurallarının fikri ve sınai mülkiyet hukuku yönüne dair düzenlemeler getiren andlaşmadır. TRIPS, uluslararası fikri ve sınai mülkiyet hukuku kurallarını etraflıca düzenleyen uluslararası andlaşmalar olan Paris Konvansiyonu,⁵⁴ Bern Konvansiyonu,⁵⁵ Roma Konvansiyonu⁵⁶ ve Washington Andlaşması'nın⁵⁷

49 GATS Protokol No. 2, 24 Temmuz 1995, S/L/11; GATS Protokol No. 5, , 3 Aralık 1997, S/L/45.

50 GATS Protokol No. 4, 30 Temmuz 1996, S/L/20.

51 GATS Protokol No. 3, 24 Temmuz 1995, S/L/12.

52 Dünya Bankası (İnternet Sitesi), **World Development Indicators: Trade in Services (% of GDP)**, 15 Nisan 2019, (<http://data.worldbank.org/indicator/BG.GSR.NFSV.GD.ZS>).

53 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 37-38.

54 Sınai Mülkiyetin Korunmasına İlişkin Paris Konvansiyonu (*Paris Convention for the Protection of Industrial Property*), 14 Temmuz 1967, 828 U.N.T.S. 303.

55 Edebi ve Sanatsal Eserlerin Korunmasına İlişkin Bern Konvansiyonu (*Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*), 24 Temmuz 1971, 1161 U.N.T.S. 30 ("**Bern Konvansiyonu**").

56 İcracı Sanatçılar, Fonogram Üreticileri ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına İlişkin Roma Konvansiyonu (*Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organizations*), 26 Ekim 1961, 496 U.N.T.S. 43 ("**Roma Konvansiyonu**").

57 Entegre Devrelere İlişkin Fikri Mülkiyet Washington Andlaşması (*Washington Treaty on Intellectual Property in Respect of Integrated Circuits*), 26 Mayıs 1989, 6 WIPO, Copyright and Related Rights Laws and Treaties, Multilateral Treaties, Text 1-011. Bu andlaşma yürürlüğe girmemiştir.

esaslı noktalarına dayalı olarak hazırlanmıştır. DTÖ şemsiyesi altında fikri ve sınai mülkiyet korumasını çok taraflı hale getiren TRIPS, GATT 1994 ve GATS kapsamında düzenlenen uluslararası ticaret kurallarını, çeşitli fikri ve sınai mülkiyet tiplerinin korunmasını minimum standartlar çerçevesine koymak⁵⁸ ve de fikri ve sınai mülkiyet korumasını uluslararası boyutta uyumlaştırmak⁵⁹ suretiyle destekleyen bir DTÖ andlaşmasıdır.

TRIPS'in iki temel amacı vardır: (i) uluslararası ticaretteki bozukluk ve engelleri fikri ve sınai mülkiyet koruması yoluyla kaldırmak ve (ii) özel fikri ve sınai mülkiyet haklarına koruma sağlamak.⁶⁰ TRIPS'in korumasının kapsamı, bunlarla sınırlı olmamakla beraber, telif haklarını,⁶¹ markaları,⁶² endüstriyel tasarımları,⁶³ coğrafi işaretleri⁶⁴ ve patentleri⁶⁵ de kapsamaktadır. TRIPS, her bir DTÖ üyesine, mevzubahis fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması için kendi iç hukuklarında adil ve hakkaniyetli usuller getirilmesi yükümlülüğünü barındırmaktadır.⁶⁶ Fikri ve sınai mülkiyetin korunması ülkesel nitelikte olduğundan dolayı, iç hukuk düzenlemelerinin böyle bir çatı andlaşma ve karaktere bağlanması gerekli olmuştur.

58 Nuno Pires de Carvalho, **TRIPS Regime of Trademarks and Industrial Designs**, Kluwer Law International, 2011, s. 103.

59 Alexander Stack, **International Patent Law: Cooperation, Harmonization and an Institutional Analysis of WIPO and the WTO**, Edward Elgar Publishing: Cheltenham, 2011, s. 1.

60 Carvalho, **TRIPS Regime of Trademarks and Industrial Designs**, s. 65-74.

61 TRIPS, madde 9/2. Bu bağlamda sağlanan korumanın kapsamı geniş olup, her tür ifadeyi, bilgisayar programını, veritabanını, sinema filmini, fonogramı ve yayın kuruluşunu kapsamaktadır. Gerçek kişiler için ömür boyu koruma süresi standardı getirilmiş olup, farklı türde telif hakları bakımından madde 12, 14/5 gibi maddelerde farklı süreler getirilmiştir.

62 TRIPS, madde 15. Marka korumasının yayınlanması da DTÖ üyelerine zorunlu tutulmuş olup, ilk etapta asgari yedi senelik bir koruma süresi standardı getirilmiştir.

63 TRIPS, madde 15. Endüstriyel tasarımlara ilk etapta asgari on senelik bir koruma süresi standardı getirilmiştir.

64 TRIPS, madde 22-23. Madde 24'te ise coğrafi işaretlere yönelik istisnalar düzenlenmiş olup, bu istisnalar arasında bir ürünü tasvir ederken olağan olduğu için "jenerik" hale gelmiş bir tabirin kullanımı da bulunmaktadır.

65 TRIPS, madde 27/1. Her tür teknoloji alanında, sınai olarak uygulanabilir nitelikte olan her türlü yeni buluş patent koruma kapsamına girmektedir. Madde 27/2-3 tahtında ise kamu sağlığı, genel ahlak vb. istisnalar ifade edilmiştir. Madde 28'de patentin sağlanması gereken münhasır haklar ifade edilmiştir. Patent koruma süresi standardı madde 33 tahtında yirmi sene olarak belirlenmiştir.

66 TRIPS, madde 41. Bu madde, (i) iç hukukta fikri mülkiyeti korumaya yönelik icrai ve etkili usullerin bulundurulmasını, (ii) uzunluk, basitlik, hak düşürücü süreler de dâhil olmak üzere genel olarak adil ve hakkaniyetli usullerin varlığını, (iii) Taraflara açık ve tercihen yazılı ve gerekçeli biçimde esasa ilişkin karar verilmesini, (iv) idari kararların adli mercilerce incelenebilmesini öngörmektedir. Ancak madde 41, DTÖ üyelerine fikri mülkiyet korumasının icrası için olağan kanun yollarından ayrı ve spesifik bir yapılanma kurma gerekliliği yüklememektedir.

Bunlara rağmen ifade edilmelidir ki, TRIPS hakkındaki en önemli eleştirilerden birisi, TRIPS'in tüketicilerden ve ithalatçılardan ziyade teknoloji üreticilerini ve sahiplerini gözetir bir yaklaşıma sahip olduğu iddiası etrafında şekillenmektedir.⁶⁷

2.6 DSU (Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni)

DTÖ Kuruluş Andlaşması Ek 2'de düzenlenmiş olan Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni (*Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes*) veya kısa adıyla DSU (*Dispute Settlement Understanding*), DTÖ kuralları kaynaklı olarak doğan uyuşmazlıkların çözümüne yönelik andlaşmadır.⁶⁸ DSU'nun 2. maddesi uyarınca Uyuşmazlık Çözüm Organı (*Dispute Settlement Body – DSB*), DSU kurallarını yürütmek ve uyuşmazlık çözüm sistemini idare etmek için kurulmuş ve görevlendirilmiştir. DSU ile, DTÖ Andlaşmaları'nın herhangi birinden doğan uyuşmazlıkların çözümü için tek bir sistem getirilmiştir.⁶⁹ DSU, DTÖ nezdinde kurulan uyuşmazlık çözüm sisteminin başvuru mekanizmalarını, kurallarını, yetkilerini ve kapsamını belirlemekte olup, daha ziyade usuli bir nitelik arz etmektedir. DSU vasıtasıyla kurulan uyuşmazlık çözüm sistemine ilişkin detaylı bilgi, DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin ayrıntılı olarak irdeleneceği çalışmanın ileriki bölümlerinde verilecektir.⁷⁰

2.7 TPRM (Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması)

DTÖ üyelerinin fiiliyatta, DTÖ Andlaşmaları tahtında getirilen kurallara uygun hareket edip etmediğinin, mevzuatının, uygulama ve düzenlemelerinin DTÖ kurallarına uyumlu olup olmadığının incelemesini ve tespitini yapan, DTÖ Kuruluş

67 A.A. Yusuf, **Developing Countries and the Multilateral Trade Rules: The Continuing Quest for an Equitable Playing Field**, in L. Boisson de Chazournes / V. Gowlland-Debbas (ed.), *The International Legal System in Quest of Equity and Universality*, Liber Amicorum, G. Abi Saab, Kluwer, The Hague/London/Boston, 2001, s. 389-409.

68 DSU aynı zamanda, GATT 1994'ün 22. ve 23. maddelerinde düzenlenen uyuşmazlık çözümüne dair hükümleri de tamamlayıcı ve detaylandırıcı niteliktedir.

69 Nesrin Akin, **Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Sistemi**, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2006, s. 33.

70 *infra*, Bölüm III.1.

Andlaşması Ek 3'te düzenlenmiş olan Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması (*Trade Policy Review Mechanism - TPRM*)'dir. Bu mekanizma kapsamında yetkili makam olan Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı (*Trade Policy Review Body - TPRB*) vasıtasıyla, tüm DTÖ üyelerinin uluslararası ticarete yönelik politikaları, uygulamaları ve mevzuatı inceleme altına alınmaktadır.⁷¹ Bu incelemeler, öngörülebilirlik prensibinin ve şeffaflık kuralının da temel bir gereği ve neticesi olarak görülmektedir.⁷² Bu incelemelerin neticesinde ülkelere yönelik olarak teferuatlı raporlar hazırlanmaktadır.⁷³ Araştırmalar ve ilgili DTÖ üyesiyle gerçekleştirilen iletişimler neticesinde hazırlanan bu raporlar, mallar ve hizmetler bakımından uygulanan uluslararası ticaret politikalarını ve mevzuatını ve de ilgili DTÖ üyesine yönelik çeşitli iktisadi, mali ve ticari verileri detaylı olarak ele almaktadır.⁷⁴

DTÖ'nün kurulduğu 1995 yılından beri DTÖ üyeleri üzerinde periyodik aralıkları değişken nitelikte çok sayıda inceleme yapılmış ve raporlar hazırlanmıştır.⁷⁵ Uluslararası ticarete daha aktif rol alan ülkeler daha sıklıkla ve dolayısıyla daha fazla sayıda incelemeye tabi tutulurken, diğer ülkeler daha uzun periyodik aralıklarla incelemeye tabi tutulmaktadır.⁷⁶ Örneğin AB ve ABD üzerinde 2-3 senede bir inceleme yapılırken, bazı Afrika ve Okyanusya ülkeleri bakımından bu süreler 9-11 seneye kadar çıkmaktadır.⁷⁷

TPRM bakımından ifade edilmesi gereken önemli bir unsur, TPRM'nin salt tavsiye niteliğinde fonksiyon gösteren bir inceleme organı olmasıdır; TPRM, DTÖ Andlaşmaları'nın ihlaline karar verebilen veya ihlallere yaptırım uygulayan icrai

71 Sam Laird / Raymundo Valdes, **The Trade Policy Review Mechanism**, in Amrita Narlikar / Martin Daunton / Robert M. Stern (ed.), Oxford Handbook on the World Trade Organization, Oxford University Press, 2012, s. 463.

72 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 53.

73 *ibid.*

74 *ibid.* Ayrıca belirtmelidir ki, incelenen ülkelerin ticaret politikalarına ve mevzuatına ilişkin konularını gösteren beyanlar (*policy statement*) da ayrıca yayınlanmaktadır.

75 DTÖ (İnternet Sitesi), **Trade Policy Reviews: List of Reviews**, 15 Nisan 2019 (http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp_rep_e.htm#bycountry). İncelemelerin tarihleri ve incelemeler neticesinde hazırlanan raporların içeriği de referans verilen bağlantıda mevcuttur.

76 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 53.

77 DTÖ (İnternet Sitesi), **Trade Policy Reviews: List of Reviews**, 15 Nisan 2019 (http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp_rep_e.htm#bycountry).

yetkilere sahip olan bir müessese değildir.⁷⁸ Buna rağmen TPRM, DTÖ kurallarına uyum (*compliance*) bakımından DTÖ sistemi içinde önemli bir rol oynamaktadır.⁷⁹

2.8 Diğer Çok Taraflı Andlaşmalar

Sistemin temelini oluşturan andlaşma ve mutabakatların dışında, DTÖ Kuruluş Andlaşması uyarınca DTÖ'nün kapsamına dahil olan dört adet çok taraflı (*plurilateral*)⁸⁰ andlaşma da mevcuttur. Bu andlaşmalar, DTÖ Kuruluş Andlaşması Ek 4'te ifade edildiği üzere, (i) Sivil Hava Araçları Ticareti Andlaşması (*Agreement on Trade in Civil Aircraft*), (ii) Kamu Alımları Andlaşması (*Agreement on Government Procurement*),⁸¹ (iii) Uluslararası Süt Andlaşması (*International Dairy Agreement*), (iv) Uluslararası Büyükbaş Hayvan Eti Andlaşması (*International Bovine Meat Agreement*)'dır. Bunlardan son ikisi, 1997 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.⁸²

DTÖ üyelerinin sadece bir kısmının taraf olması doğrultusunda bu andlaşmalar, DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 2/3. maddesi uyarınca sadece taraf olanlar için geçerli sayılmıştır. Taraf olmayanlara ise bu andlaşmalara taraf olmaları veya bu andlaşmalarla bağlanmaları yönünde bir yükümlülük getirilmemiştir. Bu nedenle işbu andlaşmalar, DTÖ sisteminin temel parçaları olarak addedilmemektedir.

78 Sarah Joseph, **Blame it on WTO?: A Human Rights Critique**, Oxford University Press, 2011, s. 10.

79 Laird / Valdes, **The Trade Policy Review Mechanism**, s. 463-468.

80 Bu çok taraflı andlaşmalar, İngilizce'de ve DTÖ terminolojisinde "*plurilateral agreement*" şeklinde anılmaktadır. Bu andlaşmaların çok taraflı andlaşmalar için kullanılan genel tabir olan "*multilateral agreement*" ismiyle anılan andlaşmalara kıyasla farkı, çok taraflı olmakla beraber ihtiyari kabul mekanizmasından veya başka nedenle ötürü çok fazla sayıda devlet veya uluslararası örgüt tarafından kabul görmemiş olmamalarıdır.

81 Hatırlanacağı üzere kamu alımları, GATT 1994 ve GATS'ın kapsamına almadığı ticaret faaliyetlerindendir. Bu alımlara yönelik hükümler, Kamu Alımları Andlaşması'nda düzenlenmiş olmakla birlikte, bu andlaşmaya taraf olmak ihtiyari niteliktedir.

82 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 52.

BÖLÜM II. DTÖ Andlaşmaları Tahtında Uluslararası Ticarete İlişkin Temel Prensipler, Genel Kurallar, Uluslararası Ticaret Engelleri ve Bu Engellerin Tabi Olduğu Hukuki Düzen

DTÖ kuralları tahtında uluslararası serbest ticaret ihlallerini tespit edebilmek için, öncelikle uluslararası serbest ticarete ilişkin temel prensipler ve genel kuralları irdelemek, uluslararası serbest ticarete engel teşkil eden uygulamaları ve bunlara uygulanan hukuki düzeni ortaya koymak gerekmektedir. DTÖ Andlaşmaları tahtında devletler, uluslararası ticarete ilişkin temel prensipleri, genel kuralları ve de uluslararası ticarete engel teşkil eden uygulamaların tabi olduğu hukuki düzeni tesis etmişlerdir. Bu bölümde sırasıyla (i) temel prensipler, (ii) genel kurallar, (iii) DTÖ Andlaşmaları Tahtında uluslararası ticaret engelleri ve DTÖ kuralları doğrultusunda bu engellerin tabi olduğu hukuki düzen ve (iv) söz konusu hukuki düzenin en yeni andlaşması olan Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması (TFA) incelenecektir.

1. DTÖ Andlaşmalarına İlişkin Temel Prensipler

DTÖ sisteminin üzerine oturtulmuş olduğu ana prensipler, DTÖ Andlaşmaları tahtında oluşturulan hukuk kurallarının da gerekçesini oluşturarak bu kurallara temel teşkil etmektedir. Genel itibariyle bu prensipler, DTÖ tarafından (i) ayırım yapmama (*non-discrimination*), (ii) ticaretin serbestleştirilmesi (*freer trade*), (iii) öngörülebilirlik (*predictability*), (iv) rekabetçilik (*competitiveness*) ve (v) kalkınmacılık (*developmental*) olarak sınıflandırılmaktadır.⁸³ Bu prensiplerin, DTÖ'nün temel kurallarının kategorizasyonu üzerinde de etkisi olmuş ve DTÖ Andlaşmaları'nda düzenlenen temel kurallar, bu prensipler doğrultusunda (i) ayırım yapmama kuralları, (ii) piyasa erişimi kuralları, (iii) haksız ticarete yönelik kurallar, (iv) ticaretin serbestleşmesi ile toplumsal değer ve menfaatler arasındaki çatışmaya

⁸³ DTÖ, *Understanding the WTO*, s.10

dair kurallar ve (v) DTÖ'nün kurumsal ve usuli kuralları şeklinde beş ayrı grupta sınıflandırılmıştır.⁸⁴ Bu prensiplerin her biri, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.1 Ayrım Yapmama Prensibi

Ayrım yapmama (*non-discrimination*), DTÖ üyelerinin uluslararası ticaret muameleleri bağlamında benzer ürünler bakımından kural olarak herhangi bir ayrıma tabi tutulmamasını, her bir üyeye eşit işlem yapılmasını gerektiren prensiptir. Bu prensip, DTÖ Andlaşmaları'na da her bir andlaşmada farklılık gösterecek şekilde çeşitli derecelerde işlenmiş olup, genel kurallar olan en çok gözetilen ulus (MFN) muamelesi ve ulusal muamele kurallarına da temel teşkil etmektedir. Bu kurallar, ileriki bölümlerde detaylı olarak irdelenecektir.

Ayrım yapmama prensibi, sadece en çok gözetilen ulus muamelesi ve ulusal muamele kurallarıyla da sınırlı değildir. DTÖ Andlaşmaları'nın farklı noktalarına değişik şekillerde ayrımcı veya farklı muameleyi engellemeyi amaçlayan yasaklar işlenmiştir. Örneğin GATT 1994'ün 17. maddesinde, DTÖ üyelerinin kendi sınırları içindeki kamu iktisadi teşekküllerine (*KİT – STE – State Trading Enterprise*) yönelik hükümler getirilmiş olup, bu teşekküllere devletlerce serbest ticareti engeller nitelikte lehte muamele yapılması yasaklanmıştır.

1.2 Ticaretin Serbestleştirilmesi Prensibi

Liberal kapitalist değerler çerçevesinde kurulmuş ve serbest piyasa ekonomisi uygulamalarının yayılması amacını güden bir uluslararası örgüt olarak DTÖ'nün temel ticari politikası ve DTÖ Andlaşmaları'ndaki temel ticari prensip, “daha serbest ticaret” olmuştur. Bu doğrultuda DTÖ Andlaşmaları da temel olarak uluslararası ticareti serbestleştirmeyi ve serbest uluslararası ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Ancak engellerin varlığı kimi zaman farklı sebeplerden⁸⁵

⁸⁴ Peter Van den Bossche / Werner Zdouc, **The Law and Policy of the World Trade Organization**. Cambridge, 3rd ed., 2013, Bölüm 1, Alt-Bölüm 3.2.

⁸⁵ Bu sebepler, kamu düzeni vb. istisna teşkil eden haller, haksız ticari uygulamalara karşı tedbir gerekliliği, adil rekabet vs. sebepler olabilir.

ötürü elzem olabilmektedir. Bu durumlarda DTÖ Andlaşmaları'nın hedefi, bu engellerin hukuki bir rejime oturtulması olmaktadır.

Ticaretin serbestleştirilmesi prensibinin amacını daha iyi anlayabilmek için, evvela prensibin neleri ortadan kaldırmak amacını güttüğü tespit edilmelidir. Prensip, uluslararası ticaret engellerinin DTÖ Andlaşmaları'ndaki diğer temel prensip ve genel kurallara uygun olarak ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bu nispette DTÖ üyelerinin, DTÖ Andlaşmaları'na işlendiği şekilde⁸⁶ ve karşılıklı müzakereler neticesinde engelleri kısıtlayabilmesi beklenmektedir.⁸⁷

1.3 Öngörülebilirlik Prensibi

Liberal kapitalist sistemin yatırımı, rekabeti, iktisadi büyümeyi, istikrarı ve istihdam artışını teşvik eden değerlerine uygun olarak, DTÖ üyelerinin hukuki, siyasi ve iktisadi kural ve uygulamalarının tahmin edilebilir olması DTÖ Andlaşmaları tahtında önem arz etmektedir. Bu vesileyle yabancı şirketler, yatırımcılar ve diğer DTÖ üyelerinin, DTÖ üyelerinin uluslararası ticaret politikalarından (örn. piyasa erişimi, tarife oranları, telafi edici tedbirler, vs.) ve bunlarda keyfiyete yer olmamasından emin olması amaçlanmaktadır.⁸⁸

DTÖ kuralları tahtında öngörülebilirlik unsuru, genel kurallara ilişkin bölümde değinilecek olan şeffaflık kuralı ve bu kuralların zorunlu olarak uygulanması gereğine yol açan DTÖ Andlaşmaları'nın bağlayıcılığı vesilesiyle sağlanmaktadır.

1.4 Rekabetçilik Prensibi

DTÖ kuralları, uluslararası ticarete rekabeti teşvik eden bir nitelik göstermektedir. Rekabetçilik bakımından DTÖ kuralları, genel olarak üç adet sonuca yönelmektedir: (i) ulusal şirketlerin yerel ve uluslararası piyasalarda daha çok rekabete maruz kalması, (ii) üretici ve ihracatçılara empoze edilen çeşitli kısıtlayıcı tedbirler vasıtasıyla dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerden (*comparative advantage*)

86 Konuyu ele alan örnek bir madde için bkz. "Listelerin Tadili" başlıklı GATT 1994, madde 28.

87 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 10.

88 *ibid*, s. 10-12.

faaydalanarak rekabette avantajlar edinilmesinin zor kılınması ve (iii) üreticiler ve tacirlere sağlanan çeşitli tavizler ile ihracatçılara sağlanan bazı imkânlar vasıtasıyla bunların yabancı piyasalarda daha kolay rekabet edebilmesinin sağlanması.⁸⁹

DTÖ temelde serbest ticarete dayalı bir örgüt olmakla birlikte, bu kimlik sınırsız bir serbest uluslararası ticaret savunuculuğu niteliğini haiz değildir. Korumacı politikalara da belli sınırlar çerçevesinde DTÖ sistemi içinde izin verilmekte olup (örn. tarifeler, anti-damping, vb.), DTÖ kuralları vesilesiyle amaçlanan, sınırsız serbestiden ziyade, adil ve kesintisiz olarak rekabetçi nitelikte bir uluslararası ticaret sisteminin tesisidir.⁹⁰ Sübvansel mallara telafi edici tedbir uygulanması, dampedinge tabi tutulmuş mallara anti-damping vergileri uygulanması gibi uygulamalar, DTÖ sistemindeki ticaretin rekabetçi yapısına uygun olarak adil rekabeti korumayı ve haksız ticari uygulamaların etkilerini ortadan kaldırmayı amaçlayan birtakım güvenlik subaplarına örneklerdir.⁹¹

Rekabetçilik prensibi başlığı altında bahsedilmesi gereken bir problem de DTÖ kurallarının DTÖ üyesi olmayan devletlere karşı rekabette DTÖ üyelerine verdiği zarardır. Örneğin yoğun ölçüde çay üreten ve ihraç eden DTÖ üyelerinden olan ve bu nedenle DTÖ kurallarıyla bağlı olan Türkiye'nin çay endüstrisi, DTÖ üyesi olmayan ve bu nedenle DTÖ kurallarına bağlı olmaksızın politika belirleyebilen İran'ın çay üretimi ve ticaretinde uyguladığı ticaret politikaları karşısında mallarını ihraç ederken avantajsız duruma gelmekte ve zarar tehdidiyle yüzleşmektedir.⁹²

1.5 Kalkınmacılık Prensibi

GATT 1947 çerçevesinde kurulan serbest ticaret sistemine ilk etapta, gelişmekte olan pek çok ülke tarafından önyargı ile bakılmaktaydı. Bunun sebebi, GATT 1947 çerçevesinde getirilen tam serbest ticaretin, gelişmiş ülkelerin işine yarayacağı, ulusal sanayi ve menfaatler korunmaksızın kalkınma olanağının söz

89 Mehdi Shafaeddin, **Competitiveness and Development: Myth and Realities**, Anthem Press, 2014, s. 37.

90 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 12.

91 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 19.

92 Ulusal Çay Konseyi (İnternet Sitesi), **Çay Sektörü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, 4 Kasım 2014, (<http://ulusalcaykonseyi.org.tr/index.php/2013-01-29-17-56-42/cay-sektoerue-sorunlar-ve-coezuem-oenerileri>).

konusu olamayacağı düşüncesi idi.⁹³ İlerleyen yıllarda yapılan turlarda ise gelişmekte olan ülkelerin görüşleri de dikkate alınmak suretiyle DTÖ, kendi kurumsal ifadesiyle, kalkınmacı bir kimlik etrafında yapılandırılmıştır.⁹⁴ DTÖ Andlaşmaları'nın çeşitli veçhelerine, pek çok alanda az gelişmiş veya gelişmekte olan devletlere lehte muamele veya muafiyetler öngören hükümler (örn. GATT 1994'ün 1/2., 23. ve 26. maddeleri) eklenmiştir.⁹⁵ Bu hükümlerin bazılarına, ilerleyen bölümlerde değinilecektir.⁹⁶

Ancak yine de belirtilmelidir ki, DTÖ'nün ne ölçüde kalkınmacı bir yapıya sahip olduğu, örgüte dair temel bir eleştiri ve tartışma konusudur. Kurumsal bağlamda kararların alınmasında üçüncü dünya ülkelerinin etkilerinin, sayıca çokluklarına rağmen bir büyük güç kadar olmadığı kabul edilmektedir.⁹⁷ Ayrıca, kurumun iddialarının aksine, çeşitli üçüncü dünya ülkelerinin delegelerinin DTÖ müzakereleri hakkındaki beyanlarında, andlaşmaların daha imzalanış aşamasında ne derecede adil olmadığına dair ifadeler mevcuttur.⁹⁸ DTÖ kurallarının mevcut haliyle de gelişmekte olan ülkeler için adil nitelikte olmadığı⁹⁹ ve fiiliyatta “güçlü” ülkelerin müzakere sisteminde baskın olduğu,¹⁰⁰ ifade edilen görüşler arasındadır. Keza, yine doktrinde bir takım görüşler, uluslararası ticaret uygulamasında da fiili gidişatın, giderek artan bir hızda zengini daha da zenginleştirme, fakiri ise daha fakirleştirme yönünde gittiği,¹⁰¹ uluslararası faaliyet gösteren büyük şirketlerin veya mali açıdan kuvvetli iş çevrelerinin kendi çıkarları doğrultusunda ülkelerin uluslararası ticaret politikaları üzerinde belli bir ölçüde etki sahibi olduğu,¹⁰² DTÖ kurallarının esasen

93 İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (Cilt II – 1945-1990)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi – Sa. 38a., 1991, s. 122.

94 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 12-13.

95 Elimma C. Ezeani, **The WTO and Its Development Obligation: Prospects for Global Trade**, Anthem Press, 2011, s. 27-28.

96 *infra*, Bölüm II.2.7.3.

97 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 4

98 Erik S. Reinert, **How Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor**, Carroll&Graf, New York, 2007, s. 60.

99 Joseph, **Blame it on WTO?: A Human Rights Critique**, s. 180.

100 Yan Luo, **Anti-Dumping in the WTO, EU and China: The Rise of Legalization in the Trade Regime and Its Consequences**, Kluwer Law International, 2010, s. 23.

101 David Ransom, **No Non-Sense Guide to Fair Trade**, 2nd ed., New Internationalist, Oxford, 2002, s. 20.

102 Steve McGuire, **What Happened to the Influence of Business? Corporations and Organized Labour in the WTO**, in Amrita Narlikar / Martin Daunton / Robert M. Stern (ed.), **Oxford Handbook on the World Trade Organization**, Oxford University Press, 2012, s. 320-336; Mohammed Bedjaoui, **Towards a New International Economic Order**, UNESCO, Paris, 1979, s. 37.

belirli “seçilmiş” engelleri kaldırırken, bilgi, teknoloji ve özelleştirilmiş kaynaklara dayalı yeni engeller koymakta olduğu,¹⁰³ uyumsuzluk çözüm sisteminin çevre ile ilgili konularda yetersiz kaldığı¹⁰⁴ gibi kaygıları ifade etmiştir.

2. DTÖ Andlaşmalarına İlişkin Genel Kurallar

Yukarıda bahsedildiği üzere DTÖ Andlaşmaları, DTÖ sisteminin üzerine kurulduğu prensiplerin ışığında uluslararası ticaretin esasına uygulanacak olan maddi hukuk kuralları getirmiştir. Aşağıda bu kurallar arasından genel nitelikte olan kuralların neler olduğuna ve ne anlam ifade ettiklerine dair genel açıklamalar verilecektir. Kurulan bu çerçevede dâhilinde, bu kuralların ihlallerine dair detaylar ise çalışmanın son bölümünde tartışılacaktır.¹⁰⁵

2.1 En Çok Gözetilen Ulus (MFN) Muamelesi (*Most Favored Nation Treatment*)

GATT 1994’ün 1. maddesi, GATS’ın 2. maddesi ve TRIPS’in 4. maddesi uyarınca her bir DTÖ üyesi, andlaşmaya göre detayları değişiklik arz etmekle birlikte, bir diğer DTÖ üyesine karşılıklı mal ve hizmet ticareti ilişkilerinde ve fikri/sınai mülkiyet korumasında koşulsuz olarak en çok gözetilen ulus olarak muamele etmek durumundadır. Bu muamele yükümü, GATT 1994 bakımından ayrıntılı olarak ele alındığında şu anlama gelmektedir; bir DTÖ üyesinin bir diğer DTÖ üyesi menşeli olan veya o üyeye giden benzer mallara bilhassa ithalat ve ihracat bağlamında uyguladığı avantajlı ticari tarife, taviz ve benzeri ticari politikalar, kural olarak her bir DTÖ üyesine sağlanmak durumundadır.

Bu kuralı¹⁰⁶ yorumlarken, dikkate alınması gereken noktalar mevcuttur. Öncelikle, DTÖ üyelerine getirilen yükümlülüğü gerek MFN kuralı yönünden gerekse ulusal muamele kuralı yönünden, tüm malların eşit işleme tabi tutulması

103 Naomi Klein, **Fences and Windows: Dispatches from the Front Line of the Globalization Debate**, Flamingo, London, 2002, s. 4.

104 Detaylı bilgi için bkz. Kati Kulovesi, **The WTO Dispute Settlement System: Challenges of the Environment, Legitimacy and Fragmentation**, Kluwer Law International, 2011.

105 *infra*, Bölüm III.

106 En çok gözetilen ulus (MFN) muamelesi kuralı, çalışmada yer yer MFN kuralı olarak kısaltılarak kullanılacaktır.

şeklinde anlamamak gerekir; zira DTÖ üyelerinin genel yükümlülüğü, benzer mallara eşit işlem yapmak yönündedir.¹⁰⁷ Bu tarz bir yorum, milletlerarası hukukta yeri olan ve aynı durum, sınıf ve tür ile ilişkili genel hükümler uygulanırken dar bir yorumun benimsenmesini öngören “*ejusdem generis*” ilkesine de uygunluk göstermektedir.¹⁰⁸ Benzer ürünlere ve benzerlik kavramına yönelik açıklamalar ve detaylar, aşağıda ulusal muamele kuralı anlatılırken kapsamlı olarak verilecektir.¹⁰⁹

Kurala ilişkin değinilmesi gereken bir diğer husus da, kuralın uygulanmasının mutlak (*absolute*) olmayan niteliğidir.¹¹⁰ Örneğin, her ikisi de DTÖ üyesi olan Türkiye ile Tayland arasında belirli malların ihracat ve ithalat rejimine ilişkin olarak, işbu devletlerin diğer DTÖ üyelerine uyguladığına kıyasla daha avantajlı nitelikte bir andlaşma akdediliyorsa ve bu andlaşmada DTÖ kurallarından sapma sağlayan istisnai unsurlar yoksa, işbu andlaşma sonucu bu iki ülkenin birbirlerine uyguladığı ticari olarak avantajlı uygulamalar, tüm diğer DTÖ üyelerine de tanınmak durumunda olacaktır. Ancak bu yükümlülük, sadece Türkiye ve Tayland’a özgü bir yükümlülük olup, bir diğer iki DTÖ üyesi olan Güney Afrika ve Brezilya’nın kendi aralarında akdetmiş olduğu ve daha yüksek tarifeler öngören bir ticaret andlaşmasından doğan uygulamayı Türkiye ve Tayland’ın birbirine tanımış olduğu avantajlar doğrultusunda değiştirmesini gerektirmez. Bir başka deyişle, Tayland ile Türkiye arasında mutabık kalınan avantajlı tarife uygulamalarının, sadece Tayland ve Türkiye’nin diğer DTÖ üyesi devletlerle aralarındaki uygulamalar açısından değişiklik yaratması gerekir.

Bu vesileyle belirtilmelidir ki, en çok gözetilen ulus muamelesinin uygulanması bakımından önem teşkil eden bir diğer kavram da uluslararası hukukun temel taşlarından biri olan mütekabiliyet (*reciprocity*) ilkesi ile en çok gözetilen ulus (MFN) muamelesi kuralının ilişkisidir. Henüz GATT 1947 döneminden beri, en çok gözetilen ulus muamelesi ile mütekabiliyet ilkesinin çatışması sorun teşkil etmiş ve bu çatışmanın yarattığı sonuçlara doktrinde “Bedava Binici Sorunu” (*Free-Rider*

107 Loibl, **International Economic Law**, s. 701.

108 Pınar Baklacı, **En Çok Gözetilen Ulus Kaydı ve Uyuşmazlık Çözüm Yollarına İlişkin Kurallar**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 5, Sayı 20, 2009, s.63.

109 *infra*, Bölüm II.2.2.

110 Antonio Cassese, **International Law**, 2nd ed., Oxford University Press, 2005, s. 514.

Problem) adı verilmiştir.¹¹¹ Buradaki çatışma şu şekildedir: Farz edelim ki Türkiye Tayland'a birtakım tavizler vermekte, ancak Avustralya da bu tavizlerden MFN muamelesi kuralını kullanarak, kendisi Türkiye'ye herhangi bir ek taviz sağlamaksızın, faydalanmak istemektedir. Bu durumda Avustralya, “bedava binici” olmaktadır. Bu konu, GATT 1994 tahtında doğrudan doğruya ele alınmamaktadır.¹¹² Bu problem, GATT 1947 ve GATT 1994'teki MFN muamelesi sisteminden sapmalara neden olmuş, devletler bu soruna reaksiyon olarak GATT 1994 bakımından istisna teşkil eden uygulamalar olan bölgesel ticaret andlaşmaları akdetmek, gümrük birlikleri kurmak ve DTÖ'ye yeni giren ülkelerle akdedilen katılım andlaşmalarında kendilerinin sağladığı tavizleri karşı taraftan da benzer biçimde talep etmek gibi birtakım yollarla cevap vermişlerdir.¹¹³ Bunun gibi uygulamalar, genel itibariyle “Bedava Binici Sorunu” ile mücadelede başarı sağlamıştır.¹¹⁴

GATS bakımından ise MFN muamelesi, 2/1. maddede düzenlediği üzere benzer hizmet ve hizmet sağlayıcıları bağlamında yine genel bir yükümlülük teşkil etmektedir. Ancak yine de GATS'ta 2/2. madde çerçevesinde DTÖ üyelerine, yürürlük tarihi itibariyle mevcut olup GATS'a ekli özel taahhüt listelerine işlenmek ve koşullara uyulmak suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere diğer DTÖ üyelerine muamelede MFN muamelesi kuralından muaf kılınma hakkı tanınmıştır.

TRIPS'te de 4. madde bağlamında MFN muamelesi kuralı çerçevesinde bir DTÖ üyesinin vatandaşlarına sağlanan her türlü avantaj, taviz vb. hakkın diğer DTÖ üyelerinin vatandaşlarına da koşulsuz olarak ve derhal sağlanması gereği ifade edilmiştir. Ancak bu kurala bazı muafiyetler konulmuş olup, bunlar genel olarak aşağıdaki hukuki kaynaklardan doğmuş avantaj, ayrıcalık ve tavizleri içermektedir: (i) genel nitelikli (sadece fikri ve sınai mülkiyet haklarını ihtiva etmeyen) uluslararası

111 Akiko Yanai, **The Function of the MFN Clause in the Modern Trading System**. Institute of Developing Economies, Institute of Developing Economies APEC Study Center Working Paper Series 01/02 No.3.s. 16, (http://www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Apec/pdf/2001_15.pdf).

112 Kevin Kennedy, **GATT 1994**, in Patrick F.J. Macrory / Arthur E. Appleton / Michael G. Plummer (ed.), *World Trade Organization: Legal, Economical and Political Analysis*, vol. 1, Springer, New York, 2005, s. 108.

113 Joel P. Trachtman, **The International Economic Law Revolution and the Right to Regulate**, Cameron May, London, 2006, s. 381.

114 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 17.

hukuki yardım ve icra andlaşmaları (madde 4/1(a)), (ii) ulusal muamele standardından ziyade başka bir ülkedeki standardın benimsenmesine cevaz verdiği noktalar açısından Bern Konvansiyonu ve Roma Konvansiyonu (madde 4/1(b)), (iii) icracı sanatçıların, fonogram üreticilerinin ve yayın kuruluşlarının TRIPS tahtında yer verilmeyen hakları (madde 4/1(c)) ve (iv) keyfi veya kabul edilemez nitelikte bir ayırım yaratmamak ve TRIPS Konseyi'ne bildirilmiş olmak kaydıyla, TRIPS'ten önce yürürlüğe girmiş uluslararası fikri ve sınai mülkiyet andlaşmaları (madde 4/1(d)).¹¹⁵

2.2 Ulusal muamele (*National Treatment*)

GATT 1994'ün 3. maddesinde düzenlenen bu kavram, bir DTÖ üyesinin diğer bir DTÖ üyesinden ithal ettiği mallara, malların iç piyasaya girmesinden sonra tamamen yerli menşeli imiş gibi muamele etmesi gereğini ifade etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nüans, ulusal muamele yükümünün, ithalata yönelik gümrük vergisinin (tarifenin) alınmasından ve bu vesileyle malın gümrükten geçip iç piyasaya girmesinden sonra başlıyor olmasıdır.¹¹⁶ Bu doğrultuda, ithalat yapan üye devletin, DTÖ üyesi yabancı bir devletten ithal ettiği mallara, kendi sınırları dahilinde üretilen mallarla eşit muamele etme yükümlülüğü söz konusudur. Bu yükümlülük bağlamında DTÖ üyesi devletlerin, başka DTÖ üyesi ülke menşeli (ithal) mallara yönelik tedbir, düzenleme, uygulama ve tasarrufları (örn. vergilendirme, yasal düzenleme, standartlar vb. hususlarda), kendi ülkesi menşeli mallara yönelik olanlardan farklı olmamalı, herhangi bir kayırmaya yol açmamalıdır.

Ulusal muamele yükümü, gerek mali,¹¹⁷ gerekse mali olmayan¹¹⁸ fiil ve işlemleri kapsamaktadır. Bir muamelenin ticareti “etkileme” (*affecting*) niteliği GATT 1994'ün 3. maddesi bağlamında değerlendirilirken, bugüne kadar DTÖ nezdinde görülmüş hiçbir davada, “etkileme” bareminin aşılması söz konusu olmamıştır.¹¹⁹ İki adet uygulama ise GATT 1994'ün 3/8. maddesi kapsamında ulusal

¹¹⁵ TRIPS, madde 4/1(a)-(d); Justin Malbon / Charles Lawson / Mark Davison, **The WTO Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights: A Commentary**, Edward Elgar Publishing, 2014, s. 152-163.

¹¹⁶ Andrew Lang, **World Trade Law After Neoliberalism: Re-Imagining the Global Economic Order**, Oxford University Press, 2011, s. 255.

¹¹⁷ GATT 1994, madde 3/2.

¹¹⁸ GATT 1994, madde 3/4.

¹¹⁹ Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 39.

muamele yükümünden açıkça muaf tutulmuştur. Bunlar, (i) sübvansiyonlar ve (ii) kamu alımlarıdır.

Ulusal muamele kuralının en temel fonksiyonu, devletlerin korumacı (*protectionist*) iktisadi ve ticari politikalarını ve hukuk kurallarını ortadan kaldırmaya yönelik olmasıdır.¹²⁰ Keza, GATT 1994'ün 3/1. maddesinde de ulusal muamele yükümünün ihlalinin ön koşulunun, yerli üretime koruma sağlama etkisinin mevcudiyeti olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu durum, *Japonya – Alkollü İçkiler II* davasında temyiz mercii tarafından açıkça şu şekilde ifade edilmiştir: “*Madde III'ün esas ve temel amacı, iç vergilendirme ve regülasyon tedbirlerinin uygulanmasında korumacılıktan kaçınmaktır*”.¹²¹

MFN kuralı bakımından olduğu gibi,¹²² ulusal muamele kuralının uygulanması bakımından da muameleye ve kıyasa konu (eşit işlem yapılması gereken) malların benzer ürünler (*like products*) olması önem arz etmektedir. Ancak, DTÖ Andlaşmaları'nda “benzer ürün” kavramı için sabit bir tanım verilmemiş olup, hangi malların benzer ürünler olduğu her somut olay bakımından değişiklik göstermektedir.¹²³ Neyin benzer ürün olduğu veya olmadığı, gerek MFN kuralı, gerekse ulusal muamele kuralı yönünden somut olaya göre değerlendirilmelidir.¹²⁴ Ancak bu yapılırken, “benzer ürün” kavramı dar bir şekilde yorumlanmalıdır.¹²⁵ Benzer ürün değerlendirmesi bakımından genel kriterler olarak, *AT – Asbest* uyuşmazlıklarındaki panel ve temyiz merci raporlarında ifade edildiği üzere, (i)

120 Cassese, *International Law*, s. 515.

121 Temyiz Mercii Raporu, *Japan – Taxes on Alcoholic Beverages*, WT/DS8/AB/R, WT/DS10/AB/R, WT/DS11/AB/R, kabul tarihi 1 Kasım 1996, DSR 1996:I, 97, s. 16.

122 Bkz. Bölüm I.2.1

123 Talat Kaya, *DTÖ Hukuku Uygulamasında Ayrımcılık Yapmama İlkesi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 59, Sayı 2, 183-242, 2010, s. 197.

124 Loibl, *International Economic Law*, s. 701; Temyiz Mercii Raporu, *Japonya – Alkollü İçkiler II*, *supra* not 121, s.20.

125 Temyiz Mercii Raporu, *Japan – Taxes on Alcoholic Beverages*, Temyiz Mercii Raporu, *Japonya – Alkollü İçkiler II*, *supra* not 121, s.19-20. Ayrıca ifade edilmelidir ki, kavramın dar yorumu genel kabul gören yaklaşım olmakla birlikte, yorumun ne ölçüde dar olması gerektiği, uyuşmazlık konusu maddeye göre değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin, bir davada GATT 1994 madde 3.4 kapsamındaki benzer (*like*) kavramının madde 3.2'nin birinci cümlesindekine göre daha geniş yorumlanması gerektiği ifade edilmiştir – bkz. Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products*, WT/DS135/AB/R, kabul tarihi 5 Nisan 2001, DSR 2001:VII, 3243, para. 66.

malın son kullanım şekli, (ii) tüketici beğeni ve alışkanlıkları, (iii) malın özellikleri, mahiyeti ve kalitesi ve (iv) malın tarife sınıflandırması dikkate alınmalıdır.¹²⁶

GATS bakımından ise GATS'ın 17. maddesi bağlamında hizmet ticaretinde ulusal muamele yükümü, GATT 1994'ün tersine, genel bir yükümlülük olmayıp, bir DTÖ üyesinin ancak GATS'a ekli listelerinde bir diğer DTÖ üyesine taahhüt ettiyse sağlaması gereken bir yükümlülüktür.

TRIPS tahtında ulusal muamele yükümü ise 3. maddede düzenlenmiştir. Maddede her bir DTÖ üyesinin kural olarak, bir başka DTÖ üyesi ülkenin vatandaşlarına, kendi ülkesinin vatandaşlarına sağladığından “daha az ayrıcalıklı bir muamele” sağlamaması gereği (başka bir deyimle, eşit muamele sağlaması gereği) ifade edilmiştir. Bu doğrultuda fikri ve sınai mülkiyet korumasında da ayrımcılığın önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

2.3 Listeler (*Schedules*)

DTÖ sisteminde listeler, DTÖ üyelerinin diğer üyelere sağladığı veya uyguladığı tavizleri, imtiyazları, taahhütleri, politikaları, şartları ve tarife oranlarını içeren ve DTÖ Andlaşmaları'na ekli olan, her bir ülke için ayrı ayrı mevcut olan ve bütüncül olarak on binlerce sayfadan ibaret olan detaylı metinleri ifade etmektedir. Bu listeler, mal ve hizmet ticaretine yönelik farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Listeler, GATT 1994'te 2. madde kapsamında “taviz listeleri” (*schedules of concessions*) şeklinde anılmaktayken, GATS'ta 20. madde kapsamında “özel taahhüt listeleri” (*schedules of specific commitments*) şeklinde anılmaktadır.¹²⁷

¹²⁶ Temyiz Mercii Raporu, *AT – Asbest, supra not 125*, para. 101; Panel Raporu, *European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products*, WT/DS135/R and Add.1, kabul tarihi 5 Nisan 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS135/AB/R, DSR 2001:VIII, 3305, para. 8.112-8.116.

¹²⁷ 26 Ocak 1995 tarihli ve 4067 sayılı Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'un (29 Ocak 1995 tarihli ve 22186 sayılı Resmi Gazete) eklerindeki Türkçe çeviri farklılıklarının ve çeşitli çalışmalarda farklı kavramların kullanılmasının da etkisiyle, Türk mevzuatında ve doktrininde bu listelerin Türkçe karşılıklarıyla ilgili farklı tabirler kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında kullanılmak üzere bu çeviriler arasından *schedules of concessions* ibaresi için karşılık olarak “taviz listeleri”, *schedules of specific commitments* ibaresi için ise karşılık olarak “özel taahhüt listeleri” çevirileri seçilmiştir.

Gerek GATT 1994, gerekse Tarım Andlaşması (AA) tahtında tarifeler esas teşkil etmekte olup, bunlara bütüncül bir yasaklama getirilmemektedir.¹²⁸ Yani, bir DTÖ üyesi, bir başka DTÖ üyesinden mal ithalatında birtakım tarifeler (gümrük vergileri) uygulayabilmektedir. Ancak, serbest ticaretin teşviki amacıyla bu tarifeler ve diğer tavizler üzerinde de birtakım kurallar getirilmiştir. GATT 1994'ün taviz listeleri başlıklı 2. maddesinde düzenlendiği üzere, GATT 1994'ün eklerinde DTÖ üyelerinin diğer DTÖ üyelerine sunduğu tavizleri ve tarife oranlarını belirleyen taviz listeleri mevcuttur. Bu taviz listeleri ve barındırdıkları tarife oranları, bağlayıcı taahhütlerdir ve kural olarak bunlardan sapılamaz.

GATT 1994'e ekli taviz listeleri, dört bölümden oluşmaktadır. Sırasıyla bu bölümler, (i) MFN tarifelerini, (ii) ayrıcalıklı (*preferential*) tarifeleri, (iii) tarife dışı tavizleri ve (iv) tarımsal ürünlerin sübvansede edilmesini kısıtlayan taahhütleri ihtiva etmektedir.¹²⁹

GATS'a ekli özel taahhüt listeleri ise GATS tahtında hizmet arzına yönelik düzenlenen ve daha önce GATS'la ilgili bölümde detaylı olarak bahsedilmiş olan¹³⁰ dört ayrı arz tipinin ayrı ayrı her birine¹³¹ yönelik olarak (i) piyasa erişimi kısıtlama ve şartlarını, (ii) ulusal muamele şart ve nitelemelerini ve (iii) ek taahhütleri belirtmektedir.¹³² Eğer herhangi bir kısıtlama, şart veya taahhüt söz konusu değilse, bu ilgili listede açıkça ifade edilir.

128 Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Bölüm II.3.1.

129 Kennedy, **GATT 1994**, s. 112-113.

130 Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Bölüm I.2.2.4.

131 Dört ayrı arz tipinin her birine ayrı ayrı kurallar getirilmesi, önceki bölümlerde detaylı olarak üzerinde durulmuş olan arz tiplerinin birbirlerinden farklı niteliklerde olması, dolayısıyla farklı düzenlemeleri gerektirebilecek olması nedeniyledir. Örneğin “ticari mevcudiyet” arz tipinin uygulanmasında bir DTÖ üyesi yönetim kurulunda ilgili devlet vatandaşının bulunması veya sektörel bazda belli bir hissedarlık yapısı gibi bir kısım kurallar öngörebilmekteyken, “yurt dışı tüketim” arz tipinde bu tarz bir kısıtlamanın varlığı pek olası değildir.

132 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 68.

2.4 Nicel Kısıtlamalar (*Quantitative Restrictions*)

Miktara veya sayıya yönelik, yani nicel nitelikte olan ve de resim, harç, vergiler ve muafiyetler¹³³ dışında kalan her türlü ithalat veya ihracat kısıtlaması kural olarak GATT 1994'ün 11. maddesi tahtında ticaretin olağan akışına getireceği muhtemel olumsuz etkiler göz önüne alınarak yasaklanmıştır. Bu kural, içtihatla DTÖ sisteminin “köşe taşı” olarak nitelendirilmiştir.¹³⁴ Bu kısıtlamalar, çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. İthalat veya ihracat kotaları, ambargolar, ithalat veya ihracat izinlerinin kısıtlayıcı kullanımı, ihraç veya ithal edilen mallar için uluslararası ödemelerin kontrolü, bunlara birkaç örnektir.¹³⁵

Henüz DTÖ'nün kurulmamış olduğu ve GATT 1947'nin yürürlükte olduğu dönemden beri nicel kısıtlamalar ile ilgili temel içtihat teşkil etmiş olan 1988 tarihli *Japonya – Yarı İletkenler* davasında detaylı olarak ele alındığı üzere, nicel kısıtlama yasağının kapsamı geniş bir şekilde yorumlanmaktadır.¹³⁶ Söz konusu davada, açıkça düzenlenmiş bir nicel kısıtlama olmasa dahi, dolaylı olarak uluslararası serbest ticaretin nicel olarak kısıtlanması sonucunu doğuran tedbirler de yasak kapsamında değerlendirilmiştir.¹³⁷ Yani, sadece *de jure* tedbirlerin (sayısal limitler) değil, *de facto* tedbirlerin (neticesi itibarıyla nicel kısıtlama sonucuna yol açan tedbirlerin) de nicel kısıtlama kapsamında olduğu sonucuna varılmıştır.¹³⁸ *De facto* nicel kısıtlamalar ile *de jure* nicel kısıtlamalar arasındaki temel fark ise, ispat yükü bakımından ortaya çıkmaktadır. *De facto* nicel kısıtlamanın varlığını iddia eden taraf, bu sonuca yol açtığını iddia ettiği tedbir ile ticaret hacminin azalması arasındaki illiyet bağımlı kanıtlamakla mükelleftir.¹³⁹ *De jure* nicel kısıtlamalar doğrudan

133 Söz konusu nicel kısıtlama muafiyetleri GATT 1994'ün 11/2. maddesinde belirtilmiştir. Bu muafiyetlere, tarife dışı tedbirlere ilişkin bölümde daha detaylı olarak değinilecektir. Bkz. Bölüm II.3.2. Ayrıca ifade edilmelidir ki, GATT 1994 madde 13 kapsamında, cevaz verilen nicel kısıtlamaların keyfi/ayrımcı olarak uygulanmaması bakımından düzenlenen ek hükümler söz konusudur.

134 Panel Raporu, *Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products*, WT/DS34/R, kabul tarihi 19 Kasım 1999, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS34/AB/R, DSR 1999:VI, 2363, para. 9.63.

135 Loibl, *International Economic Law*, s. 701.

136 Panel Raporu, *Japan – Trade in Semi-Conductors*, L/6309 – BISD 35S/116, kabul tarihi 4 Mayıs 1988, para.104, 106.

137 *ibid*, para. 108-117, 132/A.

138 *ibid*.

139 Petros C. Mavroidis, *The Regulation of International Trade: GATT*, the MIT Press, 2016, s. 97-99; Panel Raporu, *Argentina – Measures Affecting the Export of Bovine Hides and Import of*

doğruya sayısal bir kısıtlama arz ettiği için, bu bağlamda delil standardının da daha düşük olacağı açıktır.¹⁴⁰

Özel hukuk kişileri tarafından yapılan fiillerin yasak kapsamında değerlendirilebilmesi için ise, bunların devlete atfedilebilmesi şarttır.¹⁴¹ Devlete atfedilebilirliğe ilişkin olarak da içtihat oluşturmuş olan *Japonya – Yarı İletkenler* davasında belirtildiği üzere, özel hukuk kişilerinin fiillerin devlete atfedilebilmesi için, devletin özel hukuk kişilerini belli bir şekilde hareket etmeye sevk veya teşvik etmiş olması yeterlidir.¹⁴² *Arjantin – Hayvan Derileri ve Deri ve Japonya – Fotoğraf Filmi* davalarında da ifade edildiği üzere devlete atfedilebilirlik, somut olaya bakılmak suretiyle, her bir olayda devletin özel hukuk kişilerince gerçekleştirilen fiile müdahalesi veya etkisi incelenerek ortaya çıkarılacaktır.¹⁴³

2.5 Şeffaflık (Transparency)

Şeffaflık kuralları, uluslararası ticaret kurallarını uygulamakla yükümlü idarelerin tavrı, politikaları ve fiilleriyle ilgili olarak, öngörülebilirlik prensibinden yola çıkarak getirilmiş kurallardır. DTÖ üyeleri, ilgililerin haberdar olabilmesi, ticari anlamda önem arz eden kesinlik ve tahmin edilebilirlik ilkelerinin gözetilebilmesi ve sorumluluk hükümlerinin sağlıklı bir biçimde uygulanabilmesi için bu kurallara riayet etmek durumundadır. Bu yolla, idarenin keyfiyetinin önüne geçilmiş ve uluslararası ticaretin tacirlerce etkin bir şekilde yönlendirilebilmesi hedefine ulaşılmış olunacaktır. GATT 1947 döneminde ikincil nitelikte kalan şeffaflık kurallarının önemi, değişen ticari önceliklere paralel olarak GATT 1994 sisteminde giderek artmıştır.¹⁴⁴

Finished Leather, WT/DS155/R and Corr.1, kabul tarihi 16 Şubat 2001, DSR 2001:V, 1779, para. 11.19-11.21.

¹⁴⁰ *ibid.*

¹⁴¹ Petros C. Mavroidis, **Trade in Goods**, 2nd ed., Oxford University Press, 2012, s. 71.

¹⁴² Panel Raporu, *Japonya – Yarı İletkenler*, *supra not* 136, para. 108-117.

¹⁴³ Panel Raporu, *Arjantin – Hayvan Derisi ve Deri*, *supra not* 139, para. 11.18-11.19; Panel Raporu, *Japan – Measures Affecting Consumer Photographic Film and Paper*, WT/DS44/R, kabul tarihi 22 Nisan 1998, DSR 1998:IV, 1179, para. 10.56.

¹⁴⁴ Padideh Ala'i, **From Periphery to Centre? The Evolving WTO Jurisprudence on Transparency and Good Governance**, in Debra P. Steger (ed.), *WTO: Redesigning the World Trade Organization for the Twenty-First Century*, The Centre for International Governance Innovation, Wilfrid Laurier University Press, 2009, s. 135-136.

Bu bağlamda şeffaflık kuralları, yasal yükümlülükler olarak GATT 1994'ün 10. maddesine, GATS'ın 3. maddesine ve TRIPS'in 63. maddesine işlenmiştir. Bu doğrultuda DTÖ üyeleri temel olarak, ticari mevzuatlarını yayınlamak, ticareti etkileyen idari kararların incelenmesine yönelik organlar bulundurmak, diğer üyelerden gelen bilgilendirme taleplerine cevap vermek ve ticaret mevzuat ve politikalarındaki değişiklikleri DTÖ'ye bildirmek gibi yükümlülükler altına sokulmuştur.¹⁴⁵ Farklı maddelerde de daha başka ve ilgili konuya münhasır bildirim yükümlülükleri de DTÖ Andlaşmaları'na yerleştirilmiştir. Ancak DTÖ sisteminin bildirim mekanizmaları, doktrinde kimi yazarlar tarafından yetersiz bulunmaktadır.¹⁴⁶ DTÖ üyelerinin bildirim sistemine uyum konusunda düşük eşgüdüm göstermesi, bir başka ciddi problem olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁷

2.6 Diğer Kurallar

Yukarıda bahsedilen temel kuralların yanı sıra, birtakım başka kurallara da değinilmesi, özellikle GATT 1994'ün gerekliliklerini anlamak bakımından elzemdir. Bu bölümde GATT 1994'ün 5. ve 8. maddesindeki kurallara kısaca değinilecektir.

GATT 1994'ün 5. maddesi uyarınca, DTÖ üyelerine transit mal trafiğine izin verme (*freedom of transit*) yükümlülüğü getirilmiştir. Bu doğrultuda mal ticaretinde başlangıç noktasından (menşe ülkeden) bitiş noktasına (malın iç piyasaya sürüleceği ülkeye) gelene kadar arada geçtiği ülkelerden transit geçişine kural olarak bir kısıtlama konulamamaktadır. Ancak, kuralın nasıl uygulanacağı konusunda DTÖ üyelerine geniş bir tasarruf alanı bırakılmıştır.¹⁴⁸

GATT 1994'ün 8. maddesi uyarınca ise, ithalat ve ihracatla ilgili olarak tahakkuk ettirilen ücret ve uygulanan formalitelerin adil nitelikte olması

145 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 19.

146 Marc Bacchetta / Jürgen Richtering / Roy Santana, **How Much Light Do the WTO Notifications Shed on NTMs?**, in Cadot / Malouche (ed.), *Non-Tariff Measures: A Fresh Look at Trade Frontier*. Centre for Economic Policy and Research, World Bank, London/Washington DC, 2012, s. 39-47.

147 UNCTAD, **Non-Tariff Measures To Trade: Economic and Policy Issues for Developing Countries**, UN Publication, UNCTAD/DITC/TAB/2012/1, New York/Geneva, 2012, (bundan sonraki atıflarda “**Non-Tariff Measures To Trade**” başlığı ile anılacaktır), s. 47.

148 Beatriz Huarte Melgar, **The Transit of Goods in Public International Law**, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2015, s. 331.

aranmaktadır. GATT 1994'ün 8/1(a) ve 8/3. maddelerinde bahsedilen “ücret” kavramı, tarifeler veya vergilere ilişkin değil; idari işlemler veya hizmetler için tahsil edilen ücretlere ve gümrük kurallarına yahut usuli gerekliliklere karşı basit aykırılıklar söz konusu olduğunda kesilen cezalara ilişkindir. GATT 1994'ün 8/1(a) maddesi doğrultusunda bunların, hizmetin karşılığı kadar olması, aşırı bir tutarda olmaması ve de dolaylı olarak vergilendirme veya koruma teşkil eder nitelikte olmaması gerekmektedir. Keza, GATT 1994'ün 8/1(c) maddesi kapsamında, uygulanan formalitelerin de bilhassa dokümantasyon bağlamında ithalat ve ihracat prosedürlerini basit kılabilmesi aranmaktadır. Nihayetinde belirtilmelidir ki, Doha Turu kapsamında söz konusu idari ücretlerin azaltılması ve yayınlanması da DTÖ üyeleri arasında müzakere edilmiş¹⁴⁹ ve neticede TFA'nın 6. maddesi kapsamında bu ücretlere yönelik ilan ve inceleme yükümlülükleri getirilmiştir.

2.7 İstisnalar

DTÖ Andlaşmaları'na ilişkin genel kurallar, emredici nitelikte olmakla ve sistemin çatısını oluşturmakla birlikte, bu kurallara birtakım istisnalar, çeşitli ekonomik veya ekonomi dışı sebepler gözetilmek suretiyle yine DTÖ Andlaşmaları (bilhassa da GATT 1994) tahtında tanınmıştır. Bu istisnalar, genel itibariyle (i) sınai, (ii) iktisadi/kamusal ve (iii) kurumsal olmak üzere üç kategoriye ayrılmakta olup,¹⁵⁰ her biri aşağıda incelenecektir.

2.7.1 Sınai İstisnalar

DTÖ sisteminde uluslararası ticaret kısıtlamalarının kural olarak tarifeler yoluyla yapılması gerekmeyle beraber, GATT 1994 tahtında cevaz verilen ve detayları bilhassa tamamlayıcı andlaşmalarda düzenlenmiş olan birtakım sınai

149 Harald Hohmann, **Trade Facilitation within the Doha Round: A Critical Review of Recent Efforts of the WTO and other International Organizations (1996-2007)**, in Harald Hohmann (ed.), *Agreeing and Implementing the Doha Round of the WTO*, Cambridge University Press, 2008, s. 210-213.

150 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 48; Hoekman ve Mavroidis, burada belirtilen tasnifi yaparken (ii) no'lu istisna için İngilizce “*economy-wide exceptions*” tabirini kullanmıştır; tasnifin ayrıntılarındaki kamusal unsurların da baskınlığı gözetilerek, bu çalışmada yapılan tasnifte “iktisadi/kamusal istisnalar” tabirinin kullanılması uygun görülmüştür.

istisnalar mevcuttur. Bu istisnaların temel amacı, yerli sanayiye ve üreticiyi korumaktır.¹⁵¹

Bunlar genel itibariyle (i) anti-damping tedbirleri, (ii) sübvansiyonlar ve telafi edici tedbirler, (iii) korunma tedbirleri, (iv) yeni kurulmuş sanayi dallarının korunması ve (v) tarifelerin yeniden müzakeresidir.¹⁵² Bu kısıtlamalardan (i), (ii) ve (iii) numaralı istisnalar, özel andlaşmalarla düzenlendikleri ve DTÖ hukuku ve uyuşmazlıkları bakımından özel önem arz ettikleri için çalışmanın ilerleyen aşamalarında sırasıyla Anti-Damping Andlaşması (ADA), Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Andlaşması (ASCM) ve Korunma Tedbirleri Andlaşması (SA) ile ilgili başlıklar altında detaylı olarak ele alınacaktır.

Yukarıda bahsedilen (iv) ve (v) numaralı istisnalar ise kaynaklarını GATT 1994'ün içindeki hükümlerden almaktadır. (iv) numaralı istisna bağlamında GATT 1994'ün 18/(c) maddesi kapsamında spesifik bir yeni sanayi dalının kuruluşunu ve teşvikini sağlamak amacıyla gelişmekte olan ülkelere, zarar görecekt ihracatçıların tazmin edilmesi koşuluyla GATT 1994 tahtındaki tarife yükümlülüklerinden sapma hakkı tanımıştır. Ancak bu istisna, hem tazminat yükümlülüğü, hem de gelişmekte olan ülkelerin tarife sistemleri doğrultusunda buna ihtiyaç duymamaları nedeniyle pek kullanılmamıştır.¹⁵³ (v) numaralı istisna bakımından ise, GATT 1994'ün listelerin değiştirilmesini konu alan 28. maddesinde ve GATS'ın yine aynı konudaki 21. maddesinde, diğer kısa döneme yayılan istisnalardan farklılaşan bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemede, daha uzun süreli sonuçlar sağlayabilecek bir biçimde, değişiklikten etkilenecek DTÖ üyelerine tazminat ödemek kaydıyla tarifelerin yeniden müzakere edilmesine cevaz veren bir istisna söz konusudur.

151 Bernard M. Hoekman / Michel M. Kostecki, **The Political Economy of the World Trading System: The WTO and Beyond**, 3rd ed., Oxford University Press, 2009, s. 414.

152 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 51-52.

153 *ibid*, s. 52.

2.7.2 İktisadi/Kamusal İstisnalar

İktisadi/kamusal istisnalar ise belirli bir grubu korumaktan ziyade, makroekonomik problemleri veya kamu menfaatini baz almaktadır.¹⁵⁴ Bu istisnaların temel amacı, sınai istisnalarda olduğu gibi yerli sanayinin ve üreticinin korunması değil, genel olarak toplumsal refahın yükseltilmesidir.¹⁵⁵ Bu istisnalar genel itibarıyla üç kategoriye ayrılmaktadır: (i) Ödemeler dengesi, (ii) genel ahlak ve kamu düzeni ve (iii) milli güvenlik. Bunların her biri aşağıda tek tek incelenecektir.

2.7.2.1 Ödemeler Dengesi

GATT 1994'ün 12. maddesi ve 18 ile GATS'ın 12. maddesi, devletin uluslararası finansal pozisyonunu (ülkeye giren ve ülkeden çıkan ödemelerin dengesini) koruyabilmesi amacıyla belirli şartlar dahilinde ithalat kısıtlamalarına gitmesine cevaz vermektedir. Ancak bu hükümler, artık günümüzde dünya çapında esnek döviz kuru sistemlerinin uygulanması nedeniyle önemini kaybetmiştir.¹⁵⁶ GATT 1947 döneminde devletler daha ziyade sabit döviz kuru sistemlerini esas aldıkları için, bu tür bir kısıtlama gereksinimi söz konusu olabilmekteydi; ancak, esnek kur sistemine geçişle beraber gelen döviz kuru esnekliği, ödemeler dengesinin tutturulmasında ticaret kısıtlamalarına kıyasla daha uygun ve etkili bir enstrümanın varlığı sonucunu doğurmuştur.¹⁵⁷

2.7.2.2 Genel Ahlak ve Kamu Düzeni

GATT 1994'ün 20. ve GATS'ın 14. maddesinde ise, GATT 1994 ve GATS tahtındaki uluslararası ticaret yükümlülüklerinden “genel ahlak” veya “kamu düzeni” ile ilintili gerekçelerle sapmaya cevaz veren haller düzenlenmiştir. Buradaki “genel ahlak” ve “kamu düzeni” kavramına dahil olan haller, tek tek ve sınırlı sayıda (*numerus clausus*) bir nitelikte düzenlenmiştir. Burada yer alan istisnaların genişletilmesi mümkün olmadığı gibi, bu istisnaların keyfi veya meşru kılınamaz bir

¹⁵⁴ *ibid.*

¹⁵⁵ *ibid.*

¹⁵⁶ *ibid.*, s. 53.

¹⁵⁷ *ibid.*; Philip Scheuermann, **Normative Conditions to Make WTO Law More Responsive to the Needs of Developing Countries**, Herbert Utz Verlag, Münih, 2010, s. 88.

ayrımcılığa veya zımni bir uluslararası ticaret kısıtlamasına yol açar şekilde kullanılması yasaklanmıştır. Genel ahlak ve kamu düzeni istisnalarının, ulusal muamele yükümü dışındaki yükümlülükler bakımından istisna getirebileceği kabul edilmektedir.¹⁵⁸ Başka bir deyişle bu istisna, farklı yükümlülükler kapsamında istisna teşkil edebilmekle birlikte, ithal mal ve hizmetlerin iç piyasaya girmesinden sonra bunlara yerli mal ve hizmetlerden farklı bir muamelede bulunulmasına cevaz verir nitelikte değildir. Ancak hemen belirtilmelidir ki, genel ahlak ve kamu düzeni istisnalarının DTÖ hukukuna uygun bir biçimde uygulanmasında, (a) istisna teşkil etmesi beklenen durumun gerekli olması ve (b) uluslararası serbest ticareti daha az kısıtlayan bir şekilde aynı amacın elde edilmesinin mümkün olmaması gerekmektedir.¹⁵⁹ Bu doğrultuda, gerek uluslararası hukukun, gerekse DTÖ hukukunun önemli prensiplerinden olan “orantılılık” ilkesinin göz önünde tutulması, alınan önlemlerle beklenen sonuç arasında dengeli bir bağın kurulması şarttır.¹⁶⁰

İstisna kapsamına giren haller, GATT 1994’ün 20. maddesi bakımından genel itibariyle, bir kısmı belirli şartlara bağlı olmak kaydıyla, şu konulara ilişkindir: (a) Genel ahlakın korunması, (b) insan, hayvan ve bitki sağlığı ve yaşamının korunması, (c) altın ve gümüş ithalat ve ihracatı, (d) GATT 1994’e aykırı olmayan iç hukuk mevzuatıyla uyumun sağlanması, (e) hapishane işçiliği sonucu üretilen ürünler, (f) sanatsal, tarihi ve arkeolojik nitelikteki milli servetin korunması, (g) tükenebilir doğal kaynakların korunması, (h) uluslararası bir mal sözleşmesinde yer alan yükümlülüklerin yerine getirilmesi, (i) yerli bir sanayiye gerekli yerli malların ihracatının kısıtlanması ve (j) arzı düşük seviyede olan (başka bir deyimle, ihtiyaç duyulan veya kısıtlı miktarda piyasaya sunulan) malların alımı ve dağıtımı.

GATS 14. maddesi metni ise bu istisnaları ana hatlarıyla şu şekilde sıralamaktadır: (a) Genel ahlakın ve kamu düzeninin korunması (GATS metninde “kamu düzeninin korunması” ifadesine açıkça yer verilmiş olup, GATT 1994 metninde bu ifade açıkça bulunmamaktadır), (b) insan, hayvan ve bitki sağlığı ve yaşamının korunması, (c) GATS’a aykırı olmayan iç hukuk mevzuatıyla uyumun

158 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 56.

159 John H. Jackson, **Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations**, Cambridge University Press, New York, 2007, s. 85.

160 Andrew Mitchell, **Legal Principles in WTO Disputes**, Cambridge University Press, 2008, s. 236.

sağlanması, (d) hakkaniyetli veya etkili doğrudan vergi tahakkuk ve tahsilatı amaçlı uygulamalar ve (e) çifte vergilendirmenin önlenmesine yönelik andlaşma hükümlerinin uygulanması.

GATT 1994 ve GATS ise bu bağlamda, (i) GATS hizmet ticaretini ilgilendirdiği için GATS'taki istisnaların GATT 1994'e kıyasen daha sınırlı sayıda olarak yer alması ve de (ii) “siyasi istisnalar” bakımından ayrışma göstermektedir. GATS tahtında MFN yükümlülüklerine siyasi istisnalar getirilmesi (başka bir deyişle siyasi nedenlerle bir DTÖ üyesi tarafından bir diğerine MFN statüsünün tanınmaması), bir defaya mahsus olarak bu istisnaların DTÖ Andlaşmaları'nın yürürlük tarihi esnasında listelere kaydedilmiş olması kaydıyla kabul edilmiştir.¹⁶¹ GATT 1994 tahtında ise böylesi bir istisnaya yer verilmemiştir.¹⁶²

Bu istisnaların DTÖ üyeleri tarafından kullanımı ise belli şartlara tabidir. Kamu düzeni hükümlerini öne süren DTÖ üyeleri, istisna teşkil eden halin varlığını ispat külfeti altındadır.¹⁶³ Kamu düzeni ve genel ahlaka ilişkin istisnalar, DTÖ nezdinde nadiren uyumsuzluk konusu olmuştur.¹⁶⁴

2.7.2.3 Milli Güvenlik

GATT 1994'ün 21. maddesi, GATS'ın mükerrer 14. maddesi ve TRIPS'in 73. maddesi tahtında ise, milli güvenliğin korunması amacıyla DTÖ yükümlülüklerine istisnalar tanınmaktadır. İlgili maddeler, paralel içeriklere sahip hükümlerdir. Bu istisnalar, gizli bilgilerin ifşasını, patlayıcı maddelere ilişkin fiilleri, silah, mühimmat ve benzer askeri malzeme sevkiyatını ve savaş yahut olağanüstü hâl dönemleri fiillerini ve de Birleşmiş Milletler (BM) Şartı¹⁶⁵ kapsamındaki yükümlülükleri de kapsamaktadır. Bu konuda BM Şartı kapsamındaki yükümlülükler doğrultusunda icra edilen fiillerin istisna kapsamında tutulması, BM'nin Güvenlik Konseyi gibi

161 Munin, **Legal Guide to GATS**, s. 22.

162 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 65.

163 DTÖ, **WTO Analytical Index: Guide to WTO Law and Practice**, Vol. 1, DTÖ Hukuk İşleri Bölümü Yayını, 3rd ed., 2012, para. 852-854.

164 William J. Davey, **Non-Discrimination in the World Trade Organization: The Rules and Exceptions**, Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi Cep Kitapları, Martinus Nijhoff, 2012, s. 253-254.

165 Birleşmiş Milletler Şartı (*Charter of the United Nations*), 24 Ekim 1945, 1 UNTS XVI.

organlarının alacağı ambargo vb. yaptırım kararlarının, DTÖ Andlaşmaları bağlamında amir ve istisnai nitelik teşkil edeceği sonucunu vermektedir. Yine belirtilmelidir ki, DTÖ döneminde bu istisna, hiçbir zaman uyuşmazlık çözüm mercileri nezdinde uyuşmazlık konusu teşkil etmemiştir.

2.7.3 Kurumsal İstisnalar

Bu grup istisnalar, sınai koruma güdüsünden veya milli refah kaygılarından ayrılmakta ve daha sistematik bir nitelik arz etmektedir. Bu istisnalarla amaçlanan, uluslararası ticaretin menfaatleri için, DTÖ yükümlülüklerinden sapma durumlarının söz konusu olduğu hallere karşı devletleri ve kurulan kurumsal yapıları korumaktır. Kurumsal istisnalar genel itibariyle, (i) serbest ticaret andlaşmaları¹⁶⁶ ve gümrük birlikleri,¹⁶⁷ (ii) gelişmekte olan ülkelere özel ve ayrıcalıklı muamelede bulunulması ve (iii) feragatler şeklinde sınıflandırılabilir.

GATT 1994'ün 24. maddesi tahtında serbest ticaret andlaşmalarının akdedilmesine ve gümrük birliklerinin kurulmasına izin verilmiştir. Bu doğrultuda DTÖ üyeleri, (i) dışarıya yönelik ticaret engellerini mevcuttan fazla yükseltmemek (24/5. madde), (ii) makul bir zaman zarfında kendi aralarındaki ticaret engellerini önemli ölçüde kaldırmak (24/8. madde) ve (iii) akdedilen andlaşmayı DTÖ'ye bildirmek (24/7. madde) kaydıyla serbest ticaret andlaşmaları akdedebilmektedir.

166 Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA), Bağımsız Devletler Topluluğu Serbest Ticaret Bölgesi (CISFTA), Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi (SAFTA), Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA), Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Avrupa Ekonomik Alanı (EEA), Avrupa Serbest Ticaret Örgütü (EFTA), Orta Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (CEFTA), devletlerarası olarak uluslararası örgütler veya çoklu andlaşmalar çerçevesinde kurulmuş olan ve bu kapsamda istisna teşkil eden serbest ticaret bölgelerine örneklerdir. Yeni serbest ticaret bölgelerinin kurulması için çok sayıda serbest ticaret andlaşması halihazırda müzakere halindedir.

167 (a) Türkiye'nin de bir parçası olduğu AB Gümrük Birliği, (b) Afrika'nın güneyindeki beş adet devletten müteşkil Güney Afrika Gümrük Birliği, (c) Afrika'nın doğusundaki beş adet devletten müteşkil Doğu Afrika Topluluğu, (d) Rusya, Kazakistan ve Belarus'un üyesi olduğu Avrasya Gümrük Birliği, (e) Güney Amerika'nın batısındaki dört devletten müteşkil And Topluluğu, (f) Güney Amerika'nın doğusundaki beş devletten müteşkil Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR), (g) 15 Karayip ülkesinden müteşkil Karayip Topluluğu (CARICOM), (h) Sekiz ülkeden müteşkil Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA), (ı) 10 adet Orta ve Batı Afrika ülkesinden müteşkil Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC), (i) Arabistan Yarımadası'ndaki 6 adet ülkeden müteşkil Körfez Arap Devletleri İşbirliği Konseyi, (j) Orta Amerika'daki 8 ülkeden müteşkil Orta Amerika Entegrasyon Sistemi, (k) Devletlerarası ikili andlaşmalarla kurulmuş, örn. İsviçre – Liechtenstein, İsrail – Filistin gibi gümrük birlikleri bu kapsamda istisna teşkil eden gümrük birliklerine örneklerdir.

Gümrük birlikleri bakımından ise bu koşullara ek olarak GATT 1994'ün 24/6. maddesi tahtında bir de zarar gören tarafların tazmini bakımından müzakere yükümlülüğü söz konusudur. GATT 1994'ün 24. maddesi tahtında düzenlenen bu istisna ve koşullar, aynı anda hem MFN ve dolayısıyla DTÖ sistemini ayakta tutmayı, hem de bölgesel veya ikili andlaşmalarla ticaretin bölgesel bazda serbestleştirilebilmesine hukuki zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.¹⁶⁸ Ancak söz konusu amaca karşın, uygulama bakımından söz konusu olan bir problem ise, bu istisnaların uygulama biçimi bakımından DTÖ nezdinde herhangi bir denetim ve yaptırım olmamasıdır.¹⁶⁹

Gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelere özel ve ayrıcalıklı muamelede bulunulması istinası ise, kalkınmacılık prensibi doğrultusunda DTÖ Andlaşmaları'na konulan ve bu ülkeleri kayırmak amacıyla ayırım yapmama kuralından sapmalar gösteren kuralları ifade etmektedir.¹⁷⁰ Bu kuralların temel yasal düzenlemesi, MFN kuralına istisnaların düzenlendiği, GATT 1994'ün meşruiyet klozu (*enabling clause*) olarak da anılan 1/2. maddesidir.¹⁷¹ GATT 1994'ün dördüncü bölümü olan ve 35., 36. ve 37. maddelerini içeren “Ticaret ve Kalkınma” bölümü de, bu istisnayı yansıtan hükümleri barındırmaktadır. Bu hükümler doğrultusunda, genel kurallara (örn. MFN) da istisna teşkil eder nitelikte, gelişmekte olan ülkelere ayrıcalıklı ve daha imtiyazlı muamele yapılmasına, gelişmiş ülkelerin karşılıksız olarak gelişmekte olan ülkelere ayrıcalıklı muamele sağlamasına, gelişmekte olan ülkelerin salt kendi aralarında geçerli olan ticari tavizler sağlamalarına cevaz verilmiştir.

Feragatler ise, DTÖ Andlaşmaları'ndaki yükümlülüklerden geçici süreli sapmaları ifade etmektedir.¹⁷² DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 9/3-4. maddeleri kapsamında düzenlenen bu imkân, olağanüstü hallerde ve DTÖ üyelerinin dörtte

168 Robert E. Herzstein / Joseph P. Whitlock, **Regulating Regional Trade Agreements – A Legal Analysis**, in Patrick J. Macrory / Arthur E. Appleton / Michael G. Plummer (ed.), *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*, Vol. 2., Springer, New York, 2005, s. 246.

169 *ibid.*

170 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s.61; DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 12-13.

171 Peter-Tobias Stoll / Frank Schorkopf, **WTO: World Economic Order, World Trade Law**, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Martinus Nijhoff & Brill, Leiden, 2006, s. 52.

172 Isabel Feichtner, **The Law and Politics of WTO Waivers: Stability and Flexibility in Public International Law**, Cambridge University Press, 2012, s. 63-64.

üçünün icazetine tabi olmak kaydıyla, DTÖ Andlaşmaları tahtındaki yükümlülüklerden feragat edilmesine cevaz vermektedir. Bu imkân uygulamada pek sık kullanılmamakla birlikte, Cotonou Andlaşması¹⁷³ kapsamında Afrika, Karayip ve Pasifik bölgelerindeki ülkelerin kayrılması için AB'nin feragatlerinin kabul edilmesi gibi örnekler geçmişte söz konusu olmuştur.¹⁷⁴ Cotonou Andlaşması kapsamında yapılan feragat vasıtasıyla, yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi ve sürdürülebilir kalkınma gibi amaçlarla, Afrika, Karayip ve Pasifik Devletler Grubu'nun parçası olan 78 adet ülkenin, mallarını AB'ye belirli bir süreliğine diğer DTÖ üyelerinden farklı bir biçimde vergisiz olarak ihraç edebilmesine imkân tanınmıştır.¹⁷⁵

2.7.4 Uygulamama Klozları (*Non-Application Clauses*)

Yukarıda bahsedilen temel istisnaların yanı sıra, andlaşmaların uygulanmamasına yönelik hükümler de DTÖ Andlaşmaları'nda mevcuttur. Bunlardan en önemlileri, DTÖ Kuruluş Andlaşması'nın 13. ve GATT 1994'ün 35. maddeleri tahtında ifade edilen uygulamama klozlarıdır. Bu hükümler doğrultusunda, bir devlet DTÖ'ye üye olduğu anda bir diğer DTÖ üyesi, DTÖ Andlaşmaları hükümlerinin kendisiyle yeni üye olan devlet arasında uygulanmasını kabul etmediği takdirde, DTÖ Andlaşmaları hükümleri uygulama alanı bulmayacaktır.¹⁷⁶ Bu hükmün amacı, iki devlet birbiriyle DTÖ Andlaşması çerçevesinde ticari ilişkilere girmek istemese dahi ikisinin de DTÖ üyesi olmasını sağlayabilmektir.¹⁷⁷ Uygulamama klozlarının DTÖ üyelerince kullanılması, genellikle siyasi sebeplere dayanmaktadır.¹⁷⁸ Örneğin Türkiye, Ermenistan'a karşı uygulamama klozunu Ermenistan 2003 yılında DTÖ'ye üye olurken öne sürmüştür ve bu doğrultuda DTÖ

173 Cotonou Andlaşması - Afrika, Karayip ve Pasifik Grubu Devletleri ile Avrupa Topluluğu ve Üye Devletleri arasında imzalanan Ortaklık Andlaşması (*Cotonou Agreement - Partnership agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part*), 2000/483/EC, 23 Haziran 2000.

174 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 62; Stoll / Schorkopf, **WTO: World Economic Order, World Trade Law**, s. 103.

175 Cotonou Andlaşması, Giriş Bölümü (*Preamble*); DTÖ Bakanlar Konferansı, 4. Oturum (Doha: 9-14 Kasım 2001), AT – ACP – AT Ortaklık Andlaşması hakkında 14 Kasım 2001 tarihli karar, WT/MIN(01)/15, 14 Kasım 2001, (https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_acp_ec_agre_e.pdf).

176 UNCTAD, **WTO Accessions and Development Policies**, UNCTAD/DITC/TNCD/11, United Nations Publication, Sales No.E.02.II.D.19, 2001, s. 254

177 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 8-9.

178 Craig VanGrasstek, **The History and the Future of the World Trade Organization**, WTO Publications, Geneva, 2013, s. 137-138.

Andlaşmaları, halihazırda iki DTÖ üyesi ülke olan Türkiye ve Ermenistan arasında uygulanmamaktadır.¹⁷⁹

3. DTÖ Andlaşmaları Tahtında Uluslararası Serbest Ticaret Engelleri ve Bu Engellerin Tabi Olduğu Hukuki Düzen

Uluslararası serbest ticaret engelleri, devletler veya uluslararası örgütlerin fiilleri sonucu oluşan, ticaret serbestisini azaltan veya serbest ticareti kısmen ya da tamamen engelleyen düzenleme ve uygulamalardır. Bu düzenleme ve uygulamalar için, DTÖ terminolojisinde genellikle tedbir (*measure*) kelimesi kullanılmaktadır. Bu engeller, genel itibariyle tarifeler ve tarife dışı ticaret tedbirleri/engelleri olarak iki kategoriye ayrılmaktadır.¹⁸⁰ DTÖ Andlaşmaları (bilhassa GATT 1994 ve tamamlayıcı andlaşmaları), uluslararası serbest ticaret engellerine ilişkin ana çerçeveyi çizmekte ve detaylı hükümler getirmektedir. Ayrıca belirtmelidir ki, DTÖ Andlaşmaları, uluslararası ticaret serbestisi üzerindeki engelleri düzenleyen tek hukuki enstrüman değildir. DTÖ sisteminin doğrudan doğruya bir parçası olmayan diğer bazı çok taraflı andlaşmalar dahilinde de bazı mal ve hizmetlerin ticaretini geniş ölçüde yasaklayan hükümler bulunmaktadır.¹⁸¹

Tekrardan kaçınmak amacıyla bu bölümde, DTÖ Andlaşmaları'nın, çalışmanın daha evvelki bölümlerinde temel prensipler, genel kurallar ve andlaşmaların anlatıldığı bölümlerde yer alan engeller (örn. nicel kısıtlamalar, fikri ve sınai mülkiyet korumasına ilişkin kurallardan kaynaklanan engeller) dışında yer alan engelleri düzenleyen kurallarının amaç, kapsam ve hukuki niteliğine dair genel bilgi verilecektir. Bunlara dair DTÖ uyuşmazlık çözüm mekanizması (panel ve temyiz mercii) kararlarının ve bu kuralların ihlallerinin detaylı incelemesi ise çalışmanın son bölümünde yapılacaktır.

¹⁷⁹ *ibid*, s. 146.

¹⁸⁰ Richard Schaffer / Filiberto Agusti / Beverly Earle, **International Business Law and Its Environment**, South-Western Cengage Learning, 2009, s.12.

¹⁸¹ Buna dair pek çok bölgesel ve çok taraflı örnek söz konusudur. Örneğin, çok taraflı bir uluslararası konvansiyon olan Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi'nde, tehlikeli atıkların ithalat ve ihracatına dair kapsamlı hükümler mevcut olmakla birlikte, bu sözleşme DTÖ sisteminin doğrudan doğruya bir parçası değildir. Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi (*Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal*), 22 Mart 1989, 1673 U.N.T.S. 126.

3.1 Tarifeler (*Tariffs*)

Tarifeler, DTÖ üyelerince diğer DTÖ üyelerinin mallarına uygulanan gümrük vergilerini ifade etmektedir. DTÖ üyesi ülkelerin bütün gümrük vergisi oranları, GATT 1994'ün eklerindeki taviz listelerinde mutabık kalınan şekilde müzakere edilmiştir. DTÖ, diğer ticaret engellerinin ve tarife dışı tedbirlerin tamamen tarifelere dönüşmesini, diğer bir deyimle, tarifeleştirilmesini (*tariffication*) amaçlamaktadır. DTÖ sisteminin de etkisiyle, son birkaç on yılda devletlerin ticari politikaları tarifeler bakımından iyice liberalleşmiştir. Ülkelerin ortalama tarife oranları son yıllarda %10'ların altına kadar düşmüş olup, bu oranlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri erişilmiş olan en düşük oranlardır.¹⁸²

Mevcut dönem itibariyle gelişmiş ülkelerdeki mal tiplerinin %99'u, eskiden sosyalist rejime sahip ülkelerdeki mal tiplerinin %98'i ve gelişmekte olan ülkelerdeki mal tiplerinin %73'ü, DTÖ Andlaşmaları kapsamında bağlı (*bound*) tarife rejimi altındadır.¹⁸³ Tarım Andlaşması (AA) tahtındaki özel kapsayıcı düzenleme ve diğer ticaret engellerini ortadan kaldırmaya yönelik olarak icra edilen tarifeleştirme neticesinde, tarım ürünlerindeki tarifelerin ise tümü bağlı niteliktedir.¹⁸⁴ Bilişim (IT) sektöründe ise tüm mallar üzerindeki tarifeler, halihazırda 82 adet DTÖ üyesinin taraf olduğu,¹⁸⁵ esasen bir bakanlar beyannamesi (*ministerial declaration*) olmasına karşın Bilgi Teknolojisi Andlaşması (*Information Technology Agreement*) olarak anılan mutabakat vesilesiyle büyük ölçüde kaldırılmıştır.¹⁸⁶

Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği üzere DTÖ üyeleri, DTÖ Andlaşmaları'na ekli listeler doğrultusunda belirli tarife oranları taahhütlerine girmişlerdir. Ancak bu

182 Dünya Bankası (İnternet Sitesi), **Pushing the Limits of International Trade Policy**, 13 Şubat 2019, (<http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/04/28/pushing-the-limits-of-international-trade-policy>).

183 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 25. Bağlı tarife kavramı ise taviz listelerinde farklı mal tipleri bakımından farklı şekillerde taahhüt edilmiş ve bu nedenle taahhüt eden taraf bakımından bağlayıcı nitelikte tarife oranlarını ifade etmektedir.

184 AA, madde 2; DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 26-27.

185 DTÖ (İnternet Sitesi), **Information Technology Agreement**, 15 Nisan 2019, (http://www.wto.org/english/tratop_e/inftec_e/inftec_e.htm).

186 *ibid*; Bilişim Ürünlerinde Ticaret Hakkında DTÖ Bakanlar Deklarasyonu (*Ministerial Declaration on Trade in Information Technology Products*), WT/MIN(96)/16, Singapur, 13 Aralık 1996.

oranların neyi ifade ettiğine ve devletlerin tarifelere yönelik iktisadi politikalar üzerindeki tasarruf kabiliyetinin ne olduğuna yönelik soruların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Listelerdeki tarife oranları, uygulanacak vergilerin tavan oranlarını ifade etmektedir.¹⁸⁷ Yani DTÖ üyelerinin yükümlülüğü, bu tavanın üzerinde bir oranda tarife uygulamamak yönündedir.¹⁸⁸ Ancak ilgili DTÖ üyesi, MFN kuralına uymak, yani her bir DTÖ üyesine eşit tarife uygulamak kaydıyla, tavan ile sıfır tarife arasında tasarruf hakkına sahiptir.¹⁸⁹

Tarife uygulamasında uluslararası bir “ortak dil”in bulunması, yani malların sınıflandırılması ve kodlanması ise, kısaca GTİP olarak da bilinen Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (*Harmonized Commodity Description and Coding System*) vesilesiyle yapılmaktadır. Dünya Gümrük Örgütü¹⁹⁰ tarafından ortaya konulmuş ve uluslararası bir sözleşmeyle¹⁹¹ kabul edilmiş bu sınıflandırma ve kodlama sistemi, dünya çapında yaygın bir şekilde uygulanmakta olup, malların sınıflandırmasına yönelik olarak küresel bir dil getirerek uluslararası ticareti kolaylaştırmaktadır.¹⁹²

Tarifeler hususunda değinilmesi gereken, pratikte bilhassa tarım ürünleri bakımından son derece yaygın olan ve DTÖ üyelerinin taviz listelerine de yansıyan bir uygulama ise tarife oranı kotalarıdır (*tariff rate quota*). Bunlar nicel kısıtlamalar bölümünde işlendiği gibi klasik anlamda kotalar değil, belirli bir tarife ile ithal edilebilecek azami miktarı, bir bakıma iki aşamalı bir tarife sistemini ifade eden kotalardır.¹⁹³ *ABD – Hat Borusu* davasında ifade edildiği üzere tarife oranı kotası, belirli bir sayıda mal ülkeye daha düşük tarife oranı üzerinden girdikten sonra ithal

187 DTÖ, **Understanding WTO**, s. 25.

188 Kennedy, **GATT 1994**, s. 107.

189 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 25.

190 Dünya Gümrük Örgütü (*World Customs Organization*), 1952 yılında kurulmuş olan ve günümüzde dünya devletlerinin çoğunluğunun gümrük idarelerinin üyesi olduğu 183 üyeli bir uluslararası bir örgüttür. Bkz. Dünya Gümrük Örgütü (İnternet Sitesi), **Membership**, 30 Nisan 2019, (<http://www.wcoomd.org/en/about-us/wco-members/membership.aspx>).

191 Uyumu Sağlanmış (Armonize) Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşme (*International Convention on the Harmonized Commodity Description and Coding System*), 14 Haziran 1983, 1035 U.N.T.S. 3.

192 Bu sınıflandırma ve kodlama sistemi (GTİP), Türkiye tarafından da 10/11/1988 tarihli ve 3501 sayılı Uyumu Sağlanmış (Armonize) Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşmeye Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (22 Kasım 1988 tarihli ve 19997 sayılı Resmi Gazete) ile kabul edilmiş olup, 1/1/1989 itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

193 Van Den Bossche, **The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials**, s. 446.

edilen mallara daha yüksek bir tarife oranının uygulanmasını ihtiva etmektedir.¹⁹⁴ İthal edilen mal nicelik olarak bu azamı tutarı geçtiğinde, daha farklı ve yüksek bir tarife tutarı devreye girer ve o uygulanmaya başlar. Örneğin, çim biçme makinası ithal eden bir ülkenin, yıllık ilk 10.000 makinaya kadar yüzde 10 tarife uyguladıktan sonra bu rakam aşılnca yeni makinalara yüzde 30 tarife uygulaması, bir tarife oranı kotası uygulamasıdır. Tarife oranı kotası uygulaması, nicel kısıtlamaların yürütülmesinde keyfiyeti kaldıran kurallar getiren GATT 1994'ün 13. maddesinin bir gereği olarak,¹⁹⁵ ayırım yapmama kuralına aykırı olmayacak bir biçimde uygulanmalıdır.¹⁹⁶

3.2 DTÖ Andlaşmaları Tahtında Tarife Dışı Tedbirler / Engeller (*Non-Tariff Measures / Non-Tariff Barriers*)

Kısaca NTM'ler veya NTB'ler olarak da adlandırılan tarife dışı tedbirler/engeller, serbest ticarete tarifeler haricinde engel teşkil eden uygulama ve düzenlemeleri ifade etmektedir. UNCTAD'ın (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın) deyimiyle “*tarife dışı tedbirler, malların uluslararası ticareti üzerinde potansiyel olarak etkisi olabilecek, ticaret miktarlarını, fiyatları veya her ikisini değiştirebilecek olağan gümrük tarifeleri dışındaki politika uygulamalarıdır*”.¹⁹⁷ Bunlar, çoğunluğu ithalat ile ilişkili olmak üzere, tarife dışı ihracat tedbirleri ve tarife dışı ithalat tedbirleri olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Tarife dışı ithalat tedbirleri ise, teknik engeller ve teknik olmayan engeller olmak üzere iki alt gruba ayrılarak kategorize edilmektedir. Tarife dışı tedbirlerin uygulaması her bir ülke bakımından binlerce ürüne yayılmış olup, son 15 yılda muazzam bir artış göstermiştir.¹⁹⁸ Ticari analizlerde, tarife dışı tedbirlerin ticareti kısıtlayıcı etkisinin, bilhassa ihracat bakımından, tarifelere kıyasla çok daha fazla olduğu görülmektedir.¹⁹⁹

194 Panel Raporu, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Circular Welded Carbon Quality Line Pipe from Korea*, WT/DS202/R, kabul tarihi 8 Mart 2002, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS202/AB/, DSR 2002:IV, 1473, s. 73.

195 GATT 1994 madde 13/5'te tarife oranı kotalarının madde 13 bağlamında değerlendirileceği açıkça ifade edilmiştir.

196 Van Den Bossche, *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*, s. 454-457.

197 UNCTAD, *Non-Tariff Measures to Trade*, s. 2.

198 *ibid*, s. 10-11.

199 *ibid*, s. 14-15.

DTÖ Andlaşmaları, tarife dışı tedbirlere dair pek çok kural getirmektedir. GATT 1994 ve GATS gibi mal ve hizmet ticaretine yönelik temel andlaşmaların yanı sıra, GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmalarında ve TRIPS'te de tarife dışı tedbirler hususi olarak ele alınmış ve tarife dışı tedbirlere yönelik detaylı kurallar getirilmiştir. Tarife dışı tedbirlerin uluslararası ticaret kurallarını ihlal etmesini önlemek için ise, etkili düzenleme (regülasyon) çözüm olarak görülmüştür.²⁰⁰ Bu doğrultuda uluslararası kurumlarca kabul görmüş aşağıdaki etkili düzenleme (regülasyon) prensipleri geliştirilmiştir: (i) şeffaflık ve açıklık, (ii) ayırım yapmama, (iii) gereksiz ticaret kısıtlamalarından kaçınma, (iv) uluslararası düzeyde kabul görmüş ve uyumlaştırılmış tedbir ve standartların kullanımı, (v) düzenli uyum değerlendirme usulleri ve (vi) rekabet kurallarının etkin biçimde uygulanması.²⁰¹

Aşağıda tarife dışı tedbirlere dair kuralların, kategorik bir sınıflandırma doğrultusunda DTÖ Andlaşmaları tahtında incelenmesine yer verilmektedir.

3.2.1 Tarife Dışı İthalat Tedbirleri

Uluslararası ticaret engellerinin, DTÖ kurallarının ihlallerinin ve DTÖ nezdindeki uyuşmazlıkların önemli bir bölümü tarife dışı ithalat tedbirleriyle ilişkilidir. Tarife dışı ithalat tedbirleri temel olarak teknik tedbirler ve teknik olmayan tedbirler olarak ikiye ayrılmaktadır.²⁰²

3.2.1.1 Teknik Tedbirler

Teknik tedbirler genel itibarıyla (i) sağlık tedbirleri, (ii) teknik engeller ve (iii) sevk öncesi inceleme ve diğer formaliteler olarak üç gruba ayrılmaktadır.²⁰³ Teknik tedbirlere yönelik detaylar, GATT 1994'e tamamlayıcı nitelikteki üç ayrı andlaşma olan Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma'nın (SPS),

²⁰⁰ *ibid*, s. 67.

²⁰¹ OECD, **Trade and Structural Adjustment**. OECD Publications, France, 2005, s. 15.

²⁰² UNCTAD, **Non-Tariff Measures to Trade**, s.1.

²⁰³ *ibid*.

Ticarette Teknik Engeller Andlaşması'nın (TBT) ve Sevk Öncesi İnceleme Andlaşması (PSI) tahtında düzenlenmektedir.

3.2.1.1.1 Sağlık Tedbirleri ve SPS (Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma)

SPS, genel itibariyle gıda, hayvan ve bitki sağlığını konu alan düzenlemeleri içermektedir. Bu bağlamda SPS uygulamaları, genellikle zirai veya hayvansal ürünlere yöneliktir.²⁰⁴ SPS'nin 2. maddesi kapsamında DTÖ üyelerinin bu konulara ilişkin tedbirler alabileceği ve uygulayabileceği kabul edilmiştir. Sağlık tedbirlerine esas standartların kural olarak SPS'nin 3/1. maddesi uyarınca uluslararası standartlara dayalı olması gerekmektedir. Ancak SPS'nin 3/3. maddesi bağlamında DTÖ üyelerinin, bu standartlar uluslararası standartlardan yüksek olmak kaydıyla, kendi standartlarını koyabilmelerine imkân tanınmıştır. Yol gösterici nitelikte olarak SPS'nin A ekinin 3. maddesinde (i) gıda için FAO/WHO Codex Alimentarius Komisyonu, (ii) hayvan sağlığı için Uluslararası Hayvan Sağlığı Örgütü ve (iii) bitki sağlığı için ise FAO Uluslararası Bitki Koruma Konvansiyonu Sekreteryası standartları DTÖ üyelerine tavsiye edilmiştir. Sağlık tedbirlerinin sadece insan, hayvan ve bitki hayatını veya sağlığını koruyabilmek üzere “gereklilik” ölçütü doğrultusunda uygulanması esas olup, benzer koşullar altındaki ürünlere yönelik keyfi yahut ayrımcı uygulamalara izin verilmemektedir.²⁰⁵ SPS'nin 5. maddesi kapsamında ise, alınacak sağlık tedbirlerinin bilimsel temellere ve risk analizlerine dayanması öngörülmüştür. SPS ayrıca, ticarette sağlık tedbirlerine yönelik olarak kontrol, onay ve denetim usulleri hakkında da kurallar koymaktadır.

SPS ile bağlantılı tarife dışı tedbirler; coğrafi kısıtlamalar, özel izin ve kayıt mekanizmaları, belirli maddelere getirilen kısıtlamalar ve tolerans limitleri, etiketleme, damgalama ve paketleme gereklilikleri, hijyen standartları, belirli fenni madde, organizma veya şartların ortadan kaldırılmasına yönelik muameleler, depolama, nakliye ve işleme şart ve prosedürleri, test, denetim, sertifikasyon ve takip

204 UNCTAD, **Non-Tariff Measures to Trade**, s.11.

205 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 30.

edilebilirlik gereklilikleri, karantina ve uygunluk değerlendirmeleri gibi pek çok farklı şekilde söz konusu olabilmektedir.²⁰⁶

3.2.1.1.2 Teknik Engeller ve TBT (Ticarette Teknik Engeller Andlaşması)

Her devlet, çevrenin korunması, tüketici hakları, can ve mal güvenliği ve benzeri haklı gerekçelerle teknik kuralları düzenleyen mevzuat ve standartlar oluşturmaktadır. Bunlar, doğal olarak ticaret üzerinde etkili olmaktadır. Teknik engellere yönelik olarak çerçeve niteliği arz eden tamamlayıcı andlaşma olan TBT, teknik konulara ilişkin mevzuat ve standartlar ile çeşitli üretim, işleme, test ve sertifikasyon prosedürlerinin adil ve hakkaniyetli olmasını ve uluslararası ticarete gereksiz ölçüde engel teşkil etmesini önlemeyi amaçlamaktadır.²⁰⁷ TBT, teknik gerekçelere dayanan engellerin bir bütün olarak yasaklanmasını öngörmemekle birlikte; bunların meşru amaçlar için, gereklilik ölçütü doğrultusunda kullanımını düzenlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca öngörülebilirlik prensibine ve şeffaflık kuralına uygun olarak TBT, 10. maddesi kapsamında DTÖ üyelerine ulusal bilgilendirme noktaları (*national enquiry points*) kurma ve 2/9(2). ve 2/10(1). maddeleri kapsamında teknik mevzuatlardaki değişiklikleri diğer DTÖ üyelerinin öğrenebilmesi amacıyla DTÖ'ye bildirme yükümlülükleri getirmektedir.

SPS'deki gibi TBT'de de uluslararası standartların kullanımı ve standartların hazırlanması, kabulü ve uygulanması konusunda TBT eklerinde yer alan iyi uygulamalar²⁰⁸ teşvik edilmekle birlikte, dayatılmamaktadır.²⁰⁹ SPS ile TBT kıyaslanırken dikkat çeken bir nokta ise, SPS'de bilimsel temel esas teşkil ederken, TBT'de ise esas olanın TBT'nin 2/2. maddesi bağlamında ilgili tedbirin uluslararası ticareti gereğinden fazla kısıtlayıcı nitelikte olmamasıdır.

206 UNCTAD, **Non-Tariff Measures to Trade**, s. 85-89.

207 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 31.

208 TBT, Ek 3: Standartların Hazırlanması, Kabulü ve Uygulanması için İyi Uygulamalar Metni (*Code of Good Practice for the Preparation, Adoption and Application of Standards*).

209 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 31.

3.2.1.1.3 Sevk Öncesi İnceleme ve PSI (Sevk Öncesi İnceleme Andlaşması)

PSI, uluslararası ticarete malların sevk öncesi incelemesini (veya başka bir deyişle, nakliye öncesi denetimini) düzenleyen andlaşmadır. Sevk öncesi inceleme, uluslararası ticarete bilhassa fiyat, kalite ve miktar bağlamında nakliye detaylarının kontrol edilmesi için görevlendirilen uzman özel şirketlerin²¹⁰ malların üzerinde icra ettiği inceleme ve denetimleri ifade etmektedir.²¹¹ Bu inceleme ve denetimler, vergi, para ve mal kaçakçılığını önlemek ve fiyat kontrolünü sağlamak suretiyle mali menfaatleri koruma amacını taşımaktadır.²¹²

PSI, sevk öncesi incelemede ayırım yasağı, şeffaflık, ticari gizli bilgilerin korunması, maksadı aşan gecikmelerin önlenmesi, denetim firmalarının menfaat çatışmalarının önlenmesi ve fiyat kontrol usulleri gibi konularda da kurallar getirmektedir.²¹³

Diğer andlaşmalara kıyasla PSI'ya münhasır bir özellik, PSI uyuşmazlıklarına mahsus uyuşmazlık çözüm sistemidir. PSI'nın 4. maddesinde düzenlendiği üzere PSI, uyuşmazlıkların çözümü için kendi bünyesinde DSU sisteminden bağımsız ve kendine özgü bir inceleme ve uyuşmazlık çözüm usul ve sistemine sahiptir. Bu doğrultuda ihracatçılarla denetim kuruluşları arasında doğan PSI uyuşmazlıkları, 1 Mayıs 1996 tarihi itibarıyla,²¹⁴ ihracatçıları temsilen Uluslararası Ticaret Odası'nın (*ICC / International Chamber of Commerce*) ve denetim firmalarını temsilen Uluslararası Denetim Kuruluşları Federasyonu'nun (*IFIA / International Federation of Inspection Agencies*) yer aldığı Cenevre merkezli bir merci tarafından özel bir usulle çözülmektedir.²¹⁵ Bu merci, DTÖ Mal Ticareti Konseyi bünyesinde yer

210 Bu uluslararası çalışan özel şirketlerin en çok bilinenleri arasında aynı zamanda IFIA üyesi olan SGS, Bureau Veritas, TÜV, Intertek gibi firmalar bulunmaktadır.

211 UNCTAD, **Non-Tariff Measures to Trade**, s. 35.

212 Mark Dutz, **The Use and Usefulness of PSI Services**, in Vinod Rege (ed.), *Preshipment Inspection: Past Experiences and Future Directions*, Commonwealth Secretariat, London, 2001, s. 55-64.

213 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 50.

214 **“WTO Preshipment Inspection Body Becomes Operational”**, Basın Açıklaması, WTO Press/47, 1 Mayıs 1996, (http://www.wto.org/english/news_e/pres96_e/pr047_e.htm).

215 **“PSI Madde 4 Tahtında Kurulan Bağımsız Kuruluşun İşleyişi”** hakkında 13 Aralık 1995 tarihli DTÖ Genel Kurul Kararı, WT/L/125/Rev.1, 9 Şubat 1996.

almasına ve DTÖ Sekreteryası'ndan da hizmet almasına rağmen, DSB'den bağımsız olarak çalışmaktadır.²¹⁶

3.2.1.2 Teknik Olmayan Tedbirler

Bu bölümde DTÖ Andlaşmaları ile düzenlenen mal ithalatındaki tarife dışı uluslararası serbest ticaret engellerinin, teknik olmayan nitelikte olanlarına yer verilecektir. Nicel kısıtlamalar da teknik olmayan tarife dışı tedbir niteliğinde olmalarına rağmen, yukarıda etraflıca incelenmiş olup,²¹⁷ bu bölümde ayrıca incelenmeyecektir.

3.2.1.2.1 Koşullu Korumacı Tedbirler

Koşullu korumacı tedbirlerin en önemli özelliği, bir şartın/koşulun gerçekleşmesine bağlı olarak uygulanabilen tedbirler olmalarıdır. Burada “şarta bağlılık” esas unsurdur. Bu tedbirlerin uygulanabilmesine yönelik şartlar, DTÖ Andlaşmaları kapsamında düzenlenmiştir ve bu tedbirlerin uygulanması, DTÖ Andlaşmaları tahtında getirilmiş kurallara uygun olmalıdır. DTÖ Andlaşmaları tahtında düzenlenen koşullu korumacı tedbirler, genel itibariyle (i) ADA'da düzenlenen anti-damping tedbirleri ve (ii) SA'da düzenlenen korunma tedbirleri olarak ikiye ayrılmaktadır.

3.2.1.2.1.1 Anti-Damping ve Anti-Damping Andlaşması (ADA)

Anti-damping tedbirleri, DTÖ üyelerince sıkça uygulanan ve DTÖ nezdinde en çok uyuşmazlığa yol açan tedbir türlerinden birisidir. Anti-damping tedbirlerinin ne olduğunu anlamak için, öncelikle “damping” kavramının tanımı üzerinde durmak gerekir. GATT 1994'ün 6. maddesinde damping, “*bir ürünün normal değerinin altında bir fiyatla bir başka ülkede ticarete sunulması*” olarak tanımlanmaktadır.

²¹⁶ Eun Sup Lee, **World Trade Regulation: International Trade under the WTO Mechanism**, Springer, 2012, s. 108.

²¹⁷ Bkz. Bölüm II.2.4.

Dampingin bir yöntem olarak ihracatçılar tarafından kullanılmasının çeşitli amaçları vardır (örn. pazar payının artırılması, stokların elden çıkarılması, vb.).²¹⁸ Bir ürünün ihracatçılarca bir başka ülkede normal değerinin altında fiyatla satışa sunulması, doğal olarak yerli üreticilerin aleyhine bir durumdur. Bu doğrultuda devletler, yerli sanayinin ve üreticinin korunması ve de olağan piyasa fiyatlarının teşkili için sıklıkla dampingi engelleyici anti-damping tedbirlerine başvurmaktadır.²¹⁹ Bu bağlamda genellikle, ADA'nın 18/1. maddesi bağlamında dampingli ürünlere vergi tahakkuk ettirme yoluna gidilmektedir. Uygulamada yer bulan bir başka yöntem de, vergi tahakkuk ettirilmeden, yani tedbir alınmadan evvel damping yapan ihracatçı ile ihracatın azaltılması veya fiyatın artırılmasına yönelik bir taahhüdün müzakere edilmesidir.²²⁰

Bir fiil olarak damping, adil olmayan bir ticari uygulama olarak kabul edilmekle birlikte, kendi başına (*per se*) DTÖ Andlaşmaları'na aykırılık teşkil etmemektedir.²²¹ Ancak DTÖ üyelerine, DTÖ Andlaşmaları'na uygun şekilde kullanılması kaydıyla, dampinge karşı vergi uygulama ve tedbir alma hakkı verilmiştir. Bu tedbirlerin nasıl alınması ve uygulanması gerektiğine dair detaylar, GATT 1994'ün 6. maddesinde çizilen çerçevenin üzerine kurulu bir tamamlayıcı andlaşma olan ADA'da belirlenmiştir.²²² Bu bağlamda ADA, anti-damping tedbirlerine ilişkin temel prensipleri ortaya koymakta, soruşturma ve hesaplama usulleri ile standartlarını ve de uygulanacak anti-damping tedbirinin niteliklerini belirlemektedir. Türkiye de anti-damping tedbirlerini yoğun olarak kullanan DTÖ üyelerinden birisidir.²²³

ADA'nın 2.,3. ve 5. maddeleri uyarınca bir DTÖ üyesi, ancak dampingin var olduğunu ve benzer ürünü üreten, doğrudan rekabet içindeki yerli üreticiye ciddi bir hasar verdiğini (veya ciddi bir hasar tehdidinin olduğunu) tespit eden, adil ve doğru

218 Onur Elele, **Uluslararası Ticarete Damping ve Anti-Damping**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 50.

219 UNCTAD, **Non-Tariff Measures to Trade**, s. 42.

220 Hoekman / Mavroidis, **The World Trade Organization: Law, Economics and Politics**, s. 49.

221 *ibid*, s. 48.

222 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 44.

223 Müslüm Yılmaz, **Türkiye: A Judicial System in Need of Change**, in Müslüm Yılmaz (ed.), **Domestic Judicial Review of Trade Remedies: Experiences of the Most Active WTO members**, Cambridge University Press, 2013, s. 200.

hesaplamaları baz alan, nedensel ilişkiyi ve delilleri de ortaya koyan bir soruşturma sonucu anti-damping tedbirleri alabilir. Soruşturma neticesinde konulacak olan vergiler, ADA'nın 9. maddesi gereği asla soruşturma esnasında tespit edilen damping marjını (eşiğini)²²⁴ aşmamalıdır. Anti-damping tedbirleri, her bir firmaya özel olarak alınmaktadır; zira, anti-damping marjları, her bir ihracatçı firmaya özel olarak hesaplanmaktadır. ADA'nın 11/3. maddesi uyarınca bu tedbirler, kural olarak alındıktan sonra beş yıl içinde düşmelidir. Ancak aynı madde doğrultusunda bunun istisnası, tedbirin düşmesinden önce yapılan bir incelemede (bu incelemeler, uygulamada ve doktrinde gözden geçirme soruşturması (*sunset review*) adıyla anılmaktadır), tedbirin düşmesinin damping ve zarar sonuçlarını yeniden doğuracağının tespiti ve bu yönde bir tespit söz konusu olduğu takdirde tedbir süresi uzayabilmektedir.

3.2.1.2.1.2 Korunma Tedbirleri ve Korunma Tedbirleri Andlaşması (SA)

Korunma tedbirleri, devletler tarafından acil durumlar söz konusu olduğunda taahhüt edilen taviz listelerinden sapılabilmesi amacıyla başvuru ve ithalatı kısıtlayan istisnai ve geçici nitelikteki tedbir ve uygulamaları ifade etmektedir.²²⁵ Türkiye'nin de en sık kullanan ülkeler arasında olduğu²²⁶ bu korunma tedbirlerinin alınmasına ilişkin şartlar, SA'nın 2. maddesinde düzenlenmiştir. Bu doğrultuda, bir DTÖ üyesinin bir korunma tedbiri uygulayabilmesi için, ilk üç adedi SA tahtında dile getirilen, sonuncusu ise GATT 1994'ün 19. maddesine paralel olarak içtihatlarca geliştirilen²²⁷ aşağıdaki dört adet koşulun beraberce var olması gerekmektedir: (i) bir malın artan miktarlarda ithalatı, (ii) bu mala benzer veya onunla doğrudan rekabet

224 Damping marjı (eşiği) kavramı, bir malın normal değerinin ihraç fiyatını aştığı miktarı ifade etmektedir. Türk hukukunda da 14 Haziran 1989 tarihli ve 3577 sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun'un (1 Temmuz 1989 tarihli ve 20212 sayılı Resmi Gazete) 2/g maddesinde bu şekilde tanımlanmıştır.

225 Yong-Shik Lee, *Safeguard Measures in World Trade: The Legal Analysis*, 3rd ed., Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2014, s. 4-5.

226 *ibid*, s. 8.

227 Artan ithalatın öngörülme-yen gelişmelerin sonucu olmasını ifade eden bu son koşul, ilk olarak *Arjantin – Ayakkabı* davasında temyiz mercii tarafından dile getirilmiş ve müteakip davalarda da kabul görmüştür. Temyiz Mercii Raporu, *Argentina – Safeguard Measures on Imports of Footwear*, WT/DS121/AB/R, kabul tarihi 12 Ocak 2000, DSR 2000:I, 515; Petros C. Mavroidis / Patrick A. Messerlin / Jasper M. Wauters, *The Law and Economics of Contingent Protection in the WTO*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2008, s. 500.

içindeki bir malı üreten yerli sanayiye ciddi hasar vermesi, (iii) artan ithalat ile hasar arasında illiyet bağı ve (iv) artan ithalatın öngörülme- yen gelişmelerin sonucu olması.²²⁸ Buradaki öngörülme- yen (*unforeseen*) ifadesi, DTÖ içtihadına da konu olmuş olup, bu terimin beklenmedik (*unexpected*) tabiriyle eş anlamlı olarak anlaşılması gerektiği, tahmin edilemez (*unpredictable*) veya öngörülemeyen (*unforeseeable*) tabirlerinden farklı bir anlam ifade ettiği belirtilmiştir.²²⁹ Öngörülme- yen gelişmelerin zamanlaması bakımından ise, *Arjantin – Konserve Şeftaliler* davasında belirtildiği üzere, gelişmelerin, tavizlerin sağlandığı anda öngörülmez olması gerekmektedir.²³⁰

Korunma tedbirlerinin uygulanmasında, artan ithalat ve hasar bakımından önem arz eden birtakım detaylar söz konusudur. Örneğin, bir malın artan miktarlarda ithalatının tespiti, tek bir işleme dayalı olarak değil, bir süreç (*trend*) göz önüne alınarak yapılmalıdır.²³¹ Ayrıca söz konusu ithalat artışının, hem nicel hem de nitel olarak ani, güncel ve keskin bir şekilde gerçekleşmesi şarttır.²³² SA'nın 4/2. maddesi doğrultusunda ise, hasarın ciddi olması ve hasar tespitinin tüm ilgili faktörler ele alınarak şeffaf bir biçimde yapılması gerekli olup, artan ithalatla hasar arasında doğrudan bir illiyet bağının mevcudiyeti aranmaktadır.

SA'nın 2/2. maddesi uyarınca korunma tedbirleri prensip olarak kaynaktan bağımsız olmalıdır; yani tedbir olarak alınacak ithalat kısıtlamaları, tek bir ülkeye veya menşee yönelmemelidir. SA'nın 7/1. maddesi tahtında korunma tedbirlerinin geçici niteliğini teyit eder şekilde korunma tedbirlerine dört yıllık bir azami süre konulmuştur.²³³ Ayrıca, korunma tedbiri uygulayan DTÖ üyesinin, ilk etapta konsültasyonlar ile tazminat talebinde bulunması, bu sağlanamaz ise de belirli

228 Mavroidis / Messerlin / Wauters, **The Law and Economics of Contingent Protection in the WTO**, s. 500.

229 *ibid*, s. 504; Temyiz Mercii Raporu, *Korea – Definitive Safeguard Measure on Imports of Certain Dairy Products*, WT/DS98/AB/R, kabul tarihi 12 Ocak 2000, DSR 2000:I, 3, para. 84.

230 Mavroidis / Messerlin / Wauters, **The Law and Economics of Contingent Protection in the WTO**, s. 504-505; Panel Raporu, *Argentina – Definitive Safeguard Measure on Imports of Preserved Peaches*, WT/DS238/R, kabul tarihi 15 Nisan 2003, DSR 2003:III, 1037, para. 7.26-28.

231 Mavroidis / Messerlin / Wauters, **The Law and Economics of Contingent Protection in the WTO**, s. 512; Temyiz Mercii Raporu, *Arjantin – Ayakkabı*, *supra not* 227, para. 129.

232 Mavroidis / Messerlin / Wauters, **The Law and Economics of Contingent Protection in the WTO**, s. 512-513; Temyiz Mercii Raporu, *Arjantin – Ayakkabı*, *supra not* 227, para. 130-131.

233 Ayrıca ifade edilmelidir ki, SA madde 7/2 uyarınca da tıpkı ADA ve ASCM'de olduğu gibi belirli şartlar altında sekiz yıla kadar uzatma söz konusu olabilmektedir. SA madde 7/4 uyarınca ise süresi bir yılı aşan koruma tedbirlerinin düzenli aralıklarla serbestleştirilmesi gerekmektedir.

koşullara tabi olarak korunma tedbiri uygulayan ülke aleyhine tedbirle orantılı bir karşı tedbir koyarak misilleme yapması mümkündür.²³⁴

Korunma tedbirlerinin uygulanmasında önem arz eden bir husus da, bildirim yükümlülükleridir. SA'nın 12. maddesi tahtında DTÖ üyelerine, (i) ciddi hasar veya hasar tehdidine ve bunların sebeplerine yönelik soruşturma süreci başlattığında, (ii) artan ithalattan kaynaklı ciddi hasar veya hasar tehdidi tespit ettiğinde ve (iii) korunma tedbiri uygulamaya veya korunma tedbirini uzatmaya yönelik karar aldığı anda, DTÖ nezdindeki Korunma Tedbirleri Komitesi'ne derhal bildirimde bulunma yükümlülüğü getirilmiştir.

3.2.1.2.2 Kontrol Tedbirleri

Kontrol tedbirleri, malların ithalatının kontrol edilebilmesi amacıyla alınan tedbirleri ifade etmektedir. Bu tedbirler, aşağıda DTÖ Andlaşmaları bazında ayrılarak ilgili kategorilerin altında değerlendirilecektir.

3.2.1.2.2.1 Lisanslama ve ILP (İthalat Lisanslama Usulleri Andlaşması)

ILP, DTÖ üyelerinin ithalat lisanslama usullerine yönelik kurallar getiren tamamlayıcı andlaşmadır. Şeffaflık ve öngörülebilirlik kavramlarının üzerine kurulmuş bir andlaşma olan ILP, tacirlere yönelik ithalat lisanslama prosedürlerinin basit, şeffaf ve öngörülebilir olmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda DTÖ üyelerinin lisanslama prosedürlerine dair yeterli bilgiyi yayınlaması, yeni veya değişen lisanslama usullerinin DTÖ'ye bildirim gereklilikleri ILP tahtında düzenlenmiştir.

Ayrıca ILP, lisans başvurularının değerlendirilmesi ve lisanslama usullerinin ticarete etkisi konusunda da düzenlemeler getirmektedir. ILP'nin 2. maddesi uyarınca, otomatik lisanslama usullerinin (belirli koşullar karşılandığı takdirde ithalat lisansının otomatik olarak verilmesi) ticareti kısıtlamaması gerektiğine yönelik

²³⁴ DTÖ, *Understanding the WTO*, s. 48.

hüküm getirilmiştir. Otomatik olarak verilmeyen lisanslarda ise ILP, 3. maddesinde, başvuruçuların üzerindeki yükü azaltmak amacıyla lisanslamanın ticarete halel veya kısıtlama getirmemesini öngörmüş ve asgari başvuru değerlendirme süreleri belirlemiştir.

3.2.1.2.2.2 Fiyat Kontrolleri, Gümrük Değerlemeleri ve Gümrük Değerlemesi Andlaşması (CVA)

CVA, ithal edilmiş olan malların vergilendirilebilir değerinin tespitini ele alan tamamlayıcı andlaşmadır. Tıpkı ADA ile GATT 1994'ün 6. maddesi arasındaki ilişkide olduğu gibi CVA da, GATT 1994'ün konuyla ilgili 7. maddesine dayanmakta ve onu detaylandırmaktadır.

Daha önceki yıllarda gümrük değerlemeleri ile ilgili ortak bir standart bulma ihtiyacı, Avrupa'da geliştirilen ve akabinde 100'den fazla ülke tarafından kabul gören Brüksel Değer Tanımı (*Brussels Definition of Value*) standardını ortaya çıkarmıştır.²³⁵ Brüksel Değer Tanımı, gümrük idarelerince eldeki verilerin göz önünde tutulması suretiyle “kavramsal” (*notional*) bir fiyatın belirlenmesini öngörmekteydi.²³⁶ Kavramsal fiyat belirlemesi, gümrük değerinin, ilgili malın fiili alım-satım fiyatından ziyade piyasadaki olağan fiyatının üzerinden belirlenmesi esasına dayalıydı.²³⁷ Ancak idareye fazla yetki sağlayan kavramsal fiyat değerlendirme yerine fiili alım-satım fiyatlarına dayalı pozitif bir fiyat belirleme standardı kullanan ABD, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda gibi bir kısım ülkeler bu standardı kabul etmemişti.²³⁸ Zamanla, AB ülkeleri de pozisyon değiştirerek Brüksel Değer Tanımı standardından vazgeçmiş ve akabinde CVA, fiili alım-satım fiyatına (işlem bedeline)

235 1950 Gümrük Amaçları İçin Malların Değerlemesi Hakkında Konvansiyon (*1950 Convention on the Valuation of Goods for Customs Purposes*), 15 Aralık 1950, 171 U.N.T.S. 307; Sheri Rosenow / DTÖ / Brian O'Shea, **A Handbook on WTO Customs Valuation Agreement**, WTO Publications & Cambridge University Press, 2010, s. 6.

236 Giuseppe La Barca, **International Trade in the 1970s: The US, the EU and the Growing Pressure of Protectionism**, Bloomsbury Academic, 2013, s. 122.

237 Rosenow / DTÖ / O'Shea, **A Handbook on WTO Customs Valuation Agreement**, s. 6.

238 Vinod Rege, **Customs Valuation and Customs Reform**, in Bernard M. Hoekman / Aaditya Mattoo / Philip English (ed.), *Development, Trade and the WTO: A Handbook*, Vol. 1., The World Bank, Washington DC, 2002, s. 128-129.

ve *ad valorem*²³⁹ vergilendirme esasına dayalı pozitif bir belirleme sistemi benimsemek suretiyle yürürlüğe girmiştir.²⁴⁰

GATT 1994'ün 7. maddesinde ve CVA'nın 1. bölümünde gümrük değerlemeleri için öngörülen temel, keyfi veya hayali değerlerin önüne geçilebilmesi için işlem bedeline ve gerçek değere dayalı, adil, tarafsız ve yeknesak bir değerlendirme sisteminin oturtulmasıdır. GATT 1994'ün 7. maddesi ve CVA'nın 1. bölümü kapsamında gümrük değerlemelerine birtakım prensipler getirilmiştir. Bunlar, genel itibariyle değerlemede gözetilecek standartlar ve şeffaflığa yönelik düzenlemeler ile ilgilidir. CVA'nın 7/13., 12., 20. ve 22. maddeleri tahtında getirilen çeşitli şeffaflık düzenlemeleri, DTÖ üyelerinin değerlemeye ilişkin birtakım yöntem, mevzuat ve bilgileri kamuya açık bir biçimde yayınlamasını ve ithalatçıların bu konuda bilgilendirilmelerini öngörmektedir. Değerleme bakımından ise GATT 1994 ve CVA, değerlendirme prosedürlerinden ziyade değerlendirme standartları üzerinde durmaktadır.²⁴¹

3.2.1.2.2.3 Yatırım Tedbirleri ve Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Andlaşması (TRIMS)

TRIMS, yerli veya yabancı yatırımların uluslararası mal ticaretindeki pozisyonu ve yatırımların DTÖ üyesi ülkelerdeki ithalat ve ihracat faaliyetleri bağlamında gördüğü muamele bakımından düzenlemeler getirmektedir. Ayrı bir andlaşma olmasına rağmen TRIMS, esasen ulusal muamele yükümüne dair GATT 1994'ün 3/4. maddesi ve nicel kısıtlamalara dair 11/1. maddesinin ticarete ilişkin yatırım tedbirleri bağlamında açıklığa kavuşturulmasından ibaret kısa bir andlaşmadır.²⁴² Bu doğrultuda TRIMS, yatırımların pazara girişi gibi konularda düzenleme getirmemekte, daha ziyade ayrımcılığın ve nicel kısıtlamaların

239 Ad valorem vergilendirme, ithal edilen malların belirli bir yüzdesinden ibaret olan vergilendirmeyi ifade etmektedir. Rosenow / DTÖ / O'Shea, **A Handbook on WTO Customs Valuation Agreement**, s. 1.

240 *ibid*, s. 1, 6-7.

241 Tuğrul Arat / Rıfat Erten, **DTÖ Hukuku ve Türkiye'ye Etkileri**, in Sait Akman, Şahin Yaman (ed.), Dünya Ticaret Örgütü: Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara, 2008, s. 384.

242 Bijit Bora, **Trade-Related Investment Measures**, in Bernard M. Hoekman / Aaditya Mattoo / Philip English (ed.), Development, Trade and the WTO: A Handbook, Vol. 1., The World Bank, Washington DC, 2002, s. 171

yasaklanmasına odaklanmaktadır. TRIMS, “ticarete ilişkin yatırım tedbirleri” kavramının bir tanımını vermemekle beraber, ekinde hangi tür tedbirlerin TRIMS'e aykırı olacağına dair örnekler barındırmaktadır.²⁴³ Bu listedeki TRIMS'e uyumsuz örnekler arasında, devletlerce ticari teşebbüslere dayatılan yerli içerik (*local content*) gereklilikleri ve de ithalat kısıtlamaları veya ihraç hedefleri gibi ticaret dengeleme (*trade balancing*) gereklilikleri de bulunmaktadır.²⁴⁴

3.2.1.2.2.4 Söbvansiyonlar, Telafi Edici Tedbirler ve Söbvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Andlaşması (ASCM)

ASCM, GATT 1994'ün söbvansiyonları ve DTÖ üyelerinin söbvansiyonların etkilerine karşı alacakları tedbirleri (telafi edici tedbirler) düzenleyen tamamlayıcı andlaşmasıdır.²⁴⁵ Bu bağlamda GATT 1994 tahtında söbvansiyonlar ve telafi edici tedbirlerle ilgili sevk edilmiş olan hükümler, ASCM ile paralel olarak uygulanmaktadır.²⁴⁶ ASCM'nin amacına dair andlaşma metni içinde doğrudan doğruya bir betimleme bulunmamakla birlikte,²⁴⁷ *Brezilya – Hava Aracı* davasında andlaşmanın amacına dair şöyle bir yorum getirilmiştir: “*ASCM'nin niyeti ve amacı, uluslararası ticareti tahrif eden söbvansiyonlara dair çok taraflı disiplinler getirmektir*”.²⁴⁸

Söbvansiyonun tanımı ve bir tedbirin hangi durumda söbvansiyon olarak kategorize edileceği, ASCM'nin 1. maddesinde verilmiştir. (1) (a) Bir DTÖ üyesinin sınırları dâhilinde bir hükümetin veya kamu kurumunun mali katkısının²⁴⁹ veya (b)

243 TRIMS, Ek: Örnekleyici Liste (*Illustrative List*).

244 *ibid.*

245 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 45.

246 Panel Raporu, *Brazil – Measures Affecting Desiccated Coconut*, WT/DS22/R, kabul tarihi 20 Mart 1997, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS22/AB/R, DSR 1997:I, 189.

247 Panel Raporu, *Canada – Measures Affecting the Export of Civilian Aircraft*, WT/DS70/R, kabul tarihi 20 Ağustos 1999, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS70/AB/R, DSR 1999:IV, 1443, para 9.119.

248 Panel Raporu, *Brazil – Export Financing Programme for Aircraft*, WT/DS46/R, kabul tarihi 20 Ağustos 1999, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS46/AB/R, DSR 1999:III, 1221, para. 7.26.

249 Mali katkı kavramı, ASCM madde 1/1(a)(1) kapsamında detaylandırılmıştır. “Mali katkı” kavramı, (i) doğrudan fon/para transferi (örn. hibeler, krediler, özkaynak takviyeleri) veya potansiyel olarak doğrudan fon/para veya yükümlülük transferi (örn. kredi garantileri) içeren bir devlet uygulaması, (ii) normal şartlar altında muaccel olan bir devlet gelirinden vazgeçilmesi veya bunun tahsil edilmemesi (örn. vergi indirimleri gibi mali teşvikler), (iii) bir devletin genel altyapı dışında mal veya hizmet sağlaması yahut mal satın alması ve (iv) uygulamanın devletlerce olağan olarak icra edilen uygulamalardan gerçek anlamda herhangi bir farkı olmaksızın, devletin bir fonlama

GATT 1994'ün 16. maddesi bağlamında herhangi bir şekilde gelir veya fiyat desteğinin bulunması ve de (2) bunların neticesinde bir menfaatin elde edilmesi durumunda, sübvansiyon oluşmuş sayılmaktadır. ASCM'nin 2. maddesi bağlamında ise, bir mali desteğin sübvansiyon olarak değerlendirilebilmesi, yani ASCM'nin kapsamına girebilmesi için, o desteğin belirli bir veya bir grup teşebbüse veya sınai sektöre sağlanması gerekmektedir. Bu bakımdan genel nitelikli destekler (örneğin bütün bir ülke çapında kurumlar vergisinin düşürülmesi), ASCM kapsamında sübvansiyon teşkil etmez.²⁵⁰

Ancak ifade edilmelidir ki, her sübvansiyon ASCM'ye doğrudan doğruya aykırı nitelikte değildir. ASCM kapsamında sübvansiyonlar, (i) yasaklanmış ve (ii) dava edilebilir (*actionable*) olarak iki kategoride tasnif edilmiştir.²⁵¹ ASCM'nin 3. ve 4. maddeleri tahtında düzenlenmiş yasaklanmış sübvansiyonlar, genel itibarıyla belirli ihrac hedeflerinin karşılanmasına yahut ithal mallar yerine yerli malların kullanımına mukabil olarak sağlanan sübvansiyonlardır. ASCM 5., 6. ve 7. maddeleri tahtında düzenlenmiş dava edilebilir sübvansiyonlar ise, sübvansiyonlar nedeniyle mağdur olduğunu iddia eden ülkenin, sübvansiyonların menfaatlerinin aleyhine olduğunu ispat etmesi koşuluna bağlı olarak ASCM'ye aykırı niteliktedir.²⁵² Söz konusu dava edilebilir sübvansiyonlar ASCM'nin 5. maddesinde, (i) başka bir DTÖ üyesinin yerli sanayisine hasar veren (örn. sübvansiyonun uygulandığı ülkeye ithalat yapan ülkedeki yerli sanayiye verilen hasar), (ii) başka DTÖ üyelerine GATT 1994 tahtında tanınan menfaatleri doğrudan veya dolaylı olarak sona erdiren veya bu menfaatlere hasar veren (örn. sübvansiyon uygulayan veya zarar gören devlet dışındaki üçüncü bir devletin pazarında rekabet halinde bulunan zarar gören devlete tabi ihracatçıya verilen hasar) veya (iii) başka bir DTÖ üyesinin çıkarlarına ciddi ölçüde (ciddi ölçünün kıstasları ASCM'nin 6. maddesinde tanımlanmıştır) hasar

mekanizmasına ödeme yapması veya devletin yukarıda (i) ila (iii). bölümlerde bahsedilen normal şartlarda devlete özgü olan yetkilerden birini veya daha fazlasını yürütmek üzere özel bir kurumu yetkilendirmesi veya yönlendirmesi şeklinde tanımlanmıştır.

250 Alan Yanovich, **WTO Rules and the Energy Sector**, in Julia Selivanova (ed.), *Regulation of Energy in International Trade Law: WTO, Nafta and Energy Charter*, Kluwer Law International, 2011, s. 17.

251 DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 45-46.

252 *ibid*, s. 46.

veren (örn. sübvansiyon veren ülkenin pazarında rekabet etmeye çalışan yabancı sermayeli ihracatçılara verilen hasar) sübvansiyonlar olarak tanımlanmıştır.²⁵³

Telafi edici tedbirler ise, GATT 1994'ün 6/3. maddesi tahtında tanımlanmıştır. Herhangi bir malın üretimi veya ihracatına yönelik olarak doğrudan veya dolaylı olarak uygulanan sübvansiyonların yarattığı hasarların eşdeğer ölçüde telafisi amacıyla DTÖ üyeleri tarafından konulan ve bu bakımdan ulusal muamele yükümüne de istisna teşkil eden özel vergileri ifade etmektedir. GATT 1994'ün 6/3. maddesi, ASCM'nin 19/1., 19/4. ve 21/1. maddeleri uyarınca telafi edici tedbirlerin uygulanması, bir sübvansiyonun varlığına sıkı sıkıya bağlı olup, hasarı telafi edilecek bir sübvansiyonun yokluğunda DTÖ kurallarına uygun bir telafi edici tedbirden bahsedilmesi mümkün değildir.²⁵⁴

Telafi edici tedbirler, DTÖ üyelerinin kendi iç soruşturmaları sonucunda uygulanmaktadır.²⁵⁵ Bu tedbirlerin uygulanma yöntemleri ise ASCM'de düzenlenmiş olup, ADA'daki soruşturma usullerine benzer birtakım koşullara bağlanmıştır. Bu bağlamda telafi edici tedbirlerin uygulanabilmesi için, ASCM'nin 11. ve 12. maddeleri uyarınca, ADA'daki soruşturma usulüne benzer şekilde, sübvansiyonların sağlandığını ve sağlanan sübvansiyonların benzer ürünleri üreten yerli üreticilere hasar verdiğini tespit eden, adil, doğru hesaplamaları baz alan, delillere dayalı ve nedensel ilişkiyi (illiyet bağı) ortaya koyan bir soruşturmanın yapılması gerekmektedir.²⁵⁶ Keza yine ADA'daki gibi, eğer bir gözden geçirme soruşturması (*sunset review*) vasıtasıyla aksi yönde tespit yapılmazsa, tedbirin ASCM'nin 21/3. maddesi uyarınca beş yılın sonunda düşmesi gerekmektedir. Türkiye'de bugüne kadar çok az sayıda telafi edici tedbir soruşturması yapılmış olup, Türkiye bu tedbir yöntemini aktif kullanan ülkelerden değildir.²⁵⁷

²⁵³ *ibid*, s. 46.

²⁵⁴ Panel Raporu, *United States – Imposition of Countervailing Duties on Certain Hot-Rolled Lead and Bismuth Carbon Steel Products Originating in the United Kingdom*, WT/DS138/R and Corr.2, kabul tarihi 7 Haziran 2000, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS138/AB/R, DSR 2000:VI, 2623, para. 6.48-6.57.

²⁵⁵ DTÖ, **Understanding the WTO**, s. 45.

²⁵⁶ Dominic Coppens, **WTO Disciplines on Subsidies and Countervailing Measures: Balancing Policy Space and Legal Constraints**, Cambridge University Press, 2014, s. 220-252.

²⁵⁷ Yılmaz, **Turkey: A Judicial Review System in Need of Change**, s. 200.

3.2.1.2.2.5 Menşe Kuralları ve Menşe Kuralları Andlaşması (ROA)

Menşe kuralları, bir ürünün menşe ülkesinin, yani nerede üretildiğinin tespiti için temel alınan kriterleri ifade etmektedir.²⁵⁸ Ürünün menşesinin belirlenmesinin önemi ise, tarifelerin ve ithalat kısıtlamalarının ilgili menşe ülkeye göre belirleniyor olmasıdır.²⁵⁹ GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmalarından olan ROA, menşe kuralları ile ilgili süreç, kriter ve yükümlülükleri düzenlemektedir.

ROA, nihai olarak menşe kurallarının uluslararası düzlemde uyumlaştırılmasını, başka bir deyişle tüm DTÖ üyeleri bakımından geçerli ortak menşe kuralları oluşturulmasını amaçlamaktadır.²⁶⁰ Bu uyumlaştırma süreci, ROA'nın 9/2. maddesi uyarınca 1998 yılında bitirilmek üzere programlanmasına karşın, süreçte ciddi gecikmeler yaşanmıştır.²⁶¹ Bu gecikmeler neticesinde uyumlaştırma süreci bugüne kadar halen tamamlanamamıştır ve halihazırda “geçiş süreci” formunda devam etmektedir.²⁶² Geçiş sürecinde DTÖ üyeleri, geçiş sürecinde uyulması gereken kuralları düzenleyen ROA'nın 2. maddesi bağlamında DTÖ üyelerinin menşe kurallarının şeffaf olmasını, ayrımcı veya keyfi niteliklere, ticareti kısıtlayıcı veya ticarete zarar verici etkilere sahip olmamasını, tarafsız, makul, istikrarlı ve bütüncül bir şekilde idare edilmesini ve pozitif standartlara (yani neyin menşe teşkil etmeyeceğinden ziyade neyin edeceğini ifade eden standartlara) dayanmasını sağlamakla yükümlüdür.²⁶³

ROA'nın 2. maddesi, DTÖ nezdindeki uyuşmazlıklar arasında ROA'yı ilgilendiren tek dava olan ve neticesinde ihlal tespiti yapılmayan *ABD – Tekstil Menşe Kuralları* davasına da konu olmuştur.²⁶⁴ Bu davada ABD'nin tekstil ürünlerine uyguladığı çeşitli menşe kuralları, bilhassa ayrımcı ve ticareti kısıtlayıcı oldukları

258 UNCTAD, *Non-Tariff Measures to Trade*, s. 39

259 *ibid.*

260 DTÖ, *Understanding the WTO*, s. 50.

261 *ibid.*

262 *ibid.*; DTÖ (İnternet Sitesi), *Rules of Origin – Technical Information*, 13 Şubat 2019, (https://www.wto.org/english/tratop_e/roi_e/roi_info_e.htm).

263 DTÖ, *Understanding the WTO*, s. 50; Jord Hollenberg, *Rules of Origin in the WTO and in Other Free Trade Agreements : An Overview*, Grin Verlag, Norderstedt, 2003, s.4.

264 Panel Raporu, *United States – Rules of Origin for Textiles and Apparel Products*, WT/DS243/R and Corr.1, kabul tarihi 23 Temmuz 2003, DSR 2003:VI, 2309.

iddialarıyla Hindistan tarafından şikâyet konusu yapılmış; ancak Hindistan'ın iddialarının tümü, bu iddiaların kanıtlanamadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.²⁶⁵

3.2.2 Tarife Dışı İhracat Tedbirleri

Tarife dışı ihracat tedbirleri, mal ve hizmet üreticisi ülkeler tarafından ihracat rejimi üzerinde yapılan uygulamalar ve düzenlemelerden kaynaklı tedbir ve engellerdir. *Çin – Nadir Elementler*²⁶⁶ davalarının konusu olan, Çin'in dünya üretiminin yüzde doksanından fazlasını yaptığı nadir elementlere²⁶⁷ koyduğu kotanın etkileri bakımından gözlemlenebileceği üzere tarife dışı ihracat tedbirleri, bilhassa bir malın önemli ölçüde tek bir DTÖ üyesi devletin egemenlik alanı içinde üretildiği durumlarda ilgili mal bakımından uluslararası ticarete büyük bir darbe vurabilecek kadar etkili olabilmektedir.²⁶⁸

GATT 1994 bünyesinde 11/2. maddede, tarife dışı ihracat tedbirlerine yönelik olarak belirli koşullara bağlanan istisnai düzenlemelere yer verilmiştir. Bu vesileyle, gıda ürünlerinde veya ihracatçı ülke bakımından önem arz eden mallarda kritik kıtlıkların olduğu dönemlerde, DTÖ üyelerine geçici olarak ihracat kısıtlamalarına gitme hakkı tanınmıştır. Mevzubahis önem kriteri, *Çin – Hammaddeler* davasında, ilgili malın DTÖ üyesi bakımından gerekli, vazgeçilemez ve önemli olması şeklinde yorumlanmıştır.²⁶⁹

DTÖ kuralları neticesinde evvelden sıklıkla uygulama alanı bulan bir ticari tedbir olan ve bir devletin kendi tasarrufuyla koyduğu ve empoze ettiği ihracat sınırlamalarını ifade eden “ihtiyari ihracat sınırlamaları” (*voluntary export restraints*

²⁶⁵ *ibid*, para. 7.1.

²⁶⁶ Panel Raporları, *China – Measures Relating to the Exportation of Rare Earths, Tungsten, and Molybdenum*, WT/DS431/R and Add.1, WT/DS432/R and Add.1, WT/DS433/R and Add.1, 14-1756, 26/3/2014, kabul tarihi 29 Ağustos 2014, DSR 2014:IV, 1127.

²⁶⁷ Nadir elementler (*rare earths*) ile kastedilen, büyük bölümü Çin'de çıkarılan ve belirli elektronik aksamın yapımında sıklıkla kullanılan 15 ayrı kimyasal elementtir.

²⁶⁸ Brigid Gavin, **China's Growing Conflict with the WTO: The Case of Export Restrictions on Rare Earth Resources**, *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, Vol. 48, July/August 2013, No. 4 (<https://archive.intereconomics.eu/year/2013/4/chinas-growing-conflict-with-the-wto-the-case-of-export-restrictions-on-rare-earth-resources/>), s. 254-261.

²⁶⁹ Panel Raporları, *China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials*, WT/DS394/R/, WT/DS395/R/, WT/DS398/R/and Corr.1, kabul tarihi 22 Şubat 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporları WT/DS394/AB/R/, WT/DS395/AB/R/, WT/DS398/AB/R/, DSR 2012:VII, 3295, para. 7.275-7.282.

– VER), SA’nın 11. maddesi marifetiyle 1999 sonuna kadar geçiş süreci verilmek suretiyle ortadan kaldırılmıştır.²⁷⁰

İhracat vergilerinin GATT 1994’ün kapsamına girip girmediği ise, tartışılan ve belirsizliğini sürdüren bir konudur. Doktrinde bir görüş, ihracat vergilerinin 11. maddede de ifade edilen nicel kısıtlama yasağı kapsamına girmediği yönündedir.²⁷¹ Ancak diğer bir görüş ise, bu vergilerin de bir tür nicel kısıtlama olduğu yönündedir.²⁷²

4. Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması (TFA)

Bu bölümde son olarak, DTÖ sisteminin en yeni andlaşması olan, uluslararası serbest ticareti kolaylaştırmayı ve uluslararası ticarete yönelik engelleri azaltmayı amaçlayan Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması’na (*Agreement on Trade Facilitation*) (TFA) değinilecektir. Türkiye tarafından da kabul edilen ve onaylanan²⁷³ TFA, DTÖ üyelerinin üçte ikisinin andlaşmayı kabulü neticesinde 22 Şubat 2017’de yürürlüğe girmiştir.²⁷⁴

Bürokrasi ve formalitelerin uluslararası ticareti zorlaştırması, bu yönde düzenleme yapılması ihtiyacını beraberinde getirmiştir.²⁷⁵ Bunun ışığında ticaretin kolaylaştırılması konusunda bir uluslararası andlaşma akdedilebilmesi için yirmi yıl kadar süren bir müzakere süreci ve hazırlık çalışması söz konusu olmuştur.²⁷⁶

270 Sabrina Nüesch, **Voluntary Export Restraints in WTO and EU Law: Consumers, Trade Regulation and Competition Policy**, Peter Lang, Bern, 2010, s. 8.

271 Mavroidis, **Trade in Goods**, s. 59-62.

272 OECD, **The Economic Impact of Export Restrictions on Raw Materials**, OECD Publishing, 2010, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264096448-en>, s. 23.

273 Türkiye, 15 Ocak 2015 kabul tarihli 6662 sayılı “Dünya Ticaret Örgütünü Kuran Marakeş Anlaşmasını Tadil Eden Protokol ile Ticaretin Kolaylaştırılmasını Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (27 Ocak 2016 tarihli ve 29606 sayılı Resmi Gazete) ve 29 Şubat 2016 tarihli ve 2016/8570 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (5 Mart 2016 tarihli ve 29644 sayılı Resmi Gazete) ile iç hukukundaki onaylama prosedürlerini yerine getirmiştir.

274 “WTO’s Trade Facilitation Agreement Enters into Force”, DTÖ: 2017 Haberleri, 22 Şubat 2017, (https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/fac_31jan17_e.htm)

275 Nora Neufeld, **Implementing the Trade Facilitation Agreement: From Vision to Reality**, Personel Çalışma Kağıdı, ERSD-2016-14, DTÖ İktisadi Araştırma ve İstatistik Bölümü, Eylül 2016, s. 2-5.

276 Nora Neufeld, **The Long and Winding Road: How WTO Members Finally Reached a Trade Facilitation Agreement**, Personel Çalışma Kağıdı, ERSD-2014-06, DTÖ İktisadi Araştırma ve İstatistik Bölümü, 7 Nisan 2014, s. 1-12.

Akabinde 2013 yılının Aralık ayında, Bali’de gerçekleşen DTÖ Bakanlar Konferansı toplantısında konuyla ilgili bir andlaşma metninde mutabık kalınmıştır.²⁷⁷ Bunu müteakiben DTÖ tarafından TFA ile uyumu sağlamaya yönelik bir adım atılarak Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması Merkezi (*Trade Facilitation Agreement Facility*) (TFAF) 22 Temmuz 2014 tarihinde resmen kurulmuştur.²⁷⁸ 27 Kasım 2014 tarihinde ise DTÖ Genel Kurulu’nca TFA’yı DTÖ Kuruluş Andlaşması Ek 1A’ya ekleyen ve TFA andlaşma metnini de içinde barındıran protokol kabul edilmiş ve bu doğrultuda TFA, resmen DTÖ üyelerinin imza, kabul ve onayına açık bir hale gelmiştir.²⁷⁹ Nisan 2019 itibariyle 142 DTÖ üyesi, TFA’yı onaylamıştır.²⁸⁰

TFA’nın, DTÖ Andlaşmaları’na ilişkin daha önceki bölümlerde detaylı olarak açıklanan temel prensipleri ve genel kuralları esas kabul ederek ve temel olarak, ticaret engellerinin kaldırılmasına ve ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik genel nitelikli düzenlemeler getirdiği görülmektedir. TFA, üç bölüm şeklinde düzenlenmiştir. TFA’nın 1 ila 12. maddeleri arasında yer alan birinci bölüm, aşağıdaki konularda ticareti kolaylaştırması öngörülen ve bu minvalde iç hukuk kapsamında TFA’ya uyumlu bir çerçeve oluşturmak amacı taşıyan, kimisi tavsiye niteliğinde, kimisi bağlayıcı hükümler getirmektedir:

- Uluslararası ticareti ilgilendiren bilgi, prosedürler ve mevzuatın yayınlanması ve bunlara erişim,
- Bilgilendirme ve paylaşım yükümlülükleri,
- İşlemlere dair başvuru ve inceleme mekanizmaları,
- İlgililere yapılacak bildirimler,
- İthalat/ihracat kapsamında alınan ücretler/harçlar, verilen cezalar ve uygulanan formaliteler,
- Malların gümrüklenmesi ve teslimi,

277 DTÖ Bakanlar Konferansı, 9. Oturum (Bali, 3-6.12.2013), Bakanlar Deklarasyonları ve Kararları, 7 Aralık 2013, (http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/bali_texts_combined_e.pdf).

278 “Azevedo Launches New WTO Trade Facilitation Agreement Facility to Deliver Support to LDC’s and Developing Countries; International Organizations Pledge Support For Implementing Trade Facilitation Agreement”, DTÖ: 2014 Haberleri, 22 Temmuz 2014, (https://www.wto.org/english/news_e/news14_e/fac_22jul14_e.htm).

279 “Dünya Ticaret Örgütü’nü Kuran Marakeş Andlaşması’nı Tadil Eden Protokol” hakkında 27 Kasım 2014 tarihli DTÖ Genel Kurul kararı, WT/L/940, 28 Kasım 2014.

280 TFAF (İnternet Sitesi), **Ratifications List**, 30 Nisan 2019, (<http://www.tfafacility.org/ratifications>).

- Kurumlar arası iş birliği (gümrük ve sınırlar ile ilgili olarak),
- Transit geçişlerle ilgili hükümler.

TFA'nın 13. ila 22. maddeleri arasında düzenlenen ikinci bölümü, TFA'nın uygulanması bakımından TFA'yı kabul eden DTÖ üyelerince uyulacak zamanlamaya ilişkin hükümler sevk etmektedir. Bu hükümlerde gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere yönelik olarak uygulama zamanını belirlemeye ve maddeleri uygulama zamanına göre kategorize etmeye yarayan bazı imkânlar sağlanmıştır. İlgili DTÖ üyesinin DTÖ'ye bildireceği sınıflandırma doğrultusunda, birtakım hükümler ilgili üye bakımından TFA'nın yürürlüğe girdiği an itibarıyla uygulanabilir niteliğe sahip olacak, birtakım hükümler ise belirli bir geçiş, destek veya kapasite yaratma sürecinin ardından uygulanabilir hale gelecektir. TFA'nın 23. ve 24. maddelerinden oluşan üçüncü bölümü ise, komitelerin kurulmasını öngören yapısal düzenlemeleri ve andlaşmanın genel nitelikli son hükümlerini ihtiva etmektedir.

TFA'nın uluslararası serbest ticarete gelecekte yapacağı olumlu etkiler ile ilgili olarak DTÖ yayınlarında oldukça iyimser tahminler söz konusudur. DTÖ'nün 2015 Ticaret Raporu, TFA'nın tam anlamıyla uygulanması durumunda küresel ticaret maliyetlerinin %14,3 oranında azalacağı, dünya ihracat hacminin, gayri safi milli hasıla tutarlarına da katkısı olacak şekilde yıllık 750 milyar ile 3,6 trilyon dolar arası artış kaydedeceği ve dünya ihracat artışına yıllık % 2,7 oranında bir ekleme yapacağı tahminlerini paylaşmaktadır.²⁸¹ Aynı zamanda TFA'nın, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) ticarete daha aktif katılımını, etkin vergilendirmeyi, yolsuzlukla etkin mücadeleyi, daha fazla yabancı yatırımı sağlayacağı çıkarımlarında da bulunmaktadır.²⁸² Ancak TFA henüz çok yeni yürürlüğe girmiş olduğu için, andlaşmanın uygulamadaki başarısını zaman gösterecektir.

281 DTÖ, "World Trade Report 2015 - Speeding Up Trade: Benefits and Challenges of Implementing the WTO Trade Facilitation Agreement", DTÖ, Cenevre, 2015, s. 73-99.

282 *ibid.*

BÖLÜM III. DTÖ Panel ve Temyiz Mercii Raporları Işığında Uluslararası Ticaret İhlalleri

Bu bölümde, spesifik olarak tarım ürünlerine odaklanan Tarım Andlaşması (AA) ve de ihtiyari andlaşmalar istisna tutulmak kaydıyla, DTÖ maddi hukuku dahilinde yürürlükte olan her bir andlaşma çerçevesinde DTÖ Andlaşmaları ihlalleri, mevcut içtihatların ışığında incelenecektir.²⁸³ Çalışma temel olarak maddi hukuku ilgilendirmektedir. Bu nedenle, uyuşmazlık çözümüne yönelik usuli detaylara ve usul hukukuna detaylara inilmeksizin değinilecektir. Yine aynı nedenden ötürü, daha ziyade usuli konularda hükümler koyan DSU'nun ihlalleri veya uyuşmazlık ve kararların icrası ile bağlantılı usuli süreçlere yönelik detaylı anlatımlar bu bölüm altında yer almayacaktır. Keza, yürürlükten kaldırılmış olan veya DTÖ sisteminde olmakla birlikte kabulü zorunlu nitelikte olmayan çok taraflı (*plurilateral*) andlaşmaların ihlallerine de bu çalışmada yer verilmeyecektir. Bölümde öncelikle DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemi, kuralları ve süreçleri ile ilgili genel bilgi verilecek; müteakiben, uyuşmazlık konuları, uyuşmazlıklarda ele alınan sektörler ve uyuşmazlıklarla ilişkili ülkesel veriler ele alınacak; son olarak da DTÖ içtihadının incelemesi yapılarak DTÖ Andlaşmaları'nın ve uluslararası ticaretin ihlalleri konusunda bilgi verilecektir.

283 İlgili içtihat bölümleri çalışma kapsamında bilfiil incelenmekle birlikte, DTÖ içtihatları ile ilgili olarak DTÖ'nün çıkardığı rehber kitap niteliğinde olan, davaların konuları, sınıflandırması, özetleri ve kaynakçaları bakımından etkin bir kaynak teşkil eden “DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, 2017 ed., DTÖ, Cenevre, 2017” referanslı eserden çalışma boyunca yoğun olarak faydalanılmıştır. Bu eser, konu ile ilgili çalışmalar bakımından önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Eserdeki içtihatlarla ilgili referanslarda da bu eserde kullanılan, DSR'ye (uyuşmazlık çözüm mercii resmi raporları) dayalı ve doktrinde yaygın olarak kabul gören atıf şekli kullanılmıştır (bu atıf şeklinden sadece ilgili içtihadın DSR içinde bulunduğu sayfayı belirten “p.” ifadesi karmaşıklık oluşturmaması için kullanılmamış, onun yerine yine atıflarda yaygın olarak kabul gören biçimde içtihadın içinde bulunduğu sayfa “p.” ifadesi olmaksızın verilmiştir). DSR, kayıt amaçlı basılı bir külliyat olduğundan ve içtihatların tamamı DTÖ'nün internet sitesinde umuma açık olarak sağlandığından ötürü içtihatların fiili incelemeleri, DTÖ websitesinde bulunan DTÖ'nün umuma açık içtihat veri bankası kanalıyla yapılmıştır (bkz. DTÖ (İnternet Sitesi), **Dispute Settlement**, 15 Nisan 2019, (http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm)).

1. DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi, Kuralları ve Süreçleri

DTÖ nezdindeki uyuşmazlık çözümü, DTÖ üyelerinin taraf olduğu ve DTÖ sisteminin temel taşlarından biri olan Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni (DSU) tahtında düzenlenmektedir. Bu kısımda, DSU'nun koyduğu kurallara, DTÖ nezdindeki uyuşmazlıkların çözüm sistemine, uyuşmazlıklarda uygulanacak hukuk kurallarına, uyuşmazlık çözümünde dava ehliyetine ve şikâyet türlerine, uyuşmazlık çözüm sistemi mercilerine, uyuşmazlık çözüm sürecine ve uyuşmazlık çözüm kararı sonrası sürece konunun daha iyi anlaşılması bakımından ana hatlarıyla değinilecektir.

1.1 DTÖ Nezdindeki Uyuşmazlıklarda Uygulanacak Hukuk Kuralları

DSU, DTÖ Andlaşmaları'ndan doğan uyuşmazlıkların çözümünde amir niteliktedir ve DSU tahtında düzenlenen uyuşmazlık çözüm usul ve mekanizmaları, DSU'nun 23/1. maddesi bağlamında DTÖ uyuşmazlıkları bakımından münhasıran geçerlidir. Yani, iki DTÖ üyesinin, DTÖ Andlaşmaları'ndan doğan bir uyuşmazlığı DSU kurallarını aşarak veya yok sayarak DSU kurallarına uygun olmayan bir yöntemle sonuçlandırmasına DTÖ sisteminde cevaz verilmemektedir. Ancak bu, karşılıklı müzakerelerin veya diplomatik temasların olası uyuşmazlıkların çözümünde kullanılamayacağı anlamına gelmemektedir.

DSU tahtında uyuşmazlık çözümünde, DSU'nun 1. maddesi ve DSU Ek 1 kapsamında öngörüldüğü üzere uygulanacak hukuk olarak DTÖ hukuku (DTÖ Andlaşmaları) emredici şekilde esas alınmaktadır. DSU uyarınca DTÖ nezdindeki uyuşmazlıkların DTÖ Andlaşmaları'na dayanması gerekmekte olup, uyuşmazlık halinde DSU panelleri kural olarak ancak DTÖ Andlaşmaları'nı (yani DTÖ hukukunu) uygulamakla yetkilidir.

Ancak, DTÖ Andlaşmaları'nda yer almayan ve DTÖ sisteminin bir parçası olmayan uluslararası hukuk kurallarının DTÖ nezdindeki uyuşmazlıkların çözümünde kullanılması, iki durumda söz konusu olmaktadır: (i) Yorum kurallarının uygulanması ve (ii) DTÖ hukukunda başka bir uluslararası hukuk enstrümanına atıf

yapıldığı durumlar.²⁸⁴ Bu nitelikte olmayan uluslararası hukuk kurallarının DTÖ nezdindeki uyumsuzluklarda kullanılabilmesi için bu kuralların (i) uyumsuzluk tarafları için bağlayıcı (*binding*), (ii) hukuken geçerli (*legally valid*) ve (iii) DTÖ Andlaşmaları karşısında amir nitelikte (*prevailing*) olması gerekmektedir.²⁸⁵ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin (VCLT)²⁸⁶ 31. ila 33. maddeleri arasında düzenlenen genel andlaşma yorum kurallarının DTÖ Andlaşmaları'na uygulanabilirliği, içtihatlarla da onanmıştır. *AT – Bilgisayar Ekipmanı* davasında, VCLT yorum kuralları taviz listeleri bakımından dahi uygulanmıştır.²⁸⁷ VCLT'nin uygulanması bakımından DTÖ sistemi, Avrupa Adalet Divanı (*European Court of Justice - ECJ*) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (*International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID*) gibi uluslararası yargılama organları ile benzerlik göstermektedir.²⁸⁸

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da DTÖ'nün uyumsuzluk çözüm sistemindeki hukuki çarelere yönelik kuralların, özellikle ABD hukukunda yer bulan bir ayrım olan sorumluluk kuralları (*liability rules*) ile aynı kurallar (*property rules*) ayrımı bağlamında değerlendirilmesidir. Aynı kurallar genellikle hukuki çareyi belirli bir fiilin ifasıyla tesis ederken, sorumluluk kuralları ise hukuki çareyi tazminat yoluyla tesis etmektedir. DTÖ kuralları, uyumsuzluk çözümünde hukuki çare olarak hem sorumluluk kurallarını (örn. DSU'nun 22. maddesindeki tazminat düzenlemeleri), hem de aynı kuralları (örn. DSU'nun 21. maddesindeki, ihlal kararlarına uyum gösterilmesine yönelik düzenlemeler) içermektedir.²⁸⁹ GATT 1947 döneminde uyumsuzluklar daha ziyade sorumluluk kuralları dâhilinde tazminat ödemeleri ile çözülmekte iken, DTÖ sisteminde bu ibrenin farklı bir yönelim seyrettiği ve aynı kurallar dâhilinde aynen ifa (*specific performance*) yönteminin

284 Joel P. Trachtman, **The Domain of WTO Dispute Resolution**, 40 Harvard International Law Journal 333, 1999, (<http://www.worldtradelaw.net/document.php?id=articles/trachtmandomain.pdf>), s. 7.

285 Asif H. Qureshi, **Interpreting WTO Agreements: Problems and Perspectives**, Cambridge University Press, 2012, s. 4.

286 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 23 Mayıs 1969, 1155 U.N.T.S. 331.

287 Panel Raporu, *European Communities – Customs Classification of Certain Computer Equipment*, WT/DS62/R, WT/DS67/R, WT/DS68/R, kabul tarihi 22 Haziran 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS62/AB/R, WT/DS67/AB/R, WT/DS68/AB/R, DSR 1998:V, 1891, para. 8.18-8.28.

288 Joost Pauwelyn, **How to Win a World Trade Organization Dispute Based on a Non-World Trade Organization Law**, Journal of World Trade 37(6), Kluwer Law International, 2003, s. 997-1030.

289 Giovanni Maggi / Robert W. Staiger, **Breach, Remedies and Dispute Settlement in Trade Agreements**, Eylül 2009, (<http://cowles.econ.yale.edu/P/cd/d17a/d1735.pdf>), s. 2.

daha ağırlıklı olarak benimsendiği gözlemlenmektedir.²⁹⁰ Bu yöntem doğrultusunda yapılan, uyuşmazlık çözüm kararının neticesinde ihlal teşkil eden tedbir veya düzenlemenin DTÖ kurallarına uygun bir biçimde düzeltilmesidir.

1.2 Dava/Şikâyet Ehliyeti

Değinilmesi gereken önemli bir konu da DTÖ üyelerinin uyuşmazlık çözümüne başvurmak için sahip olması gereken dava/şikâyet ehliyetidir (*locus standi*). DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin dava ehliyeti bakımından doktrine veya içtihadı dayalı olarak geliştirmiş olduğu kesinlik ihtiva eden bir kural yoktur.²⁹¹ Ancak, DTÖ hukuku, bu bakımdan üyelerine geniş bir serbesti tanımaktadır ve tanıdığı bu serbesti, genel devletler hukuku ilkelerine kıyasla daha geniş niteliktedir.²⁹² Kural olarak tüm DTÖ üyelerinin, Uyuşmazlık Çözüm Organı (DSB) nezdinde oybirliği ile reddedilmediği sürece otomatik olarak DTÖ uyuşmazlık çözüm mekanizmasına erişim hakkı mevcuttur.²⁹³ Bu hakkın kullanımı, DSU'nun 3/8. maddesi uyarınca, herhangi bir DTÖ üyesinin DTÖ Andlaşmaları tahtındaki hakları veya menfaatleri ilk bakışta (*prima facie*) doğrudan veya dolaylı olarak geçersiz kılındığında veya zarar gördüğünde mümkün hale gelir.

Dava ehliyetini etkileyen bir konu olarak, DTÖ Andlaşmaları'nın zaman bakımından (*ratione temporis*) uygulanabilirliğinin de geçmişte, davalarda esasa yönelik incelemeye geçilmeden önce değerlendirilmesi gerekmiştir.²⁹⁴ Örneğin *Brezilya – Kurutulmuş Hindistan Cevizi* davasında, Brezilya tarafından 1994 yılında başlatılmış bir soruşturmaya dayalı olarak uygulanan telafi edici tedbirler konu edilmiştir.²⁹⁵ Bu davada, soruşturma başlangıç tarihinin DTÖ Andlaşmaları'nın

290 John H. Jackson, **The WTO Dispute Settlement Understanding - Misunderstandings on the Nature of Legal Obligation**, The American Journal of International Law 91 (1), Ocak 1997, s. 60-64; Steve Charnovitz, **The WTO's Problematic 'Last Resort' Against Noncompliance**, 2003, (<http://www.worldtradelaw.net/articles/charnovitzlastresort.pdf>).

291 Gazzini, **Legal Nature of WTO Obligations and the Consequences of their Violation**, s. 735.

292 R. Rajesh Babu, **Remedies Under the WTO Legal System**, Brill, Leiden, 2012, s. 128; Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas*, WT/DS27/AB/R, kabul tarihi 25 Eylül 1997, DSR 1997:II, 591, para. 132-138.

293 Babu, **Remedies Under the WTO Legal System**, s. 128.

294 Sherzod Shadikhodjaev, **Retaliation in the WTO Dispute Settlement System**, Kluwer Law International, 2009, s. 53.

295 Panel Raporu, *Brezilya – Kurutulmuş Hindistan Cevizi*, *supra* not 246.

yürürlük tarihinden önce olduğu gerekçesiyle, andlaşmaların ilgili tedbir bağlamında zaman bakımından uygulanabilir olmadığı sonucuna varılmıştır.²⁹⁶

1.3 Şikâyet Türleri

DTÖ Andlaşmaları'ndan kaynaklı uyuşmazlıklarda söz konusu olan şikâyet türleri bakımından, (i) ihlal (*violation*) şikâyetleri, (ii) ihlalsiz (*non-violation*) şikâyetler ve (iii) durum (*situation*) şikâyetleri şeklinde üçlü bir tasnif yapılmaktadır.²⁹⁷ İhlal şikâyetleri, adı üstünde, bir düzenleme veya uygulamanın DTÖ Andlaşmaları'nı ihlal etmesi ile ilişkili olarak yapılan şikâyetlerdir.

DTÖ Andlaşmaları'nda düzenlenen ve çok sıklıkla olmasa dahi GATT 1947 ve DTÖ döneminde zaman zaman yapılmış olan²⁹⁸ ihlalsiz (*non-violation*) şikâyetler ise, icra edilen bir uygulama DTÖ Andlaşmaları'nı ihlal etmese dahi bu uygulamanın DTÖ Andlaşmaları'nda düzenlenen bir menfaati ortadan kaldırdığı veya bu menfaate zarar verdiği durumlar bakımından düzenlenmiştir.²⁹⁹ Bu şikâyet türüne dair gereklilikler, *Japonya – Fotoğraf Filmi* davasında (i) bir DTÖ üyesince belirli bir tedbirin veya uygulamanın icrası, (ii) ilgili DTÖ andlaşması tahtında doğan bir menfaatin varlığı ve (iii) tedbir ve uygulamanın icrası neticesinde söz konusu menfaatin ortadan kalkması veya zarar görmesi şeklinde ifade edilmiştir.³⁰⁰

Yine DTÖ Andlaşmaları'nda düzenlenen durum (*situation*) şikâyetleri ise, DTÖ Andlaşmaları'ndan doğan menfaatlerin zarar görmesine yol açan ihlaller harici durumlara (örn. ekonomik kriz, yüksek işsizlik vb. devlet müdahalesinin doğrudan doğruya çözemediği acil problemler) yöneliktir.³⁰¹ Ancak bu şikâyet tipi, DTÖ nezdindeki hiçbir dava sürecinde karar konusu olmamıştır.³⁰² Bu nedenle tam olarak neyin şikâyete yol açacak bir “durum” teşkil edebileceği veya şikâyet sonucu nelerin

²⁹⁶ *ibid*, para. 225-295.

²⁹⁷ *ibid*.

²⁹⁸ Florian Spitzer, **The Non-Violation Complaint in WTO Law**, Universitaet des Saarlandes Dissertation, Juristische Reihe Tenea/www.jurawelt.com, Bd.56, Berlin, 2004, s. 6-8.

²⁹⁹ GATT 1994, madde 23/1(b); GATS, madde 23/3; TRIPS, madde 64.

³⁰⁰ Panel Raporu, *Japonya – Fotoğraf Filmi*, *supra* not 143, para. 10.41.

³⁰¹ Spitzer, **The Non-Violation Complaint in WTO Law**, s. 106-107; Nüesch, **Voluntary Export Restraints in WTO and EU Law: Consumers, Trade Regulation and Competition Policy**, s. 296.

³⁰² *ibid*.

beklenebileceği pek açık değildir. Bu şikâyet türünün ihlalsiz (*non-violation*) şikâyetlerden ayrıldığı nokta ise, ihlalsiz şikâyetlerin bir DTÖ üyesince icra edilen bir uygulamaya, durum şikâyetlerinin ise bir duruma dayalı olmasıdır. Ancak, yukarıda da ifade edildiği üzere, durum şikâyetleri ve ihlalsiz şikâyetler pek uygulama alanı bulmamakta olup, DTÖ nezdindeki davalar genellikle ihlal şikâyetlerine dayalı olarak açılmaktadır.

1.4 DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Mercileri

DSU'nun 2. maddesi uyarınca, DSU kurallarını yürütmek ve uyuşmazlık çözüm sistemini idare etmek için Uyuşmazlık Çözüm Organı (*Dispute Settlement Body* – DSB) kurulmuş ve görevlendirilmiştir. DSB, DTÖ'nün uyuşmazlık çözüm sisteminde asli ve yönetici role sahip olan mercidir. İlerleyen kısımlarda daha detaylı olarak anlatılacağı üzere DSB, DSU kapsamında, panelleri tayin etme, panel ve temyiz mercii raporlarını kabul ederek kesinleştirme, tavizlerin askıya alınması (misilleme) hakkının kullanılmasına izin verme gibi kritik görevler üstlenmektedir.

DTÖ Andlaşmaları'ndan doğan uyuşmazlıkların çözümü için kural olarak, her bir uyuşmazlık bakımından ayrı ayrı DSB tarafından atanacak ve uyuşmazlık hakkında “panel raporu” hazırlamak suretiyle hüküm verecek olan, kuruluş ve işleyişleri DSU'nun 6. ila 16. maddeleri arasında düzenlenen paneller yetkilendirilmiştir.³⁰³ DSU'nun 6. ve 8. maddeleri uyarınca paneller, kural olarak üç kişiden oluşan, bağımsız ve tecrübeli bir uzman heyet şeklinde DSB tarafından tayin edilir. Panellerin uyuşmazlık çözüm sürecindeki usuli görev ve yetkileri DSU'nun 11. ila 15. maddelerinde ve DSU Ek 3'te detaylı olarak düzenlenmiştir. Panelin uyuşmazlık çözümündeki esas bakımından incelenecek konulara yönelik yetkisinin kapsamı ise, DSU'nun 7. maddesine uygun olarak içeriği belirlenen görev belgesi (*terms of reference*) dairesinde belirlenir. DSU'nun 7. maddesi uyarınca görev belgesinin içeriği, taraflar aksi yönde bir mutabakata varmadıkları takdirde, DSU'nun 7/1. maddesinde belirtilen matbu içerik üzerinden oluşturulur. DSU'nun

303 Bu vesileyle belirtilmelidir ki, daha hızlı bir uyuşmazlık çözümü için DSU, yine kendi kuralları ve bünyesi içinde olmak kaydıyla, 5. maddesi tahtında olağanın dışında ve tarafların iradelerine bağlı bir metot olarak arabuluculuk/uzlaşma/iyi niyet görüşmeleri ve 25. maddesi tahtında tahkim yoluyla uyuşmazlık çözümüne cevaz vermektedir. Ancak bunlar, DSU haricinde veya dışında bir mekanizma olmayıp, yine DSU tahtında düzenlenmiş bir yoldur.

12/8. maddesi uyarınca panelin inceleme süreci (panelin teşkilinden nihai panel raporuna kadar geçen süre) kural olarak 6 ayı geçmemelidir. Bu kurala istisna olarak ise, (i) DSU’nun 12/8. maddesinde, panel incelemesinin acil hallerde 3 ay içinde sonuçlandırılmasına ve (ii) DSU’nun 12/9. maddesinde, panelin raporunu altı ay içinde düzenleyemeyeceğinin gerekçeli olarak DSB’ye yazılı olarak bildirilmesi halinde sürenin, azami olarak 9 ayı aşmamak kaydıyla uzatılabilmesine yönelik hükümler bulunmaktadır.

DSU’nun 17/4. maddesi tahtında uyuşmazlık taraflarına panel raporlarını temyiz etme hakkı tanınmış ve panellerin kararlarına yönelik temyiz incelemesi yapılabilmesi için de DSU’nun 17. maddesi uyarınca “Temyiz Mercii” (*Appellate Body*) adıyla daimî bir temyiz mekanizması da oluşturulmuştur. Bu temyiz mekanizmasının görevi, DSU’nun 17/6. maddesinde belirtildiği doğrultuda, panel raporundaki hukuki vakıaların ve yorumların incelenmesidir. DSU’nun 16. ve 17. maddeleri uyarınca temyiz mercii raporlarının neticesinde, konu hakkında esas incelemeyi teşkil eden panel raporları, onanır, tadil edilir veya bozulur. Panel raporlarına yönelik bu işlemlerin raporların belirli bölümleri için de yapılması mümkündür (örn. aynı rapor içinde belirli bir bölümün onanması, belirli bir bölümün bozulması, belirli bir bölümün ise tadili). Bunu müteakiben panel raporları, temyiz mercii raporuna uygun bir biçimde nihai hale gelmiş kabul edilmek suretiyle, temyiz mercii raporlarıyla birlikte, DSB tarafından kabul edilmektedir.

DTÖ Sekretaryası da DSU’nun 27. maddesi uyarınca panellere uyuşmazlıkların geçmişi, hukuki ve usuli boyutları hakkında destek olmak ve panellere idari ve teknik destek sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Aynı madde uyarınca DTÖ Sekretaryası, üyelere uyuşmazlık çözümü ile ilgili olarak talepleri doğrultusunda destek sağlamak ve de geliştirmekte olan DTÖ üyesi ülkelere, uyuşmazlık çözümü ile ilgili, tarafsızlığını korumak kaydıyla, hukuki tavsiye ve destek sağlamak ile de görevlendirilmiştir.

1.5 Uyuşmazlık Çözüm Süreci

DTÖ üyeleri genellikle uyuşmazlık çözüm mekanizmasına başvurmadan önce sorunu dostane yollarla çözebilmek amacıyla birtakım öncül çabalara başvurmaktadırlar. Bu doğrultuda üyeler sırasıyla, (i) gayriresmî biçimde sorunu çözmek için temaslara girmekte, (ii) diplomatik kanallara başvurmakta, (iii) sorunu çözmek için DTÖ nezdindeki komiteler nezdinde konuyu gündeme getirmekte, (iv) yüksek düzey siyasi temaslara girmekte ve en nihayetinde sorun çözülmediği takdirde son adım olarak DTÖ uyuşmazlık çözüm mekanizmasına başvurmaktadırlar.³⁰⁴ DTÖ uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının, bir yargı kararına veya bir nihai hükme ulaşmadan önce tarafların kendi aralarında uyuşmazlığı çözmesini teşvik etmesi, maddi hukuk bağlamında ulaşılan sonuç bakımından etkili olabilmektedir. Zira DTÖ nezdindeki uyuşmazlıkların önemli bir bölümü, uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının nihai bir karar vermesinden önce sulh yoluyla sonuca bağlanmaktadır.³⁰⁵ DTÖ uyuşmazlıklarında, geçmiş uyuşmazlık çözüm kararları ve bu kararlarda hukuk kurallarının yorumlanış şekli, doğrudan doğruya bir uyuşmazlığın sonucunu belirlememekte, ancak DTÖ üyelerinin uyuşmazlık bitmeden mutabakata varamama veya sulh olmama ihtimalinde ne bekleyebileceklerini şekillendirmek suretiyle dolaylı olarak sonuca etki etmektedir.³⁰⁶

Şikâyetçi DTÖ üyesi tarafından uyuşmazlık çözüm mekanizmasına başvurulduğu takdirde, DSU tahtında kurulan uyuşmazlık çözüm sistemi, kronolojik sıra ile, genellikle şu şekilde ilerlemektedir:

- (i) Uyuşmazlık konusu uluslararası ticaret düzenlemesi veya uygulaması ile ilgili olarak yukarıda belirtilen dostane çabalar neticesinde bir çözüme varılamadığı takdirde, konu şikâyetçi ülke tarafından DTÖ bünyesine taşınarak, şikâyetçi ülke ile şikâyet edilen ülke arasında DSU'nun 4. maddesinde düzenlenen ve panellerin yetkilendirilmesi öncesinde zorunlu tutulan resmi istişare (*consultation*) süreci başlatılır. Bu süreç, DSU'nun 4/3. ve 4/4.

304 UNCTAD, **Non-Tariff Measures to Trade**, s. 57.

305 Mark L. Busch / Eric Reinhardt, **Three's a Crowd: Third Parties and WTO Dispute Settlement**, World Politics 58, Nisan 2006, s. 446-477.

306 Maggi / Staiger, **Breach, Remedies and Dispute Settlement in Trade Agreements**, s. 1.

maddeleri uyarınca istişare talebinin (*request for consultations*) şikâyet edilen ülkeye, DSB'ye ve uyuşmazlığın konusuna göre ilgili DTÖ konsey ve komitelerine yazılı olarak iletilmesi suretiyle başlatılır.

(ii) Şikâyet edilen ülkenin istişare talebini almasından itibaren en geç 60 gün içinde uyuşmazlık istişareler vasıtasıyla sulhen çözülemezse, şikâyetçi ülke, DSU'nun 5/7. maddesi uyarınca uyuşmazlığın çözülmesine yönelik olarak DSB'den bir panel tayin edilmesini talep etme hakkına sahiptir.

(iii) DSB tarafından tayin edilen panel, DSU'nun 12. maddesi uyarınca uyuşmazlık çözüm süreci ile ilişkili olarak taraflarla da istişare ederek usule uygun bir zaman çizelgesi belirler ve incelemesine başlar. Bu zaman çizelgesi dahilinde taraflar, tezlerini sundukları dilekçelerin teatisini ve sözlü savunmalarını gerçekleştirir. DSU'nun 13. maddesi uyarınca panelin inceleme yaparken bilirkişi raporu temin etme veya taraflardan bilgi veya belge isteme hakkı mevcuttur.

(iv) Panel, dilekçe teatisi, sözlü savunmalar ve kendi incelemesi tamamlandıktan sonra DSU'nun 15/1. maddesi uyarınca uyuşmazlık taraflarına somut olaya ve tezlere yönelik betimleyici bölümleri içeren bir taslak rapor sunar. Taraflar, bu taslak rapora yönelik görüşlerini yazılı olarak sunar. Bunu müteakiben, DSU'nun 15/2. maddesi uyarınca panel tarafından, tarafların görüşleri de gözetilmek suretiyle, hem somut olaya ve tezlere yönelik betimleyici bölümleri, hem de panelin bulgu ve sonuçlarını barındıran bir ara rapor düzenlenir. Taraflara DSU'nun 15/2. maddesi kapsamında bu ara rapora yönelik yorumda bulunma, belirli bazı noktaların incelenmesini talep etme ve yazılı yorumlarda bahsedilen hususlarla ilgili görüşmek için oturum talep etme hakkı tanınmıştır. Bütün bu süreç, ara inceleme (*interim review*) süreci olarak anılır.

(v) Ara inceleme sürecinin sonunda panel, nihai “panel raporu” olarak anılan kararını oluşturur ve şikâyetçi ülkenin iddiaları hakkında kararını vererek bu kararı taraflara tebliğ eder. DSU'nun 15/3. maddesi uyarınca söz konusu nihai panel raporu, ara inceleme sürecinde öne sürülen tezlerin de bir tartışmasını içermek durumundadır.

(vi) Müteakiben, nihai panel raporu, DSB tarafından kabul (*adoption*) işlemlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla DSB'ye tebliğ edilir. Ancak taraflara

nihai panel raporunu temyiz edebilme hakkı tanınmıştır. Tarafların temyiz başvurusu yapma niyeti var ise, söz konusu başvuru nihai panel raporunun taraflara tebliğinden raporun kabulünün görüşüleceği DSB toplantısına kadar yapılmalıdır. Temyiz başvurusu için taraflara yeterli süre tanıyabilmek amacıyla, DSU'nun 16/1. maddesinde, DSB'nin raporların taraflara tebliğinden 20 gün geçmeden kabul sürecine yönelik işlemlerin başlatılmaması gerektiği düzenlenmiştir.

(vii) Temyiz söz konusu ise, panel raporu ve temyiz mercii raporu, temyiz süreci sonlandıktan sonra (panel raporu bakımından temyiz merciinin panel raporu hakkındaki kararları dikkate alınmak suretiyle) kabul edilir. Temyiz söz konusu değilse, yukarıda bahsedilen 20 günlük süreyi müteakiben, panel raporu DSB toplantısında kabul edilir. Böylece uyuşmazlık çözüm mercii kararları nihai ve bağlayıcı hale gelmiş olur.

1.6 Uyuşmazlık Çözüm Kararının Bağlayıcılığı ve Karar Sonrası Süreç

GATT 1947 sisteminin aksine, DSU'da uyuşmazlık çözümü için öngörülen sistem, ilgili uyuşmazlığın taraflarının rızasından bağımsızdır.³⁰⁷ Bu bakımdan DTÖ'ye girmekle DTÖ üyeleri, DSU tahtında kurulan özel bir uyuşmazlık çözüm sisteminin DTÖ Andlaşmaları'ndan kaynaklı uyuşmazlıkların çözümündeki amir rolünü kabul etmişlerdir. GATT 1947 sistemi bünyesindeki uyuşmazlık çözüm usulünde bulunan, panel raporlarının uyuşmazlık çözümünün uyuşmazlığın taraflarınca da onaylanması gerekliliği, DSU ile birlikte ortadan kaldırılmıştır.³⁰⁸ Bu bakımdan DSU, kaybetme ihtimali olan tarafın yargılama süreci neticesinde resmi ve bağlayıcı bir nihai karara varılmasını engelleyemediği şekilde düzenlenmiştir; bu nedenle de uluslararası ticaret uyuşmazlıklarının çözümünde önemli bir ilerleme kaydedilmesini sağlamıştır.³⁰⁹

307 Sumimaru Odano / Ziaul Abedin, **Insufficiency in the Dispute Settlement System of the WTO: Consequences and Implications for the Multilateral Trading System**, International University of Japan Graduate School of International Relations Working Papers: Economic Development & Policy Series, EDP08-1, s.2.

308 Akın, **Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Sistemi**, s. 57-58.

309 *ibid*; Thomas Bernauer / Manfred Elsig / Joost Pauwelyn, **Dispute Settlement Mechanism – Analysis and Problems**, in Amrita Narlikar / Martin Daunton / Robert M. Stern (ed.), **Handbook on the World Trade Organization**, Oxford University Press, 2012, s. 485.

Panel raporunun DSB tarafından kabul edilerek nihai ve bağlayıcı hale gelmesi neticesinde, DSU'nun 21/1. maddesi uyarınca davayı kaybeden ve kararın muhatabı olan taraf, kararı derhal uygulamakla yükümlüdür. Ancak kararın derhal uygulanmasının mümkün olmadığı hallerde, DSU'nun 21/3. maddesi uyarınca davayı kaybeden tarafın kararın gereğini “makul süre zarfı” içinde uygulaması gerekmektedir. Burada bahsedilen makul süre zarfının tanımı, DSU'nun 21/3. maddesi tahtında farklı ihtimaller bakımından değişiklik göstermektedir ve söz konusu somut duruma göre şunlardan biri olabilir: (a) DSB tarafından onaylanmış olmak kaydıyla, kararın muhatabınca önerilen süre zarfı, (b) (a) bendindeki DSB onayının yokluğu halinde, kararın kabulünden sonraki 45 gün içinde dava taraflarınca karşılıklı olarak mutabık kalınacak süre zarfı veya (c) (b) bendindeki mutabakatın yokluğu halinde, kararın kabulünden sonraki 90 gün içinde bağlayıcı tahkim neticesinde belirlenecek süre zarfı.

Kararın gereğinin yukarıda izah edilen süre zarfları dahilinde uygulanmaması (başka bir deyimle, karara uyum gösterilmemesi) halinde, DSU'nun 22. maddesinde detaylandırılan tazminat müzakeresi ve de misilleme (*retaliation*) olarak da anılan tavizlerin/yükümlülüklerin askıya alınması mekanizmaları devreye girmektedir. Öncelikle dava tarafları, DSU'nun 22/2. maddesi kapsamında, zarar gören tarafın tazmin edilmesine yönelik karşılıklı tazminat müzakerelerine girmektedir. Eğer makul süre zarfının dolmasından itibaren 20 gün geçmesine karşın taraflar arasında tazminat konusunda bir anlaşma sağlanamamışsa, zarar gören şikâyetçi ülkeye, DSB'den izin almak ve DSU'nun 22. maddesindeki esaslara uygun olmak kaydıyla misilleme (*retaliation*) hakkının kullanımı suretiyle DTÖ Andlaşmaları'ndan doğan tavizlerin ve yükümlülüklerin karara uymayan ülke bakımından ihlal düzeltilene kadar askıya alınması hakkı tanınmaktadır. DSU'nun 22/4. maddesi uyarınca, taviz ve yükümlülüklerin askıya alınma düzeyinin, ihlalin yarattığı zarar ile orantılı olması gerekmektedir.

Konuya ilişkin değinilmesi gereken ve yer yer DTÖ nezdindeki uyuşmazlıklarda da yer bulan önemli bir kural, DSU'nun 23. maddesinde yer alan tek taraflı ihlal belirlemesi yapma yasağıdır (*prohibition on unilateral determinations*).

Bu kural doğrultusunda DTÖ Andlaşmaları'ndaki yükümlülüklerin ihlal edildiği veya bir tedbir, uygulama veya düzenlemenin DTÖ Andlaşmaları'na aykırı olduğu, bir başka DTÖ üyesi tarafından değil, ancak DTÖ'nün uyuşmazlık çözüm mercileri tarafından belirlenebilmektedir. Keza, DSU'nun 23/2(c) maddesi kapsamında, bir DTÖ üyesine sağlanan tavizlerin askıya alınmasının da tek taraflı bir fiille yapılmaması gerekmekte olup, DSB'nin izninin alınması şarttır.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin karar sonrası süreçleri bakımından getirilen temel eleştirilerden biri, nihai olarak etkisiz sonuçlara yol açtığıdır.³¹⁰ DSU tahtında kurulan uyuşmazlık çözüm sistemi, kendi belirlediği bir tazminata hükmetme veya iç hukuka müdahale edecek bir biçimde eski hale iade (*restitution*) gibi kararlara hükmetme yetkilerine sahip değildir. Verilen karar sonucunda DTÖ hukukuna aykırı tedbiri alan veya düzenlemeyi yapan DTÖ üyesi karara uymaz veya uygun bir tazminat veya karşılık ile durumu düzeltmez ise, zarar gören ülkeye tanınan, yukarıda ele alınan misilleme hakkıdır. Fakat davacı geliştirmekte olan ülkelere, davalı da gelişmiş ülkelere biri ise ve davacı ülkenin ihraç payının önemli bir bölümü davalı ülkeye gitmekteyse, davacının bu hakkı kullanabilmesi ve dolayısıyla DTÖ hukukuna aykırı tedbirin veya uygulamanın ortadan kaldırılabilmesi, davacının iktisadi menfaatleri ve pozisyonu gereği fiiliyatta mümkün olmamaktadır.³¹¹

2. Uyuşmazlık Konuları, İlgili Sektörler ve Ülkesel Veriler

DTÖ nezdinde uyuşmazlık çözüm mekanizması dâhilinde değerlendirilmiş olan uyuşmazlık konuları, çok çeşitli sektörlerle uzanmaktadır. DTÖ'nün kuruluşundan beri uyuşmazlık çözüm mekanizması önüne getirilmiş davaların sayısı 600'e yaklaşmıştır.³¹² DTÖ kuralları, her türlü mal ve hizmetin ticaretini kapsamında bulundurmaktadır. Bu nedenle karidesten uçaklara, tarım ürünlerinden yapı ürünlerine, çelikten tekstile, enerjiden keresteye, telekomünikasyon hizmetlerinden kumar hizmetlerine, telif haklarından kimyasal patentlere kadar envai çeşit mal, hizmet ve fikri/sinai mülkiyet hakkı, farklı hukuki dayanaklar ve gerekçelerle DTÖ

310 Odano / Abedin, **Insufficiency in the Dispute Settlement System of the WTO: Consequences and Implications for the Multilateral Trading System**, s.2.

311 *ibid*, s.3.

312 DTÖ (İnternet Sitesi), **Chronological List of Disputes Cases**, 8 Nisan 2019, (http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_status_e.htm).

uyuşmazlıklarına konu olmuştur. DTÖ uyuşmazlık çözüm süreçlerinin maliyetleri ve süreçlerin devletlerarası niteliği doğrultusunda, uyuşmazlık konuları genellikle uluslararası pazarları etkileyecek derecede esaslı önlem, tedbir veya engellerle ilgili olup, yüksek maddi tutarları ilgilendirmektedir.³¹³

Burada dikkat çeken bir nokta, somut olay tiplerinin ülkelere göre nitel değişiklikler göstermesidir. Genel itibariyle gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılan ülkelerin davalı, gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırılan ülkelerin ise davacı taraf olduğu davalar hammadde ve ara ürünlerle ilişkilidir. Ancak davacı tarafın gelişmiş ülkeler, davalı tarafın ise gelişmekte olan ülkeler olduğu davalar ise genellikle fikri/sınai mülkiyet ürünleri ve nihai ürünlerle ilgilidir. Her iki tarafın da gelişmiş ülkeler olduğu uyuşmazlıklar ise, genellikle ileri teknoloji ürünlerle ilişkilidir. Her iki tarafın da gelişmekte olan ülkeler olduğu uyuşmazlıklar ise kıyasen daha nadirdir. Ancak burada bir noktayı göz önünde bulundurmamak elzemdir; tarım ve hayvancılık, dünya üzerinde tüm ülkelerin ticari faaliyet alanları arasında bulunduğundan dolayı, yukarıdaki gözleme işbu alanları dâhil etmek mümkün değildir. Bu verilerden, DTÖ davalarındaki somut olaylarda dava konusu mal ve hizmet tiplerinin, ülkelerin iktisadi üretimlerine ve ekonomik yapısının gerçeklerine uygun bir profil çizdiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

DTÖ'ye üye tek uluslararası örgüt olan Avrupa Birliği (AB), ticari politikalar belirleyen ve üyeleri için senkronize bir ticaret mevzuatı oluşturan uluslar üstü (*supranational*) bir kurum olarak üyeleri adına pek çok davaya taraf olmuştur. AB ile ilgili ilginç bir enstantane, DTÖ nezdinde 21 Ağustos 2014 tarihinde herhangi bir panel veya temyiz mercii raporu olmaksızın sulh ile sonuçlandırılmış bir dava ile ilgilidir. AB üyesi olan Danimarka, Faroe Adaları çevresindeki ringa ve uskumru balıkları ile ilgili zorlayıcı nitelikte olduğunu iddia ettiği iktisadi ve ticari tedbirlerden ötürü AB'ye karşı³¹⁴ 4 Kasım 2013 tarihinde bir dava ikame etmiştir.³¹⁵

313 Laurence Boulle, **The Law of Globalization: An Introduction**, Kluwer Law International, 2009, s. 205.

314 Avrupa Birliği (AB), bir uluslararası örgüt olarak üçlü yapısı nedeniyle daha önce uzun yıllar boyunca Avrupa Toplulukları (AT) ismini kullanmıştır. Ancak, Lizbon Andlaşması'nın 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmesi ile AB bir uluslararası örgüt olarak diğer örgütler nezdinde AT'nin yerini almıştır. Bu nedenle, 1 Aralık 2009'dan önceki uyuşmazlık safhalarında AT ismi, daha sonraki tarihlerde ise AB ismi yer almaktadır. Avrupa Birliği Andlaşması'nı ve Avrupa Topluluğu Kurucu

Her ne kadar nihayetinde bir karar alınmaksızın sulh ile sonuçlansa da bu dava, DTÖ nezdinde DTÖ üyesi bir uluslararası örgüte üye olan bir devletin, üyesi olduğu uluslararası örgüte karşı ikame ettiği ilk davadır.³¹⁶

Uyuşmazlık çözümü mekanizmasının kullanımında dikkat çeken bir unsur da gelişmekte olan ülkelerin iktisaden en alt diliminde yer alanlarının konumudur. Afrika ülkeleri başta olmak üzere, gayri safi milli hasılanın ve kişi başı gelir seviyesinin çok düşük olduğu “üçüncü dünya” olarak anılan ülkeler, DTÖ’ye üye olmalarına rağmen uyuşmazlık çözüm mekanizmasına bugüne kadar çok nadiren (davacı veya davalı olarak) dahil olmuştur. Örneğin Afrika devletlerinin büyük çoğunluğu DTÖ’ye üye olmasına rağmen, Güney Afrika, Fas, Tunus ve Mısır dışında hiçbir DTÖ üyesi Afrika ülkesi, DTÖ nezdinde görülen herhangi bir davaya taraf olmamıştır.³¹⁷ Bunun temel sebebi, DTÖ nezdindeki uyuşmazlık çözüm mekanizmasının usuli olarak sıkı şekli kurallara tabi olması, DTÖ mevzuatının yüksek derecede uzmanlık ve efor gerektirmesi, uyuşmazlık çözüm süreçlerine katılımın pahalı maliyetlerinin (örn. avukatlık ücretleri) olması ve büyük ekonomiler dışındaki ülkelerde konuyla ilişkili uzman açığı bulunmasıdır.³¹⁸

Buna mukabil, ABD, AB, Kanada, Brezilya, Çin, Avustralya ve benzeri gelişmiş veya büyük ekonomik güce sahip olan DTÖ üyelerinin uyuşmazlık çözüm mekanizmasını aktif olarak kullanmakta olduğu görülmektedir.³¹⁹ Bu veriler, ticaret politikalarının şekillendirilmesinde küresel bazda hangi ülkelerin daha etkin olduğunun anlaşılması bakımından gösterge niteliğindedir.

Andlaşması’nı Tadil Eden Lizbon Andlaşması (*Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community*), 13 Aralık 2007, 2007/C 306/01.

315 DTÖ (İnternet Sitesi), “**Dispute Settlement - DS 469: European Union – Measures on Atlanto-Scandian Herring**”, 15 Nisan 2019, (http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds469_e.htm).

316 *ibid*.

317 DTÖ (İnternet Sitesi), **Map of Disputes Between WTO Members**, 15 Nisan 2019, (https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_maps_e.htm).

318 Gregory C. Schaffer / Ricardo Melendez-Ortiz, **Dispute Settlement at the WTO: A Developing Country Experience**, International Centre For Trade and Sustainable Development, Cambridge University Press, New York, 2010, Preface, s. viii; Gregory C. Schaffer, **The Challenges of WTO Law: Strategies for Developing Country Adaptation**, for the conference entitled "The WTO at 10: The Role of Developing Countries in Negotiations and Dispute Settlement", Kahire, Mısır, 11-13 Şubat 2006, (<http://www.worldtradelaw.net/document.php?id=articles/shafferdc.pdf>), s. 5-6.

319 DTÖ (İnternet Sitesi), **Map of Disputes Between WTO Members**, 15 Nisan 2019, (https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_maps_e.htm).

3. DTÖ İctihatları Işığında Uluslararası Ticaretin ve DTÖ Andlaşmaları'nın İhlalleri, İhlallerin Dayandığı Hukuki Gerekçeler ve İhlal Teşkil Eden Uygulamalar

Bir DTÖ üyesinin kendi yerel sisteminde uluslararası ticarete yönelik serbesti kısıtlayıcı bir uygulama veya düzenlemenin varlığı, o uygulamanın veya düzenlemenin mutlaka DTÖ Andlaşmaları tahtındaki hukuk kurallarının ihlalini teşkil ettiği anlamına gelmemektedir. Bu doğrultuda kural olarak dikkate alınması gereken, serbesti kısıtlayıcı bir uluslararası ticaret uygulaması veya düzenlemesinin varlığı değil, söz konusu uygulama veya düzenlemenin DTÖ Andlaşmaları'na uygun olup olmadığıdır.

Konu bakımından önem arz eden bir husus, DTÖ uyuşmazlık çözümü mekanizmalarının işletilmesi sonucu doğan panel ve temyiz mercii raporlarının içtihadî niteliğidir. DTÖ hukuku hakkında alınan bu kararlar, gelecek kararlar bakımından ne ölçüde bağlayıcıdır veya ne ölçüde içtihat teşkil etmektedir? Söz konusu içtihadî nitelik, Uluslararası Adalet Divanı (*International Court of Justice – ICJ*) gibi uluslararası yargı organlarının kararlarının içtihadî niteliğiyle benzeşmektedir. DTÖ uyuşmazlık çözüm mekanizmasından çıkan kararlar, doğrudan doğruya *stare decisis* nitelikte katı bir içtihadî etkiye sahip değildir.³²⁰ Başka bir deyişle, önceki bir davada alınan bir kararın sonraki davaya zorunlu olarak uygulanması gibi bir kaide yoktur. Hatta aynı konulardaki uyuşmazlık çözüm kararları birbirinden farklı olabilmektedir. Fakat uyuşmazlık çözüm mercilerinin kararlarının, her bir panelin geçmişte alınan kararlara atıf yapmasından da tespit edilebilen *de facto* nitelikte bir içtihadî güce sahip olduğu yadsınamaz.³²¹ DTÖ nezdindeki davalarda da, DTÖ'nün içtihat hukukunun tahmin edilebilir ve tutarlı bir düzleme oturtulmasının amaç teşkil ettiği açıkça ifade edilmiştir.³²²

Uyuşmazlıklar ve ihlaller incelendiğinde, bunların belirli bir kısmının da DSU'nun 21/5. maddesi tahtında tekrardan uyuşmazlık çözümüne getirilen

320 Jackson, **Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations**, s. 127.

321 *ibid.*

322 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Final Anti-Dumping Measures on Stainless Steel from Mexico*, WT/DS344/AB/R, kabul tarihi 20 Mayıs 2008, DSR 2008:II, 513, para. 162.

uyuşmazlıklar olduğu görülmektedir. Bu maddedeki düzenlemenin ilgili bölümü, şu şekildedir:

*“Tavsiye ve kararlara uymak için alınan tedbirlerin varlığı veya bir anlaşmaya uygunluğu hakkında ihtilaf olduğunda, bu ihtilaf, mümkün olduğunda orijinal panele başvuru dahil, bu ihtilaf çözümleme usullerine başvurulmak suretiyle çözüme bağlanacaktır. [...]”*³²³

Bu doğrultuda, DSU’nun 21/5. maddesi, nihai bir uyuşmazlık çözüm kararı sonucu kararın muhatabı DTÖ üyesince icra edilen karara uyuma yönelik fiil ve uygulamalar ile bunların neticeleri (örn. düzeltilen yahut yeniden oluşturulan tedbir, mevzuat veya uygulamalar) halen olası bir ihlal konusu teşkil ediyorsa (başka bir deyimle, karara uyum amaçlı fiil ve uygulamaların DTÖ Andlaşmaları’na uygunluğu konusunda dava tarafları arasında ihtilaf mevcutsa), DTÖ üyelerinin yeniden uyuşmazlık çözüm mercilerine başvurması vasıtasıyla ihtilafın çözülmesini öngörmektedir.

DTÖ nezdindeki uyuşmazlıklar incelendiği zaman, uyuşmazlık konularının ve ihlal teşkil eden tedbir ve uygulamaların önemli bir bölümünün GATT 1994, ADA ve de ASCM ile ilişkili olduğu görülmektedir. Aşağıda DTÖ Andlaşmaları kapsamında uyuşmazlık konusu olmuş tedbir ve uygulamalar, içtihatlarda değerlendirilmiş birtakım önem arz eden hususlar, DTÖ içtihatları (panel ve temyiz mercii raporları) ve DTÖ Andlaşmaları’nın ihlalleri, ilgili andlaşma ve konu bazında kategorize edilerek incelenecektir.

3.1 GATT 1994

Aşağıda GATT 1994 bakımından söz konusu olmuş olan ihlaller, GATT 1994’ün temel kurallarına göre kategorize edilerek incelenecektir. Sırasıyla MFN kuralı, ulusal muamele kuralı, taviz listeleri ve nicel kısıtlamaların ihlalleri irdelenecek, en nihayetinde de GATT 1994’ün diğer hükümlerinin ihlalleri incelenecektir.

³²³ DSU, madde 21/5.

3.2.3 En Çok Gözetilen Ulus (MFN) Muamelesi Kuralı İhlalleri

GATT 1994 tahtındaki en çok gözetilen ulus muamelesi ihlalleri, kuralın doğası gereği DTÖ üyelerinin belli bir kısmına diğerlerine nazaran farklı bir muamele uygulanmasından veya bir DTÖ üyesine uygulanan muamelenin diğer bir DTÖ üyesine uygulanmamasından ortaya çıkmaktadır. Kuralın GATT 1994'ün 1. maddesinde belirtildiği üzere benzer mallar bakımından koşulsuz olarak uygulanması gereği de müteakip bölümlerde bahsedildiği üzere içtihatlarda sıklıkla vurgulanmıştır. Ayrıca MFN kuralı ihlallerinin kimi zaman GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmalarındaki yükümlülükler ile beraber değerlendirildiği de görülmektedir. Örneğin, *ABD – Kümes Hayvanları (Çin)* davasında MFN kuralının ihlali, SPS alanına giren tedbirler ile bağlantılı olarak tespit edilmiştir.³²⁴ Aşağıda MFN kuralı ihlallerine, ihlal teşkil eden uygulamaya göre kategorizasyon yapılmak suretiyle değinilecektir.

3.2.3.1 Vergi Avantajları/Muafiyetleri

Belirli bir ülke lehine uygulanan vergisel avantaj ve muafiyetlerin, benzer bir mal açısından diğer DTÖ üyelerine koşulsuz olarak uygulanmaması, kural olarak MFN kuralının ihlalini teşkil etmektedir. *Endonezya – Arabalar* davalarında panel, AT, Japonya ve ABD'nin Endonezya'ya karşı yaptığı şikâyetler üzerine, sağlanan vergi avantajları/muafiyetleri yönünden MFN kuralını değerlendirmiştir.³²⁵ Bu davalarda Endonezya'nın bazı otomotiv parçaları bakımından Güney Kore mallarına uyguladığı ithalat vergi avantajlarını (resim ve satış vergisi muafiyetlerini), benzer mallar açısından şikâyetçi DTÖ üyelerine koşulsuz olarak uygulamamasının, kuralın ihlalini teşkil ettiği değerlendirilmiştir.³²⁶

3.2.3.2 Farklı Lisanslama Uygulamaları

³²⁴ Panel Raporu, *United States – Certain Measures Affecting Imports of Poultry from China*, WT/DS392/R, kabul tarihi 25 Ekim 2010, DSR 2010:V, 1909, para. 7.433-7.441.

³²⁵ Panel Raporu, *Indonesia – Certain Measures Affecting the Automobile Industry*, WT/DS54/R, WT/DS55/R, WT/DS59/R, WT/DS64/R and Corr.1 and 2, kabul tarihi 23 Temmuz 1998, and Corr. 3 and 4, DSR 1998:VI, 2201.

³²⁶ *ibid*, para. 14.137-14.148.

MFN kuralı ihlalleri, belirli DTÖ üyelerine münhasıran uygulanan lisanslama gerekliliklerinden de doğabilmektedir. İthalat lisanslama prosedürlerinin bazı DTÖ üyeleri için diğer DTÖ üyelerine kıyasla daha zor bir prosedüre bağlanması (veya bu lisansların bazı DTÖ üyelerine hiç sağlanmaması), kural olarak MFN kuralını ihlal eden bir uluslararası ticaret engeli teşkil etmektedir. Örneğin, Ekvador, Guatemala, Honduras, Meksika ve ABD'nin AT'ye karşı şikâyeti sonucu açılan *AT-Muzlar III* davalarında AT'nin ithalat lisanslama prosedürleri ele alınmıştır.³²⁷ Bu davalar neticesindeki kararlarda, AT tarafından uygulanan bazı ithalat lisanslama prosedürlerinin, münhasıran bazı ülkeler bakımından uygulanırken şikâyetçi Amerika kıtası ülkeleri bakımından uygulanmamasının, MFN kuralının ihlalini teşkil ettiği tespiti yapılmıştır.³²⁸

3.2.3.3 Farklı Tarife Oranı Kotası Uygulamaları

Kural olarak aynı statüde muamele edilmesi gereken DTÖ üyelerine geçerli bir dayanak olmaksızın farklı tarife oranı kotalarının uygulanması, MFN kuralının ihlaline yol açmaktadır. Yukarıda bahsedilen *AT-Muzlar III* davalarının ABD ve Ekvador'un şikâyetleriyle DSU'nun 21/5. maddesi tahtında devamını teşkil eden yargılamalarda, belirli ülkelere muzlar bakımından geçerli bir sebebe dayanmaksızın daha lehte tarife oranı kotalarının uygulanması nedeniyle MFN kuralı ihlali tespit edilmiştir.³²⁹

327 Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Ecuador*, WT/DS27/R/ECU, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:III, 1085, para. 7.142-7.273; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Guatemala and Honduras*, WT/DS27/R/GTM, WT/DS27/R/HND, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 695, para. 7.142-7.263; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Mexico*, WT/DS27/R/MEX, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 803, para. 7.142-7.263; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by the United States*, WT/DS27/R/USA, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 943, para. 7.142-7.263.

328 *ibid.*

329 Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Ecuador*, WT/DS27/RW/ECU, kabul tarihi 6 Mayıs 1999, DSR 1999:II, 803, para. 6.161; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of the Bananas – Second Recourse to Article 21.5 of the DSU by Ecuador*, WT/DS27/RW2/ECU, kabul tarihi 11 Aralık 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/RW2/ECU, DSR 2008:XVIII, 7329, para. 7.137-7.201; Panel Raporu, *European*

3.2.3.4 Farklı Teminat Uygulamaları

Bir DTÖ üyesine yapılan bir teminat uygulamasının, bir diğer DTÖ üyesine kıyasla daha ağır nitelik taşıması ve bir DTÖ üyesine karşı daha lehte olan teminat uygulamasının diğer bir DTÖ üyesi bakımından uygulanmaması, kural olarak MFN kuralının ihlalinin teşkil etmektedir. *ABD – Bazı AT Ürünleri* davasında AT'nin şikâyeti üzerine, ABD'nin çeşitli mallarda sadece AT'den yapılan ithalatlara yönelik olarak teminat yükümlülüklerini arttırması ihtilaf konusu edilmiştir.³³⁰ Bu artışların, malların niteliklerinden dahi bağımsız olarak, diğer ülke menşeli mallar bakımından uygulanmaksızın sadece AT menşeli mallar bakımından uygulanması nedeniyle ABD'nin MFN kuralını ihlal ettiği tespit edilmiştir.³³¹

3.2.3.5 Farklı Gümrük ve Vergi Uygulamaları

Farklı vergilendirme ve gümrük uygulamaları da MFN kuralı ihlallerine yol açan uygulamalar arasındadır. *Kolombiya – Giriş Limanları* davasında panel, Panama'nın şikâyeti üzerine Panama'dan ithal edilen mallara yönelik Kolombiya'nın giriş limanlarındaki (malların ülkeye giriş yaptığı limanlardaki) birtakım gümrük uygulama ve düzenlemelerini ele almıştır.³³² Kolombiya tarafından Panama'dan ithal edilen tekstil, giyim ve ayakkabı ürünlerine yönelik olarak, diğer DTÖ üyelerine uygulanmayan şekilde önden (mal ülkeye varmadan önce) ithalat beyanı yaptırılması uygulaması MFN kuralı bakımından dava konusu olmuştur.³³³ Mevzubahis önden ithalat beyanı yaptırılması uygulaması, hem ithalatçıların beyannameyi teyiden yerinde mal denetimi yapmasını engeller, hem de önden gümrük ve satış vergileri

Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of the Bananas – Second Recourse to Article 21.5 of the DSU by the United States, WT/DS27/RW2, kabul tarihi 11 Aralık 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/RW2/USA and Corr.1, DSR 2008:XVIII, 7761, para. 7.543-7.607.

330 Panel Raporu, *United States – Import Measures on Certain Products from the European Communities*, WT/DS165/R and Add.1, kabul tarihi 10 Ocak 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS165/AB/R, DSR 2001:II, 413.

331 *ibid*, para. 6.54.

332 Panel Raporu, *Colombia – Indicative Prices and Restrictions on Ports of Entry*, WT/DS366/R and Corr.1, kabul tarihi 20 Mayıs 2009, DSR 2009:VI, 2535.

333 *ibid*, para. 3.1(g).

tahsil edilmesi sonucunu doğurur niteliktedir.³³⁴ Sonuç olarak, Kolombiya tarafından diğer DTÖ üyelerinden ithal edilen mallara yapılmayan bu uygulamaların sadece Panama'dan ithal edilen mallara yönelik olarak yapılması, MFN kuralına aykırı bulunmuştur.³³⁵

3.2.3.6 Tarife Avantajları

Listeler ve tarifeler bağlamında sağlanan avantajların tüm DTÖ üyelerine değil de salt belirli DTÖ üyelerine uygulanması da kural olarak MFN kuralı ihlalini teşkil etmektedir. Örneğin, *AT – Tarife Tercihleri* davasında Hindistan tarafından yapılan şikâyetle, AT tarafından belirli koşullara bağlı olarak 12 adet gelişmekte olan ülkeden ithal edilen mallara avantajlı genel tarife tercihlerinin (*generalized tariff preferences*) diğer DTÖ üyelerine uygulanmaksızın tatbiki konu edilmiştir.³³⁶ AT'nin 12 adet ülkeye uyguladığı avantajlı tarifeyi, Hindistan'ın benzer mallarına uygulamamasından ötürü AT'nin, kural olarak koşulsuz şekilde uygulanması gereken MFN kuralını ihlal ettiği yönünde karar verilmiştir.³³⁷

3.2.3.7 De Facto Uygulamalar

Değinilmesi gereken bir diğer husus da, sadece *de jure* nitelikteki uygulamaların değil, *de facto* nitelikteki uygulamaların da kuralın değerlendirilmesinde dikkate alınacağıdır. Örneğin, *Kanada – Arabalar* davalarında, Japonya ve AT tarafından yapılan şikâyetler sonucu, bir ithalat resim muafiyetinin, yasada (*de jure*) değilse de uygulamada (yani *de facto* olarak) sadece, Kanadalı ithalatçılarla bağlantısı bulunan belirli bir grup ihracatçıya sağlandığı tespit edilmiş ve bu uygulama, MFN kuralının ihlali olarak değerlendirilmiştir.³³⁸ Bu doğrultuda ifade edilmelidir ki, bir DTÖ üyesinin iç hukuk kurallarında nasıl bir düzenleme

³³⁴ *ibid*, para. 7.367.

³³⁵ *ibid*.

³³⁶ Panel Raporu, *European Communities – Conditions for the Granting of Tariff Preferences to Developing Countries*, WT/DS246/R, kabul tarihi 20 Nisan 2004, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS/246/AB/R, DSR 2004:III, 1009.

³³⁷ *ibid*, para.7.55-7.60.

³³⁸ Panel Raporu, *Canada – Certain Measures Affecting the Automotive Industry*, WT/DS139/R, WT/DS142/R, kabul tarihi 19 Haziran 2000, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R, DSR 2000:VII, 3043, para. 10.31-10.50.

yapıldığına veya potansiyel ihlal riski taşıyan bir hükmün iç hukuk kurallarında yazılı olarak bulunup bulunmamasına bakılmaksızın, DTÖ üyelerinin yazılı olmayan, ancak fiilen icra edilen uygulamaları üzerinden de ihlal tespit edilmesi mümkün olabilmektedir.

3.2.4 Ulusal Muamele Kuralı İhlalleri

GATT 1994 tahtındaki ulusal muamele kuralının ihlalleri, genellikle ithal edilen malların iç piyasaya sokulduktan sonra (bir başka deyimle, gümrükte kabul edilip vergisi tahsil edilerek millileştirildikten sonra) yerli mallara göre daha avantajlı koşullara tabi tutulması sonucu gerçekleşmektedir. Bu durum ve bahsedilen avantajlı koşullar, genellikle vergilendirme ile ilgili olmakla birlikte, daha farklı şekillerde de tezahür edebilmektedir (örn. idari yükümlülükler, ek standartlar, satış koşulları, olumsuz rekabet koşulları, yerli içerik alım zorunluluğu, vb.). Aşağıda ulusal muamele kuralı ihlallerine, ihlal teşkil eden uygulamaya göre kategorizasyon yapılmak suretiyle değinilecektir.

3.2.3.1 Satış Koşulları ve Yasakları

Yerli ve ithal mallar birbirine benzer olmak kaydıyla, ithal malların iç piyasada yerli mallara kıyasen farklı ve aleyhte satış koşullarına veya yasaklarına tabi tutulması, kural olarak ulusal muamele kuralının ihlalini teşkil etmektedir. Farklı uygulamalarla benzer malların satış koşullarında ithal mallar aleyhine ulusal muamele yükümlülüğüne aykırı sonuçların yaratılması mümkündür. Bu yönden ihlallerin tespitinde önem arz eden, yerli mallara yapılan muamele değil, ithal mallara yerli mallara kıyasla daha farklı ve aleyhte uygulama yapıp yapılmadığıdır.³³⁹

339 Panel Raporu, *Korea – Measures Affecting Imports of Fresh, Chilled and Frozen Beef*, WT/DS161/R, WT/DS169/R, kabul tarihi 10 Ocak 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS161/AB/R, WT/DS169/AB/R, DSR 2001:1, 59, para. 630.

ABD – Gazolin davasında, Brezilya ve Venezuela tarafından yapılan şikâyetler üzerine ABD piyasasında satılan gazolinin satış koşulları incelenmiştir.³⁴⁰ ABD tarafından ithal gazoline, yerli gazolin için aranmayan ve DTÖ Andlaşmaları'na aykırı ek birtakım kimyasal standartlar getirilmesi nedeniyle, ithal mallar için satış koşulları bakımından yerli mallara kıyasla daha avantajsız muamele yapıldığı tespit edilmiş ve dolayısıyla ulusal muamele kuralı ihlali bulunmuştur.³⁴¹

Güney Kore – Et Üzerinde Çeşitli Tedbirler davasında, Avustralya ve ABD'nin şikâyeti üzerine Güney Kore'nin ithal ve yerli etlerin zorunlu olarak farklı dükkânlarda satılmasını düzenleyen perakende satış sistemi değerlendirilmiştir.³⁴² Bu sistem, ithal etin olağan bir şekilde dağıtımına engel teşkil ederek yerli malları kayırdığı ve ithal mallar açısından rekabeti olumsuz yönde etkilediği gerekçesiyle ulusal muamele yükümüne aykırı bulunmuştur.³⁴³

Brezilya – Sırtlı Lastikler davasında ise federal bir devlet olan Brezilya'nın eyaleti Rio Grande'nin federe kurallarla ithal sırtlı lastikleri yerli³⁴⁴ sırtlı lastiklere kıyasla farklı muameleye tabi tutarak ithal sırtlı lastiklerin satış ve pazarlamasına yönelik yasak, şart ve kısıtlamalar getirmesi, ulusal muamele kuralının ihlalini teşkil etmiştir.³⁴⁵

3.2.3.2 Yerel İçerik veya Yerli Mal Alım Zorunluluğu

Yerel (yerli) içerik zorunluluğu veya yerli mal alım zorunluluğu getiren uygulamalarda da ulusal muamele kuralının ihlalleri tespit edilmiştir. Bu uygulamalar, çeşitli şekillerde söz konusu olabilmektedir. Belirli bir malı ithal edenlere yönelik olarak, aynı veya benzer malın yerli olarak üretileninden de alma

340 Panel Raporu, *United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline*, WT/DS2/R, kabul tarihi 20 Mayıs 1996, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS2/AB/R, DSR 1996:I, 29.

341 *ibid*, para. 6.1-6.17.

342 Panel Raporu, *Güney Kore – Et Üzerinde Çeşitli Tedbirler*, *supra* not 339, para. 614-643.

343 *ibid*, para. 629-643.

344 Bu davadaki somut olayda yerli malların yanısıra bazı Güney Amerika ülkelerinin teşkil ettirdiği bir uluslararası ekonomik örgüt olan Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) üyelerine muafiyetler tanınması söz konusu olmuş ve bu muafiyetler de davaya konu olmuştur.

345 Panel Raporu, *Brezilya – Sırtlı Lastikler*, *supra* not 19, para. 7.409-7.437.

zorunluluğu getirilmesi; üretimde yerli mal kullanımına yönelik olarak birtakım teşvikler yahut vergi muafiyetleri sağlanması; bunlara örnek teşkil etmektedir.

Hindistan – Arabalar davalarında ABD ve AT'nin şikâyeti üzerine Hindistan'ın araba aksam ve yedek parçalarına yönelik uyguladığı yerli mal alım zorunlulukları uyuşmazlık konusu olmuştur.³⁴⁶ Hindistan, dava konusu ithal malların alıcısı araç üreticilerine, aynı tür yerli mallardan da belirli ölçülerde alma yükümlülüğü getirmiştir.³⁴⁷ Bu uygulama, ithal malların alımında ters yönde teşvik (*disincentive*) olduğu ve ithal mallar bakımından Hint piyasasında dezavantaj yarattığı gerekçesiyle panel tarafından ihlal olarak değerlendirilmiştir.³⁴⁸ Hindistan'ın uyguladığı yerli içerik zorunluluklarına yönelik bir başka ihlal tespiti de, *Hindistan – Güneş Hücreleri* davasında söz konusu olmuştur.³⁴⁹

Türkiye – Pirinç davasında, ABD tarafından yapılan şikâyet üzerine, Türkiye'nin, pirinç ithalatçılarına tarife oranı kotaları³⁵⁰ doğrultusunda yerli pirinç alma yükümü getirmesine yönelik uygulamalar incelenmiştir.³⁵¹ Bu bağlamda Türkiye tarafından yerli pirinç alanlara daha düşük tarife oranlarıyla ithalat yapabilme imkânı sağlanması, yerli malın kayırılarak ithal mallar bakımından farklı ve aleyhte muamele yapılması olarak değerlendirilmiş ve ulusal muamele kuralının ihlaline konu olmuştur.³⁵²

3.2.3.3 Vergilendirme

Benzer mallara dayatılan farklı vergiler vasıtasıyla yerli malların ithal mallara kıyasla kayırılması ve aleyhte muameleye tabi tutulması, DTÖ nezdindeki davalarda sıklıkla ulusal muamele kuralına aykırı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, benzer

346 Panel Raporu, *India – Measures Affecting the Automotive Sector*, WT/DS146/R, WT/DS175/R and Corr.1, kabul tarihi 5 Nisan 2002, DSR 2002:V, 1827.

347 *ibid*, para. 2.4-2.5.

348 *ibid*, para. 7.169-7.205.

349 Panel Raporu, *India – Certain Measures Relating to Solar Cells and Solar Modules*, WT/DS456/R and Add.1, kabul tarihi 14 Ekim 2016, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS456/AB/R, para. 8.1-8.3.

350 Tarife oranı kotalarına bu çalışmada Bölüm II.3.1'de detaylı olarak değinilmiştir.

351 Panel Raporu, *Turkey – Measures Affecting the Importation of Rice*, WT/DS334/R, kabul tarihi 22 Ekim 2007, DSR 2007:VI, 2151.

352 *ibid*, para. 7.227-7.241.

olmasa da birbirleriyle doğrudan rekabet içinde veya birbirlerinin yerine ikame edilebilir mallar yönünden ulusal muamele kuralının ihlali de söz konusu olabilmektedir. Bu iki durumda, ulusal muamele kuralı ihlalinin dayandığı hukuki gerekçe farklılaşmaktadır. Benzer ürünler bakımından ulusal muamele kuralı ihlallerinde GATT 1994'ün 3/2. maddesinin ilk cümlesi bağlamında ihlal söz konusu olmaktadır, rekabet içinde veya birbirlerinin yerine ikame edilebilir mallar yönünden ise GATT 1994'ün 3/2. maddesinin ikinci cümlesinin GATT 1994'ün 3/1. maddesine yaptığı yollama kanalıyla ihlal söz konusu olmaktadır.³⁵³

Japonya – Alkollü İçecekler II davalarında, Kanada, AT ve ABD'nin şikâyeti üzerine Japonya'nın içkilere yönelik uyguladığı vergiler incelenmiştir.³⁵⁴ Japonya'nın bir Japon geleneksel içkisi olan *shochu*'ya diğer içkilere kıyasla daha az vergi uygulaması, ulusal muamele yükümüne aykırı bulunmuştur.³⁵⁵ Bu davada, GATT 1994'ün 3/2. maddesinin ilk cümlesi bağlamında vergilendirmede ihlal incelemesi için üç kriter getirilmiştir: Bunlar, (i) ithal edilen ve yerli ürünün benzer nitelikte olup olmadığı, (ii) ilgili tedbirin bir “iç vergi” veya “sair iç ücretlendirme” olup olmadığı ve (iii) diğer koşullar karşılanıyorsa, ithal mala uygulanan verginin benzer yerli mala uygulanandan fazla olup olmadığı şeklindedir.³⁵⁶ Benzer olarak tasnif edilmeyen ürünler bakımından vergilendirmede ihlal incelemesi için GATT 1994'ün 3/2. maddesinin ikinci cümlesi bağlamında getirilen kriterler ise, (i) ilgili ürünlerin doğrudan rekabet halinde veya birbirinin yerine ikame edilebilir olup olmadığı ve (ii) ithal ürünlere yapılan muamelenin GATT 1994'ün 3/1. maddesinde düzenlenen ilkelere uygun olup olmadığı şeklindedir.³⁵⁷ Gerek ilgili ürünlerin benzer ürün mü, yoksa doğrudan rekabet halinde veya birbirinin yerine ikame edilebilir ürün mü olduğunun, gerekse rekabet ve ikame edilebilirlik faktörlerinin tespiti yapılırken, *Japonya – Alkollü İçecekler II* davalarında belirtildiği üzere ilgili pazardaki koşullar ve talep faktörleri önem arz etmektedir.³⁵⁸

³⁵³ Temyiz Mercii Raporu, *Japonya – Alkollü İçecekler II*, *supra* not 121, s. 25.

³⁵⁴ Panel Raporu, *Japan – Taxes on Alcoholic Beverages*, WT/DS8/R, WT/DS10/R, WT/DS11/R, kabul tarihi 1 Kasım 1996, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS8/AB/R, WT/DS10/AB/R, WT/DS11/AB/R, DSR 1996:I, 125.

³⁵⁵ *ibid*, para. 6.11-6.35.

³⁵⁶ *ibid*, para. 6.19.

³⁵⁷ *ibid*, para. 6.28.

³⁵⁸ *ibid*, para. 6.22; Temyiz Mercii Raporu, *Japonya – Alkollü İçecekler II*, *supra* not 121, s.25.

Kanada – Süreli Yayınlar, Endonezya – Arabalar, Güney Kore – Alkollü İçecekler, Şili – Alkollü İçecekler, Kanada – Arabalar, Meksika – Alkolsüz İçecek Vergileri, Çin – Araba Parçaları, Tayland – Sigaralar, Filipinler – Damıtılmış Alkollü İçkiler davalarında da, ithal ürünlere yerli ürünlere kıyasla daha çok vergi uygulanması veya ithal ürünlere, yerli ürünlere kıyasla farklı ve aleyhte birtakım vergi uygulamalarının³⁵⁹ yapılması,³⁶⁰ ulusal muamele yükümünün ihlali olarak değerlendirilmiştir.³⁶¹ Burada belirtilmelidir ki, sadece doğrudan vergilendirme uygulamaları değil, GATT 1994’ün 3/2. maddesinde de belirtildiği üzere, dolaylı olarak farklı ve aleyhte vergilendirme sonucuna yol açan vergilendirme uygulamaları da ihlal konusu oluşturabilmektedir.³⁶²

ABD tarafından yapılan şikâyet üzerine görülen *Meksika – Alkolsüz İçecek Vergileri* davasında, vergilendirmenin yanı sıra, Meksika’nın çeşitli defter ve kayıt tutma ve de beyanname verme uygulamaları da dava konusu edilmiştir.³⁶³ Meksika tarafından bazı ithal mallar bakımından yerli mallara kıyasla daha farklı defter ve kayıt tutma ve beyanname verme yükümlülüklerinin getirilmesinin ulusal muamele kuralını ihlal ettiği karar altına alınmıştır.³⁶⁴

359 Vergi uygulamaları kavramı, genel nitelikli olarak anlaşılmalıdır. Burada sadece bir verginin tahakkuku değil, sair isimlerle tahakkuk ettirilen vergisel nitelikli ücretler, farklılaşan vergi muafiyetleri/istisnaları da bu kapsam dahilinde anlaşılmalıdır.

360 Tekrar ifade etmek gerekir ki, burada bahsedilen vergiler, gümrük vergileri değildir. Hatırlanacağı üzere ulusal muamele yükümü, malların iç piyasaya girmesinden (yani gümrük vergileri tahakkuk edildikten) sonra başlıyor olup, çeşitli davalarda farklı vergi tipleri konu edilmiştir.

361 Panel Raporu, *Canada – Certain Measures Concerning Periodicals*, WT/DS31/R and Corr.1, kabul tarihi 30 Temmuz 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS31/AB/R, DSR 1997:I, 481; Panel Raporu, *Endonezya – Arabalar*, *supra not* 325; Panel Raporu, *Korea – Taxes on Alcoholic Beverages*, WT/DS75/R, WT/DS84/R, kabul tarihi 17 Şubat 1999, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS75/AB/R, WT/DS84/AB/R, DSR 1999:I, 44; Panel Raporu, *Chile – Taxes on Alcoholic Beverages*, WT/DS87/R, WT/DS110/R, kabul tarihi 12 Ocak 2000, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS87/AB/R, WT/DS110/AB/R, DSR 2000:I, 303; Panel Raporu, *Kanada – Arabalar*, *supra not* 338; Panel Raporu, *Mexico – Tax Measures on Soft Drinks and Other Beverages*, WT/DS308/R, kabul tarihi 24 Mart 2006, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS308/AB/R, DSR 2006:I, 43; Panel Raporları, *China – Measures Affecting Imports of Automobile Parts*, WT/DS339/R / WT/DS340/R / WT/DS342/R / and Add.1 and Add.2, kabul tarihi 12 Ocak 2009, onayan (WT/DS339/R) ve tadil eden (WT/DS340/R, WT/DS342/R) Temyiz Mercii Raporları WT/DS339/AB/R, WT/DS340/AB/R, WT/DS342/AB/R, DSR 2009:I, 119-DSR 2009:II, 625; Panel Raporu, *Thailand – Customs and Fiscal Measures on Cigarettes from the Philippines*, WT/DS371/R, kabul tarihi 15 Temmuz 2011, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS371/AB/R; Panel Raporları, *Philippines – Taxes on Distilled Spirits*, WT/DS396/R, WT/DS403/R, kabul tarihi 20 Ocak 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporları WT/DS396/AB/R, WT/DS403/AB/R, DSR 2012:VIII, 4271.

362 Panel Raporu, *Meksika – Alkolsüz İçecek Vergileri*, *supra not* 361, para. 8.152, 8.157.

363 Panel Raporu, *Meksika – Alkolsüz İçecek Vergileri*, *supra not* 361.

364 *ibid*, para. 8.102-8.122.

Arjantin – Hayvan Derileri ve Deri davasında, AT tarafından yapılan şikâyet üzerine, ithal ve yerel malların farklı oranlarda vergilendirilmesinden ziyade, salt ithal mallara yönelik olarak mal henüz gümrüklerde iken önden (avans) vergi tahsilatı³⁶⁵ uygulanması konu edilmiştir.³⁶⁶ Arjantin'in önden vergi tahsilatı düzenlemeleri farklı yönlerden detaylı olarak değerlendirilerek GATT 1994'ün 3/2. maddesinin birinci cümlesi yönünden ulusal muamele kuralına aykırı bulunmuştur.³⁶⁷ Panelin bu davada bir önemli tespiti ise şu olmuştur: Vergilendirme oranları arasında fark olmasa ve önden ödenen vergilerin nihai olarak tahakkuk edecek vergi ödemelerinden mahsup edilmesi durumu söz konusu olsa dahi; ithal mallar için verginin avans şeklinde önden tahsilinin, ödeyenler bakımından (i) faiz kaybı veya (ii) borç finansmanı maliyeti oluşturacağı; bu durumun da ithal mallar bakımından haksız dezavantaj teşkil edeceği ve ulusal muamele yükümüne aykırı olacağı tespit edilmiştir.³⁶⁸

Meksika – Alkolsüz İçecek Vergileri ve Arjantin – Hayvan Derileri ve Deri içtihatları doğrultusunda ifade edilmelidir ki, vergilendirmede ulusal muamele yükümünün ihlali, sadece farklı vergi oranları vasıtasıyla meydana gelmemektedir. Vergi oranları aynı olsa dahi, verginin tahsil ve beyan usullerinde, fer'i nitelikteki maliyetlerde veya defter ve kayıt tutulmasında ithal mallara yerli mallara kıyasla farklı ve aleyhte şekilde uygulamalar yapılması da ulusal muamele kuralının ihlalini teşkil edebilecektir.

3.2.3.4 İdari Prosedürler

DTÖ üyelerince kendi iç hukuklarında düzenlenen idari prosedürlerle bağlantılı olarak getirilen yükümlülüklerin, DTÖ Andlaşmaları'na uygun geçerli bir gerekçe olmaksızın ithal mallara yerli mallara kıyasla farklı ve aleyhte muamelede bulunulması sonucuna yol açması halinde de ulusal muamele kuralının ihlali söz konusu olabilmektedir.

365 Burada mevzubahis vergi, gümrük vergisi değil, malların iç piyasaya girmesinden sonra alınacak olan katma değer vergisi ve gelir vergisi gibi vergilerin avans şeklinde önden alınmasıdır.

366 Panel Raporu, *Arjantin – Hayvan Derileri ve Deri*, *supra* not 139.

367 *ibid*, para. 11.128-11.284.

368 *ibid*, para. 11.174-11.191.

ABD, AT ve Kanada tarafından yapılan şikâyetler üzerine açılan *Çin – Araba Parçaları* davalarında Çin'in araba üreticilerine ithal araba parçaları için uygulamakta olduğu ve yerli araba parçalarından farklılaşan birtakım ek idari gereklilikler ve yükümlülükler değerlendirilmiştir.³⁶⁹ Araç üreticileri için külfetli, karmaşık ve maliyet artırıcı nitelikte olan ve sadece ithal araba parçaları bakımından uygulanan bu idari yükümlülüklerin, yerli malları kayırdığı ve ithal mallara farklı ve aleyhte muamelede bulunduğu tespit edilmiş ve bu yükümlülüklerin uygulanması, ulusal muamele yükümünün ihlali olarak değerlendirilmiştir.³⁷⁰

AT – Muzlar III davalarında ise AT'nin bazı Orta ve Güney Amerika ülkelerinden ithal edilen muzlar ile ilişkili bazı ithalat lisansları uyumsuzluk konusu edilmiştir; AT'nin ithalat sonrası dönem ve süreçler bakımından şikâyetçi ülkelerden ithal malların alımına aleyhte yönde sonuçlar bağlayan birtakım ithalat lisanslama prosedürleri, ihlal tespitine konu olmuştur.³⁷¹

3.2.5 Taviz Listeleri İhlalleri

Daha evvel belirtildiği üzere, GATT 1994 tahtında DTÖ üyelerinin her birinin uygulayacakları tavizleri ve tarifeleri açıklıkla belirten bağlayıcı taviz listeleri bulunmaktadır. GATT 1994'ün eklerinde ortaya konulan ve müzakereler sonucu karşılıklı olarak akdedilerek yürürlüğe girmiş ve DTÖ üyeleri bakımından taahhüt niteliğinde bulunan taviz listelerine, DTÖ üyeleri tarafından riayet edilmelidir. Taviz listelerine yönelik genel kurallar GATT 1994'ün 2. maddesi tahtında düzenlenmiştir. Bu kurallara ve taviz listelerine riayet edilmediği durumlarda DTÖ nezdindeki

369 Dava konusu idari gereklilikler, değerlendirme, kayıt, teminat, gümrük izinleri, teyit başvurusu vb. yerine getirilmesi zorunlu birtakım idari prosedürlerdir – bkz. Panel Raporları, *Çin – Araba Parçaları*, *supra* not 361, para. 7.39-7.69.

370 *ibid*, para. 7.264-7.272.

371 Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Ecuador*, WT/DS27/R/ECU, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:III, 1085, para. 7.142-7.273; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Guatemala and Honduras*, WT/DS27/R/GTM, WT/DS27/R/HND, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 695, para. 7.142-7.263; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Mexico*, WT/DS27/R/MEX, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 803, para. 7.142-7.263; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by the United States*, WT/DS27/R/USA, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 943, para. 7.142-7.263.

uyuşmazlıklarda çeşitli kereler ihlal kararları söz konusu olmuştur. Taviz listelere ilişkin ihlaller, aşağıda konu başlıklarına göre kategorizasyon yapılmak suretiyle incelenecektir.

3.2.3.1 Fazladan Vergilendirme ve Mali Yükümlülükler

Taviz listelerinde öngörülen ve taahhüt edilen oranları aşan vergilerin veya bu listelerde öngörülmeven vergi tiplerinin uygulanması, DTÖ içtihatlarında sıklıkla taviz listelerine yönelik kuralların ihlaline yol açmıştır.

AT – Muzlar III (Madde 21.5 – Ekvador II) davasında, Ekvador'un AT'ye yaptığı muz ihracatı bakımından AT taviz listelerine kıyasla fazlalık teşkil eden gümrük vergilerinin konulması, GATT 1994'ün 2. maddesine aykırı bulunmuştur.³⁷² *Arjantin – Tekstil ve Giyim* davasında ise temyiz mercii, taviz listelerinde bahsi geçen vergilerden farklı vergi tiplerinin uygulanmasının, taviz listelerinde belirtilen olağan vergilendirme oranları aşıldığı sürece, GATT 1994'ün 2. maddesine aykırılık teşkil ettiğini ifade etmiştir.³⁷³ Benzer yaklaşımlar, daha sonra *Hindistan – Ek İthalat Vergileri* davasında da kabul görmüş ve temyiz mercii, panel kararını bozarken, hem ithalat ile ilişkili vergiler taviz listelerinde geçen oranları aştıklarında, hem de farklı vergi tipleri uygulandığında taviz listelerinde belirtilen olağan vergilendirme oranları aşıldığı sürece GATT 1994'ün 2. maddesine aykırılığın söz konusu olacağını ifade etmiştir.³⁷⁴ *Kolombiya – Tekstil* davasında da bir cumhurbaşkanlığı kararnamesi vasıtasıyla bazı tekstil ürünlerine ve ayakkabılara konulan bağlı tarife oranını aşan gümrük vergileri ihlal konusu olmuştur.³⁷⁵ Daha güncel bir dava olan *Rusya – Tarife Muamelesi* davasında da DTÖ üyelerinin bağlı oldukları tarife oranlarını önemsiz (*de*

372 Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas – Second Recourse to Article 21.5 of the DSU by Ecuador*, WT/DS27/RW2/ECU, kabul tarihi 11 Aralık 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/RW2/ECU, DSR 2008:XVIII, 7329, para. 7.498.

373 Temyiz Mercii Raporu, *Argentina – Measures Affecting Imports of Footwear, Textiles, Apparel and Other Items*, WT/DS56/AB/R and Corr.1, kabul tarihi 22 Nisan 1998, DSR 1998:III, 1003, para. 55.

374 Temyiz Mercii Raporu, *India – Additional and Extra-Additional Duties on Imports from the United States*, WT/DS360/AB/R, kabul tarihi 17 Kasım 2008, DSR 2008:XX, 8223, para. 251.

375 Panel Raporu, *Colombia – Measures Relating to the Importation of Textiles, Apparel and Footwear*, WT/DS461/R and Add.1, kabul tarihi 22 Haziran 2016, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS461/AB/R; DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 193.

minimis) oranlarda dahi aşmasının GATT 1994'ün 2. maddesine aykırı olacağı belirtilmiş ve Rusya'nın çeşitli mallar yönünden uyguladığı tarifeler yönünden ihlal tespit edilmiştir.³⁷⁶

Vergilendirmenin yanı sıra, teminat yükümlülükleri ve farklı şekillerde veya adlandırmalarla maruz kalınan ücretler de ihlal konusu olabilmektedir. *ABD – Bazı AT Ürünleri* davasının panel raporunda, her ne kadar bu raporun GATT 1994'ün 2. maddesi ile ilgili tespitleri daha sonra temyiz mercii tarafından usuli sebeplerle bozulmuş olsa da,³⁷⁷ talep edilen ek teminatlar ve bu ek teminatların yarattığı faiz, harç ve giderler de taviz listelerinde öngörülene kıyasla ek mali yükümlülükler yarattığı gerekçesiyle GATT 1994'ün 2. maddesine aykırı bulunmuştur.³⁷⁸ *Dominik Cumhuriyeti – Sigara İthalat ve Satışı* davasında, Dominik Cumhuriyeti'nin ekonomik durumunun dengelenmesi gerekçe gösterilerek ithalatlarda devletçe ithal malın CIF bedelinin %2'si oranında muvakkat bir ek bedelin alınması ve de yabancı para birimi çevrimi için ithal mallara münhasır bir ücret alınması, Dominik Cumhuriyeti'nin taviz listelerinde öngörüleni aşan nitelikte bir vergilendirme teşkil ettiği için GATT 1994'ün 2. maddesine aykırı bulunmuştur.³⁷⁹ *Kanada – Süt Ürünleri* davasında, süt ürünlerinde şahsi kullanıma yönelik ithalatlar bakımından konulan ve her bir ithalat bakımından ithalat değer tutarını 20 Kanada Doları ile sınırlayan tedbir de, Kanada'nın taviz listelerinde yer almadığı için GATT 1994'ün 2. maddesinin ihlalini teşkil etmiştir.³⁸⁰

376 Panel Raporu, *Russia – Tariff Treatment of Certain Agricultural and Manufacturing Products*, WT/DS485/R, Corr.1, Corr.2, and Add.1, kabul tarihi 26 Eylül 2016; DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 197.

377 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Import Measures on Certain Products from the European Communities*, WT/DS165/R, kabul tarihi 10 Ocak 2001, DSR 2001:I, 373, para. 98-105.

378 Panel Raporu, *ABD – Bazı AT Ürünleri*, *supra* not 330, para. 6.55-6.73.

379 Panel Raporu, *Dominican Republic – Measures Affecting the Importation and Internal Sale of Cigarettes*, WT/DS302/R, kabul tarihi 19 Mayıs 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS302/AB/R, DSR 2005:XV, 7425, para. 7.11-7.155.

380 Panel Raporu, *Canada – Measures Affecting the Importation of Milk and the Exportation of Dairy Products*, WT/DS103/R, WT/DS113/R, kabul tarihi 27 Ekim 1999, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS103/AB/R, WT/DS113/AB/R, DSR 1999:VI, 2097, para. 7.146-7.156; Temyiz Mercii Raporu, *Canada – Measures Affecting the Importation of Milk and the Exportation of Dairy Products*, WT/DS103/R, WT/DS113/R, kabul tarihi 27 Ekim 1999, DSR 1999:V, 2057, para. 125-143.

3.2.3.2 Sınıflandırma

Birtakım davalarda temel uyuşmazlık noktası, malların sınıflandırmasıyla (kategorizasyon) ilişkili olmuştur. Malın GTİP numarası ile gösterilen sınıflandırma, taviz listelerinin farklı mallar açısından farklı düzenlemeler getirmesi nedeniyle önem arz etmektedir; zira ithalatla ilişkili vergilendirme ve idari uygulamalar, malın sınıfına göre değişkenlik göstermektedir. Bu doğrultuda da bir mal grubunun idare uygulamalarındaki sınıflandırılması ile diğer menfaat sahipleri nezdindeki sınıflandırması farklılaştığında ve ithal mallar ile ilişkili olarak dezavantajlı olduğu düşünülen bir durum oluştuğunda, uyuşmazlık doğmaktadır. Uyuşmazlık konusu mallar idarece yanlış sınıflandırıldıysa ve bu yanlış sınıflandırma fazla vergilendirme veya aleyhte uygulamalarla sonuçlandıysa, GATT 1994'ün 2. maddesinin ihlali söz konusu olmaktadır.

Çin – Araba Parçaları davasında, bazı otomobil parçalarının ithalatında, Çin'in taviz listelerinde otomobil parçaları için öngörülen vergilendirme oranları yerine Çin'in tamamlanmış motorlu taşıtlar için öngörülen farklı bir sınıflandırma kullanması ve bu suretle otomobil parçaları için öngörülen taviz listesi tarifesini aşan miktarda vergilendirmenin yapılması GATT 1994'ün 2. maddesine aykırı bulunmuştur.³⁸¹

AT – Tavuk Parçaları davalarında ise AT'nin Brezilya ve Tayland'dan ithal edilen belirli tuzlanmış, kemiksiz ve kesilmiş parça tavuk ürünlerine uyguladığı tarife sınıflandırması uyuşmazlık konusu edilmiştir.³⁸² Daha önce farklı bir sınıflandırma (tuzlanmış tavuk eti sınıfının alt kollarından GTİP 0210.90.20) doğrultusunda daha düşük tarifeler uygulanan tavuk ürünlerine, AT tarafından yeni bir GTİP sınıflandırması (dondurulmuş tavuk eti sınıfının alt kollarından GTİP 0207.41.10) çerçevesinde daha yüksek tarife uygulanınca uyuşmazlık doğmuştur.³⁸³ Başka bir

³⁸¹ Panel Raporları, *Çin – Araba Parçaları*, *supra* not 361, para. 7.369-7.612.

³⁸² Panel Raporu, *European Communities – Customs Classification of Frozen Boneless Chicken Cuts, Complaint by Brazil*, WT/DS269/R, kabul tarihi 27 Eylül 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS269/AB/R, WT/DS286/AB/R, DSR 2005:XIX, 9295; Panel Raporu, *European Communities – Customs Classification of Frozen Boneless Chicken Cuts, Complaint by Thailand*, WT/DS286/R, kabul tarihi 27 Eylül 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS269/AB/R, WT/DS286/AB/R, DSR 2005:XX, 9721.

³⁸³ *ibid*, para. 2.1-2.41, 3.1-3.3.

anlatımla, dava konusu olayda, daha önce daha düşük tarife oranlarına sahip “tuzlanmış tavuk eti” ana başlığında değerlendirilen ürünlerin daha yüksek tarifeli “dondurulmuş tavuk eti” ana başlığında değerlendirilmeye başlanarak daha yüksek gümrük vergileri tahsil edilmesi uyumsuzluk doğurmuştur. Kararda ilgili AT düzenlemeleri ve sınıflandırmayla ilişkili tanım, tabir ve unsurlar, VCLT yorum kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.³⁸⁴ Nihayetinde, “tuzlanmış tavuk eti” olarak nitelenebilecek ürünlerin farklı ve yanlış bir kategorizasyonla yüksek tarifeye tabi tutulması AT'nin taviz listelerine ve GATT 1994'ün 2. maddesine aykırı bulunmuştur.³⁸⁵

Benzer bir kategorizasyon problemi, Tayvan,³⁸⁶ ABD ve Japonya'nın açtığı *AT – Bilişim Teknolojisi Ürünleri* davalarında da söz konusu olmuştur.³⁸⁷ AT'nin Bilgi Teknolojisi Andlaşması kapsamında tarifesiz olarak sınıflandırması gereken çeşitli teknolojik ürünleri, tarifeye tabi olacak şekilde yanlış sınıflandırmasına yol açan düzenlemeleri neticesinde, AT tarafından taviz listelerinde öngörülen oranları aşan vergilendirme uygulamaları yapılmış ve bu uygulamalar, taviz listelerine aykırı ve GATT 1994'ün 2. maddesinin ihlali olarak kabul edilmiştir.³⁸⁸

3.2.6 Nicel Kısıtlamalarla İlgili İhlaller

Nicel kısıtlamalarla ilgili ihlaller, genel itibariyle GATT 1994'ün 11. maddesi tahtında kural olarak yasaklanmış olan; ithalatta miktar kısıtlamalarının ve ithalat yasaklarının uygulanmasından ve de GATT 1994'ün 13. maddesi tahtında bu kısıtlamaların ayrımcılığa yol açacak şekilde yönetiminden ortaya çıkmaktadır. Aşağıda bu ihlaller, konuya göre kategorize edilerek incelenecektir.

³⁸⁴ *ibid*, para. 7.104-7.424.

³⁸⁵ *ibid*, para. 7.425-7.427.

³⁸⁶ DTO nezdinde “*Chinese Taipei*” ismiyle anılan ve uluslararası düzlemde Çin ile olan ihtilaf nedeniyle diplomatik tanınma problemleri yaşayan bu ülke, Türkiye’de genellikle “*Tayvan*” adıyla anılmaktadır.

³⁸⁷ Panel Raporları, *European Communities and its member States – Tariff Treatment of Certain Information Technology Products*, WT/DS375/R, WT/DS376/R, WT/DS377/R, kabul tarihi 21 Eylül 2010, DSR 2010:III, 933-DSR 2010:IV, 1567.

³⁸⁸ *ibid*, Bölüm VII.

3.2.3.1 Genel Olarak İthalatta Nicel Kısıtlamalar

GATT 1994'ün 11. Maddesinde düzenlenen ithalat üzerindeki nicel kısıtlama yasağının kapsamı DTÖ içtihatlarında son derece geniş tutulmuştur. *Hindistan – Arabalar* davasında GATT 1994'ün 11. maddesinin kapsamını değerlendiren panel, ithalatlar üzerinde veya ithalatlarla bağlantılı olarak empoze edilen her türlü sınırlamanın 11. maddenin anlamı dahilinde ithalat üzerinde kısıtlama teşkil ettiği sonucuna varmıştır.³⁸⁹ DTÖ nezdinde görülen çok sayıda davada, çeşitli DTÖ üyeleri tarafından çeşitli mallar üzerinde iç hukuk kapsamında uygulanan ithalat kısıtlama ve yasakları, nicel kısıtlama yasağı kuralının ihlalini teşkil etmiştir.³⁹⁰ Bu bağlamda DTÖ Andlaşmaları'na uygun olan bir tedbir alınmadığı müddetçe, malların diğer DTÖ üyelerinden ithalat miktarlarına yönelik olarak getirilen her türlü kısıtlamanın yahut genel veya kısmi ithalat yasaklarının kural olarak nicel kısıtlama yasağının kapsamına gireceğini ifade etmek mümkündür.

3.2.3.2 Coğrafi Kısıtlamalar

Bir nicel ithalat kısıtlamasının belli bir bölgeye veya alana münhasır olması, onun kural olarak hukuka aykırı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Başka bir deyişle, sadece belirli bir bölgeye ithalat yapılmasına izin verilerek diğer bölgeler yönünden kısıtlama getirilmesi kural olarak hukuka uygun değildir. Örneğin, *Kolombiya – Giriş Limanları* davasında, Kolombiya'nın sadece iki şehrinin (Bogota ve Barranquilla) limanları haricinde Panama'dan ve Colon Serbest Bölgesi'nden ayakkabı, tekstil ve giyim ürünleri ithal edilmesine yönelik yasak getirmesi, Panama'nın şikâyeti üzerine nicel kısıtlama olarak tespit edilmiş ve ihlal olarak değerlendirilmiştir.³⁹¹ Kolombiya'nın sadece iki limanında bu malların ithalatını

³⁸⁹ Panel Raporu, *Hindistan – Arabalar*, *supra* not 346, para. 7.265.

³⁹⁰ *ibid*; Panel Raporu, *Kanada – Süreli Yayınlar*, *supra* not 361; Panel Raporu, *Türkiye – Tekstil*, *supra* not 134; Panel Raporu, *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Malaysia*, WT/DS58/RW, kabul tarihi 21 Kasım 2001, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS58/AB/RW, DSR 2001:XIII, 6529; Panel Raporu, *India – Quantitative Restrictions on Imports of Agricultural, Textile and Industrial Products*, WT/DS90/R, kabul tarihi 22 Eylül 1999, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS90/AB/R, DSR 1999:V, 1799; Panel Raporu, *Brezilya – Sırtlı Lastikler*, *supra* not 19; Panel Raporu, *ABD – Kümes Hayvanları (Çin)*, *supra* not 324; DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 19, 21, 30, 40, 62, 137, 162.

³⁹¹ Panel Raporu, *Kolombiya – Giriş Limanları*, *supra* not 332, para. 7.209-7.275.

kabul etmesi ve diğer limanlarında bu malların ithalatını yasaklaması; başka bir deyişle coğrafi bir kısıtlama getirmesi, nicel kısıtlama yasağı kuralının ihlali olarak kabul görmüştür.

3.2.3.3 Tarife Oranı Kotaları

Nicel kısıtlamaların DTÖ Andlaşmaları sisteminde kural olarak cevaz verilen tarife oranı kotaları³⁹² doğrultusunda getirildiği çeşitli durumlarda ise nicel kısıtlamaların ayrımcı olarak yönetilmesini yasaklayan GATT 1994'ün 13. maddesi yönünden ihlaller söz konusu olmuştur. Bu ihlaller genellikle, ülkelerin taviz listelerinde belirlenen tarife oranı kotalarından doğan kısıtlamaların keyfi veya belirli ithal mallar bakımından dezavantaj yaratacak şekilde uygulamasından ileri gelmektedir. GATT 1994'ün 13. maddesinin ihlalleri, *AT – Muzlar III* davalarında detaylı olarak ele alınmış ve AT'nin tarife oranı kotası tahsislerinde şikâyetçi ülkeler aleyhine ayrımcı uygulamalar gerçekleştirdiği gerekçesiyle ihlal tespit edilmiştir.³⁹³

3.2.3.4 Dolaylı Kısıtlamalar

Nicel kısıtlamalara doğrudan doğruya değil de dolaylı olarak yol açan bir kısım uygulamalar da yasak kapsamında ihlal olarak değerlendirilmiştir. DTÖ nezdindeki davalar incelendiğinde, ihale yönetimi, stoklama, lisanslama, ithalat izin süreçleri gibi bazı uygulamaların, doğrudan doğruya bir nicel kısıtlama düzenlemesi ihtiva etmemekle beraber, sonuçları itibarıyla nicel kısıtlamalara mahal verdiği görülmektedir. Bu nedenden ötürü bu tür uygulamalar, nicel kısıtlama yasağının ihlali olarak değerlendirilmişlerdir.

³⁹² Tarife oranı kotalarına bu çalışmada Bölüm II.3.1'de detaylı olarak değinilmiştir.

³⁹³ Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Ecuador*, WT/DS27/R/ECU, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:III, 1085, para. 7.64-7.127; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Guatemala and Honduras*, WT/DS27/R/GTM, WT/DS27/R/HND, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 695, para. 7.64-7.127; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Mexico*, WT/DS27/R/MEX, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 803, para. 7.64-7.127; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by the United States*, WT/DS27/R/USA, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 943, para. 7.64-7.127.

Örneğin *Hindistan – Nicel Kısıtlamalar* davasında, Hindistan'ın (i) belirli şartların yerine getirilmesiyle otomatik olarak bir ithalat izninin verilmesi gereğini yerine getirmeyen, (ii) bazı ithalatların münhasıran belirli idari kurumlar kanalıyla yapılmasını öngören ve bu ithalatların başkaları tarafından yapılmasını ilgili idari kurumun onayına tabi tutan, (iii) ithalat izinlerini genellikle sadece ilgili ürünün fiili kullanıcılarına sağlayan ve (iv) idareye geniş bir takdir yetkisi ve keyfiyet tanıyan ithalat izin sistemi, dolaylı olarak nicel kısıtlama sonucuna yol açmak suretiyle nicel kısıtlama yasağının ihlalini teşkil etmiştir.³⁹⁴ Bu doğrultuda belirtilmelidir ki, ithalat izin süreçlerinin idarenin geniş bir biçimde takdir ve keyfiyetine dayalı olması, bu takdir ve keyfiyetin doğası itibariyle bazı ithalatların gerçekleşmesine dolaylı olarak engel teşkil etmekte ve bu doğrultuda nicel kısıtlama yasağının ihlali olarak değerlendirilmektedir.³⁹⁵

Güney Kore – Et Üzerinde Çeşitli Tedbirler davasında ise et ithalatında yetkili ve kendisine tahsisli bir ithalat kotası olan bir Güney Kore kamu iktisadi teşekkülünün (Hayvancılık Ürünleri Pazarlama Kurumu) et pazarı ve ithalatı bakımından söz konusu olan bazı uygulamaları değerlendirilmiştir.³⁹⁶ Davada, teşekkülün ithal etler için yedi ay kadar bir süreyle hiç ihaleye çıkmaması ve bu süre içinde kendi kotası bakımından ithal etlerin pazara erişimini engellemiş olmasının; ihaleye çıktığında da tahıl ile beslenen hayvanların ithal etlerini ihaleye dahil ederken ot ile beslenen hayvanların ithal etlerini ihale kapsamı dışında tutmasının; sonuç itibariyle ithalat yasakları oluşturduğu kanaatine varılmış ve de nicel kısıtlama yasağının ihlali tespit edilmiştir.³⁹⁷

3.2.7 Diğer İhlaller

Bu bölümde GATT 1994'ün yukarıda ayrı ayrı işlenen temel maddelerinin ve tamamlayıcı andlaşmalarda detaylandırılan ve ileriki kısımlarda incelenecek olan maddelerinin ihlalleri haricindeki önem arz eden bazı maddelerin ihlalleri

³⁹⁴ Panel Raporu, *Hindistan – Nicel Kısıtlamalar*, *supra* not 390, para. 5.125-5.144.

³⁹⁵ *ibid.*

³⁹⁶ Panel Raporu, *Güney Kore – Et Üzerinde Çeşitli Tedbirler*, *supra* not 339.

³⁹⁷ *ibid.*, para. 721-780.

işlenecektir. Bu ihlaller genel itibariyle GATT 1994'ün beşinci, sekizinci, onuncu, on dokuzuncu, yirminci ve yirmi dördüncü maddelerini ilgilendirmekte olup, aşağıda madde sıralamasına göre incelenecektir.

3.2.3.1 Transit İzni

GATT 1994'ün 5. maddesi, DTÖ üyelerinin uluslararası transit mal trafiğine izin verme (*freedom of transit*) yükümlülüğünü düzenlemektedir. GATT 1994'ün 5/2. maddesi uyarınca DTÖ üyeleri, diğer üyelere en uygun uluslararası transit rotası üzerinden transit geçiş yapılabilmesi özgürlüğünü tanımakla yükümlüdürler. *Kolombiya – Giriş Limanları* davasında Kolombiya tarafından sadece Panama menşeli birtakım mallara uluslararası transite geçmeden önce Kolombiya'da aktarılma (*trans-shipment*) zorunluluğu getirilmesi, en uygun rotalar üzerinden ve menşee göre ayırım yapılmaksızın uluslararası transit geçişe izin verilmesi gereğinin ihlaline sebebiyet vermiştir.³⁹⁸

3.2.3.2 İthalat ve İhracata İlişkin Ücret ve Formaliteler

GATT 1994'ün 8. maddesi, ithalat ve ihracat ile ilişkili ücret ve formaliteleri düzenlemektedir. Madde kapsamında, gümrük vergileri ve GATT 1994'ün 3. maddesi bağlamında mallar millileştikten sonra tahakkuk ettirilen vergiler haricinde, ithalat ve ihracat ile ilgili DTÖ üyelerince tahakkuk ettirilen harici ücretlerin verilen hizmetlerin takribi maliyetini aşmaması gerektiği ifade edilmektedir.

Arjantin – Tekstil ve Giyim davasında, Arjantin'in dış ticaretle ilişkili olarak sağladığı istatistik hizmetlerine yönelik olarak ithalatlar üzerinden yüzde üç oranla tahakkuk ettirdiği istatistik vergileri dava konusu edilmiştir.³⁹⁹ Arjantin'in istatistik vergisi uygulaması, tahakkuk ettirilen vergi tutarlarının, sağlanan hizmetlerin maliyetlerini aştığı gerekçesiyle GATT 1994'ün 8. maddesine aykırı bulunmuştur.⁴⁰⁰

398 Panel Raporu, *Kolombiya – Giriş Limanları*, supra not 332, para. 7.368-7.431.

399 Panel Raporu, *Argentina – Measures Affecting Imports of Footwear, Textiles, Apparel and Other Items*, WT/DS56/R, kabul tarihi 22 Nisan 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS56/AB/R, DSR 1998:III, 1033, para. 6.70-6.83.

400 *ibid.*

3.2.3.3 Ticari Uygulamaların ve Mevzuatın Yayınlanması ve Yürütülmesi

GATT 1994'ün 10. maddesi, ticari uygulamaların ve mevzuatın yayınlanmasına ve yürütülmesine yönelik hükümler getirmektedir. Bu madde, şeffaflık kuralıyla da doğrudan ilintilidir. Ticari uygulama ve mevzuatın yayınlanması ve yürütülmesinin, söz konusu maddede öngörülen usullere uygun olarak yapılmaması, çeşitli davalarda ihlal tespitlerine konu olmuştur.

Çin – Hammaddeler davasında AB'nin şikâyetiyle Çin'in çinko için uygulamakta olduğu yıllık toplam ihracat kotasını yayınlamaması ele alınmış ve bu durum, GATT 1994'ün 10/1. maddesi kapsamında derç edilmiş olan ticari düzenlemelerin hükümet ve tacirlerin haberdar edilebileceği şekilde derhal yayınlanması gereğine aykırılık teşkil etmiştir.⁴⁰¹ *AT – Bilişim Teknolojisi Ürünleri* davasında ise panel, AT'nin (i) iletişim fonksiyonlu set-üstü kutuların sınıflandırılmasına yönelik olarak ilgililerin yapılan sınıflandırmayı bilebilmesi bakımından gerekli açıklayıcı notları GATT 1994'ün 10/1. maddesine uygun şekilde yayınlamadığı ve (ii) açıklayıcı notların GATT 1994'ün 10/2. maddesine aykırı olarak resmi yayın tarihinden önce uygulamaya konulduğu gerekçeleriyle ihlal tespit etmiştir.⁴⁰² Aynı davada panel, ticari uygulama ve mevzuatın yayınlanmasının GATT 1994'ün 10/1. maddesine uygun olabilmesi için yayının, (i) hem hükümet ve tacirlerin haberdar olmasına izin verir şekilde, (ii) hem de derhal olması gerektiğine ve bu iki koşulun beraberce bulunması gerektiğine hükmetmiş ve ikisinin ayrı ayrı gerçekleştiği iki ayrı durum bakımından iki kriterin bir arada gerçekleşmediği gerekçesiyle ihlal sonucuna varmıştır.⁴⁰³

GATT 1994'ün 10/3(a) maddesi tahtında ticari mevzuatın ve de idari ve yargısal kararların idare edilmesinde ve yürütülmesinde yeknesak (*uniform*), makul (*reasonable*) ve tarafsız (*impartial*) olunması yükümlülüğü düzenlenmiştir. Bu yükümlülük, Arjantin'in iç hukuktaki birtakım gümrük kural ve uygulamaları bağlamında *Arjantin – Hayvan Derileri ve Deri* davasında değerlendirilmiştir.⁴⁰⁴

401 Panel Raporları, *Çin – Hammaddeler*, *supra* not 269, para. 7.798-7.807.

402 Panel Raporları, *AT – Bilişim Teknolojisi Ürünleri*, *supra* not 387, para. 7.994-7.1135.

403 *ibid*, para. 7.1088.

404 Panel Raporu, *Arjantin – Hayvan Derileri ve Deri*, *supra* not 139.

Gümrük denetimi işlemleri esnasında Arjantinli deri tabaklama sanayisi temsilcilerinin deri ihracatçılarına ait gizli nitelikli ticari bilgi ve verilere (örn. ihracatçının kimliği, malların nihai varış yeri ve miktarı, fiyatlama, vb. veriler) ulaşmasına cevaz veren, bu gizli nitelikli veri ve bilgilerin gizli kalmasını da garanti etmeyen bu uygulamaların GATT 1994'ün 10/3(a) maddesi bağlamında makul olmadığı sonucuna varılmıştır.⁴⁰⁵ Keza, Arjantin deri tabaklama sanayisi temsilcilerinin ve Arjantin'e deri ihraç eden ihracatçıların karşıt menfaatlere sahip kişiler olması nedeniyle mevzubahis gizli bilgi ve verilerin ifşa edilmesi sonucuna yol açan uygulamaların aynı madde bağlamında tarafsız nitelikte olmadığına da tespiti yapılmıştır.⁴⁰⁶

3.2.3.4 GATT 1994 Kapsamındaki İstisnalar

Bu başlık altında değerlendirilmesi gereken diğer önem arz eden ihlaller ise, konuları itibariyle GATT 1994 tahtındaki istisnalar⁴⁰⁷ ile bağlantılıdır. GATT 1994'ün belirli maddelerinin ihlali gerekçesiyle hakkında şikâyetle bulunulan DTÖ üyeleri, bazı uyuşmazlıklarda söz konusu istisnaları savunmalarında öne sürmekte ve konunun istisnalar kapsamında değerlendirilmesini talep etmektedir. Savunmalarda ileri sürülen ve davalar kapsamında değerlendirilen istisnalar, genel itibariyle GATT 1994'ün ödemeler dengesine dair hükümler getiren 18., genel istisnaları düzenleyen 20. ve bölgesel ticaret andlaşmalarını düzenleyen 24. maddeleri ile bağlantılı olmuştur.

3.1.5.4.1 Bölgesel Ticaret Andlaşmaları

GATT 1994'ün 24. maddesinin detaylı olarak incelendiği *Türkiye – Tekstil* davasında, Hindistan'ın şikâyeti üzerine Türkiye'nin, uygulanmasına gerekçe olarak AT ile o dönem yeni girmiş olduğu gümrük birliğinin kurallarını gösterdiği nicel ithalat kısıtlamaları ele alınmıştır.⁴⁰⁸ Söz konusu davada, Türkiye'nin gümrük birliği

⁴⁰⁵ *ibid*, para. 11.86-11.94.

⁴⁰⁶ *ibid*, para. 11.95-11.101.

⁴⁰⁷ GATT 1994 kapsamındaki istisnalara ilişkin genel anlatımlara daha önce bu çalışmada Bölüm II.3.1'de detaylı olarak yer verilmiş olup, bu bölümde konu ile ilgili ihlaller ve içtihatlar daha yakından incelenmektedir.

⁴⁰⁸ Panel Raporu, *Türkiye – Tekstil*, *supra* not 134.

kurallarıyla uyum sağlayabilmek için kullanabileceği DTÖ kurallarına uygun alternatif ticari tedbir ve uygulamalar (örn. menşe kuralları) söz konusu olmasına karşın Hindistan'dan ithal bazı tekstil mallarına nicel kısıtlamalar getirmesi (ki, aynı gümrük birliğinin parçası olan AT, bu nicel kısıtlamaları uygulamamaktaydı), nicel kısıtlama yasağı kuralına aykırı bulunmuş ve Türkiye'nin GATT 1994'ün 24. maddesine dayanarak yaptığı savunmalar kabul görmemiştir.⁴⁰⁹

3.1.5.4.2 Ödemeler Dengesi

Hindistan – Nicel Kısıtlamalar davasında ise Hindistan'ın uyguladığı nicel kısıtlamalar yönünden öne sürdüğü ödemeler dengesinin sağlanmasına yönelik savunmalar incelenmiştir.⁴¹⁰ Söz konusu davada yapılan inceleme neticesinde, Hindistan'ın parasal rezervlerinin yeterli olduğu ve de finansal olarak ciddi bir düşüş halinde veya tehdit altında olmadığı; bu nedenle de nicel kısıtlama uygulanmasının gerekli olmadığı ifade edilmiş ve Hindistan'ın savunmaları GATT 1994'ün 18. maddesi bağlamında kabul görmemiştir.⁴¹¹

3.1.5.4.3 Genel İstisnalar

GATT 1994'ün 20. maddesi kapsamında düzenlenen genel istisnalar arasından (i) genel ahlakın korunması, (ii) yasalara uyumun sağlanması ve (iii) tükenebilir doğal kaynaklar alanlarındaki istisnalar DTÖ nezdindeki davalarda inceleme konusu olmuştur. Bunların arasında özellikle yasalara uyumun sağlanması istisnasıyla ilgili davaların çokluğu dikkat çekmektedir. İstisnalar bakımından önem arz eden ve uyuşmazlıklarda da ele alınmış olan (a) gereklilik ve (b) DTÖ Andlaşmaları'na uygun, makul ve imkân dahilinde alternatiflerin mevcudiyeti kriterlerine ve de (c) GATT 1994'ün 20 maddesinin tüm alt fıkraları bakımından geçerli olan genel hükümlerine (*chapeau*) ilişkin detaylara alt başlıklar içinde yer verilmiştir.

409 *ibid*, para. 9.186-9.192, 9.207-9.208; Temyiz Mercii Raporu, *Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products*, WT/DS34/R, kabul tarihi 19 Kasım 1999, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS34/AB/R, DSR 1999:VI, 2345, para. 62-64.

410 Panel Raporu, *Hindistan – Nicel Kısıtlamalar*, *supra* not 390.

411 *ibid*, para. 5.145-5.237.

3.1.5.4.3.1 Genel Ahlakın Korunması

Çin – Yayınlar ve Görsel-İşitsel Ürünler davasında ABD'nin şikâyeti neticesinde, Çin'in bazı yayınların ve görsel-işitsel (*audiovisual*) ürünlerin ithalatına ve dağıtımına yönelik iç hukuk düzenlemeleri bağlamında GATT 1994 kurallarına uygunluk gerekçesi olarak öne sürdüğü genel ahlakın korunması istisnası ele alınmıştır.⁴¹² Davada, Çin'in dava konusu birtakım ürünlerin ithalatını devlet kontrolünde olmayan şirketler bakımından kısıtlaması ve bu ürünlerin ithalatında münhasıran devlet kontrolündeki teşekküllere tekel niteliği sağlaması incelenmiştir.⁴¹³ Çin tarafından, ithalatçılara yönelik kısıtlamaların, genel ahlakın etkin bir biçimde korunması amacıyla ürünlerin içeriğinin incelenebilmesinin ve ahlaka uygun ürünlerin seçiminin sağlanabilmesi için, GATT 1994'ün 20(a) maddesi kapsamında gerekli olduğu iddia edilmiştir.⁴¹⁴ Neticede, (i) genel ahlak istisnasına konu edilen düzenlemelerin büyük bir bölümünün genel ahlakın korunması bakımından gerekli olduğunun Çin tarafından ispat edilmemesi ve (ii) panelce gerekli olabileceği kanaatine varılan⁴¹⁵ bir adet düzenlem bakımından ise, Çin'in kamu iktisadi teşekküllerine ithalatta tekel sağlayıp ithalatı kısıtlama yoluna gidilmeksizin aynı sonucu verebilecek DTÖ Andlaşmaları'na uygun, makul ve imkân dahilinde alternatiflerin⁴¹⁶ mevcut olması gerekçeleriyle, Çin'in genel ahlak istisnasını öne sürerek yaptığı savunmalar kabul görmemiştir.⁴¹⁷

412 Panel Raporu, *China – Measures Affecting Trading Rights and Distribution Services for Certain Publications and Audiovisual Entertainment Products*, WT/DS363/R and Corr.1, kabul tarihi 19 Ocak 2010, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS363/AB/R, DSR 2010:II, 261, para. 7.708-7.917.

413 *ibid.*

414 *ibid.*, para. 7.711-7.716.

415 Temyiz mercii kararında temyiz mercii, panelin ilgili düzenlemenin gerekli olduğuna dair kanaatinde yanıldığını ifade etmekle birlikte, sonuç bakımından panel kararını onamıştır. Temyiz Mercii Raporu, *China – Measures Affecting Trading Rights and Distribution Services for Certain Publications and Audiovisual Entertainment Products*, WT/DS363/R, kabul tarihi 19 Ocak 2010, DSR 2010:I, 3, para. 336-337.

416 Panelin alternatiflere yönelik analizinde, ilgili ürünler Çin'de ticari sürüme girmeden önce herhangi bir aşamada içerik incelemesinin yine kamu kurumlarınca, fakat herhangi bir ithalat veya ithalatçı kısıtlaması olmaksızın yapılması ve bu yolla genel ahlakın korunması amacına ulaşılması şeklindeki alternatifte işaret edilmiştir. *ibid.*, para. 7.869-7.909.

417 *ibid.*, para. 7.708-7.917.

3.1.5.4.3.2 Yasalara Uyum

Arjantin – Hayvan Derileri ve Deri davasında Arjantin'in daha evvel de çalışmada bahsedilmiş ve ulusal muamele kuralına aykırılık teşkil ettiği ifade edilmiş olan önden (avans) vergi tahsilatı tedbiri bakımından GATT 1994'ün 20/(d) maddesi bağlamında öne sürdüğü yasalara uyumu sağlama istisnası ele alınmıştır.⁴¹⁸ Panel raporunda dava konusu birtakım düzenleme ve uygulamaların vergi kaçakçılığının ve usulsüzlüğünün engellenmesi bağlamındaki gerekliliği kabul edilmişse de,⁴¹⁹ yasalara uyumu sağlamak için ithalatçıların usulüne uygun şekilde tazmin edilebileceği alternatif tedbirler mevcutken ulusal muamele kuralının ihlalini teşkil eden ayrımcı bir tedbirin seçilmiş olması gerekçesiyle Arjantin'in yasalara uyumu sağlama istisnasına dayalı savunmaları itibar görmemiştir.⁴²⁰

Gereklilik ve daha uygun alternatif bir tedbirin mevcudiyeti kriterleri, diğer istisnalar bakımından olduğu gibi yasalara uyumu sağlama istisnası bakımından da, *Dominik Cumhuriyeti – Sigara İthalat ve Satışı*, *ABD – Karides (Tayland) ve ABD – Gümrük Teminat Direktifi*, *Kanada – Buğday İhracatları ve Tahıl İthalatları* ve *Güney Kore – Et Üzerinde Çeşitli Tedbirler* davalarında ele alınmış ve davalı ülke tedbirlerinin yasalara uyumu sağlamak için gerekli olmadığına veya daha uygun alternatif bir tedbirin var olduğuna hükmedilerek GATT 1994'ün 20/(d) maddesine dayalı olarak yapılan savunmalara itibar edilmemiştir.⁴²¹ Bu davalar arasından *Güney Kore – Et Üzerinde Çeşitli Tedbirler* davasında temyiz mercii tarafından, GATT 1994'ün 20/(d) maddesi bağlamında “gereklilik” unsuru değerlendirilirken (i) ilgili tedbirin yasa uygulamasına yaptığı katkı, (ii) yasa tarafından korunan ortak değer ve

418 Panel Raporu, *Arjantin – Hayvan Derileri ve Deri*, *supra* not 139.

419 *ibid*, para. 11.285-11.308.

420 *ibid*, para. 11.316-11.331.

421 Panel Raporu, *Dominik Cumhuriyeti – Sigara İthalat ve Satışı*, *supra* not 379, para. 7.203-7.233; Panel Raporu, *United States – Measures Relating to Shrimp from Thailand*, WT/DS343/R, kabul tarihi 1 Ağustos 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS343/AB/R, WT/DS345/AB/R/, DSR 2008:VII, 2539, para. 7.164-192; Panel Raporu, *United States – Customs Bond Directive for Merchandise Subject to Anti-Dumping/Countervailing Duties*, WT/DS345/R, kabul tarihi 1 Ağustos 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS343/AB/R, WT/DS345/AB/R, DSR 2008:VIII, 2925, para. 7.286-7.313; Panel Raporu, *Canada – Measures Relating to Exports of Wheat and Treatment of Imported Grain*, WT/DS276/R, kabul tarihi 27 Eylül 2004, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS276/AB/R, DSR 2004:VI, 2817, para. 6.215-6.251; Panel Raporu, *Güney Kore – Et Üzerinde Çeşitli Tedbirler*, *supra* not 339, para. 645-676.

menfaatlerin sübjektif önemi ve (iii) yasanın ithalat veya ihracata etkisini de içeren bir dizi unsurun tartılıp dengelenmesi gerektiğine yönelik kriter konulmuştur.⁴²²

Kanada – Süreli Yayınlar ve *Çin – Araba Parçaları* davalarında ise yine yasalara uyumu sağlama istisnasının incelenmesi söz konusu olmuş; yasaya uyumu sağladığı öne sürülen tedbirlerin böyle bir amacının olmadığına veya olduğunun kanıtlanamadığının tespit edilmesi gerekçeleriyle GATT 1994'ün 20/(d) maddesine dayalı savunmalar kabul edilmemiştir.⁴²³

Meksika – Alkolsüz İçecek Vergileri davasında temyiz mercii tarafından, Meksika'nın dava konusu tedbirleri, ABD'nin NAFTA yasalarına uymasını sağlamak üzere uyguladığı iddiası incelenmiştir.⁴²⁴ Temyiz mercii incelemesinde, GATT 1994'ün 20/(d) maddesi kapsamındaki istisnanın, sadece ilgili DTÖ üyesinin kendi yasalarına uyumunu kapsadığı, başka DTÖ üyelerinin kendi yükümlülüklerine uyum sağlaması amacını kapsamına almadığını (başka bir deyişle ABD'nin NAFTA yasalarına uyum göstermesinin, Meksika tarafından bir tedbire gerekçe gösterilemeyeceğini) ifade ederek Meksika'nın savunmalarını kabul etmemiştir.⁴²⁵

3.1.5.4.3.3 Tükenebilir Doğal Kaynaklar

GATT 1994'ün 20(g) maddesi kapsamında tükenbilir doğal kaynaklar istisnası düzenlenmektedir. Maddede, tedbirlerin yerel üretim veya tüketim ile bağlantılı olarak yürürlüğe konulması kaydıyla, tükenbilir doğal kaynakların korunması amacı güden tedbirler bakımından istisna getirilmiştir.

Söz konusu istisna, *ABD – Gazolin*⁴²⁶ ve *ABD – Karides*⁴²⁷ davalarında incelenmiş ve her iki davada da istisna savunmaları kabul görmeyerek ihlal tespiti

422 Temyiz Mercii Raporu, *Korea – Measures Affecting Imports of Fresh, Chilled and Frozen Beef*, WT/DS161/AB/R, WT/DS169/AB/R, kabul tarihi 10 Ocak 2001, DSR 2001:I, 5, para. 164.

423 Panel Raporu, *Kanada – Süreli Yayınlar*, *supra not* 361, para. 5.1-5.11; Panel Raporu, *Çin – Araba Parçaları*, *supra not* 361, para. 7.315-7.346.

424 Temyiz Mercii Raporu, *Mexico – Tax Measures on Soft Drinks and Other Beverages*, WT/DS308/AB/R, kabul tarihi 24 Mart 2006, DSR 2006:I, 3, para. 66-80.

425 *ibid*, para. 68-69.

426 Panel Raporu, *ABD – Gazolin*, *supra not* 340.

yapılmıştır. ABD tarafından doğal kaynakların tükenebilirliği istisnasının öne sürüldüğü bu davalarda ihlal teşkil eden unsur, ilgili tedbirlerin yöneldiği amaçtan ziyade, keyfi ve haklı kılınamaz bir biçimde uygulanması ve bu nedenle uluslararası ticarete hukuksuz şekilde örtülü olarak engel teşkil etmesi olmuştur.

ABD – Gazolin davasında temyiz mercii, GATT 1994’ün 20(g) maddesi bağlamında istisna uygulaması yapılırken GATT 1994’ün 20. maddesinin genel hükümlerinin de dikkate alınması gerektiğini ve bu genel hükümlere istinaden (i) keyfi ayırım (aynı koşullara sahip ülkeler arasında), (ii) haklı kılınamaz ayırım (aynı niteliktekiler bakımından) ve (iii) uluslararası ticarete örtülü kısıtlama söz konusu olduğu takdirde hukuka uygunluğun ortadan kalkacağını ifade etmiştir.⁴²⁸

ABD – Karides davasında, karides üretiminde deniz kaplumbağalarının zarar görmemesi amacıyla birtakım karides ithalatında sertifikasyon gereklilikleri getiren ABD uygulamaları değerlendirilmiştir.⁴²⁹ Temyiz merciinin incelemesinde, deniz kaplumbağaları tükenebilir doğal kaynak olarak tespit edilmiştir;⁴³⁰ fakat ABD’nin uygulamalarının, her ne kadar meşru amaçlara dayansalar da, GATT 1994’ün 20. maddesinin genel hükümleri bağlamında keyfi ve haklı kılınamaz nitelikte olduğu değerlendirmesi yapılmıştır.⁴³¹ Haklı kılınamazlığa sebep olarak ABD’nin ayrımcı olduğu ifade edilen uygulamaları örnek gösterilmiştir: ABD, bazı ülkelerle diplomatik yollarla karides ithalatında deniz kaplumbağalarının korunması hususunu müzakere etmişken davacılar ile böyle bir müzakereye girmemiş; sertifikasyonlar bakımından bazı ülkelere sağladığı avantajları şikâyetçi ülkelere sağlamamıştır.⁴³² Keyfiliğe sebep olarak ise; ABD’nin ithalat yasağını koymadan önceki sertifikasyon prosedürlerinin, ilgililerin dinlenmediği, herhangi bir yazılı gerekçe ve kararın

427 Panel Raporu, *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*, WT/DS58/R and Corr.1, kabul tarihi 6 Kasım 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS58/AB/R, DSR 1998:VII, 2821.

428 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline*, WT/DS2/AB/R, kabul tarihi 20 Mayıs 1996, DSR 1996:I, 3, s. 23

429 Panel Raporu, *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*, WT/DS58/R and Corr.1, kabul tarihi 6 Kasım 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS58/AB/R, DSR 1998:VII, 2821.

430 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*, WT/DS58/AB/R, kabul tarihi 6 Kasım 1998, DSR 1998:VII, 2755, para 127-134.

431 *ibid*, para 161-186.

432 *ibid*, para 161-176.

oluşturulmadığı, bildirim yapılmayan ve itiraza mahal vermeyen, tek taraflı, şeffaf olmayan ve tahmin edilemez niteliklere sahip olması gösterilmiştir.⁴³³

3.2 GATT 1994'ün Tamamlayıcı Andlaşmaları

Bu bölümde GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmalarının hükümlerinin ihlalleri, andlaşmalar ayrı ayrı kategorize edilmek suretiyle incelenecektir.

3.2.1 ASCM (Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Andlaşması)

ASCM uyuşmazlıkları ve ihlalleri, sübvansiyonlara ve de telafi edici tedbirlere yönelik ayırım yapılmak suretiyle incelenecektir.

3.2.1.1 Sübvansiyonlar

ASCM tahtında sübvansiyonlardan doğan uyuşmazlıklar, genel itibariyle DTÖ üyelerinin kendi yerli üretici ve ihracatçılarına ASCM tahtında yasaklanmış olan mali yardımlarda ve desteklerde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Uyuşmazlıklar neticesinde DTÖ uyuşmazlık çözüm mercileri tarafından yapılan tavsiye üzerine; sübvansiyonu uygulayan ülke, ASCM'nin 4/7. ve 7/8. maddeleri tahtında ilgili sübvansiyonun kendisini veya olumsuz etkilerini gecikmeksizin ortadan kaldırmakla yükümlü tutulmuştur. Aşağıda sübvansiyonlarla ilişkili önem arz eden DTÖ içtihatları ve ihlaller, konularına göre ayırt edilerek ele alınacaktır.

3.2.1.1.1 Tanımlar ve İliyet Bağı

Kanada – Hava Aracı davasında, sübvansiyonun ve sübvansiyonu oluşturan unsurların tanımları üzerinde durulmuştur.⁴³⁴ Panel kararında, bir devlet veya idari makam tarafından sağlanan bir mali destek, alıcısına piyasadaki mevcut ticari muadillerine (*benchmark*) kıyasen daha avantajlı koşullarla sağlanıyorsa; bu mali

⁴³³ *ibid*, para 177-186.

⁴³⁴ Panel Raporu, *Kanada – Hava Aracı*, *supra* not 247; Temyiz Mercii Raporu, *Canada – Measures Affecting the Export of Civilian Aircraft*, WT/DS70/AB/R, kabul tarihi 20 Ağustos 1999, DSR 1999:III, 1377.

desteğin menfaat bahşedeceği ve bu doğrultuda ASCM'nin 1. maddesi tahtında sübvansiyon teşkil edeceği belirtilmiştir.⁴³⁵ Ayrıca, temyiz mercii kararında sübvansiyonlar incelenirken, araştırılması gereken unsurun, bahşedilen menfaatin devlete maliyeti değil, alıcıya ne verildiği olduğu açıkça ifade edilmiştir.⁴³⁶ Nihai olarak Kanada'nın yerli uçak sanayisine ihracatlarla ilintili olarak sağladığı borç finansmanının ve teknoloji desteklerinin ASCM'nin 3. maddesi hükümlerine aykırı olduğu tespiti yapılmıştır.⁴³⁷

ASCM'nin 3/1. maddesi tahtında ihraç performansına bağlı sübvansiyonlar yasaklanmıştır. *Kanada – Hava Aracı* davasında, ASCM'nin 3/1. maddesi bağlamında yasaklanmış bir sübvansiyonun, sübvansiyon alıcısının ihracat performansı ile sağlanan sübvansiyon arasında *de facto* veya *de jure* bir koşulluluk veya bağıllık ilişkisi olması halinde oluşacağı ifade edilmiştir.⁴³⁸ *De jure* nitelikte bir koşulluluk veya bağıllık ilişkisini ilgili mevzuat üzerinden tespit edebilmek mümkündür. Ancak ilgili yasal düzenlemelerde mevcut olmayan ve uygulamadan kaynaklanan *de facto* bir koşulluluk veya bağıllık ilişkisinin tespiti daha zordur. Bu bakımdan *AT ve Bazı Üye Ülkeler – Büyük Sivil Hava Aracı* davasında temyiz mercii, ihlal yönünden net bir karara varmamakla birlikte, *de facto* koşulluluk/bağıllık ilişkileri bakımından ihlal tespitlerinin yapılabilmesine yönelik olarak “sübvansiyonun sağlanması, sübvansiyon alıcısının gelecekteki ihraç performansının artışını tetiklemeye mi yöneliktir?” sorusu ile bir test geliştirmiştir.⁴³⁹

3.2.1.1.2 Vergi Muafiyetleri

ABD – Yabancı Satış Şirketleri davasında AT'nin şikâyeti üzerine ABD'nin yabancı satış şirketleri (*foreign sales corporations*) olarak anılan spesifik bir şirket tipine vergi muafiyetleri yoluyla sübvansiyonlar sağlaması ele alınmıştır.⁴⁴⁰ Davada,

435 Panel Raporu, *Kanada – Hava Aracı*, supra not 247, para. 9.120; Temyiz Mercii Raporu, *Kanada – Hava Aracı*, supra not 434, para. 149-161.

436 Temyiz Mercii Raporu, *Kanada – Hava Aracı*, supra not 434, para. 154.

437 Panel Raporu, *Kanada – Hava Aracı*, supra not 247, para. 9.204-9.231, 9.282-9.348, 10.1.

438 Temyiz Mercii Raporu, *Kanada – Hava Aracı*, supra not 434, para. 162-180.

439 Temyiz Mercii Raporu, *European Communities and Certain Member States – Measures Affecting Trade in Large Civil Aircraft*, WT/DS316/AB/R, kabul tarihi 1 Haziran 2011, DSR 2011:I, 7, para. 1044; DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 193.

440 Panel Raporu, *United States – Tax Treatment for "Foreign Sales Corporations"*, WT/DS108/R, kabul tarihi 20 Mart 2000, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS108/AB/R, DSR 2000:IV, 1675

normalde devlete ait olan gelirden vazgeçiliyor olması nedeniyle ASCM'nin 1/1(a)(1)(ii) maddesi bağlamında bir mali katkının, vergi ödemelerinden muafiyet sağlanması sebebiyle de şirketlere bahşedilen bir menfaatin var olduğu tespit edilmiş; neticede de ihracata dayalı dış ticaret geliri üzerinden sağlanan vergi muafiyetlerinin ASCM'nin 3/1. maddesine aykırı sübvansiyonlar olduğu kabul edilmiştir.⁴⁴¹

Kanada – Arabalar davalarında Kanada'nın belirli yerli üreticilere, bu üreticilerin ihracat miktarlarına dayalı olarak uyguladığı ithalat vergisi muafiyetleri de ASCM'ye aykırı sübvansiyonlar olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴²

3.2.1.1.3 Mali Destek ve Kolaylıklar

DTÖ üyeleri tarafından yerli üreticilere ve ihracatçılara sağlanan birtakım mali destek ve kolaylıklar, çeşitli davalarda ASCM'nin ihlalleri olarak kabul edilmiştir. Bu davaların önemli bir kısmı, ilgili sektörlerin ekonomik büyüklüğünden ötürü, otomotiv, gemi, uçak gibi taşıtların üretimi ve ihracatı ile ilişkili olarak söz konusu olmuştur.

Brezilya – Hava Aracı davasında Kanada'nın şikâyeti üzerine Brezilya'nın hava aracı ihracatçılarına yönelik mali avantaj sağlayan uygulamaları konu edilmiştir.⁴⁴³ Brezilya'nın ihracatçılara ihracat performansına göre faiz oranı eşitlemesi vesilesiyle finansman avantajı sağlaması, ASCM'nin 3/1(a) maddesinin ihlali olarak tespit edilmiştir.⁴⁴⁴

Avustralya – Otomobil Derisi II davasında ABD'nin şikâyeti üzerine, ihracat performansına dayalı hükümet ödemeleri vasıtasıyla Avustralya tarafından özel şirketlere sağlanan kredi ve fonlar ASCM'ye aykırı sübvansiyonlar olarak değerlendirilerek ihlal tespit edilmiştir.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ *ibid*, para. 7.35-7.132.

⁴⁴² Panel Raporu, *Kanada – Arabalar*, *supra* not 338, para. 10.151-10.201.

⁴⁴³ Panel Raporu, *Brezilya – Hava Aracı*, *supra* not 248.

⁴⁴⁴ *ibid*, para. 8.1.

⁴⁴⁵ Panel Raporu, *Australia – Subsidies Provided to Producers and Exporters of Automotive Leather*, WT/DS126/R, kabul tarihi 16 Haziran 1999, DSR 1999:III, 951, para. 9.36-9.76.

Kanada – Hava Aracı Kredi ve Garantileri davasında, bazı sivil havacılık şirketlerinin Kanada tarafından ihracata bağlı olarak piyasaya göre avantajlı nitelikte krediler ve finansal hizmetler sağlanmak suretiyle sübvansiyonlar olarak ifade edilmiştir.⁴⁴⁶

ABD – Yüksek Arazi Pamuğu davasında, ABD'nin yerli zirai üreticilere ihraç kredi garantileri sağlaması ve yerli malların ithal mallara tercih edilmesine bağlı olarak yerli kullanıcılara ödeme yapması da ASCM'nin 3. maddesine aykırı sübvansiyonlar olarak tespit edilmiştir.⁴⁴⁷

Güney Kore – Ticari Gemiler davasında, Kore İhracat-İthalat Bankası tarafından Güney Koreli gemi üreticileri ile ilişkili olarak uygulanan birtakım mali hükümler ve yapılan bazı mali işlemler, ASCM'ye uygunluk bakımından incelenmiştir.⁴⁴⁸ İlgili hukuki rejimin ve işlemlerin birçoğunun, gemi üreticileri bakımından bir menfaat sağlanmasını öngörmediği gerekçesiyle sistemsal bir ihlal tespiti yapılmamış; ancak, münferit olarak sağlanan bazı sevkiyat öncesi krediler ve avans ödeme iade garantileri ASCM'ye aykırı sübvansiyonlar olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴⁹

3.2.1.1.4 Menfaatlerin Ciddi Ölçüde İhlali

ASCM ile ilgili uyuşmazlıklardan bir bölümü de ASCM'nin 5/(c) maddesi bağlamında sübvansiyonların kullanımı vasıtasıyla diğer DTÖ üyelerinin menfaatlerinin ciddi ölçüde (esaslı) ihlali (*serious prejudice*) iddiaları ile ilişkili olarak doğmuştur. Ciddi ölçüde ihlal ile ilgili detaylı hükümler ise ASCM'nin aynı başlıklı 6. maddesi tahtında sevk edilmiştir. ASCM'nin 6/1. ve 6/3. maddeleri, hangi durumların ciddi ölçüde ihlalin mevcudiyetine veya doğumuna yol açabileceğini, 6/7. maddesi ise ciddi ölçüde ihlale mahal vermeyecek istisnai durumları

⁴⁴⁶ Panel Raporu, *Canada – Export Credits and Loan Guarantees for Regional Aircraft*, WT/DS222/R and Corr.1, kabul tarihi 19 Şubat 2002, DSR 2002:III, 849, para. 7.137-7.315, 8.1.

⁴⁴⁷ Panel Raporu, *United States – Subsidies on Upland Cotton*, WT/DS267/R, Corr.1, and Add.1 to Add.3, kabul tarihi 21 Mart 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS267/AB/R, DSR 2005:II, 299, 7.762-7.948, 7.1018-7.1098.

⁴⁴⁸ Panel Raporu, *Korea – Measures Affecting Trade in Commercial Vessels*, WT/DS273/R, kabul tarihi 11 Nisan 2005, DSR 2005:VII, 2749.

⁴⁴⁹ *ibid*, para. 7.130-7.331.

düzenlemektedir. DTÖ nezdindeki davalarda, uyuşmazlıkların ağırlıklı olarak ASCM'nin 5/(c) ve 6/3. maddeleri bağlamında getirilen iddialara dayandığı görülmektedir.

ABD – Yüksek Arazi Pamuğu davasında, ABD'nin, ürünlerin pazara sürülmesi ile ilişkili olarak yerli zirai üreticilere sağlanan destek ve ödemeler vesilesiyle ASCM'nin 6/3(c) maddesi bağlamında küresel yüksek arazi pamuğu pazarında önemli ölçüde fiyat baskılaması yaptığı ve ASCM'nin 5/(c) maddesine aykırı şekilde Brezilya'nın menfaatlerine ciddi anlamda halel getirdiği tespit edilmiştir.⁴⁵⁰

AT ve Bazı Üye Ülkeler – Büyük Sivil Hava Aracı davasında ABD'nin şikâyeti üzerine AT ve üye ülkeler Fransa, Almanya, İspanya ve Birleşik Krallık tarafından uçak firması Airbus ile ilişkili olarak sağlanan birtakım kredi, finansman, fon, hibe ve yapılandırma imkânlarının ASCM'ye uygunluğu değerlendirilmiştir.⁴⁵¹ Değerlendirme neticesinde, Airbus'a yeni ürünlerin üretimi için sözleşmeler kapsamında verilen “Çıkarma Yardımı” (*Launch Aid*) ve “Üye Ülke Finansmanı” (*Member State Financing*) desteklerinin, farklı yöntemlerle doğrudan veya dolaylı olarak sağlanan özkaynak takviyelerinin ve de tesis ve alan teminini de içeren birtakım altyapı desteklerinin; ABD firması Boeing'in AT ve bazı üçüncü ülke pazarlarında yerinden olması ve ciddi ölçüde satış kaybı yaşaması sonuçlarına yol açmak suretiyle ASCM'nin 5/(c) maddesine aykırı şekilde ABD'nin menfaatlerine ciddi ölçüde halel getirdiği tespit edilerek ihlal saptanmıştır.⁴⁵²

ABD – Büyük Sivil Hava Aracı (İkinci Şikâyet) davasında ise yukarıda bahsedilen *AT ve Bazı Üye Ülkeler – Büyük Sivil Hava Aracı* davasındaki şikâyetlerle benzeşen şikâyetler, yine ASCM kapsamında, bu defa AT tarafından

450 Panel Raporu, *ABD – Yüksek Arazi Pamuğu*, *supra* not 447, para. 7.1107-7.1416.

451 Panel Raporu, *European Communities and Certain Member States – Measures Affecting Trade in Large Civil Aircraft*, WT/DS316/R, kabul tarihi 1 Haziran 2011, Tadil Eden Temyiz Mercii Raporu, WT/DS316/AB/R, DSR 2011:II, 685; Temyiz Mercii Raporu, *AT ve Bazı Üye Ülkeler – Büyük Sivil Hava Aracı*, *supra* not 439.

452 Panel Raporu, *AT ve Bazı Üye Ülkeler – Büyük Sivil Hava Aracı*, *supra* not 451, para. 7.1729-7.2025, 8.2; Temyiz Mercii Raporu, *AT ve Bazı Üye Ülkeler – Büyük Sivil Hava Aracı*, *supra* not 439, para. 1412, 1414.

yapılmıştır.⁴⁵³ ABD'nin, uçak şirketi Boeing'e, (i) ASCM'nin 3. maddesine de aykırı olduğu tespit edilen bazı ihracata dayalı sübvansiyonlar sağlamasının, (ii) birtakım vergi avantaj ve muafiyetleri uygulamasının ve de (iii) NASA, ABD Savunma Bakanlığı gibi kamu kurumlarının Boeing'e çeşitli şekillerde (fonlama, fikri mülkiyet hakları, ekipman, tesis, vb.) araştırma-geliştirme destekleri sağlamasının; ASCM'nin 6/3. maddesi bağlamında önemli ölçüde fiyat baskılaması yaratmak, satış kaybı yaşatmak ve üçüncü ülke pazarları bakımından ihracatları yerinden etme ve engelleme sonucu (veya bazı durumlarda tehdidi) oluşturmak suretiyle AT'nin menfaatlerini ASCM'nin 5/(c) maddesine aykırı şekilde ciddi ölçüde ihlal ettiği tespit edilmiştir.⁴⁵⁴

3.2.1.2 Telafi Edici Tedbirler

ASCM tahtında telafi edici tedbirlerden doğan uyuşmazlıklar, genel itibariyle telafi edici tedbirlere dayanak teşkil eden soruşturmalardan kaynaklanmaktadır. Soruşturmalar kapsamında ise, soruşturmanın yürütülmesi, soruşturmalardaki deliller, hasar ve sebepleri arasındaki illiyet bağı, hasar tespitleri ve telafi edici tedbirlerin konulmasına yol açan karşıt sübvansiyonların mevcut olmamasına yönelik iddialar ağırlıklı olarak incelemeye konu olmuştur. DTÖ nezdindeki içtihatlar ve ihlaller, aşağıda konulara dayalı ana başlıklar bazında kategorize edilerek incelenecektir.

3.2.1.2.1 Soruşturma ve Deliller

Sübvansiyonlara ve yarattıkları dezavantajlara karşı DTÖ üyelerince telafi edici tedbirlere yönelik soruşturma açılması, ASCM'nin 11. maddesi bağlamında yeterli delile ve de nesnel, eksiksiz bir incelemeye dayanmalıdır. Delillerin yeterliliği, *Çin – GOES*⁴⁵⁵ davasında panel tarafından ifade edildiği üzere, daha henüz telafi edici tedbir soruşturmasının açılması aşamasında dahi ASCM'nin 11.

453 Panel Raporu, *United States – Measures Affecting Trade in Large Civil Aircraft (Second Complaint)*, WT/DS353/R, kabul tarihi 23 Mart 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS353/AB/R.

454 *ibid*, para. 7.1591-7.1854, 8.1-8.2; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Measures Affecting Trade in Large Civil Aircraft (Second Complaint)*, WT/DS353/R, kabul tarihi 23 Mart 2012, DSR 2012:I, 7, para. 1349-1350.

455 GOES ifadesi, Tahıl Odaklı Elektrik Çeliği (*Grain-Oriented Electric Steel*) anlamına gelmektedir.

maddesi tahtında gerekli bir unsurdur.⁴⁵⁶ Keza, panel tarafından *ABD – Karbon Çeliği* davasında ifade edildiği üzere, soruşturmalarda tüm ilgili faktörlerin dikkate alınması ve soruşturma konusu olaydaki vakıaların sonuçtaki tespitleri nasıl desteklediğine dair gerekçeli ve yeterli bir açıklamanın yapılması, soruşturmada nesnel bir değerlendirme yapılabilmesinin gereğidir.⁴⁵⁷

Telafi edici tedbir soruşturmalardaki deliller, telafi edici tedbire yol açan sübvansiyonların tespiti bağlamında da önem arz etmektedir. *AT – DRAM⁴⁵⁸ Çipleri Üzerindeki Telafi Edici Tedbirler* davasında panel, AT tarafından DRAM çipleri üzerinde uygulanan telafi edici tedbirlere konu sübvansiyonların varlığına ilişkin yapılan tespitlerin ASCM'ye uygunluğunu ele almıştır.⁴⁵⁹ Davanın ihlal tespit edilen kısmındaki somut olayda, AT tarafından telafi edici tedbir soruşturması bağlamında yapılan sübvansiyon tespitlerinden birinin, salt medyada çıkan bir habere ve bir devlet görevlisinin DRAM çipleri üreten Hynix firmasının alacaklılar kurulu toplantısına katılımına dayandığı tespit edilmiştir.⁴⁶⁰ Panel tarafından, toplantıya katılım ve gazete haberi gibi delillerin, destekleyici başka deliller olmaksızın kendi başlarına sübvansiyon oluşturacak nitelikte bir devlet yönlendirmesini veya müdahalesini kanıtlamadığına kanaat getirilerek, yapılan sübvansiyon tespiti delil yetersizliği nedeniyle ASCM'ye aykırı bulunmuştur.⁴⁶¹

Telafi edici tedbirin koşut olarak konulduğu sübvansiyon ve menfaatlerin, bunlardan faydalanan üreticiler özelleştirme süreçlerine girdikten sonra sürüp sürmediğine yönelik soruşturma ve inceleme eksiklikleri de DTÖ nezdinde ihlal konusu olmuştur. *ABD – Bazı AT Ürünleri Üzerindeki Telafi Edici Tedbirler* davasında, daha evvel kamu iktisadi teşekkülü olup da sonradan özelleştirilen firmalar tarafından yapılan ve sübvansiyon olduğu iddia edilen ihracatlara yönelik

456 Panel Raporu, *China – Countervailing and Anti-Dumping Duties on Grain Oriented Flat-Rolled Electrical Steel from the United States*, WT/DS414/R, kabul tarihi 16 Kasım 2012, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS414/AB/R, DSR 2012:X, 5305, para. 7.50.

457 Panel Raporu, *United States – Countervailing Duties on Certain Corrosion-Resistant Carbon Steel Flat Products from Germany*, WT/DS213/R and Corr.1, kabul tarihi 19 Aralık 2002, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS213/AB/R, DSR 2002:IX, 3833, para. 5.15-5.16.

458 DRAM ifadesi, Dinamik Rastgele Erişimli Bellek (*Dynamic Random-Access Memory*) anlamına gelmektedir.

459 Panel Raporu, *European Communities – Countervailing Measures on Dynamic Random Access Memory Chips from Korea*, WT/DS299/R, kabul tarihi 3 Ağustos 2005, DSR 2005:XVIII, 8671.

460 *ibid*, para. 7.94-7.110.

461 *ibid*.

olarak ABD'nin yaptığı telafi edici tedbirlere yönelik soruşturmalar uyumsuzluk konusu edilmiştir.⁴⁶² Davada panel tarafından, ABD soruşturmalarının, özelleştirmelerin adil piyasa değerine ve piyasa koşullarına uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelemeye neticesine varılmış; bu eksik inceleme nedeniyle de ABD'nin soruşturmaları, (i) özelleştirilmiş üreticilerin, daha önce kamuya ait olan üreticilere sağlanan mali katkılardan herhangi bir menfaat elde edip etmediğini ve (ii) soruşturmaların telafi edici tedbiri koymadan yahut sürdürmeden önce sübvansiyonların devam veya tekrar etme ihtimalini tespit etmediği gerekçeleriyle ASCM'nin 10., 14., 19. ve 21. hükümlerine aykırı bulunmuştur.⁴⁶³ Temyiz mercii, panelin bu kararlarını onamıştır.⁴⁶⁴ Ancak, temyiz mercii, özelleştirme adil piyasa değerine ve piyasa koşullarına uygun olarak yapıldığı takdirde, bunun mukabilinde zaten usulünce ödeme yapılmış olacağı gerekçesiyle, geçmişte kamuya ait olan üreticilere sağlanan mali katkılardan ötürü özelleştirilmiş üreticiler bakımından bir menfaatin doğmadığının tespit edilmesi gerektiğine dair emredici bir karine koyan panel kararını bozmuş; bunun karine olduğunu kabul etmekle birlikte, aksi ispatlanabilir nitelikte olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁵ ABD – Bazı AT Ürünleri Üzerindeki Telafi Edici Tedbirler davasına benzer şekilde ABD – Kurşun ve Bizmut II davasında da, geçmişte bir kamu iktisadi teşekkülüne sağlanan bir menfaatin, bu teşekkül özelleştirildikten sonra da tekrar veya devam edip etmediğine yönelik inceleme eksikliği nedeniyle ASCM'ye aykırılık tespit edilmiştir.⁴⁶⁶

Telafi edici tedbir soruşturmalarının usuli yönleri de ihlal konusu olabilmektedir. Örneğin *Meksika – Zeytinyağı* davasında, (i) bir telafi edici tedbir soruşturmasının ASCM'nin 11/11. maddesi tahtında azami süre olarak belirtilen 18 ayda bitirilememesi ve (ii) soruşturma kapsamında ilgili taraflarca sunulan gizli ticari

462 Panel Raporu, *United States – Countervailing Measures Concerning Certain Products from the European Communities*, WT/DS212/R, kabul tarihi 8 Ocak 2003, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS212/AB/R, DSR 2003:I, 73.

463 ibid, para. 8.1.

464 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Countervailing Measures Concerning Certain Products from the European Communities*, WT/DS212/AB/R, kabul tarihi 8 Ocak 2003, DSR 2003:I, 5, para. 161.

465 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Countervailing Measures Concerning Certain Products from the European Communities*, WT/DS212/AB/R, kabul tarihi 8 Ocak 2003, DSR 2003:I, 5, para. 120-127.

466 Panel Raporu, *United States – Imposition of Countervailing Duties on Certain Hot-Rolled Lead and Bismuth Carbon Steel Products Originating in the United Kingdom*, WT/DS138/R and Corr.2, kabul tarihi 7 Haziran 2000, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS138/AB/R, DSR 2000:VI, 2623, para. 6.20-6.86.

bilgilerin ASCM'nin 12/4(1). maddesi uyarınca gizli olmayan özetlerinin⁴⁶⁷ sağlanma yükümünün yerine getirilmemesi, panel tarafından ihlal olarak kabul edilmiştir.⁴⁶⁸

3.2.1.2.2 Hasar Tespiti

ASCM'nin 15. maddesi, sübvansiyonlar neticesinde yerli sanayi üzerinde oluşan hasarın tespitinin şartlarına dair detaylı hükümler getirmekte olup; yapılan soruşturmalar, hasar tespiti bağlamında DTÖ nezdinde çeşitli davalarda incelenmiştir.

Çin – GOES davasında temyiz mercii, panelin verdiği ihlal kararını onamış ve hasar tespitlerine yönelik olarak telafi edici tedbir soruşturmasını yapan kamu kurumunun dikkate alması gereken noktalara dair çeşitli tespitlerde bulunmuştur.⁴⁶⁹ Fiyat düşüşleri bakımından, tespitte fiyat azalışlarının gözlemlenmesinin yeterli olmayacağı; neyin fiyatları düşürdüğünün analizin yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁷⁰ Fiyat baskılaması bakımından ise, ithalatların, fiyat artışlarını engellemek amacına yönelip yönelmediğinin ve fiyat artışlarının ithalat olmasaydı da kayda değer ölçüde söz konusu olup olmayacağının gözetilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁷¹ Yerel fiyatlarda bir düşüş veya baskılama söz konusu olduğu takdirde de, bunların oluşmasında tedbire konu ithalatların etkisinin analizinin yapılması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁷²

ASCM'nin 15/4. maddesi kapsamında, sübvansiyonlu ithalatların yerli sanayiye verdiği hasar incelenirken ilgili sanayiye etki eden tüm ilgili iktisadi

467 Soruşturmalar esnasında ilgili taraflardan bilgi, belge ve veriler talep edilmektedir. Bu bilgi, belge ve veriler, genellikle rakiplerin eline geçmemesi gereken ticari gizli niteliğe sahiptir. Bu nedenle ilgili tarafların makul ölçüde bilgilendirilebilmesi amacıyla, gizli bilgiler ifşa edilmeksizin veya anonim tutularak, bilginin mahiyeti konusunda yeterli detayı sağlayan gizli olmayan özetlerin sağlanması gerekliliği düzenlenmiştir.

468 Panel Raporu, *Mexico – Definitive Countervailing Measures on Olive Oil from the European Communities*, WT/DS341/R, kabul tarihi 21 Ekim 2008, DSR 2008:IX, 3179, para.8.1.

469 Panel Raporu, *Çin – GOES*, *supra not* 456; Temyiz Mercii Raporu, *China – Countervailing and Anti-Dumping Duties on Grain Oriented Flat-Rolled Electrical Steel from the United States*, WT/DS414/AB/R, kabul tarihi 16 Kasım 2012, DSR 2012:XII, 6251.

470 Temyiz Mercii Raporu, *Çin – GOES*, *supra not* 469, para. 141.

471 *ibid*, para. 141.

472 *ibid*, para. 142.

faktörlerin ve endekslerin incelenmesi gereği ifade edilmiş ve sınırlı sayıda (*exhaustive*) olmayan nitelikte birtakım faktörler örnek olarak madde metninde verilmiştir. *AT – DRAM Çipleri Üzerindeki Telif Edici Tedbirler* davasında, bu madde değerlendirilmiş ve Güney Kore’nin madde kapsamında da yer alan “maaşlar” faktörünün değerlendirilmediğine yönelik tezi kabul görerek ihlal saptanmıştır.⁴⁷³ Bu bağlamda hasar tespiti yapılırken, ilgili tüm iktisadi faktör ve endekslerin eksiksiz olarak değerlendirmesi gerektiği ifade edilmelidir.

3.2.1.2.3 İlliyet Bağı

ASCM’nin 15/5. maddesi kapsamında, telif edici tedbirlere temel teşkil eden analizlerin, sübvansiyonlu ithalatların yerli sanayi üzerindeki hasar verici etkisini ve hasarın hangi faktörlerden doğduğunu göstermesi gerekmektedir. Aynı madde çerçevesinde, başka faktörlerden doğan hasarların sübvansiyonlu ithal mallara atfedilmesi de yasaklanmıştır. Bu doğrultuda, telif edici tedbir soruşturması kapsamında hazırlanan raporlarda, sübvansiyonlu ithalatlara ek olarak yerli sanayi üzerinde hasar oluşturan tüm faktörlerin usulünce analiz edilmesi ve de hasar ile sebepler arasında illiyet bağının doğru bir şekilde kurularak hasarların yanlış sebebe atfedilmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir.

ASCM’nin 15/5. maddesinin değerlendirildiği *Çin – GOES* davasında, telif edici tedbire temel teşkil eden soruşturma raporunun, Çin’deki yerli sanayinin kapasite ve üretim artışının yerli sanayiye verdiği hasarı dikkate almadığı tespit edilmiştir.⁴⁷⁴ Tespitteki bu eksiklik nedeniyle illiyet bağının kurulması da hatalı olmuş, yerli sanayinin üretim ve kapasite artışından kaynaklanan hasarların da sübvansiyonlu ithalatlara atfedilmesi durumu söz konusu olarak ASCM’nin 15/5. maddesi ihlal edilmiştir.⁴⁷⁵ *ABD – Yumuşak Kereste VI* davasında da, yukarıda bahsedilen atfedilme yasağı kapsamında, diğer faktörlerden kaynaklanabilecek hasar

⁴⁷³ Panel Raporu, *AT – Dram Çipleri Üzerindeki Telif Edici Tedbirler*, *supra* not 459, para. 7.358-7.362.

⁴⁷⁴ Panel Raporu, *Çin – GOES*, *supra* not 456, para. 7.617-7.638.

⁴⁷⁵ *ibid.*

tehdidinin yeterli olarak analiz edilmemesi, ASCM'nin 15/5. maddesi bakımından ihlal konusu olmuştur.⁴⁷⁶

ASCM'nin 15/7. maddesi kapsamında ciddi hasar tehdidinin tespitinin ithamlara, uzak olasılıklara ve varsayımlara değil, gerçeklere dayalı olması gerektiği ifade edilmiştir. *ABD – Yumuşak Kereste VI* davasında panel, uygulanan telafi edici tedbirlerin, fiili durum dikkate alınmaksızın ithalat artışlarının olası etkisine dayalı olarak verildiğine ve bu nedenle ASCM'nin 15/7. maddesindeki illiyet bağı kuralına aykırı olduğuna karar kılmıştır.⁴⁷⁷ Bu doğrultuda telafi edici tedbirlerin uygulanmasında ciddi bir hasar tehdidi ile somut olaydaki vakıalar arasında bir illiyet bağı olması gerektiği; tedbirlerin varsayımlara dayalı olarak uygulanmamasının lazım olduğu ifade edilmelidir.

3.2.1.2.4 Sübvansiyonun Varlığı/Yokluğu

Telafi edici tedbirlerin hukuka uygun olarak alınmasında emredici olarak gereken faktörlerden biri de ASCM'de tanımlandığı şekilde bir sübvansiyonun varlığıdır. Bu bağlamda ortada eğer sübvansiyon söz konusu değilse, telafi edici tedbirin alınması ASCM'ye uygun olmayacaktır. Telafi edici tedbirin karşıt olarak alındığı bir sübvansiyonun var olup olmadığı, çeşitli davalarda uyuşmazlık konusu olmuştur.

ABD – İhraç Tahditleri davasında ABD'nin telafi edici tedbirlere yönelik mevzuat ve uygulamasında dava konusu ihraç tahditlerini (*export restraints*) ele alışı, ASCM bağlamında değerlendirilmiştir.⁴⁷⁸ ABD tarafından, şikâyetçi Kanada tarafından uygulanan ihraç tahditlerinin,⁴⁷⁹ ihracatı kısıtlamak vasıtasıyla iç piyasaya

476 Panel Raporu, *United States – Investigation of the International Trade Commission in Softwood Lumber from Canada*, WT/DS277/R, kabul tarihi 26 Nisan 2004, DSR 2004:VI, 2485, para. 7.123-7.137.

477 *ibid*, para. 7.119-122.

478 Panel Raporu, *United States – Measures Treating Exports Restraints as Subsidies*, WT/DS194/R and Corr.2, kabul tarihi 23 Ağustos 2001, DSR 2001:XI, 5767.

479 İhraç tahditleri, davacı Kanada tarafından “açıkça ihracat miktarlarını kısıtlayan veya ihracatların izin verildiği haller üzerinde açık koşullar koyan devlet yasa veya yönetmelikleri şeklinde tezahür eden sınır tedbirleri” olarak ifade edilmiş olup, “bu tedbirlerin, ihracat miktarlarını kısıtlamak amacıyla ürün ihracatları üzerinde devlet tarafından hesaplanarak dayatılan vergi veya ücretler şeklinde de tezahür edebileceği” de belirtilmiştir. *ibid*, para. 8.16, 8.76.

mal sağladığı iddia edilmiş ve bu tahditlerin, ASCM'nin 1/1(a)(1)(iii)-(iv) maddeleri tahtında devletin özel bir kurumu yetkilendirmesi (*entrustment*) veya yönlendirmesi (*direction*) yoluyla mal sağlaması suretiyle mali katkı teşkil ettiği iddia edilmiştir.⁴⁸⁰ Panelin değerlendirmesinde ise ASCM'deki mali katkı kavramına yönelik tanımın ve mali katkı teşkil edebilecek fiillerin madde kapsamıyla sınırlı olması üzerinde durulmuş; ihraç tahditlerinin devletin verdiği yetkiye dayanan veya devletçe yönlendirilen (bu durumun oluşması için devletin piyasaya müdahalesinden ve bunun sonuç doğurmasından ziyade, devletin açık ve müspet bir yetkilendirme veya emretme fiilinin aranacağı ifade edilmiştir) bir mal sağlama biçimi olmadığı belirtilmiş; bu vesileyle de ihraç tahditlerinin ASCM'deki sınırlı tanım ve fiiller bağlamında bir mali katkı teşkil etmediği ifade edilmiş ve ABD'nin dava konusu ihraç tahditlerine mali katkı olarak muamele etmesinin ASCM'nin 1.1(a) maddesine aykırı olduğu tespit edilmiştir.⁴⁸¹

ABD – DRAMlar Üzerinde Telif Edici Tedbir Soruşturması davasında da uygulanan telif edici tedbire karşıt sübvansiyonun oluşumu bakımından bir mali desteğin özel bir kurum vasıtasıyla verilmesinde yetkilendirme (*entrustment*) ve yönlendirme (*direction*) unsurları değerlendirilmiştir.⁴⁸² Panelin bu unsurlara yönelik yorumunu⁴⁸³ tadil eden temyiz mercii tarafından, yetkilendirme ve yönlendirme kavramlarının sadece delege edilme ve talimatlandırma eylemleriyle sınırlı olmadığı; yetkilendirmenin devletçe özel bir kuruma sorumluluk verilmesi halinde, yönlendirmenin de devletin özel bir kurum üzerinde otoritesini kullanması halinde söz konusu olacağı ifade edilmiştir.⁴⁸⁴

ABD – Yumuşak Kereste III davasında ise yumuşak keresteler için yapılan ön telif edici tedbir tespitleri değerlendirilirken, devletçe mal veya hizmet sağlanması

480 *ibid*, para. 8.26.

481 *ibid*, para. 8.15-8.76.

482 Panel Raporu, *United States – Countervailing Duty Investigation on Dynamic Random Access Memory Semiconductors (DRAMs) from Korea*, WT/DS296/R, kabul tarihi 20 Temmuz 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS296/AB/R, DSR 2005:XVII, 8243; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Countervailing Duty Investigation on Dynamic Random Access Memory Semiconductors (DRAMs) from Korea*, WT/DS296/AB/R, kabul tarihi 20 Temmuz 2005, DSR 2005:XVI, 8131.

483 Panel Raporu, *ABD – DRAMlar Üzerinde Telif Edici Tedbir Soruşturması*, *supra* not 482, para. 7.31.

484 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – DRAMlar Üzerinde Telif Edici Tedbir Soruşturması*, *supra* not 482, para. 106-116, 209(b)(i)(A).

yahut mal alınması hallerinde ASCM'ye aykırı bir şekilde menfaat sağlayan bir sübvansiyonun oluşması için ASCM'nin 14/(d) maddesi bağlamında söz konusu olan kriterler ele alınmıştır.⁴⁸⁵ ASCM'nin 14/(d) maddesi, devletçe mal veya hizmet sağlanması yahut mal alınması hallerinde ASCM'ye aykırı bir menfaatin oluşması için, mal veya hizmet sağlanırken yeterli ödmeden (*adequate remuneration*) azının ve mal alımında da yeterli ödmeden fazlasının yapılmasını öngörmektedir. Aynı madde kapsamında ödemenin yeterli olup olmadığının, malın veya hizmetin sağlandığı yahut malın alındığı ülkenin cari piyasa koşullarına göre değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Panel, Kanada'nın üreticilere kerestelik ağaç sağlamak suretiyle bir mali katkı yaptığını tespit etmesine karşın;⁴⁸⁶ ABD'nin, telafi edici tedbire konu sübvansiyonu tespit ederken, kerestelik ağaçların alım ve tedarikinin yapıldığı Kanada'daki değil de ABD'deki kerestelik ağaç fiyatlarını baz almasını, menfaatin tespiti ve hesaplanması bağlamında ASCM'nin 14. ve 14/(d) maddelerine, sübvansiyonun varlığının tespiti bakımından da ASCM'nin 1/1. maddesine aykırı bulmuştur.⁴⁸⁷

3.2.2 ADA (Anti-Damping Andlaşması)

Anti-damping tedbirlerinden doğan uyuşmazlıklar, DTÖ nezdinde yaygın olarak dava konusu olmaktadır. DTÖ nezdinde anti-damping tedbirlerine yönelik bir davanın açılabilmesi için, ADA'nın 17/4. maddesi kapsamında, *Guatemala-Çimento I* davasında temyiz mercii tarafından ifade edildiği üzere, (i) kesin anti-damping vergileri veya (ii) fiyat taahhütlerinin⁴⁸⁸ kabulü yahut (iii) geçici tedbirlerin mevcudiyeti unsurlarından birisi mutlaka mevcut olmalıdır.⁴⁸⁹

Özellikle ADA'nın 2. maddesi (damping tespiti), 3. maddesi (hasar tespiti), 5. maddesi (soruşturma), 6. maddesi (deliller), 9. ila 11. maddeleri (vergileendirme)

485 Panel Raporu, *United States – Preliminary Determinations with Respect to Certain Softwood Lumber from Canada*, WT/DS236/R, kabul tarihi 1 Kasım 2002, DSR 2002:IX, 3597.

486 *ibid*, para. 7.6-7.30.

487 *ibid*, para. 7.31-7.59.

488 ADA madde 8 kapsamında düzenlenen fiyat taahhütleri, dampingli ithalatın verdiği hasarın giderilebilmesine yönelik olarak, damping marjını ortadan kaldırmak için gerekenden yüksek olmamak kaydıyla, ihracatçılar tarafından verilen, ihracatçıların fiyatları düzeltmelerine veya dampingli fiyatlarla ihracata son vermelerine dair taahhütler anlamına gelmektedir.

489 Temyiz Mercii Raporu, *Guatemala – Anti-Dumping Investigation Regarding Portland Cement from Mexico*, WT/DS60/AB/R, kabul tarihi 25 Kasım 1998, DSR 1998:IX, 3767, para. 79.

sıklıkla uyuşmazlığa konu olan ve haklarında ihlal tespit edilen maddeler arasındadır. Aşağıda bu maddelerden doğan uyuşmazlık ve ihlaller, maddelere göre başlıklararak incelenecektir. Çeşitli davalarda birden çok madde bakımından birbiriyle bağlantılı ihlaller söz konusu olduğundan ötürü, ayırım esas konu bakımından yapılacak ve bağlantılı ihlaller bunun yanında ifade edilecektir.

3.2.2.1 Damping Tespiti (Madde 2)

ADA'nın 2. maddesi kapsamında damping tespitine yönelik kriterler düzenlenmekte olup, ilgili kamu mercilerince yapılan damping tespitlerinin ADA'nın 2. maddesine uygunluğu pek çok davada incelenmiştir. Bu madde kapsamındaki uyuşmazlıklar, ağırlıklı olarak damping marjının belirlenmesine ilişkin hükümler sevk eden ADA'nın 2/2. maddesi ve ihraç fiyatı ile normal değer arasındaki kıyaslamaya yönelik düzenlemeler yapan ADA'nın 2/4. maddesi kapsamında söz konusu olmaktadır.

ADA'nın 2/1. maddesi uyarınca, damping tespitlerinin ticaretin olağan akışında gerçekleşen işlemlere dayalı olması gerekmektedir. *ABD – Sıcak Haddelenmiş Çelik* davasında, ABD'nin Japonya'dan ithal çeşitli sıcak haddelenmiş çelik ürünlerine uyguladığı anti-damping tedbirleri, bu madde bakımından değerlendirilmiştir.⁴⁹⁰ Söz konusu davada, ABD'nin damping tespiti yaparken kullandığı yöntemler (metodoloji) ele alınmış ve bu yöntemler, tespit yapılırken dikkate alınan bazı işlemlerin ticaretin olağan akışı dışında olma ihtimalini değerlendirmedikleri gerekçesiyle ADA'nın 2/1. maddesine aykırı bulunmuştur.⁴⁹¹

Damping marjlarının hesaplanmasına ve bu hesaplamalarda uygulanan yöntemlere ilişkin birtakım detaylar da uyuşmazlık konusu olmuştur. *AT – Yatak Örtüsü* davasında damping marjının tespiti için gerekli olan maliyet ve kâr hesaplamaları (bu hesaplamalara yönelik hükümler, ADA'nın 2/2.2. maddesi

⁴⁹⁰ Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Certain Hot-Rolled Steel Products from Japan*, WT/DS184/R, kabul tarihi 23 Ağustos 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS184/AB/R, DSR 2001:X, 4769.

⁴⁹¹ *ibid*, para. 7.91-7.120; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Certain Hot-Rolled Steel Products from Japan*, WT/DS184/AB/R, kabul tarihi 23 Ağustos 2001, DSR 2001:X, 4697, para. 131-158.

kapsamında sevk edilmiştir) incelenmiştir.⁴⁹² Temyiz mercii, AT'nin ADA'nın 2/2.2(ii) maddesini ihlal ettiğine karar verirken; (i) sadece bir üretici veya ihracatçı için veri bulunması durumunda, kâr ve maliyet hesapları yapılırken ADA'nın 2/2.2(ii) maddesinde düzenlenen ağırlıklı ortalama alınmasını öngören hesap yönteminin uygulanamayacağını (ADA'nın 2/2.2(iii) maddesi uyarınca alternatif yöntemlerin uygulanması mümkündür) ve (ii) ADA'nın 2/2.2(ii) maddesi bağlamında yapılan kâr hesaplamalarında, üretici veya ihracatçılarca ticaretin olağan akışı dışında yapılan satışların hesaplama dışında tutulmaması gerektiğini hüküm altına almıştır.⁴⁹³ *AB – Ayakkabı* davasında ise yine maliyet ve kâr hesaplamaları ADA'nın 2/2.2. maddesi bağlamında incelenmiştir.⁴⁹⁴ Bu davadaki somut olayda, AB tarafından kâr ve maliyet hesaplamasında ADA'nın 2/2.2(iii) maddesi tahtında öngörülen şekilde alternatif bir yöntem uygulanmasına karşın; bir Çinli üretici için, ADA'nın 2/2.2(iii) maddesinde öngörüldüğü şekilde menşe ülke iç pazarında diğer üretici veya ihracatçılarca normalde edilen kârın ölçüsünde bir üst limit (*cap*) hesaplamasının yapılmaması, ADA'nın 2/2.2(iii) maddesine aykırı bulunmuştur.⁴⁹⁵

Norveç tarafından açılan *AT – Somon* davasında ise, AT'nin Norveç menşeli çiftlik somonlarına uyguladığı anti-damping tedbirleri ele alınmıştır.⁴⁹⁶ Davada AT tarafından yapılan damping tespitlerinin, özellikle maliyet ve kâr hesapları ile oluşturulmuş normal değer (*constructed normal value*) bakımından ADA'nın 2. maddesine uyumluluğunun son derece kapsamlı bir denetimi yapılmıştır. Bu bağlamda, (i) AT'nin, çeşitli üretici ve ihracatçılar bakımından mevcut iç kâr marjı ve maliyet verilerini dikkate almadığı gerekçesiyle ADA'nın 2/2.2. maddesi bakımından ve (ii) üretim maliyetlerinin ve oluşturulmuş normal değerlerin hesaplanmasındaki çeşitli hatalar nedeniyle ADA'nın 2/2. ve 2/2.1.1. maddeleri

492 Panel Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Imports of Cotton-Type Bed Linen from India*, WT/DS141/R, kabul tarihi 12 Mart 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS141/AB/R, DSR 2001:VI, 2077.

493 Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Imports of Cotton-Type Bed Linen from India*, WT/DS141/AB/R, kabul tarihi 12 Mart 2001, DSR 2001:V, 2049, para. 67-85.

494 Panel Raporu, *European Union – Anti-Dumping Measures on Certain Footwear from China*, WT/DS405/R, kabul tarihi 22 Şubat 2012, DSR 2012:IX, 4585.

495 *ibid*, para. 7.295-7.301.

496 Panel Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Measure on Farmed Salmon from Norway*, WT/DS337/R, kabul tarihi 15 Ocak 2008, and Corr.1, DSR 2008:I, 3.

bakımından ihlaller tespit edilmiştir.⁴⁹⁷ *Çin – HP-SSST*⁴⁹⁸ davasında da, normal fiyat oluşturulurken, benzer malların üretim ve satışlarında ticaretin olağan seyrinde söz konusu olan satış giderleri, genel giderler ve idari giderler (SG&A) hesaba katılmadığı için ADA'nın 2/2.2. maddesinin ihlali saptanmıştır.⁴⁹⁹

Damping tespitlerinde, üretici maliyetlerinin hesaplanmasında üretici verilerinin dikkate alınması ve oluşturulan normal değerlerin menşe ülkedeki üretim maliyetlerine dayanması gerekmektedir. *AB – Biyodizel* davasında Arjantin'in şikâyeti üzerine AB'nin Arjantin'den ithal edilen biyodizel üzerinde uyguladığı anti-damping tedbirleri uyumsuzluk konusu olmuştur.⁵⁰⁰ Damping tespitinde AB'nin, (i) üreticilerce tutulan verilere dayanarak üretim maliyetini belirlememiş olması ADA'nın 2/2.1.1. maddesine ve (ii) biyodizelin normal değerini oluştururken menşe ülkede (Arjantin'de) söz konusu olan üretim maliyetini kullanmaması ADA'nın 2/2. maddesine aykırı bulunmuştur.⁵⁰¹

ABD – Paslanmaz Çelik davasında, ABD'nin Güney Kore'den yaptığı paslanmaz çelik levhası ithalatlarına yönelik olarak uyguladığı anti-damping tedbirlerinin ADA'nın 2/4. maddesine uygunluğu incelenmiştir.⁵⁰² Somut olaydaki damping soruşturmasında ABD, fiyat hesaplaması yaparken, tüm ilgili faturalar Amerikan Doları biriminden olmasına rağmen, Amerikan Doları'ndan Kore Won'una ve Kore Won'undan Amerikan Doları'na, iki tür çevrim de farklı kurlardan olacak şekilde para birimi çevrimleri yapmıştır.⁵⁰³ Kıyaslanan ihraç fiyatı ve normal fiyat aynı para birimine (Amerikan Doları) sahip olmasına rağmen, soruşturmada hesaplama yapılırken gereksiz yere para birimi çevrimi yapılması, ADA'nın 2/4.1.

497 *ibid*, para. 8.1.

498 "HP-SSST" ifadesi, yüksek performans paslanmaz çelik dikişsiz borular için kullanılan kısaltmadır.

499 Panel Raporları, *China – Measures Imposing Anti-Dumping Duties on High-Performance Stainless Steel Seamless Tubes ("HPSSST") from Japan / China – Measures Imposing Anti-Dumping Duties on High-Performance Stainless Steel Seamless Tubes ("HPSSST") from the European Union*, WT/DS454/R and Add.1 / WT/DS460/R, Add.1 and Corr.1, kabul tarihi 28 Ekim 2015, tadil eden Temyiz Mercii Raporları WT/DS454/AB/R / WT/DS460/AB/R, para. 7.53-7.67.

500 Panel Raporu, *European Union – Anti-Dumping Measures on Biodiesel from Argentina*, WT/DS473/R and Add.1, kabul tarihi 26 Ekim 2016, tadil eden temyiz mercii raporu WT/ DS473/AB/R.

501 *ibid*, para. 7.176 – 7.260.

502 Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Stainless Steel Plate in Coils and Stainless Steel Sheet and Strip from Korea*, WT/DS179/R, kabul tarihi 1 Şubat 2001, DSR 2001:IV, 1295.

503 *ibid*, para.6.7-6.41.

maddesine aykırı bulunmuştur.⁵⁰⁴ Aynı davada, oluşturulmuş ihraç fiyatının, ödemesi alınmamış satışların doğru şekilde dikkate alınmaması nedeniyle ADA'nın 2/4. maddesine aykırı şekilde hesaplandığı da tespit edilmiştir.⁵⁰⁵

Anti-damping davalarında bilhassa ABD'nin ADA'yı ihlal eden taraf konumunda bulunduğu bir uygulama da "sıfırlama" (*zeroing*) uygulamasıdır. Bu uygulama doğrultusunda anti-damping uygulamalarına dayanak teşkil eden damping analizlerinde, negatif damping marjlarının (eşiklerinin)⁵⁰⁶ sıfırlanarak hesap yapılması, ihracatçılar aleyhine daha fazla anti-damping vergisi tahakkuk ettirilmesine neden olmuş ve bu durum, özellikle yöntemi sıklıkla uygulayan ABD aleyhine pek çok davada gerek damping tespitiyle ilgili ADA'nın 2/4. maddesi, gerekse vergilendirmeye ilgili ADA'nın 9. maddesi bakımından ihlal tespitlerine konu olmuştur.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ *ibid.*

⁵⁰⁵ *ibid.*, para.6.62-6.80.

⁵⁰⁶ Damping marjının negatif olması, ihracat değerinin normal değeri aşması durumudur. Barış Ekdi, **Gümrük Birliği Çerçevesinde Damping ve Yıkıcı Fiyat Uygulamaları**, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara, 2003, (<http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT/1/Documents/Uzmanl%C4%B1k+Tezi/tez7.pdf>), s. 51. Söz konusu negatif damping marjlarının sıfırlanarak anti-damping soruşturmasında kullanılmasına yönelik "sıfırlama" (*zeroing*) uygulaması, başka bir deyimle esasen ihracat değeri normal değerinden yüksek olan bir mal bakımından damping soruşturması yapılırken, malın normal değerinin ihracat değerine eş tutulmasını ifade etmektedir.

⁵⁰⁷ DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 60, 98, 106, 121, 145, 146, 158, 169, 170, 178; Panel Raporu, *AT – Yatak Örtüsü*, *supra* not 492; Panel Raporu, *United States – Sunset Review of Anti-Dumping Duties on Corrosion-Resistant Carbon Steel Flat Products from Japan*, WT/DS244/R, kabul tarihi 9 Ocak 2004, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WTDS244/AB/R, DSR 2004:I, 85; Panel Raporu, *United States – Final Dumping Determination on Softwood Lumber from Canada – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Canada*, WT/DS264/RW, kabul tarihi 1 Eylül 2006, bozarak düzelten Temyiz Mercii Raporu WT/DS264/AB/RW, DSR 2006:XII, 5147; Panel Raporu, *United States – Laws, Regulations and Methodology for Calculating Dumping Margins ("Zeroing")*, WT/DS294/R, kabul tarihi 9 Mayıs 2006, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS294/AB/R, DSR 2006:II, 521; Panel Raporu, *United States – Final Anti-Dumping Measures on Stainless Steel from Mexico*, WT/DS344/R, kabul tarihi 20 Mayıs 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS344/AB/R, DSR 2008:II, 599; Panel Raporu, *United States – Continued Existence and Application of Zeroing Methodology*, WT/DS350/R, kabul tarihi 19 Şubat 2009, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS350/AB/R, DSR 2009:III, 1481- DSR 2009:IV, 1619; Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Administrative Reviews and Other Measures Related to Imports of Certain Orange Juice from Brazil*, WT/DS382/R, kabul tarihi 17 Haziran 2011, DSR 2011:VII, 3753; Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Polyethylene Retail Carrier Bags from Thailand*, WT/DS383/R, kabul tarihi 18 Şubat 2010, DSR 2010:IV, 1841; Panel Raporu, *United States – Use of Zeroing in Anti-Dumping Measures Involving Products from Korea*, WT/DS402/R, kabul tarihi 24 Şubat 2011, DSR 2011:X, 5239; Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Certain Shrimp from Viet Nam*, WT/DS404/R, kabul tarihi 2 Eylül 2011, DSR 2011:X, 5301; Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Certain Shrimp and Diamond Sawblades from China*, WT/DS422/R and Add.1, kabul tarihi 23 Temmuz 2012, DSR 2012: XIII, 7109; Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping and Countervailing Measures on Large*

3.2.2.2 Hasar Tespiti (Madde 3)

ASCM, SA gibi tamamlayıcı andlaşmalarda olduğu üzere, ADA tahtında da anti-damping soruşturması kapsamında yerli sanayiye verilen hasarın tespiti yapılırken ilgili yerli sanayinin durumu üzerinde etkisi olan tüm endeksler ve faktörler⁵⁰⁸ göz önünde tutulmalıdır. ADA'nın 3. maddesine uygun şekilde tüm ilgili veriler değerlendirilmeli, gerekli analizler yapılmalı, eksik incelemelerden kaçınılmalıdır. ADA'nın 3/1. maddesi bağlamında, soruşturma makamı tarafından nesnel bir inceleme yürütülmeli, soruşturma süreci neticesinde söz konusu olan tespitler, pozitif delillere dayalı olmalıdır. “Pozitif delil” kavramı, *ABD – Sıcak Haddelenmiş Çelik* davasında temyiz mercii tarafından delillerin olumlayıcı, objektif, doğrulanabilir nitelikte ve güvenilir olması olarak tanımlanmıştır.⁵⁰⁹ “Nesnel inceleme” kavramı ise, yine aynı davada temyiz mercii tarafından tanımlandığı üzere, delillerin toplandığı, sorgulandığı ve değerlendirildiği yöntemin (başka bir deyimle, soruşturmanın yürütülmesinin veya incelemelerin), iyi niyet ve temel adil yargılanma ilkelerine uygun olmasını ifade etmektedir.⁵¹⁰

İlgili yerli sanayinin durumu üzerinde etkili olan tüm faktörlerin incelenmemesi, DTÖ nezdindeki davalarda sıklıkla ihlale yol açmıştır. Bu sebepten ötürü *Tayland – H-Kirişleri*,⁵¹¹ *AT – Yatak Örtüsü*,⁵¹² *Guatemala – Çimento II*,⁵¹³

Residential Washers from Korea, WT/DS464/R and Add.1, kabul tarihi 26 Eylül 2016, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS464/AB/R.

508 Bu faktörler her somut olay bakımından farklı nitelik taşımaktadır ve çeşitlilik arz etmektedir. ADA madde 3.4'te bu faktörlere yönelik örnekler verilmiştir; ancak incelenmesi gereken faktörler burada listelenenler ile sınırlı değildir – “ilgili” (*relevant*) tüm faktörler incelenmelidir. Madde 3.4 kapsamında örnek olarak listelenen faktörler, şu şekildedir: (i) satış, kar, üretim çıktısı, pazar payı, üretim verimi (üretkenlik), yatırım dönüşleri veya kapasite kullanımında mevcut ve potansiyel azalmalar, (ii) iç piyasa fiyatlarını etkileyen faktörler, damping marjının büyüklüğü, nakit akışı, envanter, istihdam, maaşlar, büyüme, sermaye veya yatırım oluşturabilme kabiliyeti üzerinde mevcut veya potansiyel negatif etkiler.

509 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Sıcak Haddelenmiş Çelik*, *supra* not 491, para. 192.

510 *ibid*, para. 193.

511 Panel Raporu, *Thailand – Anti-Dumping Duties on Angles, Shapes and Sections of Iron or Non-Alloy Steel and H-Beams from Poland*, WT/DS122/R, kabul tarihi 5 Nisan 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS122/AB/R, DSR 2001:VII, 2741.

512 Panel Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Imports of Cotton-Type Bed Linen from India*, WT/DS141/R, kabul tarihi 12 Mart 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS141/AB/R, DSR 2001:VI, 2077.

513 Panel Raporu, *Guatemala – Definitive Anti-Dumping Measures on Grey Portland Cement from Mexico*, WT/DS156/R, kabul tarihi 17 Kasım 2000, DSR 2000:XII, 5295.

Türkiye'nin davacı taraf olduğu *Mısır – Nervürlü Çelik*,⁵¹⁴ *Meksika – Çelik Boru ve Tüpler*,⁵¹⁵ *Meksika – Mısır Şurubu*⁵¹⁶ gibi pek çok davada ADA'nın 3/4. maddesine aykırılık tespiti söz konusu olmuştur.⁵¹⁷

Nesnel inceleme bakımından ise *AT – Yatak Örtüsü (Madde 21.5 – Hindistan)* davası, önem arz eden bir dava olmuştur.⁵¹⁸ Temyiz mercii, bu davada panel kararını bozarken, AT'nin hasar tespitinin, soruşturmada incelenmeyen üreticilerce yapılan ihracatların da dampingli olduğunu varsayması gerekçesiyle nesnel bir incelemeye dayanmadığına karar kılmış ve ADA'nın 3/1. maddesine ihlal edildiğine hükmetmiştir.⁵¹⁹

Hasar tespitleri, soruşturmanın konu aldığı dönemin salt belli bir kısmını değil, bütünü ele almalıdır. *Meksika – Çelik Boru ve Tüpler* davasında, üç yıllık bir soruşturma konusu dönem (1998, 1999 ve 2000 yılları) ile ilişkili olarak yapılan hasar analizleri, bu dönemin tümüne dayalı olarak yapılmalıyken sadece altışar aylık belirli bölümlerine (her bir yılın Temmuz-Aralık ayları arası) dayalı olarak yapılmış; bunun neticesinde ADA'nın 3. maddesi yönünden ihlaller tespit edilmiştir.⁵²⁰ *Meksika – Pirinç Üzerindeki Anti-Dumping Tedbirleri* davasında da benzer bir durum söz konusu olmuş; Meksika soruşturma makamının, soruşturma döneminin bütününe değil de ithalatın en yoğun olduğu iddia edilen belirli bir dönemi ele alan hasar tespiti, ADA'nın 3. maddesine aykırı bulunmuştur.⁵²¹

514 Panel Raporu, *Egypt – Definitive Anti-Dumping Measures on Steel Rebar from Turkey*, WT/DS211/R, kabul tarihi 1 Ekim 2002, DSR 2002:VII, 2667.

515 Panel Raporu, *Mexico – Anti-Dumping Duties on Steel Pipes and Tubes from Guatemala*, WT/DS331/R, kabul tarihi 24 Temmuz 2007, DSR 2007:IV, 1207.

516 Panel Raporu, *Mexico – Anti-Dumping Investigation of High Fructose Corn Syrup (HFCS) from the United States*, WT/DS132/R, kabul tarihi 24 Şubat 2000, and Corr.1, DSR 2000:III, 1345.

517 DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 51, 54, 60, 65, 85.

518 Panel Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Imports of Cotton-Type Bed Linen from India – Recourse to Article 21.5 of the DSU by India*, WT/DS141/RW, kabul tarihi 24 Nisan 2003, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS141/AB/RW, DSR 2003:IV, 1269.

519 Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Imports of Cotton-Type Bed Linen from India – Recourse to Article 21.5 of the DSU by India*, WT/DS141/AB/RW, kabul tarihi 24 Nisan 2003, DSR 2003:III, 965, para. 101-146.

520 Panel Raporu, *Meksika – Çelik Boru ve Tüpler*, supra not 515, para. 7.246-7.261.

521 Panel Raporu, *Mexico – Definitive Anti-Dumping Measures on Beef and Rice, Complaint with Respect to Rice*, WT/DS295/R, kabul tarihi 20 Aralık 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS295/AB/R, DSR 2005:XXIII, 11007, para. 7.66-7.88.

Pozitif delillere dayanılıp dayanılmadığı da ADA'nın 3. maddesini ilgilendiren uyuşmazlıklarda ele alınan konulardan birisi olmuştur. Hasar tespitlerine dayanak teşkil eden soruşturmalarda belirli bir grup ithalatın dikkate alınıp, belirli bir grup ithalatın dikkate alınmaması da pozitif deliller bağlamında ihlal teşkil edebilmektedir. Soruşturmalarda tüm veriler dikkate alınmalı ve ispat edilmemiş varsayımlardan kaçınılmalıdır. *Meksika – Çelik Boru ve Tüpler* davasında, kısıtlı bir numuneye ve ispat edilmemiş varsayımlara dayalı bir metodoloji kullanan soruşturma makamlarının, pozitif delile dayalı soruşturma yapamayacağı ifade edilmiş⁵²² ve Meksika tarafından yapılan soruşturmada bu şekilde bir metodoloji kullanılmış olduğu gerekçesiyle ihlal tespit edilmiştir.⁵²³ *Meksika – Pirinç Üzerindeki Anti-Damping Tedbirleri* davasında da, yapılan hasar tespitlerinin geçmişten kalma ve soruşturma dönemi itibarıyla güvenilirliği şüpheli bilgilere dayandığı, bu nedenle de pozitif delillere dayanmadığı ve ADA'nın 3. maddesine aykırı olduğu sonucuna varılmıştır.⁵²⁴

Anti-damping tedbirine temel teşkil eden hasar tespitinde dikkate alınacak malların, sadece dampinge tabi tutulmuş ürünler olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, dampingsiz ürünler baz alınarak yapılan bir analiz veya tespitin, anti-damping tedbirine temel teşkil etmesi ADA'ya uygun değildir. *Arjantin – Kümes Hayvanları Anti-Damping Vergileri* davasında, iki firma tarafından yapılan dampingsiz ithalatların da hasar analizi ve tespiti yapılırken hesaba katılması, ADA'nın 3. Maddesine aykırı bulunmuştur.⁵²⁵

İlliyyet bağı hükümleri bakımından ise ADA, ASCM ile paralellikler göstermektedir. ADA'nın 3/5. maddesi kapsamında, anti-damping tedbirlerine temel teşkil eden analizlerin, dampingle ithalatların yerli sanayi üzerindeki hasar verici etkisini ve hasarın hangi faktörlerden doğduğunu göstermesi gerekmektedir. Aynı madde çerçevesinde, başka faktörlerden doğan hasarların dampingle ithal mallara atfedilmesi de yasaklanmıştır. Bu doğrultuda, damping soruşturması raporlarında,

522 Panel Raporu, *Meksika – Çelik Boru ve Tüpler*, supra not 515, para. 7.285.

523 *ibid*, para. 7.264-7.288.

524 Panel Raporu, *Meksika – Pirinç Üzerindeki Anti-Damping Tedbirleri*, supra not 521, para. 7.53-7.65.

525 Panel Raporu, *Argentina – Definitive Anti-Dumping Duties on Poultry from Brazil*, WT/DS241/R, kabul tarihi 19 Mayıs 2003, DSR 2003:V, 1727, para. 7.295-7.307.

dampingli ithalatlara ek olarak yerli sanayi üzerinde hasar oluşturan tüm faktörlerin usulünce analiz edilmesi ve de hasar ile sebepler arasında illiyet bağının doğru bir şekilde kurularak hasarların yanlış sebebe atfedilmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir.

Çin – GOES davasında, ASCM ihlalleriyle ilgili bölümlerde zikredilmiş olan ASCM'nin 15/5. maddesinin ihlallerine paralel bulgular ADA yönünden de söz konusu olmuştur. Anti-damping tedbirlerine temel teşkil eden raporların, Çin'deki yerli sanayinin kapasite ve üretim artışının kendisine (yani Çin'deki yerli sanayiye) verdiği hasarı dikkate almadığı tespit edilmiştir.⁵²⁶ Bu eksiklik nedeniyle illiyet bağının kurulması da hatalı olmuş, yerli sanayinin üretim ve kapasite artışından kaynaklanan hasarların da dampingli ithalatlara atfedilmesi durumu söz konusu olarak ADA'nın 3/5. maddesi ihlal edilmiştir.⁵²⁷ İlliyet bağı ve hatalı atfedilme yönünden benzer bir ihlal, *Çin – HP-SSST* davalarında da söz konusu olmuştur.⁵²⁸

ABD menşeli birtakım arabalara Çin tarafından uygulanan anti-damping tedbirlerinin incelendiği *Çin – Arabalar (ABD)* davasında ise illiyet bağı analizleri ele alınmıştır.⁵²⁹ Tüketimde azalma, üretkenlik trendleri, pazar payı gibi unsurların yerli sanayiye verdiği hasarın yeterli ve gerekçeli şekilde incelenmediği, başka faktörlerden kaynaklanan hasarların dampingli ithalatlara atfedilmediğinin kanıtlanamadığı, araç üreticisi Chrysler'ın sunduğu delillerin, gerekçesiz bir şekilde yeterli ölçüde dikkate alınmadığı tespit edilmiş ve neticede, analizlerin pozitif delillere dayalı tarafsız bir inceleme ile yapılmadığı ve eksik yapıldığı gerekçeleriyle ADA'nın 3/5. maddesine aykırılık olduğuna hükmedilmiştir.⁵³⁰

ASCM'de olduğu gibi ADA'da da 3/7. madde bağlamında, ciddi hasar tehdidinin tespitinin, ithamlara, uzak olasılıklara ve varsayımlara değil; gerçeklere dayalı olması gerektiği ifade edilmiştir. *ABD – Yumuşak Kereste VI* davasında panel, uygulanan anti-damping tedbirlerinin, olasılıklara dayalı olarak konulduğuna ve bu

⁵²⁶ Panel Raporu, *Çin – GOES*, *supra* not 456, para. 7.617-7.638.

⁵²⁷ *ibid.*

⁵²⁸ Panel Raporları, *Çin, HP – SSST*, *supra* not 499, para. 8.1(a).

⁵²⁹ Panel Raporu, *China – Anti-Dumping and Countervailing Duties on Certain Automobiles from the United States*, WT/DS440/R and Add.1, kabul tarihi 18 Haziran 2014, DSR 2014:VII, 2655.

⁵³⁰ *ibid.*, para. 7.320-7.363.

nedenle ADA'nın 3/7. maddesindeki illiyet bağı kuralına aykırı olduğuna karar kılmıştır.⁵³¹ Bu bağlamda, telafi edici tedbirler bakımından olduğu gibi, anti-dumping tedbirleri bakımından da olasılıklara dayalı olarak değil, açıkça yakın (*imminent*) tehditlere dayalı olarak tedbir uygulaması yapılması gerekmektedir. Ayrıca, hasar tehdidi tespiti yapılırken dayanılan vakıaların gerekçeli olarak açıklaması lüzumlu olup; aksi takdirde *Meksika – Mısır Şurubu (Madde 21.5 – ABD)* davasında söz konusu olduğu üzere ADA'nın 3/7. maddesine aykırılık söz konusu olacaktır.⁵³²

3.2.2.3 Soruşturma ve Deliller (Madde 5 ve 6)

ADA madde 5, bir dumping soruşturmasının başlatılması ve soruşturma kapsamında yapılan inceleme konusunda detaylı hükümler getirmektedir. ADA'nın 5/2. maddesi, soruşturmanın başlatılması için (i) dumpingin varlığı, (ii) yerli sanayiye veya yerli sanayinin kurulmasına yönelik ciddi bir hasarın veya hasar tehdidinin varlığı ve (iii) hasar (veya hasar tehdidi) ile dumpingli ithalatlar arasında illiyet bağı bakımından delillerin varlığını aramaktadır. ADA'nın 5/3. maddesi kapsamında soruşturan makama, soruşturma başlatılmasını haklı kılar şekilde yeterli delil olup olmadığını tespit edebilmek için delillerin doğruluğunu ve yeterliliğini inceleme yükümü getirilmiştir.

Guatemala – Çimento II davasında panel, 5/2. madde kapsamında düzenlenen kriterler üzerinden, 5/3. madde kapsamında delillerin doğruluğuna ve yeterliliğine yönelik inceleme yapmıştır.⁵³³ Panel, davada mevcut olan delillerin dumping ve hasarın varlığı bakımından yeterli olmadığına; bu doğrultuda otomatik olarak illiyet bağı bakımından da yeterli delilin söz konusu olamayacağına karar vermiş; bu nedenle ADA'nın 5/3. maddesinin ve bununla bağlantılı olarak da, yeterli delillere sahip olmayan bir başvurunun reddedilmesini ve yeterli delillerin bulunmadığı anlaşıldığında soruşturmanın sonlandırılmasını öngören ADA'nın 5/8. maddesinin

⁵³¹ *ibid*, para. 7.617-7.620.

⁵³² Panel Raporu, *Mexico – Anti-Dumping Investigation of High Fructose Corn Syrup (HFCS) from the United States – Recourse to Article 21.5 of the DSU by the United States*, WT/DS132/RW, kabul tarihi 21 Kasım 2001, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS132/AB/RW, DSR 2001:XIII, 6717, para 6.262-6.301.

⁵³³ Panel Raporu, *Guatemala – Çimento II*, *supra* not 513.

ihlalini tespit etmiştir.⁵³⁴ Benzer bir sonuca, *Meksika – Çelik Boru ve Tüpler* davasında da varılmıştır.⁵³⁵

Arjantin – Kümes Hayvanları Anti-Damping Vergileri davasında, belirli bir mala yönelik olarak dampingin tespitinde, tüm kıyaslanabilir işlemlerin yerine salt bazı belli başlı işlemlerin göz önünde tutularak anti-damping soruşturmasının başlatılması, dampingin varlığı yönünden yeterli delil olmaksızın soruşturma başlatılmış olması gerekçesiyle ADA'nın 5/3. maddesine aykırı bulunmuştur.⁵³⁶

ADA'nın 6/10. maddesi uyarınca damping eşikleri kural olarak her bir ihracatçı bakımından münferiden ayrı ayrı tespit edilmelidir. *Arjantin – Kümes Hayvanları Anti-Damping Vergileri* davasında, Arjantin tarafından iki ihracatçı için ayrı damping marjı hesaplanmaması, ADA'nın 6/10. maddesine aykırı bulunmuştur.⁵³⁷

ADA'nın 6/8. maddesi, gerekli bilgilerin makul sürede sağlanmadığı durumlarda mevcut vakıalar üzerinden tespitlerin yapılabileceğini düzenlemektedir. Bu madde DTÖ nezdinde davalarda çeşitli kereler incelenmiştir. *ABD – Sıcak Haddelenmiş Çelik* davasında, bir anti-damping soruşturması esnasında iç hukuktaki usul kurallarına aykırı olarak sunulan (iç hukukta sağlanan sürede sunulmayan) delilleri değerlendirmeyen ABD Ticaret Bakanlığı'nın tutumu değerlendirilmiştir.⁵³⁸ Bakanlığın, delillerin makul bir süre içinde sunulup sunulmadığını değerlendirmeksizin, süresinde sunulmadıkları için delilleri reddettiği gerekçesiyle; ABD'nin, ADA'nın 6/8. maddesini ihlal eden bir uygulama icra ettiğine hükmedilmiştir.⁵³⁹ Bu doğrultuda, damping soruşturmalarında delil sunumu bakımından, iç hukuktaki delil sunumu için öngörülen süreye sıkı sıkıya bir bağlılık olmadığı; daha ziyade delilin makul bir sürede sunulup sunulmadığının değerlendirilmesi gerektiği ifade edilebilir.

⁵³⁴ *ibid*, para. 7.1768-7.1797 .

⁵³⁵ Panel Raporu, *Meksika – Çelik Boru ve Tüpler*, *supra* not 515, para. 7.14-7.61.

⁵³⁶ Panel Raporu, *Arjantin – Kümes Hayvanları Anti-Damping Vergileri*, *supra* not 525, para. 7.51-7.89.

⁵³⁷ *ibid*, para. 7.209-7.217.

⁵³⁸ Panel Raporu, *ABD – Sıcak Haddelenmiş Çelik*, *supra* not 490.

⁵³⁹ Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Sıcak Haddelenmiş Çelik*, *supra* not 491, para. 63-90.

ABD – Çelik Levha davasında ise, ABD'nin, Hindistan'dan ithal edilen çelik ürünlerine yönelik dumping soruşturması esnasında Hindistan Çelik Kurumu'nca sunulan ABD'deki satış fiyatları bilgisini, soruşturma neticesindeki kararlarında dikkate almaması gerekçesiyle ADA'nın 6/8 maddesinin ihlaline hükmedilmiştir.⁵⁴⁰ *Mısır – Nervürlü Çelik* davasında da Mısır mercilerinin bu sefer Türk şirketlerinin sunduğu bilgileri soruşturmada gereğince dikkate almaması aynı maddenin ihlalini teşkil etmiştir.⁵⁴¹

ADA'nın 6/1. ila 6/5. maddeleri arasındaki maddelerde, soruşturma esnasında delillere, bilgilere ve verilere yönelik olarak usuli işleyişi düzenleyen ve tarafların haklarını belirleyen hükümler sevk edilmektedir. Yürütülen soruşturmanın bu maddelere uygunluğu, çeşitli davalarda incelenmiştir. *AT – Tüp ve Boru Parçaları*⁵⁴² ve *AT – Bağlayıcılar*⁵⁴³ davalarında AT'nin, ihracatçı teşebbüslere, dumping soruşturmasında dayanılan ve gizli niteliğe sahip olmayan belirli bilgileri ifşa etmemesi, söz konusu ihracatçıların 6/2. ve 6/4. maddeler tahtında savunma ve delillere erişim haklarının ihlalini teşkil etmiştir.⁵⁴⁴ *Güney Kore – Birtakım Kağıtlar (Madde 21.5)* davasında ise, hasar faktörlerinin değerlendirilmesine yönelik olarak bir ihracatçıya, söz konusu ihracatçının talebine karşın yorum ve görüş bildirme imkânının sağlanmaması, ADA'nın 6/2. maddesi tahtında düzenlenen savunma hakkının ihlaline konu olmuştur.⁵⁴⁵

ADA'nın 6/7. maddesi kapsamında ise, alınan bilgilerin teyidi veya ek detayların alınması için başka DTÖ üyesi ülkelerde soruşturma yürütülebileceği; ancak bu soruşturmanın sonuçlarının, gizli bilgiler korunmak kaydıyla, ifşa

540 Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping and Countervailing Measures on Steel Plate from India*, WT/DS206/R and Corr.1, kabul tarihi 29 Temmuz 2002, DSR 2002:VI, 2073, para. 7.34-7.80.

541 Panel Raporu, *Mısır – Nervürlü Çelik*, *supra* not 514, para. 7.143-7.266.

542 Panel Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Malleable Cast Iron Tube or Pipe Fittings from Brazil*, WT/DS219/R, kabul tarihi 18 Ağustos 2003, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS219/AB/R, DSR 2003:VII, 2701.

543 Panel Raporu, *European Communities – Definitive Anti-Dumping Measures on Certain Iron or Steel Fasteners from China*, WT/DS397/R and Corr.1, kabul tarihi 28 Temmuz 2011, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS397/AB/R, DSR 2011:VIII, 4289.

544 *ibid*, para. 7.471-7.495; Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Malleable Cast Iron Tube or Pipe Fittings from Brazil*, WT/DS219/R, kabul tarihi 18 Ağustos 2003, DSR 2003:VI, 2613, para. 134-150.

545 Panel Raporu, *Korea – Anti-Dumping Duties on Imports of Certain Paper from Indonesia – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Indonesia*, WT/DS312/RW, kabul tarihi 22 Ekim 2007, DSR 2007:VIII, 3369, para. 6.70-6.80, 7.1(b).

edilmesi gerekliliği düzenlenmiştir. *Güney Kore – Birtakım Kağıtlar* davasında, bazı Endonezyalı ihracatçılara yurtdışında yapılan soruşturmaların sonuçlarının, sürecin geri kalanında gereğince savunma yapmasına yetecek ölçüde ifşa edilmediği gerekçesiyle ADA'nın 6/7 maddesinin ihlali tespit edilmiştir.⁵⁴⁶

3.2.2.4 Anti-Damping Vergileri (Madde 9), Geriye Dönük Uygulama (Madde 10) ve Tedbir Süreleri ve Gözden Geçirme Soruşturmaları (Madde 11)

ADA'nın anti-damping vergilerinin tahakkukunu ve tahsilatını düzenleyen 9. maddesi, alınan tedbirlerin geriye yürümesi (*retroactivity*) konusunda hükümler getiren 10. maddesi ve fiyat taahhütleri ile anti-damping vergilerinin süresi ve yeniden gözden geçirilmesi konusunda hükümler koyan 11. maddesi de DTÖ nezdinde çeşitli uyuşmazlıklara konu olmuştur.

ADA'nın 6/10. maddesi kapsamında damping eşiklerinin her bir ihracatçı için münferiden ve ayrı ayrı hesaplanmasına paralel olarak, ADA'nın 9/2. maddesinde de anti-damping tedbirlerinin kural olarak her bir teşebbüs bakımından münferit ve ayrı ayrı olarak konulması gerektiğini öngörmektedir. *AT – Bağlayıcılar* davasında, AT'nin her bir ihracatçı için münferiden ve ayrı ayrı tedbir uygulanmasını koşula bağlaması ve koşullara uygun bulmadığı ihracatçılar dışındaki Çinli ihracatçıların tümüne aynı tedbirleri uygulaması, ADA'nın 9/2. maddesinin ihlaline konu olmuştur (aynı davada ADA'nın 6/10. maddesinin ihlali de söz konusu olmuştur).⁵⁴⁷

Meksika – Mısır Şurubu davasında ise Meksika'nın mısır şuruplarına yönelik olarak geriye dönük (*retroactive*) şekilde uyguladığı anti-damping tedbirlerinin ADA'nın 10. maddesi kapsamındaki uygunluğu değerlendirilmiştir.⁵⁴⁸ Soruşturmayı yapan Meksika kamu kurumunun, soruşturma neticesindeki nihai raporunda geriye dönük uygulanan vergiler olmaksızın dampingli ithalatların yerli sanayiye hasar

⁵⁴⁶ Panel Raporu, *Korea – Anti-Dumping Duties on Imports of Certain Paper from Indonesia*, WT/DS312/R, kabul tarihi 28 Kasım 2005, DSR 2005:XXII, 10637, para. 7.183-7.193.

⁵⁴⁷ Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Definitive Anti-Dumping Measures on Certain Iron or Steel Fasteners from China*, WT/DS397/AB/R, kabul tarihi 28 Temmuz 2011, DSR 2011:VII, 3995, para.309-385.

⁵⁴⁸ Panel Raporu, *Meksika – Mısır Şurubu*, *supra* not 516.

vereceğine yönelik buluntulara yer vermemiş olmasına karşın, geriye dönük anti-damping vergisi uygulaması yapması, geriye dönük uygulamanın şartlarına yönelik hükümler sevk eden ADA'nın 10/2. maddesine aykırı bulunmuştur.⁵⁴⁹ Aynı dava kapsamında, hukuka aykırı tedbir dahilinde alınmış olan teminatların da derhal iadesinin yapılmamasının ADA'nın 10/4. maddesine aykırı olduğu tespit edilmiştir.⁵⁵⁰ Ayrıca Meksika'nın, nihai bildiriminde geriye dönük tedbirlerin açıklamasını yapmamış olması da, bildirimleri ve bildirimlerin kapsamını düzenleyen ADA'nın 12. maddesine aykırı bulunmuştur.⁵⁵¹

ADA'nın 11/1. maddesi, bir anti-damping vergisinin, sadece hasar yaratan dampinge karşı olarak, gerektiği ölçüde ve gerekli süre boyunca yürürlükte kalması gerektiğini düzenlemektedir. Bu hükmün uygulanmasına yönelik olarak tedbirin gözden geçirilmesini ve gerekirse kaldırılmasını öngören düzenlemeler içeren ADA'nın 11/2. maddesi, *ABD – DRAMlar* davasında değerlendirilmiş ve panel, anti-damping vergilerinin gözden geçirilmesinde ABD'nin uyguladığı bir yasa maddesini ele alarak ADA'nın 11/2. maddesinin ihlalinin tespit etmiştir.⁵⁵² Somut olayda ABD mevzuatında, gözden geçirme soruşturmaları neticesinde “ihracatçının gelecekte yabancı piyasa değerinden aşağıda satış yapmasının muhtemel olmaması” halinde ihracatçıya uygulanan anti-damping tedbirinin kaldırılabilmesine yönelik düzenleme bulunmaktaydı.⁵⁵³ Panel, “muhtemel olmama” halinin tespit edilememesinin “muhtemel olma” halinin tespiti demek olmadığını ve yasanın dilinin otomatik olarak tedbirin devam etmesine yöneldiğini ifade etmiş ve yasa maddesini, damping tedbirinin kaldırılabilmesi bakımından ispat edilebilir bir temel kuramaması nedeniyle ADA'nın 11/2. maddesine aykırı bulmuştur.⁵⁵⁴

Anti-damping davalarına sıkça konu olan uygulamalardan biri de anti-damping tedbirlerinin belirli bir süre sonunda devam ettirilmesine yönelik olarak, çalışmada daha önce de bahsedilmiş olan ve ADA'nın 11. maddesi kapsamında düzenlenen

⁵⁴⁹ *ibid*, para. 7.184-7.192.

⁵⁵⁰ *ibid*, para. 7.193.

⁵⁵¹ *ibid*, para. 7.194-7.198.

⁵⁵² Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Duty on Dynamic Random Access Memory Semiconductors (DRAMs) of One Megabit or Above from Korea*, WT/DS99/R, kabul tarihi 19 Mart 1999, DSR 1999:II, 521.

⁵⁵³ *ibid*, para. 6.18.

⁵⁵⁴ *ibid*, para. 6.35-6.51.

gözden geçirme soruşturmalarıdır (*sunset review*). ADA'nın 11/3. maddesi uyarınca kesin anti-damping vergileri kural olarak azami beş yıllık süre ile yürürlükte tutulabilir. Ancak bunun istisnası, gözden geçirme soruşturmaları neticesinde alınacak kararlardır. Gözden geçirme soruşturmaları, ADA'nın 11/3. maddesi kapsamında soruşturma otoritesinin kendi inisiyatifiyle veya yerli sanayi tarafından yahut adına makul sürede yapılan ve esaslı delillere dayanan bir başvuru neticesinde söz konusu olabilir. *ABD – Korozyon Dirençli Çelik Gözden Geçirme Soruşturması* davasında temyiz mercii, ADA'nın 11/3. maddesine yönelik yorum getirmiştir.⁵⁵⁵ Temyiz mercii, ADA'nın 11/3. maddesine yönelik herhangi bir ihlal saptamamakla birlikte, yeniden gözden geçirme soruşturmalarında damping ve hasarın devam ettiğine yönelik tespitler bakımından, (i) soruşturma makamının tedbir kalktığında muhtemel (*likely*) olarak nelerin gerçekleşeceğinin ileriye dönük bir analizini yapması gerektiğini, (ii) tedbirin ortadan kalkması halinde dampingin olası (*probable*) hale geleceğinin delillere dayalı olarak gösterilebilmesi halinde olumlu bir tespit yapılabileceğini ve (iii) nelerin muhtemel olduğuna ilişkin yapılacak tespitlerde ADA'nın 11/3. maddesi tahtında herhangi spesifik bir metodoloji öngörülmediğini ifade etmiştir.⁵⁵⁶ Ayrıca gözden geçirme soruşturması neticesinde yapılan tespitlerin, gerekçeli bir sonuca yol açacak titiz bir incelemeye ve de pozitif deliller ile yeterli vakıalara dayanması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁷

Arjantin tarafından getirilen *ABD – Petrol Boru Hattı Malları Gözden Geçirme Soruşturması* davasında ise ilk anti-damping soruşturmalarını ele alan ADA'nın 3/3. maddesi ile gözden geçirme soruşturmalarını ele alan ADA'nın 11/3. maddesi arasındaki bazı farklılıklar incelenmiştir.⁵⁵⁸ Temyiz mercii, 11/3. maddenin

555 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Sunset Review of Anti-Dumping Duties on Corrosion-Resistant Carbon Steel Flat Products from Japan*, WT/DS244/AB/R, kabul tarihi 9 Ocak 2004, DSR 2004:I, 3.

556 *ibid*, para. 103-207; DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, 2017 ed., DTÖ, Cenevre, 2017, s. 98.

557 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Korozyon Dirençli Çelik Gözden Geçirme Soruşturması*, *supra* not 555, para. 111-114.

558 Panel Raporu, *United States – Sunset Reviews of Anti-Dumping Measures on Oil Country Tubular Goods from Argentina*, WT/DS268/R and Corr.1, kabul tarihi 17 Aralık 2004, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS/268/AB/R, DSR 2004:VIII, 3421; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Sunset Reviews of Anti-Dumping Measures on Oil Country Tubular Goods from Argentina*, WT/DS/268/AB/R, kabul tarihi 17 Aralık 2004, DSR 2004:VII, 3257.

kümülasyon⁵⁵⁹ adıyla anılan yöntemle herhangi bir engel barındırmadığını ve kümülasyona dair 3/3. maddede getirilen şartların gözden geçirme soruşturmalarında geçerli olmayacağını ifade etmiştir.⁵⁶⁰

ABD'ye karşı Meksika tarafından açılan *ABD – Boru Biçimli Petrol Alanı Malları* davasında da, kümülasyon yöntemine dair *ABD – Petrol Boru Hattı Malları Gözden Geçirme Soruşturması* davasında belirtilen hususlara benzer yönde kararlara varılmıştır.⁵⁶¹ Söz konusu davada ayrıca, gözden geçirme soruşturmasında ABD'nin dampingin devamının veya yinelenmesinin muhtemel olduğu tespitinin sadece ithalat hacminin azalmasına dayalı olduğu ve Meksikalı ihracatçılar tarafından sunulan delillerin dikkate alınmadığı gerekçesiyle ADA'nın 11/3. maddesinin ihlaline hükmedilmiştir.⁵⁶²

3.2.2.5 Diğer ADA İhlalleri

ABD – 1916 Yasası davalarında panel ve temyiz mercii kararları, iç hukuktaki bir anti-dumping yasasının neleri ihtiva etmesi veya etmemesi gerektiğine dair ıstık tutucu nitelikte olmuştur.⁵⁶³ Söz konusu davalarda ABD'nin 1916 tarihli anti-dumping yasası dava konusu edilerek bu yasanın ADA'ya ve GATT 1994'ün anti-dumping vergileri ile ilgili 6. maddesine uyumluluğu değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler kapsamında tespit edilen ihlallerden önem arz eden bir bölümü aşağıda verilmiştir:

559 ADA, madde 3.3 bakımından kümülasyon yöntemi, dampinge tabi tutulmuş bulunması muhtemel olan ithalatların etkileri analiz edilirken bunların bütüncül olarak değerlendirilmesini ifade etmektedir.
560 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Petrol Boru Hattı Malları Gözden Geçirme Soruşturması*, *supra* not 558, para. 286-304.

561 Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Oil Country Tubular Goods (OCTG) from Mexico*, WT/DS282/R, kabul tarihi 28 Kasım 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS282/AB/R, DSR 2005:XXI, 10225, para. 7.145-7.151; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Oil Country Tubular Goods (OCTG) from Mexico*, WT/DS282/AB/R, kabul tarihi 28 Kasım 2005, DSR 2005:XX, 10127, para. 144-173.

562 Panel Raporu, *ABD – Boru Biçimli Petrol Alanı Malları*, *supra* not 561, para. 7.25-7.67; DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 117.

563 Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Act of 1916, Complaint by Japan*, WT/DS162/R and Add.1, kabul tarihi 26 Eylül 2000, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS136/AB/R, WT/DS162/AB/R, DSR 2000:X, 4831; Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Act of 1916, Complaint by the European Communities*, WT/DS136/R and Corr.1, kabul tarihi 26 Eylül 2000, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS136/AB/R, WT/DS162/AB/R, DSR 2000:X, 4593; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Anti-Dumping Act of 1916*, WT/DS136/AB/R, WT/DS162/AB/R, kabul tarihi 26 Eylül 2000, DSR 2000:X, 4793.

- Yasanın şikâyetlerin yerli sanayi adına yapılmasını gerektirmemesi, ADA'nın 4. maddesine;
- GATT 1994'ün 6. maddesi ve ADA'nın 18/1. maddesi kapsamında dampinge karşı alınabilecek tedbir uygulamaları, (i) kesin anti-damping vergileri, (ii) fiyat taahhütleri ve (iii) geçici anti-damping tedbirleri ile kısıtlanmışken, anti-damping uygulamalarıyla ilgili yaptırımlar arasına hasarın üç misli kadar tazminat (*treble damages*) düzenlemesi, para cezaları ve tutukluluk gibi yaptırımlar konulması, GATT 1994'ün 6. maddesine ve ADA'nın 18/1. maddesine;
- ADA kapsamında bir anti-damping tedbirinin uygulanabilmesi için ciddi bir hasar olması gerekirken; 1916 Yasası'nın böyle bir kriter öngörmemesi GATT 1994'ün 6. maddesine;
- Başvuruda sunulması gerekli delil türlerinin ve asgari damping eşiklerinin yasada belirtilmemesi de ADA'nın 5/2. maddesine aykırı bulunmuştur.⁵⁶⁴

*ABD – Karides (Tayland)*⁵⁶⁵ ve *ABD – Gümrük Teminat Direktifi*⁵⁶⁶ davalarında sırasıyla Tayland ve Hindistan'dan dondurulmuş sıcak su karideslerinin ithalatına yönelik ABD tarafından uygulanan ve halihazırda mevcut anti-damping tedbirlerine ek yükümlülükler getiren devamlı teminat yükümlülükleri ihtilaf konusu edilmiştir. Panel, ABD'nin bu teminat uygulamalarını, özetle, damping eşiklerinde herhangi bir muhtemel artışın varlığının gösterilemediği ve bu nedenle teminat alımının bir temelini olmadığı, bu bağlamda ek teminat alınmasının makul olmadığı ve bu şekilde uygulanan bir tedbirin DTÖ Andlaşmaları kapsamında yer verilen hukuka uygun bir anti-damping tedbir çeşidi olmadığı gerekçeleriyle GATT 1994'ün 6. maddesine ve ADA'nın 18/1. maddesine aykırı bulmuştur.⁵⁶⁷

⁵⁶⁴ Panel Raporu, *ABD – 1916 Yasası (Japonya Şikâyeti)*, *supra* not 563, para. 6.289; Panel Raporu, *ABD – 1916 Yasası (AT Şikâyeti)*, *supra* not 563, para. 6.228; Temyiz Mercii Raporu, *ABD – 1916 Yasası*, *supra* not 563, para. 155; DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 57.

⁵⁶⁵ Panel Raporu, *ABD – Karides (Tayland)*, *supra* not 421.

⁵⁶⁶ Panel Raporu, *ABD – Gümrük Teminat Direktifi*, *supra* not 421.

⁵⁶⁷ Panel Raporu, *ABD – Karides (Tayland)*, *supra* not 421, para. 7.37-7.152; Panel Raporu, *ABD – Gümrük Teminat Direktifi*, *supra* not 421, para. 7.62-7.131; DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 144.

Damping soruşturmaları bakımından önem arz eden bir husus da, “yerli sanayi” (*domestic industry*) kavramının ADA’nın 4/1. maddesi tahtında ifade edilene uygun bir şekilde ele alınıp alınmadığı olmuştur. ADA’nın 4/1. maddesi, “yerli sanayi” kavramının kural olarak ilgili malın toplam yerli üretiminin büyük bir kısmını üreten üreticiler anlamına geldiğini ifade etmektedir. *AT – Bağlayıcılar* davasında, soruşturmada “yerli sanayi” kavramının nasıl ele alındığı incelenmiştir.⁵⁶⁸ Temyiz mercii tarafından, AT’nin soruşturma esnasında yerli sanayi olarak tanımladığı üreticilerin, AT’nin toplam bağlayıcı üretiminin %27’sini gerçekleştirdiği tespit edilmiş ve bu oranın, yerli üretimin büyük bir kısmını üreten üreticilere tekabül etmemesi nedeniyle, ADA’nın 4/1. maddesine aykırılık tespit edilmiştir.⁵⁶⁹

3.2.3 SPS (Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma)

SPS, sağlık ve bitki sağlığına ilişkin teknik nitelikli tedbirlere ilişkin olduğu için, DTÖ kuralları tahtındaki serbest ticarete ilişkin teknik nitelikli tedbirlere dayalı ihlallerin önemli bir bölümü de SPS’ye dayanmaktadır.

Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, SPS tahtında teknik bir engelin hukuka uygun olarak oluşturulabilmesi, birtakım şartlara bağlıdır.⁵⁷⁰ Bilhassa teknik nitelikte olan tedbirin yeterli bilimsel temele dayanması (SPS’nin 2/2. maddesi), tedbirin konulmasına yönelik zorunlu risk değerlendirmeleri (SPS’nin 5/1. maddesi), ayrımcılık yasağı (SPS’nin 5/5. maddesi) ve tedbirin uygunluğu (SPS’nin 5/6. maddesi) öncelikli olarak ihlal iddialarına dayanak teşkil etmiştir.

3.2.3.1 Yeterli Bilimsel Temel

SPS’nin 2/2. maddesi kapsamında yer alan bilimsel temel bakımından yeterlilik kavramı, ithal elmalar üzerinde uygulanan sağlık tedbirlerini irdeleyen *Japonya – Elmalar (Madde 21.5)* davasında panel tarafından yorumlanmış ve yeterliliğin, bilimsel deliller ile mevzubahis tedbir arasında ilişkisel (illi) nitelikte bir konsept

⁵⁶⁸ Temyiz Mercii Raporu, *AT – Bağlayıcılar*, *supra* not 547, para. 420-430.

⁵⁶⁹ *ibid*, para. 430.

⁵⁷⁰ Bkz. Bölüm II.3.2.1.1.1.

olduğu ifade edilmiştir.⁵⁷¹ Bu doğrultuda bilimsel temeli oluşturan delillerin, ilgili sağlık tedbirinin yöneldiği riski yeterli bir şekilde göstermesi gerekmektedir.⁵⁷² Uyuşmazlık halinde, delillerle tedbir arasındaki bu ilişki ve ilişkinin yeterli bilimsel temel teşkil edip etmediği, paneller tarafından incelenmektedir. Örneğin, yine *Japonya – Elmalar (Madde 21.5)* davasında, elmaların bakterilerce enfekte edilmesine yönelik olarak Japonya'nın sunduğu bilimsel araştırmalar, yeterlilikleri bakımından panel tarafından incelenmiş; karşı tarafın sunduğu tezler ve panelin danıştığı uzmanlara dayanılarak bilimsel temelin yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.⁵⁷³

3.2.3.2 Risk Değerlendirmesi

SPS'nin 5/1. maddesi kapsamında sağlığa yönelik tedbirlerin risk değerlendirmesine dayalı olması gerektiği düzenlenmektedir. Bu madde bağlamında değerlendirilecek olan sağlık riskleri sadece laboratuvar şartlarında sıkı analizlerle belirlenecek risk faktörleri değil, aynı zamanda gerçek hayatta topluma potansiyel olarak etki edebilecek faktörlerdir.⁵⁷⁴ Risk değerlendirmesini konu alan SPS'nin 5/1. maddesinin, yeterli bilimsel temeli konu alan SPS'nin 2/2. maddesi ile birlikte okunması ve değerlendirilmesi gerekmekte olup, bu durum içtihatlarda da karar altına alınmıştır.⁵⁷⁵

Risk değerlendirmelerinin DTÖ kurallarına uygun olması bağlamında ise *AT – Hormonlar ve Avustralya – Somon (Madde 21.5)* davalarında,⁵⁷⁶ SPS kapsamında bir tedbirin risk değerlendirmesine dayalı olarak alınmış olması için tedbir ve

571 Panel Raporu, *Japan – Measures Affecting the Importation of Apples – Recourse to Article 21.5 of the DSU by the United States*, WT/DS245/RW, kabul tarihi 20 Temmuz 2005, DSR 2005:XVI, 7911, para. 8.45.

572 *ibid.*

573 *ibid.*, para. 8.46-8.71.

574 Temyiz Mercii Raporu, *EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones)*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, kabul tarihi 13 Şubat 1998, DSR 1998:I, 135, para. 187.

575 *ibid.*, para. 180.

576 Panel Raporları, *EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones)*, WT/DS48/R/CAN (Canada) / WT/DS26/R/USA (US), kabul tarihi 13 Şubat 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, DSR 1998:II, 235 / DSR 1998:II, 699; Panel Raporu, *Australia – Measures Affecting Importation of Salmon – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Canada*, WT/DS18/RW, kabul tarihi 20 Mart 2000, DSR 2000:IV, 2031.

değerlendirme arasında rasyonel bir ilişki olması gerektiği kriteri konulmuştur.⁵⁷⁷ *Avustralya – Somon (Madde 21.5)* davasında, öne sürülen sağlık gereklilikleri iddiası incelenmiş ve Avustralya'da somonların Avustralya tarafından belirlenen “tüketici tarafından kullanıma hazır” şekilde sunumunu gerektiren sağlık tedbirlerinin (bu tedbirler genel itibariyle somonların piyasaya sürülmesinde belirli ağırlık sınırlamaları ve somonların pulları, kılçıkları vb. fiziksel öğelerine ilişkin standartları ihtiva etmekteydi), risk değerlendirmesine dayalı olmadığı ve rasyonel ilişki kriterini karşılamadığı sonuçlarına varılarak ihlal tespit edilmiştir.⁵⁷⁸

3.2.3.3 Ayrımcılık Yasağı

SPS'nin 5/5. maddesi, sağlık korumasının tutarlı olarak uygulanmasına, örtülü kısıtlama ve ayrımcılık yasaklarına ilişkin hükümler getirmektedir. *AT – Hormonlar* davasında da ifade edildiği üzere, SPS'nin 5/5. maddesinin ihlali için bir arada meydana gelmesi gereken üç ayrı unsur söz konusudur: (i) DTÖ üyesinin çeşitli farklı durumlarda kendi sağlık koruma tedbirlerini alması, (ii) bu koruma tedbirlerinin farklı durumlarda keyfi veya meşru kılınamaz farklılıklar göstermesi ve (iii) keyfi veya meşru kılınamaz farklılıkların ayrımcılığa veya uluslararası ticaretin örtülü kısıtlamasına yol açması.⁵⁷⁹ Bu doğrultuda, bir DTÖ üyesi tarafından benzer durumlarda ve benzer riskler için farklı farklı sağlık koruma tedbirleri uygulanması, bir başka DTÖ üyesi bakımından kıyasen aleyhte bir nitelik arz ediyorsa, SPS'nin 5/5. maddesinin ihlalini teşkil edebilecektir. Bu doğrultuda DTÖ nezdindeki çeşitli uyuşmazlıklarda, benzer riskler ihtiva eden ürünler üzerinde uygulanan farklı yöndeki sağlık koruma tedbirleri, yarattıkları ayırım ve örtülü kısıtlama nedeniyle SPS'nin 5/5. maddesi kapsamında ihlal olarak değerlendirilmiştir.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Temyiz Mercii Raporu, *AT – Hormonlar*, *supra* not 574, para. 192-209; Panel Raporu, *Avustralya – Somon (Madde 21.5)*, *supra* not 576, para. 7.72-7.73.

⁵⁷⁸ Panel Raporu, *Australia – Measures Affecting Importation of Salmon – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Canada*, WT/DS18/RW, kabul tarihi 20 Mart 2000, DSR 2000:IV, 2031, para. 7.72-7.85.

⁵⁷⁹ Peter-Tobias Stoll / Lutz Strack, **Article 5 SPS**, in Rüdiger Wolfrum / Peter-Tobias Stoll / Anja Seibert-Fohr (ed.), *WTO: Technical Barriers and SPS Measures*, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Martinus Nijhoff & Koninklijke Brill NV, 2007, s. 453-454; Temyiz Mercii Raporu, *AT – Hormonlar*, *supra* not 574, para. 214-215.

⁵⁸⁰ Panel Raporu, *Australia – Measures Affecting Importation of Salmon*, WT/DS18/R and Corr.1, kabul tarihi 6 Kasım 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS18/AB/R, DSR 1998:VIII, 3407, para. 8.160; Panel Raporu, *ABD – Kütmes Hayvanları (Çin)*, *supra* not 324, para. 7.217-7.294.

3.2.3.4 Tedbirin Uygunluğu

SPS'nin 5/6. maddesi kapsamında DTÖ üyeleri, uygun düzeyde sağlık korumasına erişmek için uygulanan teknik tedbirin “ticareti gerektiğinden daha fazla kısıtlayıcı” (*more trade-restrictive than required*) olmamasını sağlamak durumundadır. Madde kapsamında teknik ve ekonomik uygulanabilirliğin (*feasibility*) de dikkate alınması gereği düzenlenmiştir.

Avustralya – Somon ve Avustralya – Somon (Madde 21.5) davalarında paneller, bir sağlık tedbirinin SPS'nin 5/6. maddesi bakımından ihlal teşkil edip etmediğini değerlendirirken incelenecek kriterleri net bir şekilde sıralamıştır: Eğer alternatif bir sağlık tedbiri (i) teknik ve iktisadi olarak uygulanabilirliği dikkate alındığında makul ölçülerde mümkün, (ii) ilgili DTÖ üyesi bakımından uygun olan sağlık koruma düzeyini sağlayacak nitelikte ve (iii) itiraz edilen sağlık tedbirine kıyasla önemli ölçüde ticareti daha az kısıtlayıcı ise, bir sağlık tedbiri ticareti gerektiğinden daha fazla kısıtlayıcı niteliktedir.⁵⁸¹ Bu üç kriter bir arada ve bütüncül olarak incelenmelidir; başka bir deyişle, ihlal tespiti için üç koşul birden karşılanmalıdır.⁵⁸² Bu bağlamda, *Avustralya – Somon (Madde 21.5)* davasında panel tarafından, Avustralya'nın yukarıda da bahsedilen⁵⁸³ “tüketici tarafından kullanıma hazır” olma kriterleri getirerek somon ithalatları bakımından sağlık kriterleri koyan tedbirlerine kıyasla yukarıda bahsedilen üç kriter bağlamında uygun alternatif tedbirlerin mevcut olduğu saptanmış, bu alternatiflere örnek olarak da somonların ticari şekilde tekil olarak paketlenmesi örnek verilmiş ve SPS'nin 5/6 maddesinin ihlali tespit edilmiştir.⁵⁸⁴

3.2.3.5 Diğer SPS İhlalleri

SPS'nin 8. maddesi ve atıf yaptığı SPS Ek-C: Kontrol, Denetim ve Onay Prosedürleri, sağlık koruma tedbirlerine yönelik kontrol, denetim ve onay

⁵⁸¹ Panel Raporu, *Avustralya – Somon (Madde 21.5)*, *supra* not 576, para. 7.115; Panel Raporu, *Avustralya – Somon*, *supra* not 580, para. 8.167.

⁵⁸² Panel Raporu, *Avustralya – Somon (Madde 21.5)*, *supra* not 576, para. 7.116; Panel Raporu, *Avustralya – Somon*, *supra* not 580, para. 8.167.

⁵⁸³ Bkz. Bölüm III.3.2.3.2.

⁵⁸⁴ Panel Raporu, *Avustralya – Somon (Madde 21.5)*, *supra* not 576, para. 7.115 – 7.153.

prosedürlerine yönelik genel hükümler getirmektedir. İthalatta sağlık tedbirlerine yönelik kontrol, denetim ve onay prosedürlerinde yaşanan usulsüz gecikmeler, SPS'nin 8. maddesine ve Ek-C'ye aykırıdır ve çeşitli davalarda ihlal konusu olmuştur.⁵⁸⁵

3.2.4 SA (Korunma Tedbirleri Andlaşması)

SA'dan kaynaklanan uyuşmazlıkların büyük bölümü, korunma tedbirlerinin koşullarını belirleyen SA'nın 2. ve GATT 1994'ün 19. maddelerine, hasar veya hasar tehdidinin belirlenmesi ile ilgili hükümleri sevk eden SA'nın 4. maddesi ve korunma tedbirlerinin uygulanmasını düzenleyen SA'nın 5. maddesine ilişkindir. Aşağıda SA ile ilgili içtihatlar ve SA ihlalleri, temel konu başlıklarına göre kategorize edilerek incelenecektir.

3.2.4.1 İthalat Artışları

Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere ithalat artışları, SA'nın 2. maddesi kapsamında korunma tedbirlerine şart teşkil etmektedir.⁵⁸⁶ Ancak, *Arjantin – Ayakkabı* davasında ifade edildiği üzere, ithalat artışlarının varlığı, SA'ya uygun bir korunma tedbirinin konulması için tek başına yeterli bir sebep değildir.⁵⁸⁷ Aynı davada temyiz merciinin ifadesiyle, ithalat artışına dayalı olarak alınan bir korunma tedbirinin SA'ya uygun olabilmesi için mevzubahis ithalat artışının ciddi hasar veya hasar tehdidi oluşturmakta hem nitelik, hem de nicelik bakımından “yeterince güncel”, “yeterince ani”, “yeterince etkili” ve “yeterince önem arz” eden türden olması gerekmektedir.⁵⁸⁸ Söz konusu davada Arjantin'in ayakkabılara yönelik korunma tedbirleri, iddia edilen ithalat artışlarının bu kriterleri karşılamaması gerekçesiyle SA'ya aykırı bulunmuştur.⁵⁸⁹ *Ukrayna – Binek Araçlar* davasında da

585 Panel Raporu, *ABD – Kütmes Hayvanları (Çin)*, *supra* not 324, para. 7.339-7.396; Panel Raporları, *European Communities – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products*, WT/DS291/R, WT/DS292/R, WT/DS293/R, Add.1 to Add.9, and Corr.1, kabul tarihi 21 Kasım 2006, DSR 2006:III-VIII, 847, para. 8.6.

586 Bkz. Bölüm II.3.2.1.2.1.2.

587 Panel Raporu, *Argentina – Safeguard Measures on Imports of Footwear*, WT/DS121/R, kabul tarihi 12 Ocak 2000, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS121/AB/R, DSR 2000:II, 575, para. 8.140-141; Temyiz Mercii Raporu, *Arjantin – Ayakkabı*, *supra* not 227, para. 129.

588 Temyiz Mercii Raporu, *Arjantin – Ayakkabı*, *supra* not 227, para. 131.

589 *ibid*, para. 151.

aynı kriterler kullanılarak değerlendirme yapılmış ve Ukrayna'nın tespitinde ithalat artışlarının bu kriterleri karşıladığının gösterilemediği gerekçesiyle ihlal tespit edilmiştir.⁵⁹⁰

3.2.4.2 Öngörülmeleyen Gelişmeler

GATT 1994'ün 19. maddesi kapsamında, ithalata dair acil eylemlere (korunma tedbirleri bu niteliktedir) başvurma gerekçesi oluşturan ciddi hasarlar veya hasar tehditleri bakımından sebep teşkil eden ithalat artışları ve ithalat koşullarının, öngörülmeleyen gelişmelerin sonucu olması gerektiği düzenlenmektedir. SA'nın metninde doğrudan doğruya yer verilmeyen bu unsur, SA'nın 1. maddesinin GATT 1994'ün 19. maddesine yaptığı yollama vesilesiyle korunma tedbirlerinin alınmasında koşul niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda DTÖ üyeleri, *Arjantin – Konserve Şeftaliler* ve *ABD – Kuzu* davalarında ifade edildiği üzere, bir korunma tedbirinin SA'ya uygun şekilde uygulanması için, henüz daha tedbir uygulanmadan önce öngörülmeleyen gelişmelerin var olduğunu göstermek durumundadır.⁵⁹¹ Ancak, yine *Arjantin – Konserve Şeftaliler* davasında belirtildiği üzere, artan ithalatın kendisinin öngörülmeleyen bir gelişme olarak değerlendirilmesi, GATT 1994'ün 19. maddesi tahtında mümkün olabilecek bir yorum değildir.⁵⁹²

Öngörülmeleyen gelişmelerin, korunma tedbirine esas teşkil eden raporlarda açıkça ve dayanaklı olarak ifade edilmesi gerekmektedir. *Arjantin – Konserve Şeftaliler* davasında Arjantin, korunma tedbirine dayanak olarak çeşitli olayları öngörülmeleyen gelişmeler olarak değerlendirdiğine yönelik savlar öne sürmüştür.⁵⁹³ Panel ise, yetkili Arjantin otoritesi olan Ulusal Yabancı Ticaret Komisyonu'nun korunma tedbirine esas teşkil eden raporlarının herhangi bir öngörülmeleyen gelişmenin mevcudiyetini usulünce gösteremediğini tespit etmiş ve bu bağlamda

⁵⁹⁰ Panel Raporu, *Ukraine – Definitive Safeguard Measures on Certain Passenger Cars*, WT/DS468/R and Add.1, kabul tarihi 20 Temmuz 2015, para. 7.115-7.200.

⁵⁹¹ Panel Raporu, *Arjantin – Konserve Şeftaliler*, *supra* not 230, para. 7.10-7.36; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Safeguard Measures on Imports of Fresh, Chilled or Frozen Lamb Meat from New Zealand and Australia*, WT/DS177/AB/R, WT/DS178/AB/R, kabul tarihi 16 Mayıs 2001, DSR 2001:IX, 4051, para. 72.

⁵⁹² Panel Raporu, *Arjantin – Konserve Şeftaliler*, *supra* not 230, para. 7.37-7.82.

⁵⁹³ *ibid*, para. 7.19.

GATT 1994'ün 19. maddesinin ihlalini saptamıştır.⁵⁹⁴ Benzer sonuçlara *Ukrayna – Binek Araçlar ve Dominik Cumhuriyeti – Korunma Tedbirleri* davalarında da varılmış; Ukrayna ve Dominik Cumhuriyeti'nin öngörülmeleyen gelişmeleri gereğince gösterememesi nedeniyle ihlal tespit edilmiştir.⁵⁹⁵

3.2.4.3 Ciddi Hasar veya Hasar Tehdidi

SA'nın 2/1. maddesi bağlamında korunma tedbiri uygulamasına dayanak teşkil eden yerli sanayiye yönelik bir hasarın veya hasar tehdidinin var olması gerekmektedir. *Arjantin – Konserve Şeftaliler* davasında hasar tehdidi kavramı yönünden detaylı değerlendirme yapılmıştır.⁵⁹⁶ Hasar tehdidi tespit edilirken, (i) ilgili raporun SA'nın 4/2(a) maddesi bağlamında tüm ilgili faktörleri dikkate alması, (ii) tehdidin raporda gerekçeli ve yeterli olarak açıklanması ve (iii) tehdidin SA'nın 4/1(b) maddesi kapsamında açıkça yakın (*imminent*) nitelikte olması gerekmektedir.⁵⁹⁷ *Arjantin – Konserve Şeftaliler* davasında Arjantin'in hasar tehdidinin varlığını ifade ettiği raporun, (i) ilgili faktörlerden kapasite kullanımı faktörünü dikkate almadığı, (ii) gerekçeli ve yeterli nitelikte olmadığı ve (iii) açıkça yakın bir tehlikeden ziyade ilgili yerli sektörün hassas vaziyetine, ithalatların tehdit oluşturma potansiyeline ve tehdit ihtimallerine dayandığı ve bu bağlamda SA'nın ihlalini teşkil ettiği değerlendirilmiştir.⁵⁹⁸

Daha önce de bahsi geçen ve hazırlanan nihai rapor üzerinden çok sayıda ihlalin tespit edildiği *Ukrayna – Binek Araçlar* davasında da, ilgili tüm faktörler dikkate alınarak gerekçeli ve yeterli açıklamalarla açıkça yakın bir hasar tehdidinin gösterilemediği gerekçesiyle SA'nın ihlal edilmiş olduğuna hükmedilmiştir.⁵⁹⁹

⁵⁹⁴ *ibid*, para. 7.20-7.35.

⁵⁹⁵ Panel Raporu, *Ukrayna – Binek Araçlar*, *supra* not 590, para. 7.32-7.105; Panel Raporu, *Dominican Republic – Safeguard Measures on Imports of Polypropylene Bags and Tubular Fabric*, WT/DS415/R, WT/DS416/R, WT/DS417/R, WT/DS418/R, and Add.1, kabul tarihi 22 Şubat 2012, DSR 2012:XIII, 6775.

⁵⁹⁶ Panel Raporu, *Arjantin – Konserve Şeftaliler*, *supra* not 230, para. 7.83-7.134.

⁵⁹⁷ *ibid*, para. 7.93-7.134.

⁵⁹⁸ *ibid*, para. 7.83-7.134.

⁵⁹⁹ Panel Raporu, *Ukrayna – Binek Araçlar*, *supra* not 590, para. 7.201-7.281.

3.2.4.4 İlliyet Bağı

SA'nın 4/2(b) maddesi, artan ithalat ile hasar veya hasar tehdidi arasında nesnel delillere dayalı bir illiyet bağı (*causation*) bulunması gerektiğini ifade etmektedir. SA'nın 5/1. maddesi uyarınca, korunma tedbirinin uygulanması, gerekli olduğu ölçüde olmak kaydıyla, ciddi bir hasarı önlemek veya ciddi bir hasara karşı çözüm oluşturmak ve ayarlama (*adjustment*) yapmak amacıyla olmalıdır. GATT 1994'ün 19. maddesi kapsamında ise, yukarıda detaylı olarak öngörülme- yen gelişmelerin sonucu olma gereği söz konusudur. Bu bağlamda korunma tedbirlerinde, (i) artan ithalat ile hasar veya hasar tehdidi, (ii) hasar veya hasar tehdidi yaratan artan ithalat ile öngörülme- yen gelişmeler ve (iii) hasar veya hasar tehdidi ile korunma tedbiri arasında bir illiyet bağı mevcut olması gerekmektedir.

Artan ithalatla ciddi hasar arasında illiyet bağının ortaya konulamaması sebebiyle ihlal tespit edilen *ABD – Buğday Gluteni* davasında,⁶⁰⁰ artan ithalatla yerli sanayinin maruz kaldığı ciddi hasar arasında gerçek ve esaslı bir sebep-sonuç ilişkisine dayalı bir illiyet bağı bulunması gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁰¹

ABD – Hat Borusu davasında, korunma tedbirlerinin, artan ithalata atfedilen ciddi hasarı önlemeye veya ortadan kaldırmaya yönelik olduğu sürece ve ölçüde uygulanabilmesi gerektiği şeklinde bir tespit yapılmıştır.⁶⁰² Söz konusu davada, ABD'nin korunma tedbirlerinde ölçünün aşıldığı gerekçesiyle ihlal tespit edilmiştir.⁶⁰³

ABD – Kuzu davasında ise illiyet bağı ile ilgili olarak, yerli sanayi üzerindeki hasarlar birkaç farklı faktörden ötürü oluştuğu takdirde; artan ithalatlardan dolayı oluşan hasarın doğru tespiti amacıyla farklı sebeplerden oluşan hasarların da ayrı ayrı

600 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Wheat Gluten from the European Communities*, WT/DS166/AB/R, kabul tarihi 19 Ocak 2001, DSR 2001:II, 717, para. 91.

601 *ibid*, para. 69.

602 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Circular Welded Carbon Quality Line Pipe from Korea*, WT/DS202/AB/R, kabul tarihi 8 Mart 2002, DSR 2002:IV, 1403, para.260.

603 *ibid*, para. 237-263.

ve tek tek gösterilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁰⁴ Bu davada, ABD'nin bu ayrımı yapmadığı ve diğer faktörlerden doğan hasarların artan ithalatlara atfedilmediğinin kanıtlanamadığı gerekçesiyle ihlal tespit edilmiştir.⁶⁰⁵

Bu noktada ayrıca, artan ithalat dışında yerli sanayi üzerinde hasar veya hasar tehdidi yaratan diğer faktörlerin (farklı sebeplerin) neler olabileceği hususuna da kısaca değinmek isabetli olacaktır. ASCM'nin 15/5. ve ADA'nın 3/5. maddeleri tahtında var olmasına rağmen SA'da diğer faktörlerin neler olabileceğine ilişkin net bir çerçeve çizilmemiştir; ancak bunların belirli bölümleri korunma tedbirleri açısından da uygulanabilir bir nitelik taşınmaktadır.⁶⁰⁶ Söz konusu diğer faktörler, ilgili soruşturma kapsamı dışında kalan ithalatlar (örn. öngörülen ithalatlar, hasar gören yerli sanayi tarafından yapılan ithalatlar, vs.) yahut ithalatla ilişkisi bulunmayan talepte daralma, teknolojik gelişmeler, verim, kapasite fazlalığı gibi çeşitli unsurlar olabilir.⁶⁰⁷

Arjantin – Ayakkabı davasında panel ve temyiz mercii, SA'nın 4.2(b) maddesi kapsamında illiyet bağı analizinde (i) ithalat artışı ile yerli sanayinin maruz kaldığı hasar unsurları arasındaki ilişkinin, (ii) ithal ve yerli mallar arasında yerel pazardaki rekabet şartlarının nesnel delillere dayalı olarak ithalatlarla hasar arasında illiyet bağı olduğunu gösterip göstermediğini ve (iii) hasara sebebiyet veren ithalat dışı sebeplerin ve bu sebeplerin ithalatlara atfedilip edilmediğinin incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁰⁸ Temyiz mercii, söz konusu davada Arjantin'in bu analiz kapsamında gerekenleri yeterli ölçüde açıklamadığı ve delillendirmedeği gerekçesiyle, Arjantin tarafından uygulanan koruma tedbirini SA'ya aykırı bulmuştur.⁶⁰⁹

ABD – Çelik Korunma Tedbirleri davasında ifade edildiği üzere, öngörülme- yen gelişmelerle artan ithalat arasındaki mantıklı bir bağlantı olması gerekli olup; bu

604 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Kuzu*, *supra* not 591, para. 179.

605 *ibid*, para. 162-188.

606 Fernando Piérola, **Challenge of the Safeguards in the WTO**, Cambridge University Press, 2014, s. 247, 250-251.

607 *ibid*, s. 247-255.

608 Panel Raporu, *Arjantin – Ayakkabı*, *supra* not 587, para. 8.229; Temyiz Mercii Raporu, *Arjantin – Ayakkabı*, *supra* not 227, para 140-145.

609 Temyiz Mercii Raporu, *Arjantin – Ayakkabı*, *supra* not 227, para. 140-147.

bağlantının, ilgili soruşturmanın neticesinde her bir korunma tedbiri ve tedbirlerin uygulandığı her bir ürün bakımından gerekçeli biçimde açıklanması ve gerekçenin yeterli olması gerekmektedir.⁶¹⁰ Bu mantıklı bağlantının, ilgili soruşturmayı yapan ve tedbiri uygulayan kamu otoritesince gösterilmesi gerekmekte olup; söz konusu davada ABD tarafından bu gereklilikler usulünce yerine getirilmediği gerekçesiyle ihlal tespiti yapılmıştır.⁶¹¹

3.2.4.5 Paralellik

Korunma tedbirinin alınmasına yol açan soruşturmada incelenen ithalat kalemleriyle tedbirin üzerinde uygulandığı ithalat kalemleri birbirine tamamen paralel olmalıdır.⁶¹² Bu paralellik kuralı doğrultusunda, soruşturmada incelenen ülkeler bakımından tedbire mahal veren bir durum tespit edildiye, ilgili ülkelerin tedbirin uygulamasında keyfi ve gerekçesiz olarak dışarıda bırakılmaması gerekmektedir. *ABD – Hat Borusu* davasında, ABD tarafından açılan korunma tedbiri soruşturmasında Kanada ve Meksika’dan artan ithalatların hasar veya hasar tehdidi oluşturup olmadığı incelenmiş; ancak, Kanada ve Meksika, gerekçeli ve yeterli bir açıklamaya dayanılmaksızın, uygulanan korunma tedbirinin dışında bırakılmıştır.⁶¹³ Bu uygulama, temyiz mercii tarafından SA’ya aykırı bulunmuştur.⁶¹⁴

3.2.4.6 Yerli Sanayi

SA’nın 4/1. maddesi kapsamında, hasarın veya hasar tehdidinin yerli sanayiye (*domestic industry*) yönelmesi gerektiği düzenlenmiştir. Yerli sanayi kavramı, *ABD –*

610 Panel Raporları, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Certain Steel Products*, WT/DS248/R, WT/DS249/R, WT/DS251/R, WT/DS252/R, WT/DS253/R, WT/DS254/R, WT/DS258/R / WT/DS259/R / and Corr.1, kabul tarihi 10 Aralık 2003, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS248/AB/R, WT/DS249/AB/R, WT/DS251/AB/R, WT/DS252/AB/R, WT/DS253/AB/R, WT/DS254/AB/R, WT/DS258/AB/R, WT/DS259/AB/R, DSR 2003:VIII, 3273; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Certain Steel Products*, WT/DS248/AB/R, WT/DS249/AB/R, WT/DS251/AB/R, WT/DS252/AB/R, WT/DS253/AB/R, WT/DS254/AB/R, WT/DS258/AB/R, WT/DS259/AB/R, kabul tarihi 10 Aralık 2003, DSR 2003:VII, 3117, para. 311-319.

611 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Çelik Korunma Tedbirleri*, *supra* not 610, para. 321-323.

612 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Hat Borusu*, *supra* not 602, para. 178-181; Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Buğday Gluteni*, *supra* not 600, para. 96.

613 Panel Raporu, *ABD – Hat Borusu*, *supra* not 194, para. 197.

614 *ibid.*

Kuzu davasında değerlendirilmiştir.⁶¹⁵ Dava konusu olayda ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan ithal taze, soğutulmuş ve dondurulmuş kuzu etleri üzerinde koruma tedbiri uygulamıştır. ABD tarafından bu koruma tedbirlerine dayanak teşkil eden hasar tespitinde yerli sanayi tanımı yapılırken; sadece kuzu eti üreticileri (davada geçtiği şekliyle kuzu eti paketleyicileri ve kesicileri) değil, aynı zamanda canlı kuzu yetiştiricileri ve besicileri de yerli sanayi olarak baz alınmıştır.⁶¹⁶ Bu durum, “yerli sanayi” kavramının sadece benzer veya doğrudan rekabet eden ürünleri üreten üreticileri kapsadığı; bunun da somut olayda kuzu eti üreticileri olduğu (yetiştiriciler ve besicilerin bu kapsama girmediği) gerekçesiyle SA'nın 4.1(c) maddesine aykırı bulunmuştur.⁶¹⁷

3.2.5 TBT (Ticarette Teknik Engeller Andlaşması)

DTÖ uyuşmazlık çözüm mekanizması nezdindeki TBT ihlalleri, TBT'nin niteliği gereği teknik ticaret engellerini oluşturan çeşitli uygulamalardan doğmuştur. Buna yönelik olarak meydana gelen uyuşmazlıklarda, ihracatçı ülkeler, AT'nin ve ABD'nin⁶¹⁸ getirmiş olduğu çeşitli düzenlemelere DTÖ nezdinde TBT'ye uyumluluk bakımından itiraz etmiştir. Bu doğrultuda uyuşmazlıklar, ağırlıklı olarak teknik düzenlemelerin tatbikindeki muamele yükümlülükleri ve uluslararası standartlar konularında olmuştur.

3.2.5.1 Teknik Düzenleme

Teknik düzenleme kavramı, TBT Ek 1.1 tahtında aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

“Ürün/mamul karakteristiklerini veya bunlarla ilgili işleme veya üretim/imalat metotlarını ve bunlara uygulanan idari hükümleri kapsayan, uygulanması zorunlu

615 Panel Raporu, *United States – Safeguard Measures on Imports of Fresh, Chilled or Frozen Lamb Meat from New Zealand and Australia*, WT/DS177/R, WT/DS178/R, kabul tarihi 16 Mayıs 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS177/AB/R, WT/DS178/AB/R, DSR 2001:IX, 4107; Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Kuzu*, *supra* not 591.

616 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Kuzu*, *supra* not 591, para.77.

617 *ibid*, para.78-96.

618 DTÖ nezdinde TBT bakımından AT ve ABD dışında hiçbir DTÖ üyesine karşı ihlal tespit edilen bir şikâyetle bulunulmamıştır.

belgelerdir. Bu belge, aynı zamanda, belirli bir ürün, işleme veya üretim/imalat metodu için ambalajlama, markalama veya etiketlemeye ilişkin terminolojiyi, sembolleri ve talimatları tamamen veya kısmen içerebilir”.

Fransa'nın asbeste yasak getirdiği bir kararnamenin incelendiği *AT – Asbest* davasında panel kararını bozan temyiz mercii, asbest yasağının TBT'nin kapsamına girip girmediğini (başka bir deyişle, asbest yasağının teknik bir düzenleme olup olmadığını) tespit etmek için bir hukuki test geliştirmiştir.⁶¹⁹ Bu doğrultuda, (i) yasağa konu ürünlerin tanımlanabilir olması, (ii) düzenlemenin bütüncül olarak ürün niteliklerini (karakteristiklerini) ortaya koyması ve (iii) düzenleme ile uyumun mecburi olması koşullarının tümü mevcut olduğundan yasağın TBT kapsamında ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁶²⁰ Bu test, *AT – Sardalyalar* davasında da uygulanmış ve karara etki etmiştir.⁶²¹

3.2.5.2 Uluslararası Standartlar

AT – Sardalyalar davasında AT'nin konserve sardalyalar bakımından ortak pazarlama standartları getiren yönetmeliği, “uluslararası standart” kullanım gerekliliği getiren TBT'nin 2/4. maddesi bağlamında incelenmiştir.⁶²² Davada, tanınmış bir standardizasyon kuruluşu tarafından konulmuş bir standardın TBT bağlamında uluslararası standart olarak kabulü için, standardın konsensüs ile kabul edilmiş olması gerekmediği belirtilmiştir.⁶²³

Meksika tarafından açılan ve DTÖ nezdinde çevresel bir düzenlemenin TBT bazında ele alındığı ilk dava olması nedeniyle özel önem arz eden⁶²⁴ *ABD – Ton*

619 Temyiz Mercii Raporu, *AT – Asbest*, supra not 125.

620 *ibid*, para 59-77.

621 Panel Raporu, *European Communities – Trade Description of Sardines*, WT/DS231/R and Corr.1, kabul tarihi 23 Ekim 2002, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS231/AB/R, DSR 2002:VIII,3451, para. 7.20-7.35; Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Trade Description of Sardines*, WT/DS231/AB/R, kabul tarihi 23 Ekim 2002, DSR 2002:VIII,3359, para. 171-195.

622 Panel Raporu, *European Communities – Trade Description of Sardines*, WT/DS231/R and Corr.1, kabul tarihi 23 Ekim 2002, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS231/AB/R, DSR 2002:VIII,3451, para. 7.90; Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Trade Description of Sardines*, WT/DS231/AB/R, kabul tarihi 23 Ekim 2002, DSR 2002:VIII,3359, para. 227.

623 *ibid*.

624 Elizabeth Trujillo, **The WTO Appellate Body Knocks Down U.S. “Dolphin-Safe” Tuna Labels But Leaves a Crack for PPMs**, ASIL, Vol. 16, Issue 25, 26 Temmuz 2012,

Balığı II davasında ise, ABD'deki ton balığı ürünlerinin “yunustan ari” olduğunu belirten çevreci temelli bir etiketleme yapılmasına yol ačan bir dizi ABD yasası ve yargı kararı dava konusu edilmiştir.⁶²⁵ Temyiz merciince panel kararı bozulurken, ABD'nin ihtilaf konusu teknik tedbirlerine dayanak teşkil eden Uluslararası Yunus Koruma Programı Andlaşması'nın (*Agreement on International Dolphin Conservation Program – AIDCP*),⁶²⁶ işbu andlaşma sadece birkaç DTÖ üyesinin katılımına açık bir andlaşma olduğundan ötürü, bir uluslararası standardizasyon metni olamayacağı, dolayısıyla hükümlerinin de uluslararası standart teşkil edemeyeceği ifade edilmiştir.⁶²⁷

3.2.5.3 Muamele Yükümlölükleri

ABD – Menş e Ülke Etiketleme Gereklilikleri davasında ise, Kanada ve Meksika'nın ş ikâyeti üzerine, ABD'deki et ürünleri üretiminde kullanılan ithal sığı r ve domuzlar bakımından tatbik edilen, menş e ülkenin etiketlenmesine yönelik ABD mevzuatı uyuş mazlık konusu olmuştur.⁶²⁸ Davada, kayıt tutma ve tasdik iş lemlerinde yerli ve ithal hayvanlara farklı muamele yapılması ve de bunun neticesinde ilgili ABD mevzuatına uyum için en maliyetsiz yolun ithal hayvandansa yerli hayvan kullanmaktan geçtiği sonucuna varılmış olması gerekçeleriyle, teknik düzenlemelerin tatbikinde ulusal muamele kuralının uygulanmasını ö ngören TBT'nin 2/1. maddesine aykırılık tespit edilmiştir.⁶²⁹

(<http://www.asil.org/insights/volume/16/issue/25/wto-appellate-body-knocks-down-us-%E2%80%9Cdolphin-safe%E2%80%9D-tuna-labels-leaves>).

625 Panel Raporu, *United States – Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products*, WT/DS381/R, kabul tarihi 13 Haziran 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS381/AB/R, DSR 2012:IV, 2013.

626 Uluslararası Yunus Koruma Programı Andlaşması (*Agreement on International Dolphin Conservation Program*), 21 Mayıs 1998, 1998 U.S.T. Lexis 149.

627 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products*, WT/DS381/AB/R, kabul tarihi 13 Haziran 2012, DSR 2012: IV, 1837, para. 343-401.

628 Panel Raporları, *United States – Certain Country of Origin Labelling (COOL) Requirements*, WT/DS384/R, WT/DS386/R, kabul tarihi 23 Temmuz 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS384/AB/R, WT/DS386/AB/R, DS 2012:VI, 2745.

629 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Certain Country of Origin Labelling (COOL) Requirements*, WT/DS384/AB/R, WT/DS386/AB/R, kabul tarihi 23 Temmuz 2012, DSR 2012:V, 2449, para. 254-350.

ABD – Karanfil Sigaraları davasında ise ABD tarafından uygulanan bir tütün kontrol düzenlemesi Endonezya tarafından şikâyeteye konu edilmiştir.⁶³⁰ Endonezya'dan ithal edilen karanfil sigaralarının, benzer ürünler olan yerli mentollü sigaralara uygulanandan daha ağır bir düzenleyici muameleye tabi tutulmasının, TBT'nin 2/1. maddesindeki daha az lehte muamele etmeme yükümlülüğünün ihlalinin teşkil ettiği ifade edilmiştir.⁶³¹ Yine aynı davada temyiz mercii, “benzer ürün” kavramının, iki ürünün rekabet içinde olmasının esas alınarak daha evvelki bölümlerde detaylı olarak anlatılan GATT 1994 yorumundaki gibi ele alınması gerektiğini ifade etmiş;⁶³² panelin, TBT'nin 2/1. maddesi bakımından ürünün benzerliğini, ilgili teknik düzenlemenin amacına bağlayan yorumunu tadil etmiştir.⁶³³

3.2.5.4 Diğer TBT İhlalleri

ABD tarafından, TBT'nin 2/12. maddesindeki teknik nitelikli mevzuatın yayını ile yürürlüğe girme tarihi arasında asgari altı ay süre bulunması gerekliliğine aykırı davranılmış olması, *ABD – Karanfil Sigaraları* davasında TBT'nin ihlalinin teşkil etmiştir.⁶³⁴

3.3 GATS

DTÖ uyuşmazlıklarındaki GATS ihlallerinin genel itibariyle MFN ve ulusal muamele kuralları ile hizmetlerin pazara erişimi alanlarında doğduğu görülmektedir. Aşağıda GATS ihlalleri kategorize edilerek incelenecektir.

3.3.1 MFN ve Ulusal Muamele

Kanada – Arabalar davasında temyiz mercii tarafından, bir tedbirin GATS tahtında MFN kuralına uygunluğun değerlendirilmesi için sırayla takip edilmesi

630 Panel Raporu, *United States – Measures Affecting the Production and Sale of Clove Cigarettes*, WT/DS406/R, kabul tarihi 24 Nisan 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS406/AB/R, DSR 2012:XI, 5865.

631 Temyiz Mercii Raporu, *United States – Measures Affecting the Production and Sale of Clove Cigarettes*, WT/DS406/AB/R, kabul tarihi 24 Nisan 2012, DSR 2012:XI, 5751, para. 161-236.

632 Bkz. Bölüm III.3.1.2.3.

633 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Karanfil Sigaralar*, *supra* not 631, para. 103-160.

634 *ibid*, para. 237-297.

gereken aşamalar açıklanmıştır.⁶³⁵ Tedbirin GATS'a uygunluğunun değerlendirilmesinden önce ilk olarak, ilgili tedbirin GATS'ın 1. maddesi bağlamında GATS'ın kapsamında olup olmadığını (GATS'taki dört arz şeklinden biri bağlamında bir hizmet ticaretinin var olup olmadığını ve tedbirin hizmet ticaretini etkileyip etkilemediğini) belirleyen bir eşik (*threshold*) tespitinin yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁶³⁶ Eşik tespitinde tedbirin GATS'ın kapsamında olduğu belirlendiyse, GATS'ın 2/1. maddesi tahtında MFN kuralına uygunluğun değerlendirilmesi için; tedbiri koyan DTÖ üyesinin, (a) hakkında tedbir uygulanan DTÖ üyesi ülkenin hizmetlerine veya hizmet sağlayıcılarına muamelesi ile (b) herhangi bir ülkenin, hakkında tedbir uygulanan DTÖ üyesi ülke ile benzer nitelikteki hizmetlerine veya hizmet sağlayıcılarına muamelesi arasında kıyaslama yapılması gerekmektedir.⁶³⁷

AT – Muzlar III davalarının çoğunluğunda hizmet ticareti bakımından da ihtilaf söz konusu olmuştur.⁶³⁸ AT'nin ithalat lisanslama uygulamalarının, hizmet ticareti bakımından da ayrımcı nitelikleri gerekçesiyle GATS'ın en çok gözetilen ulus muamelesini düzenleyen 2. maddesine ve ulusal muameleyi düzenleyen 17. maddesine aykırılığı tespit edilmiştir.⁶³⁹ *AT – Muzlar III* davalarının sonucu doğrultusunda tadil edilen AT regülasyonu da Ekvador tarafından şikâyeteye konu edilmiştir.⁶⁴⁰ *AT – Muzlar III (Madde 21.5 – Ekvador)* ismiyle anılan bu davada ise panel, Ekvador'un toptancılık hizmetleri sağlayıcılarının yeni düzenlemeler dahilinde değilse de uygulamada *de facto* olarak farklı muameleye tabi tutulduğunu

635 Temyiz Mercii Raporu, *Canada – Certain Measures Affecting the Automotive Industry*, WT/DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R, kabul tarihi 19 Haziran 2000, DSR 2000:VI, 2985, para. 147-184.

636 *ibid*, para. 151-153.

637 *ibid*.

638 Panel Raporları, *AT – Muzlar III*, *infra not* 639.

639 Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Ecuador*, WT/DS27/R/ECU, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:III, 1085, para. 7.312-7.397; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Mexico*, WT/DS27/R/MEX, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 803, para. 7.312-7.397; Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by the United States*, WT/DS27/R/USA, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 943, para. 7.312-7.397.

640 Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Ecuador*, WT/DS27/RW/ECU, kabul tarihi 6 Mayıs 1999, DSR 1999:II, 803.

belirleyerek bu durumun MFN ve ulusal muamele gerekliliklerine aykırılık teşkil ettiği sonucuna varmıştır.⁶⁴¹

Çin – Elektronik Ödeme Hizmetleri davasında ise, (i) Çin'deki banka kartlarının elektronik ödeme hizmetleri alanında monopol özellikleri gösteren bir Çin firmasının logolarını taşıması ve bu firmanın ağında karşılıklı işlerle faaliyet göstermesi, (ii) Çin'deki tüm terminal ekipmanların bu firmanın logosunu taşıyan kartları kabul etmesi, (iii) alıcı kuruluşların yine aynı firmanın logosunu göstermesi ve söz konusu firmanın logosunu taşıyan tüm kartları kabul etmesi gibi Çin tarafından empoze edilen birtakım zorunluluklar değerlendirilmiştir.⁶⁴² Bu değerlendirme neticesinde panel, bu zorunluluklardan doğan avantajlı uygulamaların başka elektronik ödeme hizmet sağlayıcılarına tanınmadığı ve bu bakımdan diğer hizmet sağlayıcıları bakımından daha az lehte muamele yapıldığı gerekçesiyle ulusal muamele kuralının ihlal edildiğini tespit etmiştir.⁶⁴³

3.3.2 Hizmetlerin Pazara Erişimi

GATS'ın temel amaçlarından birinin hizmetlerin DTÖ üyelerinin pazarlarına serbestçe erişimini sağlamak olması nedeniyle, ihlal tespitlerine konu maddelerden birisi de GATS'ın hizmetlerin pazara erişimini düzenleyen 16. maddesi olmuştur. Bu madde kapsamında DTÖ üyeleri, hizmetlerin pazara serbestçe erişimi ile bağlantılı olarak özel taahhüt listelerine uyma ve tüm diğer DTÖ üyelerinin hizmetlerine ve hizmet sağlayıcılarına eşit muamele etme yükümlülükleri altındadır.

Antigua ve Barbuda tarafından yapılan şikâyet üzerine açılan *ABD – Kumar* davasında, ABD federal mevzuatının at yarışlarıyla ilgili bahis ve iddia hizmetlerinin uzaktan sağlanmasına yönelik uyguladığı yasaklar konu edilmiştir.⁶⁴⁴ Bu yasakların

⁶⁴¹ *ibid*, para. 6.163.

⁶⁴² Panel Raporu, *China – Measures Affecting Electronic Payment Services*, WT/DS413/R, kabul tarihi 31 Ağustos 2012, DSR 2012:X, 5305, para. 7.637-7.745.

⁶⁴³ *ibid*.

⁶⁴⁴ Panel Raporu, *United States – Measures Affecting the Cross-Border Supply of Gambling and Betting Services*, WT/DS285/R, kabul tarihi 20 Nisan 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS285/AB/R, DSR 2005:XII, 5797; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Measures Affecting the Cross-Border Supply of Gambling and Betting Services*, WT/DS285/AB/R, kabul tarihi 20 Nisan 2005, DSR 2005:XII, 5663 (Corr.1, DSR 2006:XII, 5475).

özel taahhüt listelerine aykırı olduğu ve de hizmet sağlayıcı sayısında, hizmet faaliyetlerinin toplam sayısında ve hizmet çıktısının toplam miktarında pazara erişimi engelleyici nitelikte kısıtlama oluşturduğu tespit edilmiş ve ilgili ABD mevzuatı, GATS'ın 16. maddesine aykırı bulunmuştur.⁶⁴⁵ Dava kapsamında, ihtilaf konusu mevzuatın, GATS'ın genel istisnaları düzenleyen 14. maddesinin (a) bendinde yer alan kamu ahlakının korunması ve kamu düzeninin muhafazası istisnasının gereklerine uygun olup olmadığı da değerlendirilmiştir. Temyiz mercii, ilgili ABD mevzuatının kamu ahlakının korunması ve kamu düzeninin muhafazası kapsamında gerekli düzenlemeler olduğuna hükmetmesine karşın; ABD'nin yabancı işleticilere uzaktan bahis ve iddia hizmeti sağlama izni vermezken, kendi ulusal işleticilerine de aynı yasağı uyguladığını kanıtlamamış olması nedeniyle GATS'ın 14. maddesine uygun bir istisna olarak değerlendirilemeyeceğine hükmetmiştir.⁶⁴⁶

Çin – Elektronik Ödeme Hizmetleri davasında ise ABD'nin şikâyetiyle Çin'in, Çin'de çıkartılan veya kullanılan banka kartlarına ilişkin elektronik ödeme hizmetlerine dair düzenlemeleri konu edilmiştir.⁶⁴⁷ Çin'in, (a) Hong Kong veya Makao'da çıkarılan banka kartlarının Çin'de veya (b) Çin'de çıkarılan banka kartlarının Hong Kong veya Makao'da kullanıldığı Renminbi (Çin milli para birimi) cinsinden banka kartı işlemleri için, elektronik ödeme servis sağlayıcısı olan bir Çin şirketine fiilen monopol yetkisi sağlamasının; diğer firmaların pazara erişimini Çin'in GATS listelerinde belirtilmeyen bir biçimde önlediği gerekçesiyle ihlale hükmedilmiştir.⁶⁴⁸

3.4 TRIPS

DTÖ uyuşmazlıkları incelendiğinde TRIPS ihlallerinin, fikri/sınai mülkiyet türüne göre birkaç ana sınıfa (patentler, telif hakları, markalar, coğrafi işaretler ve ticaret unvanları) ayrıldığı görülmektedir. Aşağıdaki bölümlerde TRIPS ile ilgili içtihat ve ihlaller, fikri/sınai mülkiyet türüne göre yapılan kategorizasyon doğrultusunda incelenecektir.

⁶⁴⁵ Panel Raporu, *ABD – Kumar*, *supra* not 644, para. 7.2; Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Kumar*, *supra* not 644, para. 373(C).

⁶⁴⁶ Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Kumar*, *supra* not 644, para. 370-372.

⁶⁴⁷ Panel Raporu, *Çin – Elektronik Ödeme Hizmetleri*, *supra* not 642.

⁶⁴⁸ *ibid*, para. 7.606-7.624.

3.4.1 Patentler

DTÖ nezdindeki TRIPS konulu uyuşmazlıklarda, ülkelerin milli hukuklarında yer alan patent başvuru sistemleri, patent tescilinden doğan haklar ve patent korumasının süresi uyuşmazlık konusu olmuştur. Patent uyuşmazlıklarının ağırlıklı olarak ilaç ve tarım kimyasalları sektörleriyle bağlantılı olması dikkat çekmektedir.

Hindistan – Patentler (ABD) ve *Hindistan – Patentler (AT)* davalarında, TRIPS'in patent başvurularını düzenleyen 70/8. ve münhasır pazarlama haklarını düzenleyen 70/9. maddelerinden yola çıkılarak Hindistan'ın patent başvuru sistemi ve Hindistan'da patent tescilinden doğan haklar ihtilaf konusu edilmiştir.⁶⁴⁹ Hindistan'ın idari teamüle dayalı patent başvuru usullerinin hukuki güvenilirliğe sahip bir başvuru yolu olmadığı ve Hindistan iç hukukunda patent tescili neticesinde münhasır pazarlama haklarının tanınmadığı gerekçeleriyle TRIPS'in 70/8. ve 70/9. maddelerinin ihlal edildiği tespit edilmiştir.⁶⁵⁰

Kanada – Patent Süresi davasında ise, patentlerin korunma süresi uyuşmazlık konusu olmuştur.⁶⁵¹ TRIPS'in 33. maddesi tahtında patent korumasının başvuru tarihinden itibaren yirmi yıl süreli olması gereği düzenlenmiş olmasına rağmen; Kanada'nın mülga mevzuatı uyarınca geçmişte yapılan patent tescilleri neticesinde sağlanmış korumaların, başvuru tarihinden itibaren yirmi yıllık süreyi kapsamama ihtimalinin bulunması, ABD tarafından DTÖ nezdinde uyuşmazlık konusu edilmiştir.⁶⁵² Panel raporunda TRIPS'in, TRIPS'in 70. maddesinin gereği olarak, sadece TRIPS yürürlüğe girdikten sonra doğan patent haklarına değil, aynı zamanda TRIPS'ten önce doğmuş olan patent haklarına da uygulanması gerektiğine vurgu yapılmış; patentle sağlanan korumanın asgari olarak başvuru tarihinden itibaren

649 Panel Raporu, *India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products, Complaint by the United States*, WT/DS50/R, kabul tarihi 16 Ocak 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS50/AB/R, DSR 1998:I, 41; Panel Raporu, *India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products, Complaint by the European Communities and their member States*, WT/DS79/R, kabul tarihi 22 Eylül 1998, DSR 1998:VI, 2661.

650 Panel Raporu, *Hindistan – Patentler (ABD)*, *supra not* 649, para. 7.32-7.43, 7.51-7.64; Panel Raporu, *Hindistan – Patentler (AT)*, *supra not* 649, para. 7.31-7.74.

651 Panel Raporu, *Canada – Term of Patent Protection*, WT/DS170/R, kabul tarihi 12 Ekim 2000, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS170/AB/R, DSR 2000:XII, 5121.

652 *ibid*, para. 6.82-6.121.

yirmi yıl süreli olması gerektiği ifade edilmiş; TRIPS imzalanmadan önce yürürlükte olan mülga mevzuata göre sağlanan ve süre bakımından yirmi yılın altında kalabilecek nitelikte bir patent korumasının TRIPS'e uygun veya uyumlaştırılmış olmamasının, TRIPS'in ihlali sonucunu doğurduğu sonucuna varılmıştır.⁶⁵³

*Kanada – Farmasötik*⁶⁵⁴ Patentler davasında ise Kanada Patent Kanunu'ndaki birtakım düzenlemeler ihtilaf konusu edilmiştir.⁶⁵⁵ Panel raporu, Kanada Patent Kanunu'nun, patent süresi dolduktan sonra satılması hedeflenen eşyaları depolamak ve üretmek amacıyla patentli buluşların üçüncü kişilerce patent süresinden altı ay öncesinden itibaren inşa, kullanım ve satışının patent ihlali olmayacağını ifade eden maddesinin, TRIPS'in patent sahiplerinin haklarını düzenleyen 28. maddesini ihlal ettiği; Kanada Patent Kanunu'nun öngördüğü uygulamaların, TRIPS'in patent sahiplerinin haklarına yönelik istisnaları düzenleyen 30. maddesi tahtında istisna teşkil etmediği sonucuna varmıştır.⁶⁵⁶ Panel, Kanada'nın TRIPS'in 30. maddesine dayanarak yaptığı savunmaya istinaden, TRIPS'in 30. maddesi tahtında istisna teşkil edebilecek tedbir ve uygulamaların (i) sınırlandırılmış, (ii) patentten olağan şekilde istifade edilmesi durumuyla makul ölçülerin dışında çalışmıyor ve (iii) patent sahibinin meşru menfaatlerine makul ölçülerin ötesinde hanel getirmiyor olması gerekliliklerini ele almıştır.⁶⁵⁷ Panel, üçü beraberce mevcut olması lazım olan bu gerekliliklerden yola çıkarak ihlal tespit ederken, Kanada Patent Kanunu düzenlemesinin patent sahiplerinin münhasır haklarını esaslı ölçüde kısıtlar nitelikte olduğu ve bu kısıtlamanın sınırlandırılmış nitelikte olmadığını belirterek istisna teşkil edemeyeceği sonuçlarına varmıştır.⁶⁵⁸

3.4.2 Telif Hakları (Copyright)

AT tarafından açılmış olan *ABD – Telif Yasası Bölüm 110(5)* davasında, ABD telif yasasının 110(5). bölümünde telif hakkı sahiplerinin eserleri üzerinde

⁶⁵³ *ibid.*

⁶⁵⁴ Dilimizde işbu modern eczacılık terimi, “ispençiyari” olarak da geçmektedir.

⁶⁵⁵ Panel Raporu, *Canada – Patent Protection of Pharmaceutical Products*, WT/DS114/R, kabul tarihi 7 Nisan 2000, DSR 2000:V, 2289.

⁶⁵⁶ *ibid.*, para. 2.1, 7.17-7.38, 8.1(2).

⁶⁵⁷ *ibid.*, para. 7.17-7.38.

⁶⁵⁸ *ibid.*

münhasıran sahip olduğu hakların kısıtlanması konu edilmiştir.⁶⁵⁹ Çeşitli telif eserlerinin ABD telif yasasının 110(5). bölümünde sağlanan muafiyetler doğrultusunda telif sahibi olmayanlarca kullanılması, AT tarafından şikâyet edilen unsur olmuştur.⁶⁶⁰ Uyuşmazlığa konu ilgili yasada bu muafiyetler, müzik eserleri için konulan “ev tipi” (*homestyle*) ve diğer eserler için konulan “işe ilişkin” (*business*) tipi muafiyetler olarak ikiye ayrılmaktaydı.⁶⁶¹ Davayı gören panel, öncelikle telif sahiplerinin münhasır hakları üzerinde önemsiz nitelikteki kısıtlamaların mümkün olduğunu ifade eden “önemsiz istisnalar” (*minor exceptions*) doktrininin dikkate almış ve doktrinin TRIPS tahtında uygulanabilir olduğu sonucuna varmıştır.⁶⁶² Akabinde panel, TRIPS’in 13. maddesi tahtında münhasır haklara yönelik kısıtlama ve istisnalar bakımından getirilen üç adet kriter üzerinden ABD telif yasasındaki muafiyetleri (kısıtlamaları) değerlendirmiştir.⁶⁶³ TRIPS’in 13. maddesinden kaynaklanan bu kriterlere göre kısıtlamalar, (i) belirli özel vakalara ilişkin olmalı, (ii) eserden olağan biçimde istifade edilmesi hali ile çelişmemeli ve (iii) hak sahibinin meşru menfaatlerine makul olmayan şekilde hanel gelmesine yol açmamalıdır.⁶⁶⁴ Panel, “ev tipi” muafiyetin bu kriterlere uygun olduğuna karar kılarak, “işe ilişkin” kullanımın üç kritere de aykırı olduğu sonucuna vararak, yasanın telif sahiplerinin münhasır haklarını TRIPS’e aykırı şekilde ihlal ettiğini tespit etmiştir.⁶⁶⁵

Çin – Fikri Mülkiyet Hakları davasında ise Çin’in, Çin’de basım veya dağıtımına izin verilmeyen eserlere koruma sağlamayı reddeden telif yasası konu edilmiştir.⁶⁶⁶ Çin’in eserlerin gösterimini, sunumunu ve dolaşımını yasaklama (başka bir deyimle sansür) hakkının TRIPS’e uygunluğu kabul edilmekle beraber, TRIPS’in 9/1. ve 41/1. maddeleri kapsamında Çin’in, yasaklı veya sansürlü de olsa diğer DTÖ üyelerine ait telif haklarını koruma ve korumaya yönelik gerekli uygulamaları icra

659 Panel Raporu, *United States – Section 110(5) of the US Copyright Act*, WT/DS160/R, kabul tarihi 27 Temmuz 2000, DSR 2000:VIII, 3769.

660 *ibid*, para. 2.1-2.17, 6.1.

661 *ibid*, para. 2.1-2.17. Burada “ev tipi” muafiyet, ilgili telif eserin kullanımının ev ortamındaki kimselere yönelik olarak, onları hedef alır şekilde yapılması, “işe ilişkin” muafiyet ise ilgili telif eserin kullanımının doğrudan doğruya ticari işlere yönelik nitelikte yapılmasını ele almaktadır.

662 *ibid*, para. 6.17-6.70.

663 *ibid*, para. 6.97-6.272.

664 *ibid*, para. 6.97.

665 *ibid*, para. 6.97-6.272, 7.1.

666 Panel Raporu, *China – Measures Affecting the Protection and Enforcement of Intellectual Property Rights*, WT/DS362/R, kabul tarihi 20 Mart 2009, DSR 2009:V, 2097.

etme yükümlülüğü olduğu tespit edilerek, bunu sağlamayan telif yasasında TRIPS'e aykırılık bulunduğu ifade edilmiştir.⁶⁶⁷

3.4.3 Markalar, Coğrafi İşaretler ve Ticaret Unvanları

AT – Markalar ve Coğrafi İşaretler davalarında, coğrafi işaretler ve menşe adlarının korunmasıyla ilgili olarak zirai ve gıda ürünlerini etkileyen AT regülasyonu, ABD ve Avustralya'nın şikâyeti üzerine ihtilaf konusu edilmiştir.⁶⁶⁸ İlgili AT regülasyonunda bulunan ve de denklik (*equivalency*) ve karşılıklık (*reciprocity*) doğrultusunda AT ülkelerine ve AT üyesi olmayan ülkelere farklı coğrafi işaret koruması sağlayan hükümler, TRIPS'in 3/1. maddesi kapsamındaki ulusal muamele yükümlülüğüne aykırı bulunmuştur.⁶⁶⁹ Keza, regülasyon kapsamında AT üyelerinin vatandaşları doğrudan doğruya ilgili kamu mercilerine başvuru ve itiraz yapabilirken, AT üyesi olmayan kişiler için bu başvuru ve itirazların kendi hükümetleri vasıtasıyla yapılmasının gerekmesi de ulusal muamele yükümlülüğüne aykırı bulunmuştur.⁶⁷⁰

AT'nin şikâyeti doğrultusunda açılan *ABD – Bütçe Kanunu Bölüm 211* davasında ise ABD mevzuatının, Küba tarafından el konulan işletme ve varlıklarla ilgili ABD'de tescilli marka ve ticaret unvanları üzerinde menfaat sahibi olanların, bu marka ve unvanları tescil ettirmesine ve yenilemesine yönelik getirdiği kısıtlamalar konu edilmiştir.⁶⁷¹ Tescil ve yenileme işlemleri bakımından, (i) işletme ve varlıklara Küba tarafından el konulmadan önceki maliklerin muvafakatinin

667 *ibid*, para. 7.28-7.139, 7.161-7.165, 8.1(a).

668 Panel Raporu, *European Communities – Protection of Trademarks and Geographical Indications for Agricultural Products and Foodstuffs, Complaint by Australia*, WT/DS290/R, kabul tarihi 20 Nisan 2005, DSR 2005:X, 4603; Panel Raporu, *European Communities – Protection of Trademarks and Geographical Indications for Agricultural Products and Foodstuffs, Complaint by the United States*, WT/DS174/R, kabul tarihi 20 Nisan 2005, DSR 2005:VIII, 3499.

669 Panel Raporu, *AT – Markalar ve Coğrafi İşaretler (Avustralya Şikâyeti)*, *supra* not 668, para. 7.173-7.249, 8.1(e)-(f); Panel Raporu, *AT – Markalar ve Coğrafi İşaretler (ABD Şikâyeti)*, *supra* not 668, para. 7.123-7.213, 8.1(c)-(d).

670 Panel Raporu, *AT – Markalar ve Coğrafi İşaretler (Avustralya Şikâyeti)*, *supra* not 668, para. 7.294-7.316, 7.359-7.378, 8.1(e)-(f); Panel Raporu, *AT – Markalar ve Coğrafi İşaretler (ABD Şikâyeti)*, *supra* not 668, para. 7.258-7.281, 7.324-7.345, 8.1(c)-(d).

671 Panel Raporu, *United States – Section 211 Omnibus Appropriations Act of 1998*, WT/DS176/R, kabul tarihi 1 Şubat 2002, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS176/AB/R, DSR 2002:II, 683; Temyiz Mercii Raporu, *United States – Section 211 Omnibus Appropriations Act of 1998*, WT/DS176/AB/R, kabul tarihi 1 Şubat 2002, DSR 2002:II, 589; DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, 2017 ed., DTÖ, Cenevre, 2017, s. 73.

ABD’li malikler bakımından aranmaksızın sadece Kübalı malikler bakımından aranması ve ayrıca Küba vatandaşlarına mahsus ek prosedürel yükümlülükler getirilmesi TRIPS’in 3/1. ve 4. maddeleri bağlamında MFN ve ulusal muamele kurallarına aykırı bulunmuştur.⁶⁷² Aynı zamanda temyiz mercii, panel tarafından verilen aksi yöndeki kararı bozarak, ticaret unvanlarının da TRIPS'in kapsamına girdiği tespitini yapmıştır.⁶⁷³

3.5 Diğer Andlaşmalar

TRIMS (*Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Andlaşması*), ILP (*İthalat Lisanslama Usulleri Andlaşması*) ve CVA (*Gümrük Değerlemesi Andlaşması*) gibi bir kısım tamamlayıcı andlaşmalardan ve hatta DTÖ Kuruluş Andlaşması'ndan doğan ihlallerin varlığı, şikâyetçi taraflarca çeşitli davalarda iddia edilmiştir. Ancak bu gibi andlaşmalardan doğan ihlaller genel itibariyle aynı zamanda DTÖ Andlaşmaları tahtında başta ayrımcılık yasağı ve nicel kısıtlamalar hükümleri olmak üzere başka maddelerin ihlalini de teşkil ettiği için, paneller genellikle usul ekonomisi (*judicial economy*) gereği bu iddiaları ayrıca incelemeye gerek duymamaktadır.⁶⁷⁴

TRIMS bakımından ihlal tespit edilen bir dava, *Endonezya – Arabalar* davaları olmuştur.⁶⁷⁵ Davada, Endonezya'nın uyguladığı (i) belirli oranda yerli içeriği barındıran arabalara veya “Milli Araba” olarak anılan arabalara sağlanan satış vergisi avantajları ve (ii) belirli oranda yerli içeriği barındıran arabalarda veya “Milli Araba” olarak anılan arabalarda kullanılan ithal parça ve komponentler için sağlanan gümrük vergisi avantajları, TRIMS kapsamında ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri olarak değerlendirilmiş ve TRIMS’in 2/1. maddesine aykırı bulunmuştur.⁶⁷⁶ Güneş enerjisi sektörüne yönelik olarak getirilen yerli içerik zorunlulukları bakımından da (ki yerli içeriğe yönelik benzer bazı hükümler Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında da

672 Temyiz Mercii Raporu, *ABD – Bütçe Kanunu Bölüm 211*, *supra* not 671, para. 233-319.

673 *ibid*, para. 320-341.

674 Örneğin *Türkiye – Pirinç* davasında Türkiye'nin lisanslama uygulamalarının ILP'ye ve TRIMS'e aykırılığı ABD tarafından gündeme getirilmiş, ancak panel bu zaten ulusal muamele kuralından dolayı ihlal hükmüne vardığı için bu iddiaları ayrıca inceleme gereği duymamıştır. Panel Raporu, *Türkiye – Pirinç*, *supra* not 351, para. 7.259, 7.301.

675 Panel Raporu, *Endonezya – Arabalar*, *supra* not 325.

676 *ibid*, para. 14.58-14.92, 15.1(a).

bulunmaktadır),⁶⁷⁷ *Kanada – Yenilenebilir Enerji / Kanada – Şebekeye Satış Tarifesi Programı* ve *Hindistan – Güneş Hücreleri* davalarında TRIMS’in 2/1. maddesinin ihlali tespit edilmiştir.⁶⁷⁸

CVA bakımından ise *Tayland – Sigaralar* davasında, Filipinler tarafından yapılan şikâyet üzerine Tayland Gümrük İdaresi'nin gümrüklerde fiyat belirlemeye yönelik CVA'ya aykırı uygulamaları nedeniyle ihlal tespit edilmiştir.⁶⁷⁹ İlişkili taraflar arası işlemlerde ithalatçı tarafından beyan edilen gümrük değerinin kabul edilebilir olup olmadığına hükmedilirken, gümrük makamlarınca ithalatçı ile satıcı arasındaki satış işleminin şartlarının incelenmesi gerekmektedir; Tayland gümrük idaresinin bu gerekliliği dikkate almaksızın beyan edilen değeri reddetmesi CVA'nın 1/1. ve 1/2(a) maddelerinin ihlalini teşkil etmiştir.⁶⁸⁰ Buna paralel olarak gümrük idaresinin, beyan edilen değer reddine yönelik kararını yeterli gerekçeye dayandıramaması da, CVA'nın 16. maddesinde yer alan ithalatçıya açıklamada bulunma yükümlülüğünün ihlalini oluşturmuştur.⁶⁸¹

Kolombiya – Giriş Limanları davasında ise Panama tarafından yapılan şikâyet doğrultusunda, Kolombiya'nın ithal malların gümrük değerinin belirlenmesinde kullandığı gösterge fiyat (*indicative price*) uygulamaları ele alınmıştır.⁶⁸² Panel, Kolombiya tarafından tespit edilen ve gümrük değerlemesinde asgari gümrük değeri olarak baz alınması zorunlu tutulan gösterge fiyatların kullanılmasının CVA'nın çeşitli maddelerinin (1.,2.,3.,5.,6. ve 7. maddeler) ihlalini teşkil ettiğine hükmetmiştir.⁶⁸³

677 Türkiye’de de 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun (18 Mayıs 2005 tarihli ve 25819 sayılı Resmi Gazete) (“**YEK**”) üzerinde değişiklikler getiren 6094 sayılı Kanun (8 Ocak 2011 tarihli ve 27809 sayılı Resmi Gazete) neticesinde YEK madde 6/B kapsamında yerli ürün kullanımına bağlı olarak bazı avantajlı düzenlemeler söz konusudur.

678 DTÖ, **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, s. 173, 191; Panel Raporu, *India – Certain Measures Relating to Solar Cells and Solar Modules*, WT/DS456/R and Add.1, kabul tarihi 14 Ekim 2016, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS456/AB/R; Panel Raporları, *Canada – Certain Measures Affecting the Renewable Energy Generation Sector / Canada – Measures Relating to the Feed-in Tariff Program*, WT/DS412/R and Add.1 / WT/DS426/R and Add.1, kabul tarihi 24 Mayıs 2013, tadil eden Temyiz Mercii Raporları WT/DS412/AB/R / WT/DS426/AB/R, DSR 2013:I, 237.

679 Panel Raporu, *Tayland – Sigaralar*, *supra* not 361.

680 *ibid*, para. 7.73-7.223.

681 *ibid*, para. 7.224-7.266.

682 Panel Raporu, *Kolombiya – Giriş Limanları*, *supra* not 332.

683 *ibid*, para. 7.129-7.155.

SONUÇ

1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması 1947 (GATT 1947) çerçevesi üzerine daha kapsamlı ve gelişmiş bir biçimde kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ), sisteminin ve kurallarının uluslararası ticaretteki ve dünya çapında serbest ticaretin yaygınlaştırılmasındaki yadsınamaz yeri ve önemi aşikardır. Günümüzde DTÖ üyesi olmayan dünya devletlerinin sayısının neredeyse bir elin parmakları kadar olması, DTÖ kurallarının uluslararası ticarete uygulanması bakımından küresel çapını açıklamaktadır. Bu esnada bölgesel veya ikili serbest ticaret andlaşmalarının da uluslararası arenada sayısı ve etkinliği artmakla beraber, bunların varlığı DTÖ kurallarına doğrudan doğruya herhangi bir olumsuz etki getirmemektedir. DTÖ'nün hukuki mevzuatını oluşturan DTÖ Andlaşmaları, gerek mal ve hizmet ticaretinde, gerekse fikri/sınai mülkiyet korumasında uluslararası ticaret hukukunun amir hükümleri olma niteliklerini sürdürmektedir. Bu nedenle DTÖ sisteminde konulan hukuk kuralları, DTÖ üyelerinin iç hukuklarına ve uluslararası ticaret uygulamalarına da işlenmiştir. DTÖ üyelerinin iç hukuk mevzuatının DTÖ Andlaşmaları'na uydurulmasına rağmen, özellikle fikri/sınai mülkiyet koruması gibi konularda uygulamada ne derece etkin sonuçlara varılabildiği bir soru işaretidir. Uluslararası akademik dünyada, DTÖ Andlaşmaları sonucunda getirilen ve uygulanan kural ve taahhütlerin uluslararası ticarete veya DTÖ üyelerine fiili, hukuki, iktisadi ve sosyal etkilerini inceleyen çalışma sayısı, konunun önemine kıyasla hayli azdır. Küreselleşen dünyada bu konuların üzerine daha fazla eğilinmesi, akademinin ve toplumun şüphesiz yararına olacaktır. Ayrıca DTÖ Andlaşmaları'nın standart getirici etkisi göz önüne alındığında, bu ileri standartların salt dış politika veya ticaret hacminin artırılması nedenleriyle kabul edilmesinden ziyade, toplumsal refahın artırılması amacıyla yerel makamlarca etkin bir biçimde uygulanması, şüphesiz toplumsal fayda getirecektir.

2. DTÖ Andlaşmaları genel itibariyle, kurucu andlaşma olan DTÖ Kuruluş Andlaşması, mal ticaretine ilişkin Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması 1994 (GATT 1994), hizmet ticaretine yönelik Hizmet Ticareti Genel Andlaşması (GATS), fikri/sınai mülkiyet haklarının korunmasına yönelik Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Andlaşması (TRIPS), DTÖ nezdindeki uyuşmazlık çözümüyle ilgili Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni (DSU), DTÖ üyelerinin ticaret politikalarının incelemesini yapan Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması (TPRM) ve de GATT 1994'le bağlantılı olarak detaylı özel hükümler getiren tamamlayıcı andlaşmalar şeklinde ifade edilmektedir. Tamamlayıcı andlaşmalar, anti-damping, korunma tedbirleri, yatırım tedbirleri, sağlık tedbirleri, teknik tedbirler, menşe kuralları, sübvansiyonlar ve telafi edici tedbirler, lisanslama, tarım sektörü, gümrük değerlemesi, sevk öncesi inceleme ve ticaretin kolaylaştırılması konularındadır. Bunun yanında çok taraflı andlaşmalar söz konusu olmakla beraber, bunlar DTÖ üyelerince kabulü zorunlu olmadığı için kısıtlı sayıda DTÖ üyesince kabul görmüştür. DTÖ Andlaşmaları arasında en detaylı hükümleri koyan andlaşma GATT 1994 ve tamamlayıcı andlaşmalarıdır. GATS ise DTÖ üyelerine ziyadesiyle tasarruf yetkisi sağlayan bir andlaşma olmuştur. Hizmet ticaretinin artan önemi göz önüne alındığında, GATS üzerinde de hizmet ticaretinin serbestçe yayılabilmesini sağlayabilecek ve bu alanda rekabeti genişletebilecek çeşitli değişiklikler yapılması DTÖ sisteminin etkinliği bakımından lehte olacaktır. Birkaç uluslararası konvansiyonun ortak ürünü olan TRIPS ise detaylı fikri/sınai mülkiyet koruma kuralları getirmekle beraber, özellikle üçüncü dünya ülkeleri bakımından (örn. ilaç sektörü) eleştirilere konu olmuştur. TPRM'nin bağlayıcı bir fonksiyonu olmamakla beraber, incelemeler ekonomik olarak daha büyük ülkeler için daha sık aralıklarla, diğerleri için ise daha seyrek aralıklarla yapılmaktadır. DTÖ sisteminin getirdiği karmaşık mevzuat külliyatı karşısında uygulamanın, gerek serbest ticaretin adil ve rekabetçi bir biçimde tesisi, gerekse koruyucu ticari uygulamaların zararlı etkilerinin önlenmesi bakımından ne kadar etkin veya DTÖ mevzuatına uygun yapılabildiği tereddüt konusu olmaktadır. Ticari uyuşmazlıkların öncelikle müzakere yoluyla çözümü teşvik edilmekle birlikte, DSU ile DTÖ sistemine

münhasır bir uyuşmazlık çözüm sistemi getirilmektedir. Bu doğrultuda DTÖ üyelerinin bu sistemden bağımsız olarak DTÖ Andlaşmaları'nın ihlalini ileri sürmelerinin önüne geçilmektedir. Ancak yine de, sunduğu hukuki çare, çözümler ve de fiili etkinliği bakımından DSU tahtında kurulmuş olan çözüm mekanizması eleştirilere uğramaktadır. Bu çerçevede DSU mekanizmalarının özellikle gelişmekte olan veya az gelişmiş olan ülkelerin daha yaygın kullanımına açılabilmesi ve öngördüğü çözüm yollarını daha açık ve net bir çerçeveye kavuşturması için birtakım ek çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

3. DTÖ Andlaşmaları'nın değişen zamana ve menfaatlere bağlı olarak değişmesi beklenmektedir. Doha Turu kapsamında müzakereler hala sürmektedir ve gerek çeşitli karar ve deklarasyonlar, gerekse potansiyel yeni andlaşmalar veya tadiller vesilesiyle uzun vadede DTÖ kurallarına ve taviz listelerine değişiklikler getirilmesi beklenmektedir. Bu değişiklikler, bilhassa uluslararası ticari niteliği ağır basan belli başlı sektörler (örn. finansal hizmetler, telekomünikasyon, bilişim) bağlamında daha olası gözükmektedir. Fakat bütün bu değişiklik senaryoları, menfaat dengelerinin her bir ülke veya blok bakımından farklılıklar arz etmesi nedeniyle çok uzun zaman almaktadır. Hatta Doha Turu'nun 2001'den beri süren bu denli uzun müzakerelere sahne olması ve halen de sonuçlanamıyor olması, sürecin daha da uzaması halinde DTÖ sisteminin güncelliğini yitirmesi riskini de beraberinde getirmektedir. Dünya çapında ticari hayatın ne denli hızlanan bir seyirde gittiği gözlemlendiğinde, DTÖ hukukunun bu seyri yakalayabilmesi için ağır kalmaması gerekli görünmektedir. Bu doğrultuda müzakereler çerçevesinde DTÖ Andlaşmaları'nın tadili için daha hızlı değişiklik mekanizmaları kurulması, her ne kadar devlet sayısının fazlalığı ölçüsünde menfaat çatışmalarının da çokluğu nedeniyle zor gözükse de, olumlu bir adım olacaktır.

4. DTÖ Andlaşmaları'nda sisteme yön veren birtakım temel prensipler bulunmaktadır. Sistem bunlar üzerine bina edilmiştir. Ayrımcılık yasağı, rekabetçilik, öngörülebilirlik, kalkınmacılık ve ticaretin serbestleştirilmesi prensipleri bağlayıcı taahhütler formunda DTÖ Andlaşmaları'nın her bir

bölümüne işlenmiştir. Ancak rekabetçilik prensibinin ne derece adil olarak uygulanabildiği ve kalkınmacılık prensibinin ne ölçüde hayata geçirilebildiği bir tartışma konusudur. DTÖ Andlaşmaları tahtında gelişmekte olan ülkelere yönelik birtakım muafiyet ve istisnaların varlığı doğru olmakla birlikte, sistemin bütününe kime yaradığı konusunda özellikle doktrinde sert eleştiriler söz konusudur. Ayrıca çevre ve insan hakları problemleri gibi birtakım problemler karşısında DTÖ kurallarının rejimi veya uyumsuzluk çözümü sonucu ortaya çıkan kararlar doktrinde sıklıkla eleştiri konusu olmaktadır. Modern dünyadaki şartların farklı branşları sıklıkla aynı potada eritmekte olduğu, pek çok iş, proje ve uygulamada farklı dal ve disiplinlerin birlikte çalışmasının artık bir zorunluluk haline geldiği düşünüldüğünde, DTÖ sisteminin de bu şartlara kendini uydurması gerektiği şüphesizdir. Bu doğrultuda DTÖ sisteminin uluslararası ticareti düzenlerken, iş birliği veya standartlara yönelik hükümlerini sadece IMF, FAO, WIPO ve Dünya Bankası gibi örgütlerle sınırlı tutmaması; çevre, insan hakları vb. diğer branşlarda da aktif faaliyet gösteren veya standart koyan uluslararası kurum ve kuruluşlarla angajmanını güçlendirecek mecraların oluşturulmasına veya güçlendirilmesine de ağırlık vermesi faydalı olacaktır. Ayrıca, rekabetçi ve kalkınmacı iyi uygulamaların tespiti ve teşviki için daha çok çaba gösterilmesi, DTÖ sisteminin ve serbest ticaretin herkesin yararına olduğuna yönelik tezlerin kanıtlanabilmesi açısından gerekli görünmektedir.

5. Temel prensiplerden yola çıkarak oluşturulmuş ve DTÖ Andlaşmaları'na işlenmiş genel kurallar ise, sistemin köşe taşlarını oluşturmaktadır. En çok gözetilen ulus (MFN) ve ulusal muamele kuralları ayırım yasağının, şeffaflık kuralı öngörülebilirlik prensibinin açık tezahürleridir. Nicel kısıtlama yasakları ve listeler de sistemin en önemli unsurlarından ikisini teşkil etmektedir. Bu bağlamda tarifelerin taahhütlere uygun olması ve malların nicelik olarak ithalatının/ihracatının kısıtlanmasını öngören kota vb. uygulamalardan kural olarak kaçınılma yükümlülüğü getirilmiştir. Genel kuralların uygulamasına yönelik olarak geniş temelli ve kapsamlı istisnalar mevcuttur. MFN kuralı bakımından serbest binici problemi (*free-rider problem*) çeşitli veçhelerle bir ölçüye kadar engelleniyor olsa da bir

sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca şeffaflık kurallarının özellikle DTÖ üyelerinin bildirimleri bağlamında uygulanmasında aksaklıklar sürmektedir. Bu doğrultuda DTÖ üyelerinin kurallara uyumunun sağlanabilmesi için DTÖ'nün yaptırım mekanizmalarının güçlendirilmesi ve bu yolla uyumun üyelere empoze edilmesi, yerinde bir çözüm gibi gözükmektedir.

6. DTÖ Andlaşmaları'nda düzenlenen ve uluslararası ticarete engel teşkil eden uygulamalar arasında kural olarak DTÖ Andlaşmaları'nda öngörülen ana tedbir tarifelerdir. Ancak zamanla tarifeler karşılıklı mutabakatlarla giderek düşürülmüş ve akabinde tarife dışı tedbirler daha aktif olarak kullanılmaya başlanmak suretiyle asıl uluslararası serbest ticaret engelleri haline gelmişlerdir. Bu tarife dışı tedbirlere özellikle GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmaları tahtında detaylı bir hukuki rejim getirilmiştir. Ancak özellikle teknik engellerin ve de Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Andlaşması (ASCM), Anti-Damping Andlaşması (ADA), Korunma Tedbirleri Andlaşması (SA) gibi andlaşmaların gerektirdikleri yüksek seviyeli iktisadi ve teknik analizlerin bilhassa üçüncü dünya ülkelerinde sağlıklı olarak uygulanabilirliği de bir başka soru işaretidir. Gene aynı sebepten ötürü bu ülkelerin, gelişmiş ülkelerde DTÖ Andlaşmaları'na aykırı şekillerde uygulanan tedbirlere karşı ne derece etkin biçimde müdahil olabildikleri de üzerinde durulması gereken bir başka sorundur. Orta vadede etkisi giderek artmakta olan tarife dışı tedbirler/engeller ile mücadelede daha bütüncül ve tüm devletlerce uygulanabilir kuralların, tüm tarafların görüşleri dikkate alınarak müzakere edilmesi gereklilik arz edecek olan bir husus gibi görünmektedir.

7. DTÖ Andlaşmaları'ndan doğan uyuşmazlıklar bilhassa MFN ve ulusal muamele kuralları, anti-damping, sübvansiyonlar, teknik tedbirler, telafi edici tedbirler ve korunma tedbirleri uyuşmazlıklarından müteşekkil olmuştur. DSU tahtında kurulan sistemin sağladığı münhasırlık nedeniyle DSB nezdinde çok sayıda dava görülmüştür. Uyuşmazlık sisteminin ihlal tespit edebilme kabiliyeti açısından bir sorun olmamakla beraber, özellikle gelişmekte olan ülkelerin şikâyetçi olduğu durumlarda düşmeleri muhtemel müşkül durumlar, tartışma konusu olmuştur. Zaman bakımından DTÖ Andlaşmaları'na

uygunluğun varlığı kaydıyla, dava ehliyeti bakımından ise esaslı bir ticari menfaatin varlığı yeterli kabul edilmektedir. Küresel ticaret sisteminin bir parçası olunabilmesi ve belirli standartların toplumlara sunulabilmesi için devletlerin DTÖ'den kaçınabilmesi iktisadi ve toplumsal gereklilikler göz önüne alındığında pek mümkün gözükmemekle beraber, devletlerin ve uluslararası kurumların yetkililerinin, ülkelerdeki hukukçu, iktisatçı ve akademisyen kadrolarının sistemin getirileri, götürüleri ve gereklilikleri konusunda etkin eğitimi için gerekenlerin icrasını sağlaması, hem devletlerin, hem de toplumların çıkarları için şarttır.

8. İhlaller bakımından ise DTÖ nezdindeki uyuşmazlık çözümünde geçmişte hangi konuların ihlal teşkil ettiği, DTÖ'nün içtihat hukukunu çözebilmek bakımından önem arz etmektedir. GATT 1994'ten doğan uyuşmazlıklar ağırlıklı olarak MFN, ulusal muamele, taviz listeleri ve nicel kısıtlamalar kurallarının ihlallerinden doğmaktadır. GATS ihlalleri daha ziyade MFN ve ulusal muamele kurallarının ve de hizmetlerin pazara erişimi üzerinde toplanmaktadır. TRIPS ihlalleri ise özellikle markalar, patentler ve telif haklarının koruma rejimlerine ilişkindir. GATT 1994'ün tamamlayıcı andlaşmalarından doğan ihlaller de dava hacminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sevk Öncesi İnceleme Andlaşması'ndan (PSI) doğan uyuşmazlıkların çözümü için DSU'nun dışında kalan PSI'ya münhasır özel bir sistem geliştirilmiştir. Ancak özellikle ADA, ASCM ve SA'dan doğan uyuşmazlıklar, sıklıkla Uyuşmazlık Çözüm Organı (DSB) önüne gelmektedir. ADA, ASCM ve SA ihlalleri genellikle soruşturma ve tespitlerden ileri gelmektedir. Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma (SPS) uyuşmazlıkları ağırlıklı olarak tedbirlerin bilimsel temeline dayanmaktayken, Ticarete Teknik Engeller Andlaşması (TBT) uyuşmazlıklarında ise ticareti daha az kısıtlayan alternatif tedbirler varken uyuşmazlık konusu uygulamaların yapılmasına sıklıkla atıf yapılmaktadır. Usulüne uygun soruşturma ve tespitlerin yapılması, ticareti daha az kısıtlayıcı alternatiflerin geliştirilebilmesi ve bilimsel temellerin sağlıklı bir biçimde ortaya konulması, şüphesiz ilgili bilimlerde yetişmiş yeterli sayıda elemanın varlığını gerektirmektedir. Günümüzde hayatımızın her alanında kullandığımız

mal ve hizmetlerin temeli uluslararası ticarete dayanırken, çeşitli ticari ilimlerde bu alanların gerekliliklerinin öğretilmesi, gözetilmesi ve uygulanması, giderek önemi artacak bir konu olacaktır. Bu husus, toplumları muasır medeniyetler seviyesine çıkarmayı hedef belirlemiş yetkililerin dikkate alması gereken bir vakıadır.

9. Gerek DTÖ Andlaşmaları'nın uygulanmasında, gerekse DSU mekanizmalarının etkin kullanımında gelişmekte olan ülkelerin veya üçüncü dünya ülkelerinin ne derece etkin olabildikleri şüphe uyandıran bir sorundur. Bu şüphe, doktrin görüşlerinde ve DSB istatistiklerinde de teyit edilmektedir. DTÖ sisteminin her bir andlaşmada farklı konularda farklı boyutlarda ortaya koyduğu karmaşık ve uzmanlık gerektiren külliyat ve bu külliyat karşısında büyük ekonomiler haricindeki ülkelerdeki yetişmiş uzman açığı düşünüldüğünde, bu alanda uzman yetiştirilmesi, ülkelerin kendi dilinde hukuki, iktisadi ve politik çalışmaların artırılması her ülkenin milli ve iktisadi çıkarları adına elzem görünmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar, Makaleler ve Tezler:

YAZAR	REFERANS
Akın, Nesrin	: Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Sistemi , T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2006
Ala'i, Padideh	: From Periphery to Centre? The Evolving WTO Jurisprudence on Transparency and Good Governance , in Debra P. Steger (ed.), WTO: Redesigning the World Trade Organization for the Twenty-First Century, The Centre for International Governance Innovation, Wilfrid Laurier University Press, 2009
Arat, Tuğrul / Erten, Rıfat	: DTÖ Hukuku ve Türkiye'ye Etkileri , Sait Akman, Şahin Yaman (ed.), Dünya Ticaret Örgütü: Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara, 2008
Babu, R. Rajesh	: Remedies Under the WTO Legal System , Brill, Leiden, 2012
Bacchetta, Marc / Richtering, Jürgen / Santana, Roy	: How Much Light Do the WTO Notifications Shed on NTMs? , in Cadot / Malouche (ed.), Non-Tariff Measures: A Fresh Look at Trade Frontier. Centre for Economic Policy and Research, World Bank, Londra/Washington DC, 2012
Baklacı, Pınar	: En Çok Gözetilen Ulus Kaydı ve Uyuşmazlık Çözüm Yollarına İlişkin Kurallar , Uluslararası

- Bedjaoui, Mohammed** : **Towards a New International Economic Order**, UNESCO, Paris, 1979
- Bernauer, Thomas / Elsig, Manfred / Pauwelyn, Joost** : **Dispute Settlement Mechanism – Analysis and Problems**, in Amrita Narlikar / Martin Daunton / Robert M. Stern (ed.), Oxford Handbook on the World Trade Organization, Oxford University Press, 2012
- Bora, Bijit** : **Trade-Related Investment Measures**, in Bernard M. Hoekman / Aaditya Mattoo / Philip English (ed.), Development, Trade and the WTO: A Handbook, Vol. 1, The World Bank, Washington DC, 2002
- Boulle, Laurence** : **The Law of Globalization: An Introduction**, Kluwer Law International, 2009
- Busch, Mark L. / Reinhardt, Eric** : **Three's a Crowd: Third Parties and WTO Dispute Settlement**, World Politics 58, Nisan 2006, s. 446-477
- Cassese, Antonio** : **International Law**, 2nd ed., Oxford University Press, 2005
- Charnovitz, Steve** : **The WTO's Problematic 'Last Resort' Against Noncompliance**, 2003, (<http://www.worldtradelaw.net/articles/charnovitzlastresort.pdf>)
- Coppens, Dominic** : **WTO Disciplines on Subsidies and Countervailing Measures: Balancing Policy Space and Legal Constraints**, Cambridge University Press, 2014
- Davey, William J.** : **Non-Discrimination in the World Trade Organization: The Rules and Exceptions**, Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi Cep Kitapları, Martinus Nijhoff, 2012

- de Carvalho, Nuno Pires** : **TRIPS Regime of Trademarks and Industrial Designs**, Kluwer Law International, 2011
- DTÖ** : **Understanding the WTO**, 5th ed., DTÖ Bilgilendirme ve Dış İlişkiler Bölümü Yayını, 2011
- DTÖ** : **WTO Analytical Index: Guide to WTO Law and Practice**, Vol.1, DTÖ Hukuk İşleri Bölümü Yayını, 3rd ed., 2012
- DTÖ** : **“World Trade Report 2015 - Speeding Up Trade: Benefits and Challenges of Implementing the WTO Trade Facilitation Agreement”**, DTÖ, Cenevre, 2015
- DTÖ** : **WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries: 1995-2016**, 2017 ed., DTÖ, Cenevre, 2017
- Dutz, Mark** : **The Use and Usefulness of PSI Services**, in Vinod Rege (ed.), **Preshipment Inspection: Past Experiences and Future Directions**, Commonwealth Secretariat, Londra, 2001
- Ekdi, Barış** : **Gümrük Birliği Çerçevesinde Damping ve Yıkıcı Fiyat Uygulamaları**, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara, 2003, (<http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT/1/Documents/Uzmanl%C4%B1k+Tezi/tez7.pdf>)
- Elele, Onur** : **Uluslararası Ticarete Damping ve Anti-Damping**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2008
- Ezeani, Elimma C.** : **The WTO and Its Development Obligation: Prospects for Global Trade**, Anthem Press, 2011
- Feichtner, Isabel** : **The Law and Politics of WTO Waivers: Stability and Flexibility in Public International Law**, Cambridge University Press, 2012
- Gavin, Brigid** : **China’s Growing Conflict with the WTO: The Case of Export Restrictions on Rare Earth Resources**, Intereconomics: Review of European

Economic Policy, Vol. 48, July/August 2013, No. 4
 (<https://archive.intereconomics.eu/year/2013/4/china-as-growing-conflict-with-the-wto-the-case-of-export-restrictions-on-rare-earth-resources/>)

Gazzini, Tarcisio

: Legal Nature of WTO Obligations and the Consequences of their Violation, European Journal of International Law, vol.17, no.4, 723-742, 2006

Gerbet, Pierre

: Les Organismes Internationaux, in Marc Saporta, Georges Soria (ed.), Le Grand Defi 2: Encyclopédie Comparée USA-URSS, Robert Laffont, Paris, 1968

**Herzstein, Robert E. /
Whitlock, Joseph P.**

: Regulating Regional Trade Agreements – A Legal Analysis, in Patrick J. Macrory / Arthur E. Appleton / Michael G. Plummer (ed.), The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis, Vol. 2., Springer, New York, 2005

**Hoekman, Bernard M. /
Kostecki, Michel M.**

: The Political Economy of the World Trading System: The WTO and Beyond, 3rd ed., Oxford University Press, 2009

**Hoekman, Bernard M. /
Mavroidis, Petros C.**

: The World Trade Organization: Law, Economics and Politics, Routledge Global Institutions, Oxford, 2007

Hohmann, Harald

: Trade Facilitation within the Doha Round: A Critical Review of Recent Efforts of the WTO and other International Organizations (1996-2007), in Harald Hohmann (ed.), Agreeing and Implementing the Doha Round of the WTO, Cambridge University Press, 2008

Hollenberg, Jord

: Rules of Origin in the WTO and in Other Free Trade Agreements : An Overview, Grin Verlag, Norderstedt, 2003

Huarte Melgar, Beatriz

The Transit of Goods in Public International

Law, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2015

- Jackson, John H.** : **Sovereignty, the WTO and Changing Fundamentals of International Law**, Cambridge University Press, 2006
- Jackson, John H.** : **Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations**, Cambridge University Press, New York, 2007
- Jackson, John H.** : **The WTO Dispute Settlement Understanding - Misunderstandings on the Nature of Legal Obligation**, The American Journal of International Law 91 (1), Ocak 1997
- Jones, Kent** : **The Doha Blues: Institutional Crisis and Reform in the WTO**, Oxford University Press, New York, 2010
- Joseph, Sarah** : **Blame it on WTO?: A Human Rights Critique**, Oxford University Press, 2011
- Karlı, Mehmet** : **Turkey, the UN and the WTO: The Emergence of a Trading Nation and Good International Citizen**, Turkish Policy Quarterly, Winter 2007, vol.6, No.4, 2008, (<http://ssrn.com/abstract=1270300>)
- Kaya, Talat** : **DTÖ Hukuku Uygulamasında Ayrımcılık Yapmama İlkesi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 59, Sayı 2, 183-242, 2010
- Kennedy, Kevin** : **GATT 1994** in Patrick F..J. Macrory / Arthur E. Appleton / Michael G. Plummer (ed.), World Trade Organization: Legal, Economical and Political Analysis, vol. 1, Springer, New York, 2005
- Klein, Naomi** : **Fences and Windows: Dispatches from the Front Line of the Globalization Debate**, Flamingo, Londra, 2002
- Kulovesi, Kati** : **The WTO Dispute Settlement System:**

Challenges of the Environment, Legitimacy and Fragmentation, Kluwer Law International, 2011

- La Barca, Giuseppe** : **International Trade in the 1970s: The US, the EU and the Growing Pressure of Protectionism**, Bloomsbury Academic, 2013
- Laird, Sam / Valdes, Raymundo** : **Trade Policy Review Mechanism**, in Amrita Narlikar / Martin Daunton / Robert M. Stern (ed.), **Oxford Handbook on the World Trade Organization**, Oxford University Press, 2012
- Lang, Andrew** : **World Trade Law After Neoliberalism: Re-Imagining the Global Economic Order**, Oxford University Press, 2011
- Lee, Eun Sup** : **World Trade Regulation: International Trade under the WTO Mechanism**, Springer, 2012
- Lee, Yong-Shik** : **Safeguard Measures in World Trade: The Legal Analysis**, 3rd ed., Edward Elgar Publishing, 2014
- Lester, Simon / Mercurio, Bryan / Davies, Arwel** : **World Trade Law: Text, Materials and Commentary**, 2nd ed, Hart Publishing, 2012
- Loibl, Gerhard** : **International Economic Law**, in Malcolm D.Evans (ed.), **International Law**, 2nd ed., New York, Oxford University Press, 2006
- Luo, Yan** : **Anti-Dumping in the WTO, EU and China: The Rise of Legalization in the Trade Regime and Its Consequences**. Kluwer Law International, 2010
- Maggi, Giovanni / Staiger, Robert W.** : **Breach, Remedies and Dispute Settlement in Trade Agreements**, <http://cowles.econ.yale.edu/P/cd/d17a/d1735.pdf>, Eylül 2009
- Malbon, Justin / Lawson, Charles / Davison, Mark** : **The WTO Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights: A Commentary**, Edward Elgar Publishing, 2014

- Mavroidis, Petros C.** : **The Regulation of International Trade: GATT**, The MIT Press, 2016
- Mavroidis, Petros C.** : **Trade in Goods**, 2nd ed., Oxford University Press, 2012
- Mavroidis, Petros C. / Messerlin, Patrick A. / Wauters, Jasper M. McGuire, Steve** : **The Law and Economics of Contingent Protection in the WTO**, Edward Elgar Publishing, 2008
- Michalopoulos, Constantine** : **What Happened to the Influence of Business? Corporations and Organized Labour in the WTO**, in Amrita Narlikar / Martin Daunton / Robert M. Stern (ed.), Oxford Handbook on the World Trade Organization, Oxford University Press, 2012
- Michalopoulos, Constantine** : **WTO Accession**, in Bernard M. Hoekman / Aaditya Mattoo / Philip English (ed.), Development, Trade and the WTO: A Handbook, Vol. 1., The World Bank, Washington DC, 2002
- Mitchell, Andrew** : **Legal Principles in WTO Disputes**, Cambridge University Press, 2008
- Munin, Nellie** : **Legal Guide to GATS**, Kluwer Law International, 2010
- Neufeld, Nora** : **Implementing the Trade Facilitation Agreement: From Vision to Reality**, Personel Çalışma Kağıdı, ERSD-2016-14, DTÖ İktisadi Araştırma ve İstatistik Bölümü, 2016.
- Neufeld, Nora** : **The Long and Winding Road: How WTO Members Finally Reached a Trade Facilitation Agreement**, Personel Çalışma Kağıdı, ERSD-2014-06, DTÖ İktisadi Araştırma ve İstatistik Bölümü, 7 Nisan 2014.
- Nüesch, Sabrina** : **Voluntary Export Restraints in WTO and EU Law: Consumers, Trade Regulation and Competition Policy**, Peter Lang, Bern, 2010

- Odano, Sumimaru /**
Abedin, Ziaul : **Insufficiency in the Dispute Settlement System of the WTO: Consequences and Implications for the Multilateral Trading System**, International University of Japan Graduate School of International Relations Working Papers: Economic Development & Policy Series, EDP08-1
- OECD** : **Trade and Structural Adjustment**, OECD Publications, Fransa, 2005
- OECD** : **The Economic Impact of Export Restrictions on Raw Materials**, OECD Publishing, 2010, (<http://dx.doi.org/10.1787/9789264096448-en>)
- Pauwelyn, Joost** : **How to Win a World Trade Organization Dispute Based on a Non-World Trade Organization Law**, Journal of World Trade 37(6), Kluwer Law International, 2003.
- Piérrola, Fernando** : **Challenge of the Safeguards in the WTO**, Cambridge University Press, 2014
- Qureshi, Asif H.** : **Interpreting WTO Agreements: Problems and Perspectives**, Cambridge University Press, 2012
- Ransom, David** : **No Non-Sense Guide to Fair Trade**, 2nd ed., New Internationalist, Oxford, 2002
- Rege, Vinod** : **Customs Valuation and Customs Reform**, in Bernard M. Hoekman / Aaditya Mattoo / Philip English (ed.), Development, Trade and the WTO: A Handbook, Vol. 1, The World Bank, Washington DC, 2002
- Reinert, Erik S.** : **How Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor**, Carroll&Graf, New York, 2007
- Rosenow, Sheri / DTÖ /**
O'Shea, Brian : **A Handbook on WTO Customs Valuation Agreement**, WTO Publications & Cambridge University Press, 2010
- Sarıbeyoğlu, Meltem** : **Dünya Ticaret Örgütü'nün Antlaşmalara**

Dayalı Milletlerarası Ekonomik Düzendeki Yeri ve Türk Hukukuna Etkisi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2008

- Schaffer, Richard / Agusti, Filiberto / Earle, Beverly** : **International Business Law and Its Environment**, South-Western Cengage Learning, 2009
- Scheuermann, Philip** : **Normative Conditions to Make WTO Law More Responsive to the Needs of Developing Countries**, Herbert Utz Verlag, Münih, 2010
- Shadikhodjaev, Sherzod** : **Retaliation in the WTO Dispute Settlement System**, Kluwer Law International, 2009
- Shafaeddin, Mehdi** : **Competitiveness and Development: Myth and Realities**, Anthem Press, 2014
- Shaffer, Gregory C.** : **The Challenges of WTO Law: Strategies for Developing Country Adaptation**, for the conference entitled "The WTO at 10: The Role of Developing Countries in Negotiations and Dispute Settlement", Kahire, Mısır, 11-13 Şubat 2006, (<http://www.worldtradelaw.net/document.php?id=articles/shafferdc.pdf>)
- Shaffer, Gregory C. / Melendez-Ortiz, Ricardo** : **Dispute Settlement at the WTO: A Developing Country Experience**, International Centre For Trade and Sustainable Development, Cambridge University Press, New York, 2010
- Soysal, İsmail** : **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (Cilt II – 1945-1990)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi – Sa. 38a., 1991
- Spitzer, Florian** : **The Non-Violation Complaint in WTO Law**, Juristische Reihe Tenea/www.jurawelt.com, Bd.56, Berlin, 2004
- Stack, Alexander** : **International Patent Law: Cooperation,**

Harmonization and an Institutional Analysis of WIPO and the WTO, Edward Elgar Publishing: Cheltenham, 2011

- Steger, Debra P.** : **Why Institutional Reform of the WTO Is Necessary**, in Debra P. Steger (ed.), **WTO: Redesigning the World Trade Organization for the Twenty-First Century**, The Centre for International Governance Innovation, Wilfrid Laurier University Press, 2009
- Stoll, Peter-Tobias / Schorkopf, Frank** : **WTO: World Economic Order, World Trade Law**, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Martinus Nijhoff & Brill, Leiden, 2006
- Stoll, Peter-Tobias / Strack, Lutz** : **Article 5 SPS**, in Rüdiger Wolfrum / Peter-Tobias Stoll / Anja Seibert-Fohr (ed.), **WTO: Technical Barriers and SPS Measures**, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Martinus Nijhoff & Koninklijke Brill NV, 2007
- Sur, Melda** : **Uluslararası Hukukun Esasları**, 2. Baskı, Beta Yayınevi: İstanbul, 2006
- Trachtman, Joel P.** : **The International Economic Law Revolution and the Right to Regulate**, Cameron May, Londra, 2006
- Trachtman, Joel P.** : **The Domain of WTO Dispute Resolution**, 40 Harvard International Law Journal 333, 1999, (<http://www.worldtradelaw.net/document.php?id=articles/trachtmandomain.pdf>)
- Trujillo, Elizabeth** : **The WTO Appellate Body Knocks Down U.S. “Dolphin-Safe” Tuna Labels But Leaves a Crack for PPMs**, ASIL, Vol. 16, Issue 25, 26 Temmuz 2012, (<http://www.asil.org/insights/volume/16/issue/25/wto-appellate-body-knocks-down-us->

- UNCTAD** : **Non-Tariff Measures To Trade: Economic and Policy Issues for Developing Countries**, UN Publication, UNCTAD/DITC/TAB/2012/1, New York/Geneva, 2012
- UNCTAD** : **WTO Accessions and Development Policies**, UNCTAD/DITC/TNCD/11, United Nations Publication, Sales No.E.02.II.D.19, 2001
- Van Den Bossche, Peter** : **The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials**, 2nd ed., Cambridge University Press, 2008
- Van Den Bossche, Peter / Zdouc, Werner** : **The Law and Policy of the World Trade Organization**, Cambridge, 3rd ed, 2013
- VanGrasstek, Craig** : **The History and the Future of the World Trade Organization**, WTO Publications, Geneva, 2013
- Wouters, Jan / Coppens, Dominic** : **Domestic Regulation Within the Framework of GATS**, in Koen Byttebier / Kim Van der Borgh (ed.), **WTO Obligations and Opportunities: Challenges of Implementation**, Cameron May, Londra, 2007
- Yanai, Akiko** : **The Function of the MFN Clause in the Modern Trading System**, Institute of Developing Economies, Institute of Developing Economies APEC Study Center Working Paper Series 01/02 No.3
(http://www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Apec/pdf/2001_15.pdf)
- Yanovich, Alan** : **WTO Rules and the Energy Sector**, in Julia Selivanova (ed.), **Regulation of Energy in International Trade Law: WTO, Nafta and Energy Charter**, Kluwer Law International, 2011
- Yılmaz, Müslüm** : **Turkey: A Judicial System in Need of Change**,

in Müslüm Yılmaz (ed.), Domestic Judicial Review of Trade Remedies: Experiences of the Most Active WTO members, Cambridge University Press, 2013

Yusuf, A.A.

: Developing Countries and the Multilateral Trade Rules: The Continuing Quest for “an Equitable Playing Field in L. Boisson de Chazournes / V. Gowlland-Debbas (ed.), The International Legal System in Quest of Equity and Universality, Liber Amicorum, G. Abi Saab, Kluwer, Lahey/Londra/Boston, 2001

Panel Raporları:

KISA İSİM	REFERANS
<i>AB – Ayakkabı</i>	: Panel Raporu, <i>European Union – Anti-Dumping Measures on Certain Footwear from China</i> , WT/DS405/R, kabul tarihi 22 Şubat 2012, DSR 2012:X, 4585
<i>AB – Biyodizel</i>	: Panel Raporu, <i>European Union – Anti-Dumping Measures on Biodiesel from Argentina</i> , WT/DS473/R and Add.1, kabul tarihi 26 Ekim 2016, tadil eden temyiz mercii raporu WT/DS473/AB/R.
<i>ABD – 1916 Yasası (AT Şikâyeti)</i>	: Panel Raporu, <i>United States – Anti-Dumping Act of 1916, Complaint by the European Communities</i> , WT/DS136/R and Corr.1, kabul tarihi 26 Eylül 2000, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS136/AB/R, WT/DS162/AB/R, DSR 2000:X, 4593
<i>ABD – 1916 Yasası (Japonya Şikâyeti)</i>	: Panel Raporu, <i>United States – Anti-Dumping Act of 1916, Complaint by Japan</i> , WT/DS162/R and Add.1, kabul tarihi 26 Eylül 2000, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS136/AB/R, WT/DS162/AB/R, DSR 2000:X, 4831
<i>ABD – Bazı AT Ürünleri</i>	: Panel Raporu, <i>United States – Import Measures on Certain Products from the European Communities</i> , WT/DS165/R and Add.1, kabul tarihi 10 Ocak 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS165/AB/R, DSR 2001:II, 413
<i>ABD – Bazı AT Ürünleri Üzerindeki Telafi Edici Tedbirler</i>	: Panel Raporu, <i>United States – Countervailing Measures Concerning Certain Products from the European Communities</i> , WT/DS212/R, kabul tarihi 8 Ocak 2003, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS212/AB/R, DSR 2003:I, 73
<i>ABD – Boru Biçimli Petrol</i>	: Panel Raporu, <i>United States – Anti-Dumping</i>

Alanı Malları

Measures on Oil Country Tubular Goods (OCTG) from Mexico, WT/DS282/R, kabul tarihi 28 Kasım 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS282/AB/R, DSR 2005:XXI, 10225

ABD – Buğday Gluteni

: Panel Raporu, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Wheat Gluten from the European Communities*, WT/DS166/R, kabul tarihi 19 Ocak 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS166/AB/R, DSR 2001:III, 779

ABD – Bütçe Kanunu Bölüm 211

: Panel Raporu, *United States – Section 211 Omnibus Appropriations Act of 1998*, WT/DS176/R, kabul tarihi 1 Şubat 2002, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS176/AB/R, DSR 2002:II, 683

ABD – Büyük Sivil Hava Aracı (İkinci Şikâyet)

: Panel Raporu, *United States – Measures Affecting Trade in Large Civil Aircraft (Second Complaint)*, WT/DS353/R, kabul tarihi 23 Mart 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS353/AB/R, DSR 2012:II, 649

ABD – Çamaşır Makineleri

: Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping and Countervailing Measures on Large Residential Washers from Korea*, WT/DS464/R and Add.1, kabul tarihi 26 Eylül 2016, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS464/AB/R

ABD – Çelik Korunma Tedbirleri

: Panel Raporları, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Certain Steel Products*, WT/DS248/R, WT/DS249/R, WT/DS251/R, WT/DS252/R, WT/DS253/R, WT/DS254/R, WT/DS258/R / WT/DS259/R / and Corr.1, kabul tarihi 10 Aralık 2003, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS248/AB/R, WT/DS249/AB/R, WT/DS251/AB/R,

WT/DS252/AB/R, WT/DS253/AB/R,
WT/DS254/AB/R, WT/DS258/AB/R,
WT/DS259/AB/R, DSR 2003:VIII, 3273

ABD – Çelik Levha : Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping and Countervailing Measures on Steel Plate from India*, WT/DS206/R and Corr.1, kabul tarihi 29 Temmuz 2002, DSR 2002:VI, 2073

ABD – Devam Eden Sıfırlama : Panel Raporu, *United States – Continued Existence and Application of Zeroing Methodology*, WT/DS350/R, kabul tarihi 19 Şubat 2009, as modified as Temyiz Mercii Raporu WT/DS350/AB/R, DSR 2009:III, 1481- DSR 2009:IV, 1619

ABD - DRAMlar : Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Duty on Dynamic Random Access Memory Semiconductors (DRAMs) of One Megabit or Above from Korea*, WT/DS99/R, kabul tarihi 19 Mart 1999, DSR 1999:II, 521

ABD – DRAMlar Üzerinde Telif Edici Tedbir Soruşturması : Panel Raporu, *United States – Countervailing Duty Investigation on Dynamic Random Access Memory Semiconductors (DRAMs) from Korea*, WT/DS296/R, kabul tarihi 20 Temmuz 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS296/AB/R, DSR 2005:XVII, 8243

ABD – Evcil Hayvan Çantaları Üzerindeki Anti-Dumping Tedbirleri : Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Polyethylene Retail Carrier Bags from Thailand*, WT/DS383/R, kabul tarihi 18 Şubat 2010, DSR 2010:IV, 1841

ABD – Gazolin : Panel Raporu, *United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline*, WT/DS2/R, kabul tarihi 20 Mayıs 1996, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS2/AB/R, DSR 1996:I, 29

- ABD – Gümrük Teminat Direktifi* : Panel Raporu, *United States – Customs Bond Directive for Merchandise Subject to Anti-Dumping/Countervailing Duties*, WT/DS345/R, kabul tarihi 1 Ağustos 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS343/AB/R, WT/DS345/AB/R, DSR 2008:VIII, 2925
- ABD – Hat Borusu* : Panel Raporu, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Circular Welded Carbon Quality Line Pipe from Korea*, WT/DS202/R, kabul tarihi 8 Mart 2002, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS202/AB/, DSR 2002:IV, 1473
- ABD – İhraç Tahditleri* : Panel Raporu, *United States – Measures Treating Exports Restraints as Subsidies*, WT/DS194/R and Corr.2, kabul tarihi 23 Ağustos 2001, DSR 2001:XI, 5767
- ABD – Karanfil Sigaraları* : Panel Raporu, *United States – Measures Affecting the Production and Sale of Clove Cigarettes*, WT/DS406/R, kabul tarihi 24 Nisan 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS406/AB/R, DSR 2012:XI, 5865
- ABD – Karbon Çeliği* : Panel Raporu, *United States – Countervailing Duties on Certain Corrosion-Resistant Carbon Steel Flat Products from Germany*, WT/DS213/R and Corr.1, kabul tarihi 19 Aralık 2002, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS213/AB/R, DSR 2002:IX, 3833
- ABD - Karides* : Panel Raporu, *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*, WT/DS58/R and Corr.1, kabul tarihi 6 Kasım 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS58/AB/R, DSR 1998:VII, 2821
- ABD – Karides (Madde 21.5* : Panel Raporu, *United States – Import Prohibition*

– Malezya)

of Certain Shrimp and Shrimp Products – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Malaysia, WT/DS58/RW, kabul tarihi 21 Kasım 2001, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS58/AB/RW, DSR 2001:XIII, 6529

ABD – Karides (Tayland)

: Panel Raporu, *United States – Measures Relating to Shrimp from Thailand*, WT/DS343/R, kabul tarihi 1 Ağustos 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS343/AB/R, WT/DS345/AB/R/, DSR 2008:VII, 2539

ABD – Karides (Vietnam)

: Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Certain Shrimp from Viet Nam*, WT/DS404/R, kabul tarihi 2 Eylül 2011, DSR 2011:X, 5301

ABD – Karides ve Testere
Bıçağı

: Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Certain Shrimp and Diamond Sawblades from China*, WT/DS422/R and Add.1, kabul tarihi 23 Temmuz 2012, DSR 2012: XIII, 7109

ABD – Korozyon Dirençli
Çelik Gözden Geçirme
Soruşturması

: Panel Raporu, *United States – Sunset Review of Anti-Dumping Duties on Corrosion-Resistant Carbon Steel Flat Products from Japan*, WT/DS244/R, kabul tarihi 9 Ocak 2004, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WTDS244/AB/R, DSR 2004:I, 85

ABD – Kumar

: Panel Raporu, *United States – Measures Affecting the Cross-Border Supply of Gambling and Betting Services*, WT/DS285/R, kabul tarihi 20 Nisan 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS285/AB/R, DSR 2005:XII, 5797

ABD – Kurşun ve Bizmut II

: Panel Raporu, *United States – Imposition of Countervailing Duties on Certain Hot-Rolled Lead and Bismuth Carbon Steel Products Originating in*

- the United Kingdom*, WT/DS138/R and Corr.2, kabul tarihi 7 Haziran 2000, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS138/AB/R, DSR 2000:VI, 2623
- ABD – Kuzu : Panel Raporu, *United States – Safeguard Measures on Imports of Fresh, Chilled or Frozen Lamb Meat from New Zealand and Australia*, WT/DS177/R, WT/DS178/R, kabul tarihi 16 Mayıs 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS177/AB/R, WT/DS178/AB/R, DSR 2001:IX, 4107
- ABD – Kümes Hayvanları (Çin) : Panel Raporu, *United States – Certain Measures Affecting Imports of Poultry from China*, WT/DS392/R, kabul tarihi 25 Ekim 2010, DSR 2010:V, 1909
- ABD – Menşe Ülke Etiketleme Gereklilikleri : Panel Raporları, *United States – Certain Country of Origin Labelling (COOL) Requirements*, WT/DS384/R , WT/DS386/R, kabul tarihi 23 Temmuz 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS384/AB/R, WT/DS386/AB/R, DS 2012:VI, 2745
- ABD – Paslanmaz Çelik (Güney Kore) : Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Stainless Steel Plate in Coils and Stainless Steel Sheet and Strip from Korea*, WT/DS179/R, kabul tarihi 1 Şubat 2001, DSR 2001:IV, 1295
- ABD – Paslanmaz Çelik (Meksika) : Panel Raporu, *United States – Final Anti-Dumping Measures on Stainless Steel from Mexico*, WT/DS344/R, kabul tarihi 20 Mayıs 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS344/AB/R, DSR 2008:II, 599
- ABD – Petrol Boru Hattı Malları Gözden Geçirme Soruşturması : Panel Raporu, *United States – Sunset Reviews of Anti-Dumping Measures on Oil Country Tubular Goods from Argentina*, WT/DS268/R and Corr.1,

kabul tarihi 17 Aralık 2004, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS/268/AB/R, DSR 2004:VIII, 3421

ABD – Portakal Suyu : Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Administrative Reviews and Other Measures Related to Imports of Certain Orange Juice from Brazil*, WT/DS382/R, kabul tarihi 17 Haziran 2011, DSR 2011:VII, 3753

ABD – Sıcak Haddelenmiş Çelik : Panel Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Certain Hot-Rolled Steel Products from Japan*, WT/DS184/R, kabul tarihi 23 Ağustos 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS184/AB/R, DSR 2001:X, 4769

ABD – Sıfırlama (AT) : Panel Raporu, *United States – Laws, Regulations and Methodology for Calculating Dumping Margins ("Zeroing")*, WT/DS294/R, kabul tarihi 9 Mayıs 2006, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS294/AB/R, DSR 2006:II, 521

ABD – Sıfırlama (Güney Kore) : Panel Raporu, *United States – Use of Zeroing in Anti-Dumping Measures Involving Products from Korea*, WT/DS402/R, kabul tarihi 24 Şubat 2011, DSR 2011:X, 5239

ABD – Tekstil Menşe Kuralları : Panel Raporu, *United States – Rules of Origin for Textiles and Apparel Products*, WT/DS243/R and Corr.1, kabul tarihi 23 Temmuz 2003, DSR 2003:VI, 2309

ABD – Telif Yasası Bölüm 110(5) : Panel Raporu, *United States – Section 110(5) of the US Copyright Act*, WT/DS160/R, kabul tarihi 27 Temmuz 2000, DSR 2000:VIII, 3769

ABD – Ton Balığı II : Panel Raporu, *United States – Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products*, WT/DS381/R, kabul tarihi 13 Haziran 2012, tadil eden Temyiz Mercii

- Raporu WT/DS381/AB/R, DSR 2012:IV, 2013
- ABD – Yabancı Satış Şirketleri* : Panel Raporu, *United States – Tax Treatment for "Foreign Sales Corporations"*, WT/DS108/R, kabul tarihi 20 Mart 2000, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS108/AB/R, DSR 2000:IV, 1675
- ABD – Yumuşak Kereste III* : Panel Raporu, *United States – Preliminary Determinations with Respect to Certain Softwood Lumber from Canada*, WT/DS236/R, kabul tarihi 1 Kasım 2002, DSR 2002:IX, 3597
- ABD – Yumuşak Kereste V (Madde 21.5 – Kanada)* : Panel Raporu, *United States – Final Dumping Determination on Softwood Lumber from Canada – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Canada*, WT/DS264/RW, kabul tarihi 1 Eylül 2006, bozarak düzelten Temyiz Mercii Raporu WT/DS264/AB/RW, DSR 2006:XII, 5147
- ABD – Yumuşak Kereste VI* : Panel Raporu, *United States – Investigation of the International Trade Commission in Softwood Lumber from Canada*, WT/DS277/R, kabul tarihi 26 Nisan 2004, DSR 2004:VI, 2485
- ABD – Yüksek Arazi Pamuğu* : Panel Raporu, *United States – Subsidies on Upland Cotton*, WT/DS267/R, Corr.1, and Add.1 to Add.3, kabul tarihi 21 Mart 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS267/AB/R, DSR 2005:II, 299
- Arjantin – Ayakkabı* : Panel Raporu, *Argentina – Safeguard Measures on Imports of Footwear*, WT/DS121/R, kabul tarihi 12 Ocak 2000, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS121/AB/R, DSR 2000:II, 575
- Arjantin – Hayvan Derileri ve Deri* : Panel Raporu, *Argentina – Measures Affecting the Export of Bovine Hides and Import of Finished Leather*, WT/DS155/R and Corr.1, kabul tarihi 16 Şubat 2001, DSR 2001:V, 1779

- Arjantin – Konserve Şeftaliler* : Panel Raporu, *Argentina – Definitive Safeguard Measure on Imports of Preserved Peaches*, WT/DS238/R, kabul tarihi 15 Nisan 2003, DSR 2003:III, 10373
- Arjantin – Kümes Hayvanları Anti-Damping Vergileri* : Panel Raporu, *Argentina – Definitive Anti-Dumping Duties on Poultry from Brazil*, WT/DS241/R, kabul tarihi 19 Mayıs 2003, DSR 2003:V, 1727
- Arjantin – Tekstil ve Giyim* : Panel Raporu, *Argentina – Measures Affecting Imports of Footwear, Textiles, Apparel and Other Items*, WT/DS56/R, kabul tarihi 22 Nisan 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS56/AB/R, DSR 1998:III, 1033
- AT – Asbest* : Panel Raporu, *European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products*, WT/DS135/R and Add.1, kabul tarihi 5 Nisan 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS135/AB/R, DSR 2001:VIII, 3305
- AT – Bağlayıcılar* : Panel Raporu, *European Communities – Definitive Anti-Dumping Measures on Certain Iron or Steel Fasteners from China*, WT/DS397/R and Corr.1, kabul tarihi 28 Temmuz 2011, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS397/AB/R, DSR 2011:VIII, 4289
- AT – Bilgisayar Ekipmanı* : Panel Raporu, *European Communities – Customs Classification of Certain Computer Equipment*, WT/DS62/R, WT/DS67/R, WT/DS68/R, kabul tarihi 22 Haziran 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS62/AB/R, WT/DS67/AB/R, WT/DS68/AB/R, DSR 1998:V, 1891
- AT – Bilişim Teknolojisi Ürünleri* : Panel Raporları, *European Communities and its member States – Tariff Treatment of Certain*

Information Technology Products, WT/DS375/R, WT/DS376/R, WT/DS377/R, kabul tarihi 21 Eylül 2010, DSR 2010:III, 933-DSR 2010:IV, 1567

AT – Biyoteknik Ürünlerin Onayı ve Pazarlaması

: Panel Raporları, *European Communities – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products*, WT/DS291/R, WT/DS292/R, WT/DS293/R, Add.1 to Add.9, and Corr.1, kabul tarihi 21 Kasım 2006, DSR 2006:III-VIII, 847

AT – Coğrafi İşaretler

: Panel Raporu, *European Communities – Protection of Trademarks and Geographical Indications for Agricultural Products and Foodstuffs, Complaint by Australia*, WT/DS290/R, kabul tarihi 20 Nisan 2005, DSR 2005:X, 4603; Panel Raporu, *European Communities – Protection of Trademarks and Geographical Indications for Agricultural Products and Foodstuffs, Complaint by the United States*, WT/DS174/R, kabul tarihi 20 Nisan 2005, DSR 2005:VIII, 3499

AT – DRAM Çipleri Üzerindeki Telif Edici Tedbirler

: Panel Raporu, *European Communities – Countervailing Measures on Dynamic Random Access Memory Chips from Korea*, WT/DS299/R, kabul tarihi 3 Ağustos 2005, DSR 2005:XVIII, 8671

AT - Hormonlar

: Panel Raporları, *EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones)*, WT/DS48/R/CAN (Canada) / WT/DS26/R/USA (US), kabul tarihi 13 Şubat 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, DSR 1998:II, 235 / DSR 1998:II, 699

AT – Markalar ve Coğrafi İşaretler (Avustralya Şikâyeti)

: Panel Raporu, *European Communities – Protection of Trademarks and Geographical Indications for Agricultural Products and Foodstuffs, Complaint by Australia*, WT/DS290/R,

- kabul tarihi 20 Nisan 2005, DSR 2005:X, 4603
- AT – Markalar ve Coğrafi İşaretler (ABD Şikâyeti)* : Panel Raporu, *European Communities – Protection of Trademarks and Geographical Indications for Agricultural Products and Foodstuffs, Complaint by the United States*, WT/DS174/R, kabul tarihi 20 Nisan 2005, DSR 2005:VIII, 3499.
- AT – Muzlar III (Ekvador Şikâyeti)* : Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Ecuador*, WT/DS27/R/ECU, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:III, 1085
- AT – Muzlar III (ABD Şikâyeti)* : Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by the United States*, WT/DS27/R/USA, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 943.
- AT – Muzlar III (Guatemala ve Honduras Şikâyeti)* : Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Guatemala and Honduras*, WT/DS27/R/GTM, WT/DS27/R/HND, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 695
- AT – Muzlar III (Madde 21.5 – ABD)* : Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of the Bananas – Second Recourse to Article 21.5 of the DSU by the United States*, WT/DS27/RW2, kabul tarihi 11 Aralık 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/RW2/USA and Corr.1, DSR 2008:XVIII, 7761.
- AT – Muzlar III (Madde 21.5* : Panel Raporu, *European Communities – Regime*

- Ekvador II) : *for the Importation, Sale and Distribution of Bananas – Second Recourse to Article 21.5 of the DSU by Ecuador*, WT/DS27/RW2/ECU, kabul tarihi 11 Aralık 2008, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/RW2/ECU, DSR 2008:XVIII, 7329
- AT – Muzlar III (Madde 21.5 – Ekvador) : Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Ecuador*, WT/DS27/RW/ECU, kabul tarihi 6 Mayıs 1999, DSR 1999:II, 803
- AT – Muzlar III (Meksika Şikâyeti) : Panel Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, Complaint by Mexico*, WT/DS27/R/MEX, kabul tarihi 25 Eylül 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS27/AB/R, DSR 1997:II, 803
- AT – Sardalyalar : Panel Raporu, *European Communities – Trade Description of Sardines*, WT/DS231/R and Corr.1, kabul tarihi 23 Ekim 2002, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS231/AB/R, DSR 2002:VIII, 3451
- AT – Somon : Panel Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Measure on Farmed Salmon from Norway*, WT/DS337/R, kabul tarihi 15 Ocak 2008, and Corr.1, DSR 2008:I, 3
- AT – Tarife Tercihleri : Panel Raporu, *European Communities – Conditions for the Granting of Tariff Preferences to Developing Countries*, WT/DS246/R, kabul tarihi 20 Nisan 2004, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS/246/AB/R, DSR 2004:III, 1009
- AT – Tavuk Parçaları (Brezilya Şikâyeti) : Panel Raporu, *European Communities – Customs Classification of Frozen Boneless Chicken Cuts*,

Complaint by Brazil, WT/DS269/R, kabul tarihi 27 Eylül 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS269/AB/R, WT/DS286/AB/R, DSR 2005:XIX, 9295

*AT – Tavuk Parçaları
(Tayland Şikâyeti)*

: Panel Raporu, *European Communities – Customs Classification of Frozen Boneless Chicken Cuts, Complaint by Thailand*, WT/DS286/R, kabul tarihi 27 Eylül 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS269/AB/R, WT/DS286/AB/R, DSR 2005:XX, 9721

AT – Tüp ve Boru Parçaları

: Panel Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Malleable Cast Iron Tube or Pipe Fittings from Brazil*, WT/DS219/R, kabul tarihi 18 Ağustos 2003, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS219/AB/R, DSR 2003:VII, 2701

AT – Yatak Örtüsü

: Panel Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Imports of Cotton-Type Bed Linen from India*, WT/DS141/R, kabul tarihi 12 Mart 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS141/AB/R, DSR 2001:VI, 2077

*AT – Yatak Örtüsü (Madde
21.5 – Hindistan)*

: Panel Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Imports of Cotton-Type Bed Linen from India – Recourse to Article 21.5 of the DSU by India*, WT/DS141/RW, kabul tarihi 24 Nisan 2003, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS141/AB/RW, DSR 2003:IV, 1269

*AT ve Bazı Üye Ülkeler –
Büyük Sivil Hava Aracı*

: Panel Raporu, *European Communities and Certain Member States – Measures Affecting Trade in Large Civil Aircraft*, WT/DS316/R, kabul tarihi 1 Haziran 2011, Tadil Eden Temyiz Mercii Raporu, WT/DS316/AB/R, DSR 2011:II, 685

*Avustralya – Otomobil Derisi
II*

: Panel Raporu, *Australia – Subsidies Provided to Producers and Exporters of Automotive Leather*,

WT/DS126/R, kabul tarihi 16 Haziran 1999, DSR 1999:III, 951

Avustralya – Somon : Panel Raporu, *Australia – Measures Affecting Importation of Salmon*, WT/DS18/R and Corr.1, kabul tarihi 6 Kasım 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS18/AB/R, DSR 1998:VIII, 3407

Avustralya – Somon (Madde 21.5) : Panel Raporu, *Australia – Measures Affecting Importation of Salmon – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Canada*, WT/DS18/RW, kabul tarihi 20 Mart 2000, DSR 2000:IV, 2031

Brezilya – Hava Aracı : Panel Raporu, *Brazil – Export Financing Programme for Aircraft*, WT/DS46/R, kabul tarihi 20 Ağustos 1999, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS46/AB/R, DSR 1999:III, 1221

Brezilya – Kurutulmuş Hindistan Cevizi : Panel Raporu, *Brazil – Measures Affecting Desiccated Coconut*, WT/DS22/R, kabul tarihi 20 Mart 1997, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS22/AB/R, DSR 1997:I, 189

Brezilya – Sırtlı Lastikler : Panel Raporu, *Brazil – Measures Affecting Imports of Retreaded Tyres*, WT/DS332/R, kabul tarihi 17 Aralık 2007, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS332/AB/R, DSR 2007:V, 1649

Çin – Araba Parçaları : Panel Raporları, *China – Measures Affecting Imports of Automobile Parts*, WT/DS339/R, WT/DS340/R, WT/DS342/R and Add.1 and Add.2, kabul tarihi 12 Ocak 2009, upheld (WT/DS339/R) and as modified (WT/DS340/R, WT/DS342/R) by Temyiz Mercii Raporları WT/DS339/AB/R, WT/DS340/AB/R, WT/DS342/AB/R, DSR 2009:I, 119-DSR 2009:II, 625

Çin – Arabalar (ABD) : Panel Raporu, *China – Anti-Dumping and Countervailing Duties on Certain Automobiles*

- from the United States*, WT/DS440/R and Add.1, kabul tarihi 18 Haziran 2014, DSR 2014:VII, 2655
- Çin – Elektronik Ödeme Hizmetleri* : Panel Raporu, *China – Measures Affecting Electronic Payment Services*, WT/DS413/R, kabul tarihi 31 Ağustos 2012, DSR 2012:X, 5305
- Çin – Fikri Mülkiyet Hakları* : Panel Raporu, *China – Measures Affecting the Protection and Enforcement of Intellectual Property Rights*, WT/DS362/R, kabul tarihi 20 Mart 2009, DSR 2009:V, 2097
- Çin – GOES* : Panel Raporu, *China – Countervailing and Anti-Dumping Duties on Grain Oriented Flat-Rolled Electrical Steel from the United States*, WT/DS414/R, kabul tarihi 16 Kasım 2012, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS414/AB/R, DSR 2012:X, 5305
- Çin – Hammaddeler* : Panel Raporları, *China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials*, WT/DS394/R/, WT/DS395/R/, WT/DS398/R/and Corr.1, kabul tarihi 22 Şubat 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporları WT/DS394/AB/R/, WT/DS395/AB/R/, WT/DS398/AB/R, DSR 2012:VII, 3295
- Çin – HP-SSST (Japonya) / Çin – HP-SSST (AB)* : Panel Raporları, *China – Measures Imposing Anti-Dumping Duties on High-Performance Stainless Steel Seamless Tubes (“HPSSST”) from Japan / China – Measures Imposing Anti-Dumping Duties on High-Performance Stainless Steel Seamless Tubes (“HPSSST”) from the European Union*, WT/DS454/R and Add.1 / WT/DS460/R, Add.1 and Corr.1, kabul tarihi 28 Ekim 2015, tadil eden Temyiz Mercii Raporları WT/DS454/AB/R / WT/DS460/AB/R
- Çin – Nadir Elementler* : Panel Raporları, *China – Measures Relating to the*

Exportation of Rare Earths, Tungsten, and Molybdenum, WT/DS431/R and Add.1, WT/DS432/R and Add.1, WT/DS433/R and Add.1, kabul tarihi 29 Ağustos 2014, onayan Temyiz Mercii Raporları WT/DS431/AB/R / WT/DS432/AB/R / WT/DS433/AB/R, DSR 2014:IV, 1127

Çin – Yayınlar ve Görsel-İşitsel Ürünler

: Panel Raporu, *China – Measures Affecting Trading Rights and Distribution Services for Certain Publications and Audiovisual Entertainment Products*, WT/DS363/R and Corr.1, kabul tarihi 19 Ocak 2010, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS363/AB/R, DSR 2010:II, 261.

Dominik Cumhuriyeti – Korunma Tedbirleri

: Panel Raporu, *Dominican Republic – Safeguard Measures on Imports of Polypropylene Bags and Tubular Fabric*, WT/DS415/R, WT/DS416/R, WT/DS417/R, WT/DS418/R, and Add.1, kabul tarihi 22 Şubat 2012, DSR 2012:XIII, 6775

Dominik Cumhuriyeti – Sigara İthalat ve Satışı

: Panel Raporu, *Dominican Republic – Measures Affecting the Importation and Internal Sale of Cigarettes*, WT/DS302/R, kabul tarihi 19 Mayıs 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS302/AB/R, DSR 2005:XV, 7425

Endonezya – Arabalar

: Panel Raporu, *Indonesia – Certain Measures Affecting the Automobile Industry*, WT/DS54/R, WT/DS55/R, WT/DS59/R, WT/DS64/R and Corr.1 and 2, kabul tarihi 23 Temmuz 1998, and Corr. 3 and 4, DSR 1998:VI, 2201

Filipinler – Damıtılmış Alkollü İçkiler

: Panel Raporları, *Philippines – Taxes on Distilled Spirits*, WT/DS396/R, WT/DS403/R, kabul tarihi 20 Ocak 2012, tadil eden Temyiz Mercii Raporları WT/DS396/AB/R, WT/DS403/AB/R, DSR

- Guatemala – Çimento II* : Panel Raporu, *Guatemala – Definitive Anti-Dumping Measures on Grey Portland Cement from Mexico*, WT/DS156/R, kabul tarihi 17 Kasım 2000, DSR 2000:XI, 5295
- Güney Kore – Alkollü İçecekler* : Panel Raporu, *Korea – Taxes on Alcoholic Beverages*, WT/DS75/R, WT/DS84/R, kabul tarihi 17 Şubat 1999, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS75/AB/R, WT/DS84/AB/R, DSR 1999:I, 44
- Güney Kore – Birtakım Kağıtlar* : Panel Raporu, *Korea – Anti-Dumping Duties on Imports of Certain Paper from Indonesia*, WT/DS312/R, kabul tarihi 28 Kasım 2005, DSR 2005:XXII, 10637
- Güney Kore – Birtakım Kağıtlar (Madde 21.5)* : Panel Raporu, *Korea – Anti-Dumping Duties on Imports of Certain Paper from Indonesia – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Indonesia*, WT/DS312/RW, kabul tarihi 22 Ekim 2007, DSR 2007:VIII, 3369
- Güney Kore – Et Üzerinde Çeşitli Tedbirler* : Panel Raporu, *Korea – Measures Affecting Imports of Fresh, Chilled and Frozen Beef*, WT/DS161/R, WT/DS169/R, kabul tarihi 10 Ocak 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS161/AB/R, WT/DS169/AB/R, DSR 2001:I, 59
- Güney Kore – Ticari Gemiler* : Panel Raporu, *Korea – Measures Affecting Trade in Commercial Vessels*, WT/DS273/R, kabul tarihi 11 Nisan 2005, DSR 2005:VII, 2749
- Hindistan – Arabalar* : Panel Raporu, *India – Measures Affecting the Automotive Sector*, WT/DS146/R, WT/DS175/R and Corr.1, kabul tarihi 5 Nisan 2002, DSR 2002:V, 1827
- Hindistan – Güneş Hücreleri* : Panel Raporu, *India – Certain Measures Relating to Solar Cells and Solar Modules*, WT/DS456/R

and Add.1, kabul tarihi 14 Ekim 2016, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS456/AB/R.

Hindistan – Nicel Kısıtlamalar

: Panel Raporu, *India – Quantitative Restrictions on Imports of Agricultural, Textile and Industrial Products*, WT/DS90/R, kabul tarihi 22 Eylül 1999, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS90/AB/R, DSR 1999:V, 1799

Hindistan – Patentler (ABD)

: Panel Raporu, *India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products, Complaint by the United States*, WT/DS50/R, kabul tarihi 16 Ocak 1998, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS50/AB/R, DSR 1998:I, 41

Hindistan – Patentler (AT)

: Panel Raporu, *India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products, Complaint by the European Communities and their member States*, WT/DS79/R, kabul tarihi 22 Eylül 1998, DSR 1998:VI, 2661

Japonya – Alkollü İçecekler II

: Panel Raporu, *Japan – Taxes on Alcoholic Beverages*, WT/DS8/R, WT/DS10/R, WT/DS11/R, kabul tarihi 1 Kasım 1996, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS8/AB/R, WT/DS10/AB/R, WT/DS11/AB/R, DSR 1996:I, 125

Japonya – DRAMlar

: Panel Raporu, *Japan – Countervailing Duties on Dynamic Random Access Memories from Korea*, WT/DS336/R, kabul tarihi 17 Aralık 2007, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS336/AB/R, DSR 2007:VII, 2805

Japonya – Elmalar (Madde 21.5)

: Panel Raporu, *Japan – Measures Affecting the Importation of Apples – Recourse to Article 21.5 of the DSU by the United States*, WT/DS245/RW, kabul tarihi 20 Temmuz 2005, DSR 2005:XVI, 7911

- Japonya – Fotoğraf Filmi* : Panel Raporu, *Japan – Measures Affecting Consumer Photographic Film and Paper*, WT/DS44/R, kabul tarihi 22 Nisan 1998, DSR 1998:IV, 1179
- Japonya – Yarı İletkenler* : Panel Raporu, *Japan – Trade in Semi-Conductors*, L/6309 – BISD 35S/116, kabul tarihi 4 Mayıs 1988
- Kanada – Arabalar* : Panel Raporu, *Canada – Certain Measures Affecting the Automotive Industry*, WT/DS139/R, WT/DS142/R, kabul tarihi 19 Haziran 2000, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R, DSR 2000:VII, 3043
- Kanada – Buğday İhracatları ve Tahıl İthalatları* : Panel Raporu, *Canada – Measures Relating to Exports of Wheat and Treatment of Imported Grain*, WT/DS276/R, kabul tarihi 27 Eylül 2004, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS276/AB/R, DSR 2004:VI, 2817
- Kanada – Farmasötik Patentler* : Panel Raporu, *Canada – Patent Protection of Pharmaceutical Products*, WT/DS114/R, kabul tarihi 7 Nisan 2000, DSR 2000:V, 2289
- Kanada – Hava Aracı* : Panel Raporu, *Canada – Measures Affecting the Export of Civilian Aircraft*, WT/DS70/R, kabul tarihi 20 Ağustos 1999, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS70/AB/R, DSR 1999:IV, 144
- Kanada – Hava Aracı Kredi ve Garantileri* : Panel Raporu, *Canada – Export Credits and Loan Guarantees for Regional Aircraft*, WT/DS222/R and Corr.1, kabul tarihi 19 Şubat 2002, DSR 2002:III, 849
- Kanada – Patent Süresi* : Panel Raporu, *Canada – Term of Patent Protection*, WT/DS170/R, kabul tarihi 12 Ekim 2000, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS170/AB/R, DSR 2000:XII, 5121
- Kanada – Süreli Yayınlar* : Panel Raporu, *Canada – Certain Measures Concerning Periodicals*, WT/DS31/R and Corr.1,

	kabul tarihi 30 Temmuz 1997, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS31/AB/R, DSR 1997:I, 481
<i>Kanada – Süt Ürünleri</i>	: Panel Raporu, <i>Canada – Measures Affecting the Importation of Milk and the Exportation of Dairy Products</i> , WT/DS103/R, WT/DS113/R, kabul tarihi 27 Ekim 1999, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS103/AB/R, WT/DS113/AB/R, DSR 1999:VI, 2097
<i>Kanada – Yenilenebilir Enerji / Kanada – Şebekeye Satış Tarifesi Programı</i>	: Panel Raporları, <i>Canada – Certain Measures Affecting the Renewable Energy Generation Sector / Canada – Measures Relating to the Feed-in Tariff Program</i> , WT/DS412/R and Add.1 / WT/ DS426/R and Add.1, kabul tarihi 24 Mayıs 2013, tadil eden Temyiz Mercii Raporları WT/DS412/AB/R / WT/DS426/AB/R, DSR 2013:I, 237
<i>Kolombiya – Giriş Limanları</i>	: Panel Raporu, <i>Colombia – Indicative Prices and Restrictions on Ports of Entry</i> , WT/DS366/R and Corr.1, kabul tarihi 20 Mayıs 2009,DSR 2009:VI, 2535
<i>Kolombiya - Tekstil</i>	: Panel Raporu, <i>Colombia – Measures Relating to the Importation of Textiles, Apparel and Footwear</i> , WT/DS461/R and Add.1, kabul tarihi 22 Haziran 2016, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS461/AB/R
<i>Meksika – Alkolsüz İçecek Vergileri</i>	: Panel Raporu, <i>Mexico – Tax Measures on Soft Drinks and Other Beverages</i> , WT/DS308/R, kabul tarihi 24 Mart 2006, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS308/AB/R, DSR 2006:I, 43
<i>Meksika – Çelik Boru ve Tüpler</i>	: Panel Raporu, <i>Mexico – Anti-Dumping Duties on Steel Pipes and Tubes from Guatemala</i> , WT/DS331/R, kabul tarihi 24 Temmuz 2007,DSR 2007:IV, 1207
<i>Meksika – Mısır Şurubu</i>	: Panel Raporu, <i>Mexico – Anti-Dumping</i>

- Investigation of High Fructose Corn Syrup (HFCS) from the United States*, WT/DS132/R, kabul tarihi 24 Şubat 2000, and Corr.1, DSR 2000:III, 1345
- Meksika – Mısır Şurubu (Madde 21.5)* : Panel Raporu, *Mexico – Anti-Dumping Investigation of High Fructose Corn Syrup (HFCS) from the United States – Recourse to Article 21.5 of the DSU by the United States*, WT/DS132/RW, kabul tarihi 21 Kasım 2001, onayan Temyiz Mercii Raporu WT/DS132/AB/RW, DSR 2001:XIII, 6717
- Meksika – Pirinç Üzerindeki Anti-Dumping Tedbirleri* : Panel Raporu, *Mexico – Definitive Anti-Dumping Measures on Beef and Rice, Complaint with Respect to Rice*, WT/DS295/R, kabul tarihi 20 Aralık 2005, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS295/AB/R, DSR 2005:XXIII, 11007
- Meksika - Zeytinyağı* : Panel Raporu, *Mexico – Definitive Countervailing Measures on Olive Oil from the European Communities*, WT/DS341/R, kabul tarihi 21 Ekim 2008, DSR 2008:IX, 3179
- Mısır – Nervürlü Çelik* : Panel Raporu, *Egypt – Definitive Anti-Dumping Measures on Steel Rebar from Turkey*, WT/DS211/R, kabul tarihi 1 Ekim 2002, DSR 2002:VII, 2667
- Rusya – Tarife Muamelesi* : Panel Raporu, *Russia – Tariff Treatment of Certain Agricultural and Manufacturing Products*, WT/DS485/R, Corr.1, Corr.2, and Add.1, kabul tarihi 26 Eylül 2016
- Şili – Alkollü İçecekler* : Panel Raporu, *Chile – Taxes on Alcoholic Beverages*, WT/DS87/R, WT/DS110/R, kabul tarihi 12 Ocak 2000, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS87/AB/R, WT/DS110/AB/R, DSR 2000:I, 303
- Tayland – H-Kirişleri* : Panel Raporu, *Thailand – Anti-Dumping Duties on Angles, Shapes and Sections of Iron or Non-*

Alloy Steel and H-Beams from Poland, WT/DS122/R, kabul tarihi 5 Nisan 2001, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS122/AB/R, DSR 2001:VII, 2741

Tayland – Sigaralar : Panel Raporu, *Thailand – Customs and Fiscal Measures on Cigarettes from the Philippines*, WT/DS371/R, kabul tarihi 15 Temmuz 2011, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS371/AB/R

Türkiye – Pirinç : Panel Raporu, *Turkey – Measures Affecting the Importation of Rice*, WT/DS334/R, kabul tarihi 22 Ekim 2007, DSR 2007:VI, 2151

Türkiye – Tekstil : Panel Raporu, *Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products*, WT/DS34/R, kabul tarihi 19 Kasım 1999, tadil eden Temyiz Mercii Raporu WT/DS34/AB/R, DSR 1999:VI, 236

Ukrayna – Binek Araçlar : Panel Raporu, *Ukraine – Definitive Safeguard Measures on Certain Passenger Cars*, WT/DS468/R and Add.1, kabul tarihi 20 Temmuz 2015

Temyiz Mercii Raporları:

KISA İSİM	REFERANS
<i>Japonya – Alkollü İçkiler</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>Japan – Taxes on Alcoholic Beverages</i> , WT/DS8/AB/R, WT/DS10/AB/R, WT/DS11/AB/R, kabul tarihi 1 Kasım 1996, DSR 1996:I, 97
<i>ABD – 1916 Yasası</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>United States – Anti-Dumping Act of 1916</i> , WT/DS136/AB/R, WT/DS162/AB/R, kabul tarihi 26 Eylül 2000, DSR 2000:X, 4793
<i>ABD – Bazı AT Ürünleri</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>United States – Import Measures on Certain Products from the European Communities</i> , WT/DS/165/R, kabul tarihi 10 Ocak 2001, DSR 2001:I, 373
<i>ABD – Bazı AT Ürünleri Üzerindeki Telif Edici Tedbirler</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>United States – Countervailing Measures Concerning Certain Products from the European Communities</i> , WT/DS212/AB/R, kabul tarihi 8 Ocak 2003, DSR 2003:I, 5
<i>ABD – Boru Biçimli Petrol Alanı Malları</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>United States – Anti-Dumping Measures on Oil Country Tubular Goods (OCTG) from Mexico</i> , WT/DS282/AB/R, kabul tarihi 28 Kasım 2005, DSR 2005:XX, 10127
<i>ABD – Buğday Gluteni</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Wheat Gluten from the European Communities</i> , WT/DS166/AB/R, kabul tarihi 19 Ocak 2001, DSR 2001:II, 717
<i>ABD – Bütçe Kanunu Bölüm 211</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>United States – Section 211 Omnibus Appropriations Act of 1998</i> , WT/DS176/AB/R, kabul tarihi 1 Şubat 2002, DSR

- ABD – Büyük Sivil Hava Aracı (İkinci Şikâyet)* : Temyiz Mercii Raporu, *United States – Measures Affecting Trade in Large Civil Aircraft (Second Complaint)*, WT/DS353/R, kabul tarihi 23 Mart 2012, DSR 2012:I, 7
- ABD – Çelik Korunma Tedbirleri* : Temyiz Mercii Raporu, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Certain Steel Products*, WT/DS248/AB/R, WT/DS249/AB/R, WT/DS251/AB/R, WT/DS252/AB/R, WT/DS253/AB/R, WT/DS254/AB/R, WT/DS258/AB/R, WT/DS259/AB/R, kabul tarihi 10 Aralık 2003, DSR 2003:VII, 3117
- ABD – DRAMlar Üzerinde Telafi Edici Tedbir Soruşturması* : Temyiz Mercii Raporu, *United States – Countervailing Duty Investigation on Dynamic Random Access Memory Semiconductors (DRAMs) from Korea*, WT/DS296/AB/R, kabul tarihi 20 Temmuz 2005, DSR 2005:XVI, 8131.
- ABD – Gazolin* : Temyiz Mercii Raporu, *United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline*, WT/DS2/AB/R, kabul tarihi 20 Mayıs 1996, DSR 1996:I, 3
- ABD – Hat Borusu* : Temyiz Mercii Raporu, *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Circular Welded Carbon Quality Line Pipe from Korea*, WT/DS202/AB/R, kabul tarihi 8 Mart 2002, DSR 2002:IV, 1403
- ABD – Karanfil Sigaraları* : Temyiz Mercii Raporu, *United States – Measures Affecting the Production and Sale of Clove Cigarettes*, WT/DS406/AB/R, kabul tarihi 24 Nisan 2012, DSR 2012:XI, 5751
- ABD – Karides* : Temyiz Mercii Raporu, *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*, WT/DS58/AB/R, kabul tarihi 6 Kasım

*ABD – Korozyon Dirençli
Çelik Gözden Geçirme
Soruşturması*

: Temyiz Mercii Raporu, *United States – Sunset Review of Anti-Dumping Duties on Corrosion-Resistant Carbon Steel Flat Products from Japan*, WT/DS244/AB/R, kabul tarihi 9 Ocak 2004, DSR 2004:I, 3

ABD – Kumar

: Temyiz Mercii Raporu, *United States – Measures Affecting the Cross-Border Supply of Gambling and Betting Services*, WT/DS285/AB/R, kabul tarihi 20 Nisan 2005, DSR 2005:XII, 5663 (Corr.1, DSR 2006:XII, 5475)

ABD - Kuzu

: Temyiz Mercii Raporu, *United States – Safeguard Measures on Imports of Fresh, Chilled or Frozen Lamb Meat from New Zealand and Australia*, WT/DS177/AB/R, WT/DS178/AB/R, kabul tarihi 16 Mayıs 2001, DSR 2001:IX, 4051

*ABD – Menş e Ülke
Etiketleme Gereklilikleri*

: Temyiz Mercii Raporu, *United States – Certain Country of Origin Labelling (COOL) Requirements*, WT/DS384/AB/R, WT/DS386/AB/R, kabul tarihi 23 Temmuz 2012, DSR 2012:V, 2449

*ABD – Paslanmaz Çelik
(Meksika)*

: Temyiz Mercii Raporu, *United States – Final Anti-Dumping Measures on Stainless Steel from Mexico*, WT/DS344/AB/R, kabul tarihi 20 Mayıs 2008, DSR 2008:II, 513

*ABD – Petrol Boru Hattı
Malları Gözden Geçirme
Soruşturması*

: Temyiz Mercii Raporu, *United States – Sunset Reviews of Anti-Dumping Measures on Oil Country Tubular Goods from Argentina*, WT/DS268/AB/R, kabul tarihi 17 Aralık 2004, DSR 2004:VII, 3257

*ABD – Sıcak Haddelenmiş
Çelik*

: Temyiz Mercii Raporu, *United States – Anti-Dumping Measures on Certain Hot-Rolled Steel Products from Japan*, WT/DS184/AB/R, kabul tarihi 23 Ağustos 2001, DSR 2001:X, 4697

- ABD – Ton Balığı II* : Temyiz Mercii Raporu, *United States – Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products*, WT/DS381/AB/R, kabul tarihi 13 Haziran 2012, DSR 2012: IV, 1837.
- Arjantin – Ayakkabı* : Temyiz Mercii Raporu, *Argentina – Safeguard Measures on Imports of Footwear*, WT/DS121/AB/R, kabul tarihi 12 Ocak 2000, DSR 2000:I, 515
- Arjantin – Tekstil ve Giyim* : Temyiz Mercii Raporu, *Argentina – Measures Affecting Imports of Footwear, Textiles, Apparel and Other Items*, WT/DS56/AB/R and Corr.1, kabul tarihi 22 Nisan 1998, DSR 1998:III, 1003
- AT – Asbest* : Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products*, WT/DS135/AB/R, kabul tarihi 5 Nisan 2001, DSR 2001:VII, 3243
- AT - Bağlayıcılar* : Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Definitive Anti-Dumping Measures on Certain Iron or Steel Fasteners from China*, WT/DS397/AB/R, kabul tarihi 28 Temmuz 2011, DSR 2011:VII, 3995
- AT – Hormonlar* : Temyiz Mercii Raporu, *EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones)*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, kabul tarihi 13 Şubat 1998, DSR 1998:I, 135
- AT – Muzlar III* : Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas*, WT/DS27/AB/R, kabul tarihi 25 Eylül 1997, DSR 1997:II, 591
- AT – Sardalyalar* : Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Trade Description of Sardines*, WT/DS231/AB/R, kabul tarihi 23 Ekim 2002, DSR 2002:VIII, 3359
- AT – Tüp ve Boru Parçaları* : Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Malleable Cast Iron Tube*

or Pipe Fittings from Brazil, WT/DS219/R, kabul tarihi 18 Ağustos 2003, DSR 2003:VI, 2613

AT – Yatak Örtüsü

: Temyiz Mercii Raporu, *European Communities – Anti-Dumping Duties on Imports of Cotton- Type Bed Linen from India*, WT/DS141/AB/R, kabul tarihi 12 Mart 2001, DSR 2001:V, 2049.

AT ve Bazı Üye Ülkeler – Büyük Sivil Hava Aracı

: Temyiz Mercii Raporu, *European Communities and Certain Member States – Measures Affecting Trade in Large Civil Aircraft*, WT/DS316/AB/R, kabul tarihi 1 Haziran 2011, DSR 2011:I, 7

Çin – GOES

: Temyiz Mercii Raporu, *China – Countervailing and Anti-Dumping Duties on Grain Oriented Flat-Rolled Electrical Steel from the United States*, WT/DS414/AB/R, kabul tarihi 16 Kasım 2012, DSR 2012:XII, 6251

Çin – Yayınlar ve Görsel-İşitsel Ürünler

: Temyiz Mercii Raporu, *China – Measures Affecting Trading Rights and Distribution Services for Certain Publications and Audiovisual Entertainment Products*, WT/DS363/R, kabul tarihi 19 Ocak 2010, DSR 2010:I, 3

Guatemala – Çimento I

: Temyiz Mercii Raporu, *Guatemala – Anti-Dumping Investigation Regarding Portland Cement from Mexico*, WT/DS60/AB/R, kabul tarihi 25 Kasım 1998, DSR 1998:IX, 3767

Güney Kore – Et Üzerinde Çeşitli Tedbirler

: Temyiz Mercii Raporu, *Korea – Measures Affecting Imports of Fresh, Chilled and Frozen Beef*, WT/DS161/AB/R, WT/DS169/AB/R, kabul tarihi 10 Ocak 2001, DSR 2001:I, 5

Güney Kore – Süt Ürünleri

: Temyiz Mercii Raporu, *Korea – Definitive Safeguard Measure on Imports of Certain Dairy Products*, WT/DS98/AB/R, kabul tarihi 12 Ocak 2000, DSR 2000:I, 3

Hindistan – Ek İthalat

: Temyiz Mercii Raporu, *India – Additional and*

<i>Vergileri</i>	<i>Extra-Additional Duties on Imports from the United States</i> , WT/DS360/AB/R, kabul tarihi 17 Kasım 2008, DSR 2008:XX, 8223
<i>Kanada – Arabalar</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>Canada – Certain Measures Affecting the Automotive Industry</i> , WT/DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R, kabul tarihi 19 Haziran 2000, DSR 2000:VI, 2985
<i>Kanada – Hava Aracı</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>Canada – Measures Affecting the Export of Civilian Aircraft</i> , WT/DS70/AB/R, kabul tarihi 20 Ağustos 1999, DSR 1999:III, 1377
<i>Kanada – Patent Süresi</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>Canada – Term of Patent Protection</i> , WT/DS170/AB/R, kabul tarihi 12 Ekim 2000, DSR 2000:X, 5093
<i>Kanada – Süt Ürünleri</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>Canada – Measures Affecting the Importation of Milk and the Exportation of Dairy Products</i> , WT/DS103/R, WT/DS113/R, kabul tarihi 27 Ekim 1999, DSR 1999:V, 2057
<i>Meksika – Alkolsüz İçecek Vergileri</i>	: Temyiz Mercii Raporu, <i>Mexico – Tax Measures on Soft Drinks and Other Beverages</i> , WT/DS308/AB/R, kabul tarihi 24 Mart 2006, DSR 2006:I, 3.

Uluslararası Andlaşmalar:

KISALTMA VEYA İSİM

REFERANS

1950 Gümrük Amaçları İçin Malların Değerlemesi Hakkında Konvansiyon : *1950 Gümrük Amaçları İçin Malların Değerlemesi Hakkında Konvansiyon (1950 Convention on the Valuation of Goods for Customs Purposes)*, 15 Aralık 1950, 171 U.N.T.S. 307

AA : Tarım Andlaşması (*Agreement on*

Agriculture), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1867 U.N.T.S. 187

ADA

: GATT 1994'ün 6. Maddesinin Tatbikine İlişkin Andlaşma / Anti-Dumping Andlaşması (*Agreement on Implementation of Article 6 of the GATT 1994 / Anti-Dumping Agreement*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 201

ASCM

: Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Andlaşması (*Agreement on Subsidies and Countervailing Measures*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 14

Birleşmiş Milletler Şartı

: Birleşmiş Milletler Şartı (*Charter of the United Nations*), 24 Ekim 1945, 1 UNTS XVI

Cotonou Andlaşması

: Cotonou Andlaşması - Afrika, Karayip ve Pasifik Grubu Devletleri ile Avrupa Topluluğu ve Üye Devletleri arasında imzalanan Cotonou Ortaklık Andlaşması (*Partnership agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part*), 2000/483/EC, 23 Haziran 2000

CVA

: GATT 1994'ün 7. Maddesinin Tatbikine İlişkin Andlaşma / Gümrük Değerlemesi Andlaşması (*Agreement on Implementation of Article 7 of the GATT 1994 / Customs Valuation Agreement*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 279

Çin Halk Cumhuriyeti'nin DTÖ'ye Katılım Protokolü

: Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Dünya Ticaret Örgütü'ne) Katılım Protokolü, 23 Kasım 2001,

DSU

: Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni (*Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 2, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 401

DTÖ Kuruluş Andlaşması

: Dünya Ticaret Örgütü'nü Kuran Marakeş Andlaşması (*Marrakech Agreement Establishing the World Trade Organization*), 15 Nisan 1994, 1867 U.N.T.S. 154

Edebi ve Sanatsal Eserlerin Korunmasına İlişkin Bern Konvansiyonu

: Edebi ve Sanatsal Eserlerin Korunmasına İlişkin Bern Konvansiyonu (*Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*), 24 Temmuz 1971, 1161 U.N.T.S. 30

Entegre Devrelere İlişkin Fikri Mülkiyet Andlaşması

: Entegre Devrelere İlişkin Fikri Mülkiyet Washington Andlaşması (*Washington Treaty on Intellectual Property in Respect of Integrated Circuits*), 26 Mayıs 1989, 6 WIPO, Copyright and Related Rights Laws and Treaties, Multilateral Treaties, Text 1-011.

GATS

: Hizmet Ticareti Genel Andlaşması (*General Agreement on Trade in Services*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1B, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 183

GATT 1947

: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması 1947 (*General Agreement on Tariffs and Trade 1947*), 55 U.N.T.S. 194

GATT 1994

: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması 1994 (*General Agreement on Tariffs and Trade 1994*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1867 U.N.T.S. 187

ILP	: İthalat Lisanslama Usulleri Andlaşması (<i>Agreement on Import Licensing Procedures</i>), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 436
<i>İcracı Sanatçılar, Fonogram Üreticileri ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına İlişkin Roma Konvansiyonu</i>	: İcracı Sanatçılar, Fonogram Üreticileri ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına İlişkin Roma Konvansiyonu (<i>Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organizations</i>), 26 Ekim 1961, 496 U.N.T.S. 43
<i>Kamu Alımları Andlaşması</i>	: Kamu Alımları Andlaşması (<i>Agreement on Government Procurement</i>), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 4, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 508 (Text available at 1915 U.N.T.S. 103)
<i>Lizbon Andlaşması</i>	: Avrupa Birliği Andlaşması'nı ve Avrupa Topluluğu Kurucu Andlaşması'nı Tadil Eden Lizbon Andlaşması (<i>Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community</i>), 13 Aralık 2007, 2007/C 306/01.
PSI	: Sevk Öncesi İnceleme Andlaşması (<i>Agreement on Preshipment Inspection</i>), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 368
ROA	: Menşe Kuralları Andlaşması (<i>Agreement on Rules of Origin</i>), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 397
SA	: Korunma Tedbirleri Andlaşması (<i>Agreement on Safeguards</i>), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 154
<i>Sınai Mülkiyetin Korunmasına İlişkin Paris Konvansiyonu</i>	: Sınai Mülkiyetin Korunmasına İlişkin Paris Konvansiyonu (<i>Paris Convention for the</i>

Protection of Industrial Property), 14 Temmuz 1967, 828 U.N.T.S. 303

Sivil Hava Araçları Ticareti Andlaşması : Sivil Hava Araçları Ticareti Andlaşması (*Agreement on Trade in Civil Aircraft*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 4, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 508 (Text available at 1186 U.N.T.S. 170)

SPS : Sağlık ve Bitki Sağlığı Tedbirlerinin Tatbikine İlişkin Andlaşma (*Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1867 U.N.T.S. 493

TBT : Ticarete Teknik Engeller Andlaşması (*Agreement on Technical Barriers to Trade*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 120

Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi : Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi (*Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal*), 1673 U.N.T.S. 126

Tekstil ve Giyim Andlaşması : Tekstil ve Giyim Andlaşması (*Agreement on Textiles and Clothing*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 14

TFA : Ticaretin Kolaylaştırılması Andlaşması (*Agreement on Trade Facilitation*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, “Dünya Ticaret Örgütü’nü Kuran Marakeş Andlaşması’nı Tadil Eden Protokol” hakkında 27 Kasım 2014 tarihli DTÖ Genel Kurul kararı, 28 Kasım 2014, WT/L/940

TPRM : Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme

Mekanizması

(*Trade Policy Review Mechanism*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 3, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 480

TRIMS

: Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Andlaşması (*Agreement on Trade-Related Investment Measures*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1A, 15 Nisan 1994, 1868 U.N.T.S. 186

TRIPS

: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Andlaşması (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 1C, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 299

Uluslararası Büyükbaş Hayvan Eti Andlaşması

: Uluslararası Büyükbaş Hayvan Eti Andlaşması (*International Bovine Meat Agreement*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 4, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 508 (Text available at 1895 U.N.T.S. 294)

Uluslararası Süt Andlaşması

: Uluslararası Süt Andlaşması (*International Dairy Agreement*), DTÖ Kuruluş Andlaşması, Ek 4, 15 Nisan 1994, 1869 U.N.T.S. 508 (Text available at 1895 U.N.T.S. 294)

Uluslararası Yunus Koruma Programı Andlaşması

: Uluslararası Yunus Koruma Programı Andlaşması (*Agreement on International Dolphin Conservation Program*), 21 Mayıs 1998, 1998 U.S.T. Lexis 149

Uyumu Sağlanmış (Armonize) Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşme

: Uyumu Sağlanmış (Armonize) Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşme (*International Convention on the Harmonized Commodity Description and Coding System*), 14 Haziran 1983, 1035

VCLT : 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (*Vienna Convention on the Law of Treaties*), 23 Mayıs 1969, 1155 U.N.T.S 331

Türkiye Cumhuriyeti Mevzuatı:

KONU	REFERANS
DTÖ Andlaşmaları'nın Türkiye'de yayını ve yürürlüğü	: 25 Şubat 1995 tarihli ve 22213 mükerrer sayılı Resmi Gazete
Damping marjı tanımı	: 14 Haziran 1989 tarihli ve 3577 sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun (1 Temmuz 1989 tarihli ve 20212 sayılı Resmi Gazete)
DTÖ Andlaşmaları'nın onayına dair Bakanlar Kurulu Kararı	: 3 Şubat 1995 tarihli ve 95/6225 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (25 Şubat 1995 tarihli ve 22213 mükerrer sayılı Resmi Gazete)
Dünya Ticaret Örgütü ile Koordinasyon Kurulu'nun kuruluşu	: 13 Eylül 2002 tarihli ve 2002/39 sayılı Başbakanlık Genelgesi
Dünya Ticaret Örgütü Koordinasyon Kurulu şeklinde isim değişikliği	: 26 Nisan 2019 tarihli ve 2019/7 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi (27 Nisan 2019 tarihli ve 30757 sayılı Resmi Gazete)
Dünya Ticaret Örgütü Müzakereler Koordinasyon Kurulu şeklinde isim değişikliği	: 2011/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi (27 Ekim 2011 tarihli ve 28097 (mükerrer) sayılı Resmi Gazete)
GTİP'in Türkiye'de kabulü ve yürürlüğü	: 10/11/1988 tarihli ve 3501 sayılı Uyumu Sağlanmış (Armonize) Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşmeye Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (22 Kasım 1988 tarihli ve 19997 sayılı Resmi Gazete)

TBMM’de DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşmasının
Andlaşmaları’nın onayının	Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 26 Ocak
uygun bulunmasına dair	1995 tarihli ve 4067 sayılı Kanun (29 Ocak 1995
kanun	tarihli ve 22186 sayılı Resmi Gazete)
TBMM’de TFA’nın onayının	: 15 Ocak 2015 kabul tarihli 6662 sayılı “Dünya
uygun bulunmasına dair	Ticaret Örgütünü Kuran Marakeş Anlaşmasını
kanun	Tadil Eden Protokol ile Ticaretin
	Kolaylaştırılmasını Anlaşmasının Onaylanmasının
	Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (27 Ocak 2016
	tarihli ve 29606 sayılı Resmi Gazete)
TFA’nın onayına dair	: 29 Şubat 2016 tarihli ve 2016/8570 sayılı
Bakanlar Kurulu Kararı	Bakanlar Kurulu Kararı (5 Mart 2016 tarihli ve
	29644 sayılı Resmi Gazete)
Türk hukukunda uluslararası	: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)
andlaşmalar	
Yenilenebilir Enerji ile ilgili	: 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının
yasa	Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına
	İlişkin Kanun (18 Mayıs 2005 tarihli ve 25819
	sayılı Resmi Gazete)
Yenilenebilir Enerji	: 6094 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının
mevzuatına yerli ürün	Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına
kullanımında avantajlar	İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair
getiren yasa	Kanun (8 Ocak 2011 tarihli ve 27809 sayılı Resmi
	Gazete)

Internet Siteleri:

SİTE SAHİBİ

DTÖ : **Members and Observers**, 30 Nisan 2019,
(http://wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm)

DTÖ : **Map of Disputes Between WTO Members**, 15 Nisan 2019,
(https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_maps_

REFERANS

e.htm).

- DTÖ** : **Trade Policy Reviews: List of Reviews**, 15 Nisan 2019, (http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp_rep_e.htm#bycountry)
- DTÖ** : **Information Technology Agreement**, 15 Nisan 2019, (http://www.wto.org/english/tratop_e/inftec_e/inftec_e.htm)
- DTÖ** : **Chronological List of Disputes Cases**, 8 Nisan 2019, (http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_status_e.htm)
- DTÖ** : **Dispute Settlement**, 15 Nisan 2019, (http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm)
- DTÖ** : **“Dispute Settlement - DS 469: European Union – Measures on Atlanto- Scandian Herring”**, 15 Nisan 2019, (http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds469_e.htm)
- DTÖ** : **Rules of Origin – Technical Information**, 13 Şubat 2019, (https://www.wto.org/english/tratop_e/roi_e/roi_info_e.htm)
- Dünya Bankası** : **World Development Indicators: Trade in Services (% of GDP)**, 15 Nisan 2019, (<http://data.worldbank.org/indicator/BG.GSR.NFSV.GD.ZS>)
- Dünya Bankası** : **Pushing the Limits of International Trade Policy**, 13 Şubat 2019, (<http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/04/28/pushing-the-limits-of-international-trade-policy>)
- Dünya Gümrük Örgütü** : **Membership**, 30 Nisan 2019, (<http://www.wcoomd.org/en/about-us/wco-members/membership.aspx>)
- TFAF** : **Ratifications List**, 30 Nisan 2019, <http://www.tfafacility.org/ratifications>
- Ulusal Çay Konseyi** : **Çay Sektörü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, 4 Kasım 2014, (<http://ulusalcaykonseyi.org.tr/index.php/2013-01-29-17-56-42/cay-sektoerue-sorunlar-ve-coezuem-oenerileri>).

Diğer DTÖ Belgeleri:

BELGE TÜRÜ	REFERANS
Bakanlar Deklarasyonları ve Bakanlar Kararları	: DTÖ Bakanlar Konferansı, 9. Oturum (Bali, 3-6.12.2013), Bakanlar Deklarasyonları ve Kararları, 7 Aralık 2013, (http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/bali_texts_combined_e.pdf)
Bakanlar Deklarasyonu	: Bilişim Ürünlerinde Ticaret Hakkında DTÖ Bakanlar Deklarasyonu (<i>Ministerial Declaration on Trade in Information Technology Products</i>), WT/MIN(96)/16, Singapur, 13 Aralık 1996
Bakanlar Kararı	: DTÖ Bakanlar Konferansı, 4. Oturum (Doha: 9-14 Kasım 2001), AT – ACP – AT Ortaklık Andlaşması hakkında 14 Kasım 2001 tarihli karar, WT/MIN(01)/15, 14 Kasım 2001, (https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_acp_ec_agre_e.pdf)
Basın Açıklaması	: “ WTO Preshipment Inspection Body Becomes Operational ”, Basın Açıklaması, WTO Press/47, 1 Mayıs 1996, (http://www.wto.org/english/news_e/pres96_e/pr047_e.htm).
Genel Kurul Kararı	: “ PSI Madde 4 Tahtında Kurulan Bağımsız Kuruluşun İşleyişi ” hakkında 13 Aralık 1995 tarihli DTÖ Genel Kurul Kararı, WT/L/125/Rev.1, 9 Şubat 1996.
Genel Kurul Kararı	: “ Dünya Ticaret Örgütü’nü Kuran Marakeş Andlaşması’nı Tadil Eden Protokol ” hakkında 27 Kasım 2014 tarihli DTÖ Genel Kurul kararı, WT/L/940, 28 Kasım 2014.
Haber	: “ WTO’s Trade Facilitation Agreement Enters into Force ”, DTÖ: 2017 Haberleri, 22 Şubat 2017,

(https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/fac_31jan17_e.htm)

- Haber** : “Azevedo Launches New WTO Trade Facilitation Agreement Facility to Deliver Support to LDC’s and Developing Countries; International Organizations Pledge Support For Implementing Trade Facilitation Agreement”, DTÖ: 2014 Haberleri, 22 Temmuz 2014, (https://www.wto.org/english/news_e/news14_e/fac_22jul14_e.htm)
- Protokol** : GATS Protokol No. 2, S/L/11, 24 Temmuz 1995
- Protokol** : GATS Protokol No. 3, S/L/12, 24 Temmuz 1995
- Protokol** : GATS Protokol No. 4, S/L/20, 30 Temmuz 1996
- Protokol** : GATS Protokol No. 5, S/L/45, 3 Aralık 1997

ÖZGEÇMİŞ

Bu tezin yazarı Alper Utaş, 18.05.1987’de Ankara’da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Kayseri’de, lise öğrenimini ise 2005 yılında Robert Kolej’de tamamlamıştır. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakóltesi’nden mezun olmuştur. 2008-2009 döneminde Berlin Humboldt Üniversitesi Hukuk Fakóltesi’nde bir yıllık değişim programına katılmıştır. 2010 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde staj görmüştür. Üniversite yıllarında aktif olarak pek çok farklı akademik ve mesleki oluşumun içinde bulunmuş, 2011 yılında Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans Programı’na kayıt olmuştur. Yerel ve uluslararası ölçekte çeşitli üst düzey hukuk bürolarında iş tecrübesi sahibi olan Alper Utaş, 2012 yılında İstanbul Barosu’ndan avukatlık ruhsatnamesini almıştır. Kendisi, mesleki gelişimini ve kariyerini şirketler ve ticaret hukuku, sözleşmeler hukuku, birleşme ve devralmalar, enerji ve madencilik hukuku, gayrimenkul ve inşaat hukuku, iş hukuku, uyuşmazlık çözümü ve uluslararası tahkim alanları ağırlıklı olmak üzere İstanbul’da sürdürmektedir.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Alper Utaş
Tez Başlığı : Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Uluslararası Ticaret
Engelleri ve İhlalleri
Savunma Tarihi : 13 / 06 / 2019
Danışmanı : Prof. Dr. Tolga Ayoğlu

JÜRİ ÜYELERİ

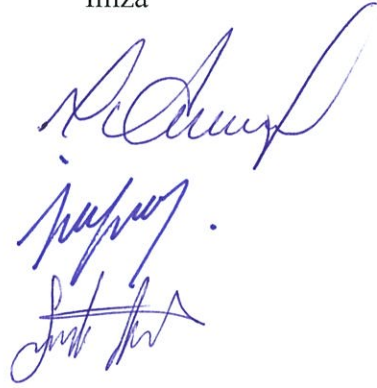
Unvanı, Adı Soyadı

İmza

Prof. Dr. Tolga Ayoğlu

Doç. Dr. İlhan Yılmaz

Dr. Öğr. Üyesi Sevda Keskin

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. M. Yaman ÖZTEK

